ВІСНИК
ПРИАЗОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Маріуполь, 2018

Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування

№ 1

ISSN 2617-2038

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«ПРИАЗОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДВНЗ «ПДТУ»)
DEPARTMENT OF EDUCATION SCIENCE OF UKRAINE
State higher educational establishment
«PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY»
(SHEE "PSTU")

Видається 2 рази на рік з 2018 року
Published twice a year, since 2018

ВІСНИК ПРИАЗОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування

REPORTER OF THE PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY

Section: Socially-humanitarian sciences and public administration

Збірник наукових праць
Collection of scientific works

Випуск 1
Issue 1

Маріуполь, 2018
Mariupol, 2018

УДК 009

Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наук. праць. Вип. 1. – Маріуполь: ДВНЗ «Приазов. держ. техн. ун-т», 2018. – 206 с. – (Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування)

У збірнику публікуються результати теоретичних та експериментальних досліджень вчених закладів вищої освіти та провідних спеціалістів у галузі соціально-гуманітарних наук: соціології, соціальної роботи, психології, педагогіки, філософії, історії, філології та політології, показаний їхній внесок у розвиток сучасної науки та практики.

Збірник буде корисним для викладачів, наукових працівників, аспірантів, магістрантів, студентів та фахівців соціальної сфери та сфери обслуговування.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «ПДТУ», протокол № 13 від 12.06.2018 року.

Головний редактор
Волошин В'ячеслав Степанович д-р техн. наук, професор

Заступники головного редактора
Марченко Ірина Федорівна канд. техн. наук, доцент
Ташкінова Оксана Анатоліївна канд. соц. наук

Відповідальний секретар збірника
Лапіна Марина Дмитрівна

Адреса редакції збірнику: ДВНЗ «ПДТУ», к. 5.305, вул. Університетська 7, м. Маріуполь, Донецька обл., 87555, Україна

Address: PSTU, vul. Universytetska 7, Mariupol, Donetska Oblast, 87555, Ukraine

Tel.: 0969296540

E-mail: socsrsbornik@gmail.com

© ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (ДВНЗ «ПДТУ»), 2018
© Колектив авторів, 2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Волошин В. С.	д-р техн. наук, професор, ректор ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», академік Міжнародної академії екології і безпеки життєдіяльності, академік Міжнародної кадрової академії, дійсний член Нью-Йоркської академії наук, заслужений діяч науки і техніки України
Марченко І. Ф.	канд. техн. наук, доцент, декан соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Любчук О. К.	д-р держ. управл., професор, завідувач кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Федосова І. В.	д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри «Комп'ютерні науки» ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Хижняк Л. М.	д-р соц. наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Вонсович С.Г.	д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Юган Н. Л.	д-р філол. наук, професор кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Ташкінова О. А.	канд. соц. наук, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Сахно С. В.	канд. психол. наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Голі-Оглу Т.В.	канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Висоцька Г.В.	канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Крилова Н. І.	канд. істор. наук, доцент, завідувач кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Коротіч Г. В.	канд. філос. наук, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЗМІСТ

Крилова Н. І.
РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ ХХ СТ. І БОРОТЬБА ЗА АВТОКЕФАЛІЮ **7**
Коротіч Г. В.
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА **14**
Алексопуло К. І.
ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ В ТРУДОВІЙ СФЕРІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА **20**
Григор'єва М. О.
СУБ'ЄКТИВНА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ **25**
Крапівіна Г. О., Іванов В. А.
СОЦІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ТА ЙОГО ЗАЛУЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ДВНЗ «ПДТУ» (НА ПРИКЛАДІ ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРУ ПРИАЗОВ'ЯМ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ) **31**
Маковей Д. В.
СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ **39**
Пашкова Є. Р.
СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ОДИНОКОЇ МАТЕРІ **44**
Сагірова А. С.
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ **48**
Слющинський Б. В.
«ТРЕТЯ КУЛЬТУРА» ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР **53**
Ярченко Ю. В.
СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ **59**
Аліпа В. В.
АУТРІЧ-РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У МОЛОДІ **65**
Артемова А. І.
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В М. МАРІУПОЛІ **70**
Бабаєнко Д. О., Ярченко Ю. В.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КЕРІВНИКА СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ **75**
Костюченко Б. В.
СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ... **80**

Куркчи М. І.
ЗАСТОСУВАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....**84**
Лапіна М. Д., Радченко К. С.
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....**90**
Лобанова Ю. С.
ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА МАРІУПОЛЬ).....**96**
Марінова Г. М., Гуленко М. С.
МОЛОДІЖНА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ **101**
Маслова В. В., Булгакова С. А.
ОСОБЛИВОСТІ ТА БАР'ЄРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....**106**
Николаєва В. І.
ДЕЯКІ СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ **112**
Овчарова Л. М., Мовчан Г. В.
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО СУЇЦИДУ.....**119**
Талах І. В.
РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ **123**
Ташкінова О. А., Булигіна Ю. О.
ВПРОВАДЖЕННЯ ПАТРОНАТУ ЯК ФОРМИ СІМЕЙНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНИ **129**
Форманюк А. М.
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В МАРІУПОЛІ.....**133**
Шахгусейнова Т. Т.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З САМОТНІМИ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ У НІМЕЧЧИНІ, ФРАНЦІЇ ТА УКРАЇНІ **137**
Шмигля К. Ю.
БАГАТОДІТНА СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....**142**
Воробйова Олена О., Маслова В. В.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ.....**146**
Любчук О. К.
ПРОБЛЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ТУРИЗМУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....**152**

Любчук О. К., Хлебнікова А. О.
ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ **158**

Ташкінова О. А.
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИКИ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» (НА ПРИКЛАДІ ДВНЗ «ПРИАЗОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»)..... **164**

Чепелева С. В., Маслова В. В.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬСЯ В ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ..... **170**

Сахно С. В., Мун В.
ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» **175**

Сахно С. В., Абжелю Е.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ В УМОВАХ АТО **181**

Сахно С. В., Брагінець В.
НАСИЛЬСТВО НАД ЖІНКАМИ В СІМ'Ї..... **187**

Сахно С. В., Іващенко І.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ В ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ..... **191**

Сахно С. В., Гонтар М.
РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У ПОШУКУ ПОРОЗУМІННЯ МІЖ БАТЬКАМИ І ДІТЬМИ В НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ **196**

Бєлова Н. В.
АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ОБГРУНТУВАННЯ ЗНАННЯ..... **201**

УДК 348.819.3.000.93

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ ХХ СТ. І БОРОТЬБА ЗА АВТОКЕФАЛІЮ

Крилова Ніна Іванівна, кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри «Філософські науки та історія України», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Крилова Н. І. Революційні події ХХ ст. і боротьба за автокефалію

Показано процес відродження національної церкви в Україні. Виділено етапи формування Української автокефальної православної церкви. Розкрито державну політику різних політичних партій українських урядів 1917–1920 рр. щодо революційно-церковних питань.

Ключові слова: Центральна Рада, автокефалія, Гетьманат, Держава, Директорія, духовенство, політика, політичні партії, релігія, Українська православна церква.

Krylova N. Revolutional events of XX fnd fight for autocephalia

Summary. Showing therevital of the national church in Ukraine. Highlight stages of formation of the Ukrainian Autocephalous Orthodox ChurchPublic policy reveals different Ukrainian governments in 1917–1920, on religious and church matters.

Key words: the Central Rada, autocephaly, autonomy, Hetmanate, theDirectorate, the clergy, politics, religion, the Ukrainian Orthodox Church.

Постановка проблеми. Історія свідчить, що всі держави мали в своїй основі духовні цінності, свою національну ідею, свою мову. За участі національних церков виникали нові міцні держава, і навпаки – без церковної підтримки державотворчий процес залишався незакінченим. Більше того, такі держави зникали з карти світу, а такі народи розчинялися серед інших.

Національна Церква була джерелом сили для народу, допомагала пережити скрутні часи. І сьогодні Україна залишається найбільшою православною країною світу, де чисельність віруючих усіх гілок православ'я сягає 30 мільйонів. Українська автокефальна православна церква пройшла великий тернистий шлях до здійснення своєї мети.

В цьому плані викликає інтерес до вивчення етапів становлення автокефалії, як духовної інстанції українського народу в період відновлення української державності та розуміння державотворчими органами важливості цього процесу.

Актуальність даної теми пояснюється тим, що церква реагує та відгукується на суспільно важливі події, що відбуваються в сучасній Україні. В складних умовах воєнно-політичних конфліктів актуалізується роль церкви як духовного наставника, помічника та захисника людини. Вона допомагає спрямувати думки та почуття людей до взаємної злагоди та любові, підтримки та допомоги, так необхідної сьогодні всьому суспільству. Українська православна церква бере активну участь в політичному та громадському житті української держава: в храмах читаються молитви за мир і спокій в Україні, збираються пожертви на українське військо.

Вивчення етапів становлення Української автокефальної церкви на початку ХХ ст. і ставлення українських уряді до вирішення цієї проблеми дає можливість пролити світло на відносини в системі «держава – церква – суспільство». Така розвідка в історичне минуле має сьогодні важливе суспільно-політичне значення в процесі розбудови української демократичної держави. Звернення до проблеми взаємовідносин держави та церкви в часи революційних подій 1917–1920 років обумовлене тим, що в українській історіографії проблемі становлення Української автокефальної православної церкви та

ролі держави в цьому процесі приділяється мало уваги. Ціла низка питань, пов'язаних із державною політикою українських урядів щодо релігії та церкви, не піддається глибокому аналізу [1, 2].

Аналіз досліджень і публікацій. Характеристика взаємовідносин українських урядів доби Української національної революції 1917–1920 рр. і церкви дається в працях Д. Дорошенка [3] та І. Нагаєвського [4, с. 280], які відзначають факт активізації церковного життя на початку ХХ ст., але достатньої підтримки з боку урядів це питання не знайшло. Більш детального вивчення даної теми дають праці українських вчених, які присвячені саме історії релігії та церкви в Україні. Так, у працях Б. І. Андрусишина [5] та В. І. Ульяновського [6] на основі архівних матеріалів дається аналіз державної політики Української Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії УНР стосовно релігії та церкви.

Детальний релігієзнавчий аналіз проблемам становлення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) та ставлення українських урядів до автокефалії поданий у 10-томному дослідженні «Історія релігії в Україні» [7], де періодизація релігійно-церковного руху подається через основні події та процеси церковного життя.

Слід звернути увагу і на огляд навчальної літератури, призначеної для широкого кола читачів-школярів та студентів. Позитивним можна відзначити, що основні відомості про церковне життя, у тому числі про здобуття автокефалії Української православної церкви, стали надаватися у сучасних шкільних підручниках з історії України [8]. Разом з тим слід зазначити, що у більшості підручників і навчальних посібниках з історії України, розрахованих на студентів вищих навчальних закладів [9], державна політика українських урядів 1917-1920 рр. щодо церковно-релігійної сфери зовсім не розглядається.

Мета досліджень. Метою даного дослідження є вивчення етапів становлення Української автокефальної православної церкви на початку ХХ ст. та проаналізувати державну політику українських урядів доби Української національної революції 1917-1920 рр. щодо церкви у справі відродження автокефалії. Запропонована періодизація враховує ключові суспільно-політичні процеси державного будівництва та особливості руху за церковне національне самоврядування, оскільки побудована на основі вивчення взаємовідносин між державою та церквою.

Для реалізації поставленої мети розглядаються такі питання:

- розкрити етапи церковно-релігійного руху за самостійність Української православної церкви;
- визначити зміст та особливості кожного такого етапу;
- проаналізувати ставлення та політику різних українських урядів до церковно-релігійних питань і, зокрема, до проблеми автокефалії української православної церкви.

Виклад основного матеріалу. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період Української національної революції 1917-1920 рр., починаючи з відродження ідеї автономії Української православної церкви, починаючи з періоду Української Центральної Ради і завершуючи утворенням та організаційним оформленням УАПЦ у 1921 році.

Революційні події 1917 р. призвели до краху самодержавства. Створюється Центральна Рада як орган влади на Україні, яка ставить собі за мету відродження української державності. Православна церква в Україні теж прагне церковної незалежності від Російської православної церкви, але вирішити проблему формування національної церкви можна було лише об'єднавши зусилля українського уряду з прогресивно налаштованим духовенством, тому що стан православної церкви на початку ХХ ст. характеризується глибокими суперечностями. В Україні проживала п'ята частина православного населення імперії, яке було підпорядковане діяльності Російської православної церкви [7, с. 337]. Об'єктивно назрівала потреба церковної реформації.

Необхідно було визначитися з таких питань як перебудова внутрішнього церковного життя, взаємовідносин з державою а також визначити місце церкви в суспільному процесі.

Завдання було непросте, адже протидія офіційній церкві в Україні ускладнювалася тим, що обидва народи – український та російський – мали єдину православну віру, це не давало можливості визвольному рухові розвиватися під лозунгом неприйняття чужої релігії. За таких умов найкращим виходом була автокефалія, яка за своєю суттю відповідала автономно-федералістичним прагненням лідерів політичних партій.

Проголосивши своєю метою автокефалію, духовенство запропонувало українській владі свої послуги у розбудові державності. Розпочалася підготовча робота зі створення Всеукраїнської церковної ради та скликання Всеукраїнського церковного з'їзду. Однак, через протидію більшості єпископату православної церкви в Україні, який був налаштований проросійськи, Сенат відмовив у проведенні цього з'їзду. Отже, як бачимо, цей період характеризується розколов в середовищі духовенства на національно налаштоване, яке відстоювало ідею церковного оновлення й автокефалії, та прихильників офіційної церкви, які рішуче виступили проти самостійності української церкви.

У листопаді 1917 р. було створено ВПЦР (Всеукраїнську православну церковну раду), яка взяла активну участь у відродженні УПЦ. Керівництво Російської імперії за умов наростаючих відцентрових тенденцій мусило піти на певні поступки. У 1918 р. Московський патріарх Тихон дозволив провести Всеукраїнський церковний собор, на хід якого суттєво вплинули бурхливі зміни в політичній ситуації в Україні. Найважливішим наслідком роботи цього Собору було утвердження фактичної автономії УПЦ. Але й ця дуже обмежена автономія була вороже сприйнята реакційними силами в РПЦ, які, наприклад, забороняли проводити богослужіння українською мовою. За таких умов гасло автономізації УПЦ переставало бути актуальним, приходило усвідомлення того, що Православна Церква в Україні може бути справді українською тільки на уловах автокефалії.

Не було єдиної думки щодо реформування церкви і серед представників різних політичних партій. Так представники соціалістичного та ліберально-демократичного напрямку підтримали ідею автокефалії, оскільки добре розуміли потреби церкви, так як самі були вихідцями із священицьких родин або навіть мали духовну освіту.

Разом з тим слід зазначити, що на державному рівні ідея автокефалії не отримала підтримки. Центральна Рада не змогла позитивно оцінити такої патріотичної активності православних священиків і тим самим втратила підтримку з боку патріотичного духовенства. Дві основні партії, що мали найбільший вплив на тогочасне українське політичне життя, – соціал-революціонери та соціал-демократи, – не дуже переймалися церковними проблемами. Вони в своїх програмах говорили про потребу відокремлення Церкви від держави та школи, підтримували націоналізацію церковних і монастирських земель, вважали релігію особистою справою кожного [11, с. 41, 97, 120, 175]. Перший український уряд на чолі з його головою В. Винниченком дотримувався позиції невтручання в справи церковно-релігійні, як справи приватної, яка не підлягає компетенції урядових державних чинників [5, 14].

Незважаючи на таке ставлення до вирішення питання релігії продовжувалася активна боротьба за відродження української автокефальної православної церкви. У вирішенні цього питання активну позицію зайняв Іван Огієнко, який відстоював національну церкву, мову, народні звичаї та традиції [12, с. 89].

Він з великим оптимізмом сприйняв створення Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР), завдання якої бачив у національній організації духовенства, орієнтації його на підтримку й реалізацію ідеї побудови демократичним шляхом Української держави. Але на пропозицію Ради створити державний орган, який міг би взяти до своїх рук справу Української церкви, щось на зразок Генерального секретаріату церковних справ, М. Грушевський відповів: «обійдемося і без попів» [4, с. 280].

Отже, як бачимо, питання регулювання церковно-державних стосунків для основних партій, які входили до складу Центральної Ради, було далеко не на першому місці. Незважаючи на таке ставлення до проблеми релігії, врешті-решт більшість тогочасних політичних сил дійшли згоди, що необхідно створити державний орган, який би займався питаннями релігії. В січні 1918 року при Міністерстві внутрішніх справ був створений Департамент сповідань, який мав регулювати відносини держава з церквою та намагатися представляти інтереси церкви перед державою. До основних функцій Департаменту входили інформування церковних установ про урядові рішення та контроль за їх виконання, розв'язання питань фінансової підтримки церковнослужителів, цензура видань духовного відомства, облік та збереження церковних раритетів.

Проте, Департамент не зміг реально вплинути на релігійне життя держави. Робота департаменту мала поточний характер і була абсолютно відірвана від влади в цілому. Українська Центральна Рада та її виконавчий орган Генеральний Секретаріат не приділяли церковним питанням належної уваги.

Таким чином церковно-релігійні справи за часів Української Центральної Ради вирішувалися досить неясно, оскільки питання суверенітету України також не було вирішеним. Центральна Рада пройшла довгий шлях від автономії до проголошення самостійної Української Народної Республіки IV Універсалом 22 січня 1918 р. Незважаючи на те, що проголошення незалежності України давало правову базу для вирішування церковно-релігійних справ щодо статусу Української Церкви, цей шанс не був використаний.

Криза Центральної Ради призвела до падіння створеної нею держави – Української Народної Республіки. На зміну їй у результаті державного перевороту прийшла принципово нова держава – Українська держава гетьмана Павла Скоропадського, який на відміну від М. Грушевського і В. Винниченка був людиною віруючою і можна було сподіватися, що ставлення до церкви і релігії за гетьманату в Україні зміниться на краще. Крім того, важливою обставиною було те, що, на відміну від попереднього уряду, Гетьманат не відкидав, а визнавав і шукав порозуміння з Церквою, яка мала великий вплив на православне населення України. Відразу, прийшовши до влади, гетьман оприлюднив документи – Грамота до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України». В останньому зазначалося, що головною (державною) визнається православна віра.

Разом з тим погляди П. Скоропадського на питання незалежності Церкви не збігалися з категоричними вимогами автокефалістів про повне відокремлення. Він вважав, що як сама Російська імперія, так і Церква потребує широкої реформи на федеративній основі. Таким чином, позиція гетьмана щодо церковного питання полягала в проголошенні автономії Церкви при духовному спілкуванні з Московським Патріархатом. Звідси випливає, що ідея автокефалії ще не достатньо визріла і втручання в церковне життя державою на той момент було не своєчасним. Як зазначав П. Скоропадський в церковному питанні він постійно перебував між двома вогнищами. З одного боку Всеукраїнська Православна церковна Рада (ВПЦР), яка відстоювала питання українізації церкви і автокефалію, а з іншого боку – вища ієрархія, яка була проти церковної реформи [13, с. 198-199].

Для врегулювання взаємовідносин держави з Православною церквою та іншими релігійними конфесіями було створене Міністерство сповідань, яке очолив професор Василь Васильович Зінківський. Це був досить поміркований український діяч, який прагнув знайти компроміс між ворогуючими течіями в українській церкві. Першим кроком до створення національної церкви в Україні, на думку міністра, мало бути надання широкої автономії українській церкві, а надалі – поступовий перехід до автокефалії.

Втім під тиском обставин, ускладнених внутрішньополітичною кризою Української Держави та її стосунками з РСФСР, П. Скоропадський змінив своє ставлення як щодо

обіцянки не втручатися у справи Церкви, так і щодо надання їй автономії (автокефалії). Як вважає В. Ульяновський, найбільше антиукраїнська позиція вищої церковної влади на чолі з митрополитом Антонієм (Храповицьким) змусила Гетьмана перейти від політики невтручання у церковні справи, до політики переговорів з ієрархами щодо проголошення автокефалії та підтримки національно-самостійницьких рухів у середовищі духовенства [14, с. 11].

Завдяки зусиллям уряду у червні 1918 року була скликана друга сесія Всеукраїнського православного церковного собору, яка затвердила нового митрополита та прийняла рішення про автономію православної церкви в Україні. Однак пропозиції щодо автокефалії Української православної церкви знову були відхилені. Патріарх Тихон заявив, що про автокефалію не може бути й мови [7, с. 362-364].

У жовтні – грудні 1918 року відбулася остання, третя, сесія Всеукраїнського православного церковного собору, який від імені уряду проголосив автокефалію Української православної церкви, зазначивши, що «Церква в самостійній державі не може бути іншою, як автокефальною під головуванням митрополита всієї України» [5, с. 78-87].

Проте цю справу довести до логічного завершення за гетьманату не вдалося, оскільки в листопаді почалося антигетьманське повстання, внаслідок чого П. Скоропадського було усунуто від влади. У зв'язку цими подіями Всеукраїнський церковний Собор згорнув свою роботу.

На зміну уряду П. Скоропадського приходить Директорія, яка проголосила відновлення в Україні республіканської форми правління – УНР. Від самого початку уряд Директорії взяв активну участь у вирішенні церковних справ і уже 1 січня 1919 року своїм законом проголосив автокефалію православної церкви, тобто повну її незалежність від Московського патріархату. Вищим органом Української автокефальної православної церкви визначався Всеукраїнський церковний собор, якому належала вища церковна влада. Для управління церковними справами був створений Український Церковний Синод, який відав релігійними, адміністративними, господарчими, освітніми та контрольно-ревізійними питаннями.

Домагаючись фактичного втілення в життя автокефалії, уряд Директорії відновив роботу Міністерства культів. Прагнучі добитися визнання автокефалії української церкви посол УНР в Туреччині О. Лотоцький вів переговори з Константинопольським патріархом, проте через вакантність патріаршого престолу визнання автокефалії УПЦ відкладалося.

Велику увагу приділяв уряд Директорії питанням українізації церкви. Були організовані курси з перепідготовки церковнослужителів, розпочалася робота з перекладу Біблії та інших богослужбових книжок українською мовою [5, с. 165-166].

Адже, уряд Директорії, прагнучі будувати державу на міцній національній основі, досить відповідально поставився до вирішення проблем Української православної церкви. Дуло здійснено такі заходи:

- здійснювалася фінансова підтримка церковної організації;
- впроваджувалася рідна мова в богослужіння;
- було проголошено автокефалію;
- здійснювалися рішучі кроки щодо визнання Української автокефальної православної церкви.

Однак, попри важливість проголошення автокефалії УПЦ, реалізувати її повноваження не вдалося через складні політичні події. Через півтора місяця після приходу до влади (2 лютого 1919 року), уряд Директорії під тиском переважаючих сил більшовиків залишив Київ. Таким чином, несприятливі для Директорії воєнно-політичні події не дали фактично здійснити автокефалію Української православної церкви.

Після того, як уряд Директорії зійшов з історичної арени в Україні встановлюється радянська форма державності – Українська Соціалістична Радянська Республіка.

Слід зазначити, що від самого початку свого становлення радянська влада толерантно ставилася до Української православної церкви та дозволяла їй створювати громади без санкції церковної ієрархії. У квітні 1919 року було відновлено роботу Всеукраїнської православної церковної ради, головою якої було обрано Михайла Мороза, а заступником–протоієрея Василя Липківського. Нова влада передала віруючим української парафії Миколаївський собор, де було проведено перше богослужіння українською мовою.

14 жовтня 1921 року було скликано Перший Всеукраїнський православний собор, на якому було затверджено автокефалію Української православної церкви та українізацію богослужіння.

Отже, Українська автокефальна православна церква була проголошена та організаційно оформлена у жовтні 1921 році. Це була доленосна подія в історії православної церкви в Україні. Однак поступово політика радянської влади змінюється стосовно церковних справ. Уже 19 січня 1919 року більшовицьким урядом України був ратифікований указ, яким відокремлювалися церква від держава і школи від церкви. Крім того, згідно з законом, церква також позбавлялася храмів і церковного майна [15, с. 379]. Комуністичний режим, який набирав силу в Україні, прагнув поступово обмежити та викорінити релігію з духовної сфери суспільства. Як результат з часом всі релігійні конфесії опинилися в опозиції до влади, а в 1930 році після встановлення тоталітарного сталінського режиму в умовах політичних репресій Українська автокефальна православна церква змушена була припинити свою діяльність.

Висновки. Таким чином аналіз подій перших двох десятиліть показує, що створенні в ході революції Українські уряди здебільшого не розуміли або не хотіли розуміти проблем духовенства щодо відродження національної церкви і не сприймали його як союзника у розбудові незалежної держави. В більшій мірі це стосується політики Центральної Ради. Непослідовність лідерів Центральної Ради та Гетьманату Скоропадського з питань залучення Церкви до розбудови незалежної держави і становлення УАПЦ стало, на нашу думку, одним із факторів, який призвів до втрати авторитету і довіри до них а згодом і до поразки.

Уряд Директорії активно взявся за вирішення церковних справ та домагався міжнародного визнання автокефалії Української православної церкви, але короткий термін перебування при владі та поразка у війні з більшовиками не дали можливості довести справу відновлення автокефалії до кінця.

Організаційне становлення Української автокефальної православної церкви відбулося у 1921 році в період встановлення радянської влади. Однак, слід зазначити, що утворення незалежної церкви в Україні стало результатом ініціатив та попередньої діяльності прогресивно налаштованого українського духовенства та інституцій, створених попередніми урядами.

Список використаних джерел:

1. Верстюк, В. Українська Центральна Рада : навч. посіб. / В. Верстюк. – Київ : Заповіт, *1997. – 344 с.*

2. Солдатенков, В. Ф. Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенков. – Київ : Либідь, 1999. – 976 с.

3. Дорошенко, Д. Ілюстрована історія України 1917–1923 рр : у 3 т. Т. 2. Українська гетьманська держава 1918 року / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1930. – 424 с.

4. Нагаєвський, І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – Київ : Укр. письменник, 1993. – 412 с.

5. Андрусишин, Б. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба УНР) : навч. посіб. / Б. І. Андрусишин. – Київ : Либідь, 1997. – 176 с.

6. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917 – 1920 рр. (доба Української Центральної Ради) : навч. посіб. / В. І. Ульяновський. – Київ : Либідь, 1997. – 200 с.

7. Історія релігії в Україні : у 10 т. / редкол: А. Колодний (голова) [та ін.]. Т. 3. Православ'я в Україні / за ред. А. Колодного, В. Климова. – Київ : Знання, 1999. – 560 с.

8. Кульчицький, С. В. Історія України : підруч. для 10 кл. загальноосвітніх навч. закладів : рівень стандарту, академічний рівень / С. Кульчицький, Ю. Лебедева. – Київ : Ґенеза, 2010. – 304 с.

9. Бойко, О. Д. Історія України : посіб. / О. Д. Бойко. – Київ : Академвидав, 2003. – 83 с.

10. Світлична, В. В. Історія України : навч. посіб. / В. В. Світлична. – Київ : Каравела, 2009. – 400 с.

11. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX століття : програмові і довідкові матеріали. – Київ ,1993. – 336 с.

12. Огієнко, І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові / І. Огієнко. – 2-ге вид., допов. – Вінніпег : Волинь, 1968. – 92 с.

13. Скоропадський, П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ ; Філадельфія, 1995. – 493 с.

14. Ульяновський, В. Церква в Українській Гетьманській державі : попередні нотатки та документи // Останній гетьман : ювілейний зб. пам'яті Павла Скоропадського, 1873–1945 / В. Ульяновський, Б. Андрусишин. – Київ : Академпрес, 1993. – 397 с.

15. Кислюк, К. В. Релігієзнавство : підруч. для студентів вузів / К. В. Кислюк, О. М. Кучер. –5-е вид., і допов. – Київ : Кондор, 2006. – 636 с.

УДК 101

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Коротіч Галина Вікторівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософських наук та історії України, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Коротіч Г. В. Технологічний розвиток як соціально-філософська проблема

У статті досліджено загальні особливості технологічного розвитку. Актуальність цього викликана глобальними проблемами людства, виникнення та загострення яких є безпосередньо пов'язаним із таким розвитком. Технологію розглянуто як певний спосіб організації людської діяльності. Розкрито сутнісне протиріччя технологічного розвитку, показана історія його формування і перспективи вирішення. Аналіз історії розвитку технології доводить, що цей процес являє собою нарощування ступеню організованості. Відбувається перехід від соціальної організації стихійних природних процесів до організації соціально організованого, тобто до метаорганізації. Граничним втіленням цього є використання у технологічному процесі явища самоорганізації. Технологічна діяльність має амбівалентний характер і є втіленням сутнісних сил людини: її рівня розвитку, уявлення про цінності. Тому розвиток технологій повинен бути підпорядкованим духовним цінностям (насамперед, моральним). Технології не повинні негативно впливати на природу, життя людини, її фізичне і духовне здоров'я.

Ключові слова: технологія, розвиток, протиріччя, самоорганізація, людина.

Korotich G. Technological development as social-philosophical problem

Summary. In the article the general features of technological developmentare investigated. Actualityof it is caused by the global problems of humanity, origin, and sharpening of which is directly related to such development. Technology is considered as a certain way of organization of human activity. Essence contradiction of technological development is revealed, historyof its formation and prospect of resolution are shown. Analysis of the history of development of technology proves that this process represents an increase of degree of organization. There is transition from the social organization of elemental natural processes to the organization socially organized that is to meta-organization. Maximum embodiment of it is the use in the technological process of the phenomenon of self-organization. Technological activity has an ambivalent character and is embodiment of the essential forces of man: his level of development, the notionabout values. Thereforedevelopment of technologies must be subordinated to spiritual values (first of all, moral). Technologies should not negatively influence on nature, life of man, his physical and spiritual health.

Key words: technology, development, contradiction, self-organization, man.

Постановка проблеми. Дослідження техніко-технологічного розвитку є актуальною соціально-філософською проблемою хоча б з огляду на те, яку величезну роль відіграє цей процес у житті суспільства. Глобальні проблеми (насамперед, екологічні) значною мірою були спричинені саме особливостями такого розвитку, і, перш за все, його критеріями, неадекватними з точки зору концепції сталого (або збалансованого) розвитку. Розвиток техногенної цивілізації мав наслідком створення людиною нового середовища – технологізованого космосу, який підкорив свого творця. Технологізація охопила майже все – природу, людське життя у різних його проявах, що нерідко призводить до втрати

людиною індивідуальності, здатності вільного, творчого міркування, вільної, творчої дії взагалі. Формується мислення, «що обчислює» (М. Гайдеггер), яке базується на алгоритмі, репродукції, для якого науково-технічний прогрес стає самоціллю.

Аналіз досліджень і публікацій. Філософські аспекти створення, розвитку та експлуатації техніки і технологій з різних точок зору розглядалися у ґрунтовних працях М. Гайдеггера [1], Х. Ортега-і-Гасета [2], К. Ясперса [3], Х. Сколімовські [4], М. О. Бердяєва [5], В. М. Князєва [6], В. Г. Горохова [7], Е. П. Семенюка [8], Н. В. Попкової [9], О. О. Дергачової [10] та інших знаних учених. Із праць останнього періоду необхідно відмітити змістовну статтю української дослідниці Терешкун О. Ф., у якій вона справедливо наголошує на необхідності формування гуманітарно-наукового дискурсу дослідження феномену техніки [11]. Важливо, що технічне і технологічне розглядається науковцями не тільки як спосіб і засіб практичного перетворення природи і суспільства, суспільних відносин, але й як спосіб формування світу людської культури, з гуманістичних позицій, з урахуванням глобальних викликів сьогодення та усвідомленням необхідності створення нової системи критеріїв техніко-технологічного розвитку. Однак тему технологічного розвитку далеко ще не вичерпано. Можна стверджувати, що технології, які призвели до глобальної екологічної кризи, були створені для вирішення окремих ізольованих проблем, відповідно до критеріїв, сформованих технократичним («інструментальним») мисленням, і тому були не в змозі урахувати негативні наслідки свого використання. Це обумовлює необхідність подальшого дослідження сутності технологічного розвитку і його критеріїв, зміни аксіологічних установок цього процесу з тим, щоб пріоритетність мали екологічні та гуманістичні, власне людські виміри буття.

Мета дослідження. Метою даної статті є проаналізувати особливості технологічного розвитку в історії людства та означити специфіку такого розвитку у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо технологію як певний спосіб організації людської діяльності. У такому сенсі вона є цілеспрямованим, систематично відтворюваним (або здатним бути таким) перетворенням стихійних змін, притаманних об’єктові діяльності, в організованість цих змін, яка реалізується в продукті діяльності. Стихійність змін розуміється як невідповідність способу їхнього існування основній меті суб’єкта технологічної діяльності. Технологія у даному сенсі–це певна організація суб’єктом діяльності стихійно діючих сил природи і суспільства згідно із визначеними цілями. З урахуванням динаміки розвитку технології, це, в тому числі, організація вже організованого, адже об’єктами часто є не тільки фрагменти природної організованості, але й результати людської діяльності та її форми. Технологію можна визначити як систематичне, багатократне повторення, регулярне відтворювання перетворення в організованість, закріплене у певних схемах, правилах цієї діяльності. Зміст технологічних процесів залежить не тільки від особливостей об’єкта, але й від суб’єкта (що саме він виділяє як об’єкт, якими є його здібності до діяльності, його система цінностей), від цілей його діяльності, які у кінцевому рахунку визначаються соціокультурними чинниками. Цілеспрямована діяльність висуває певні вимоги до властивостей свого об’єкту: обираються ті, які є необхідними для досягнення бажаного для суб’єкта результату. Водночас об’єкт «прагне» до збереження свого природного стану, він функціонує у відповідності до своїх природних особливостей, «втягнутих» до технологічного процесу. Суб’єкт у технологічній діяльності доцільно змінює буття цих природних процесів, формує об’єкт в обраному напрямку для задоволення власних потреб.

Розвиток технології як способу організації людської діяльності є пов’язаним із розвитком її сутнісного протиріччя. Це протиріччя, на нашу думку, виражається єдністю протилежностей: стихійності змін, первісно притаманних об’єктові технологічної діяльності, та доцільної організованості цих змін у процесі самої діяльності. Виявлене

протиріччя має конкретно-історичний характер, тому логічно розглянути основні форми його прояву, інакше кажучи, основні етапи розвитку технології, обмежуючись аналізом матеріально-виробничої діяльності.

Можна стверджувати, що у первісному суспільстві у примітивному стані зароджуються основні види технологій: механічна, фізична, хімічна, біологічна та соціальна, які існували у єдності (свої назви вони одержали виходячи з рівня організації матерії, який береться у якості технологічного об'єкту). Про зародження та розвиток механічних технологій свідчать стародавні способи механічної обробки каміння, слонової кістки, дерева, мінералів. Досвід обробки каміння призвів до винаходу способу здобування вогню. Це був процес перетворення енергії механічного руху у теплоту, а процес горіння являє собою хімічну реакцію, яка поставлена на служіння людині. Знахідки стародавнього глиняного посуду, який випалювався, свідчать про освоєння фізико-хімічних процесів. Розвиток хліборобства та тваринництва сприяв виникненню найдавніших біотехнологій–примітивних виробництв, заснованих на біологічних процесах (хлібопечення, сироваріння, винобробство). Так почалася діяльність людини з перетворення природи, поступове підвищення рівня організації, цілеспрямоване упорядкування природних процесів. Технологічні заходи створювались за допомогою інтуїтивних здогадів та емпіричного досвіду; найбільш ефективні з них закріплювалися у навиках, традиціях, а інформація про них передавалася від покоління до покоління. Нерозвиненість знарядь праці, знань про властивості речей, примітивізм перших технологій, стихійні дії первісних людей особливо вимагали їхньої організації з боку самої громади. Так відбувалося зародження суспільної організації технологічної діяльності як прояв соціальної технології. Первісна людина повинна була протистояти природі разом із іншими сородичами, підпорядковуючи своє власне життя інтересам усього колективу, а також враховуючи природні ритми. Міф можна вважати своєрідною єдиною пратехнологією, водночас ідеальною та матеріальною формою технологічної діяльності. Міф виступав у якості джерела нормативної діяльності, яка приписувала певний спосіб поведінки у зв'язку з відповідними явищами, упорядковуючи навколишній світ людини і людські уявлення про нього. Ритуал, що його пояснював міф, сприяв збереженню усіх напрямків соціально-виробничої життєдіяльності. На нашу думку, можна вважати, що єдина соціальна пратехнологія «розчиняла» у собі всі інші пратехнології. Даний етап технологічного освоєння дійсності являє початковий ступінь розвитку сутнісного протиріччя технології як способу організації діяльності–ступінь тотожності, спочатку абстрактної, яка виключає відмінність, а потім її припускає, тобто тотожності протилежностей, які вже намітилися, а саме: стихійності змін, первісно притаманних об'єкту пратехнологічної діяльності (конкретно–формам організації життєдіяльності роду в цілому і природним процесам зокрема) та зароджуваної доцільної організованості цих змін у процесі первісної діяльності. Основою цієї тотожності був рід, для якого була характерна, так би мовити, первісна суспільна самоорганізація, виникаюча єдина соціальна пратехнологія.

Далі настав тривалий (аж до середини XX століття) період переважного функціонування та розвитку механіко-фізико-хімічних технологій (умовно назвемо ці технології неорганічними), що базуються на особливостях механічної, фізичної та хімічної форм руху матерії. Цьому сприяв емпіричний досвід, початкові відомості про природні процеси, а пізніше – наукові досягнення, які виявили взаємопереходи форм руху матерії–практичну основу взаємозв'язку технологій. Про переважний розвиток неорганічних технологій свідчать, насамперед, факти з історії металургії, основу якої становлять фізико-хімічні процеси, а також факти з історії енергетики, активний розвиток і використання різних механізмів та машин. Можна взагалі говорити про загальний об'єкт етапу неорганічних технологій, маючи на увазі взаємозв'язок закономірностей механічної, фізичної та хімічної форм руху, якому є притаманним конкретно-історичний характер

прояву. Об'єкти технологій кінця цього етапу (тобто кінця XIX – середини XX століття) характеризуються складною організацією, стохастичним характером взаємодії елементів, наявністю системи управління та зворотного зв'язку. Об'єкти починають сприйматися вже не як сформована річ, а як процес, що поєднує в собі моменти сталого стану і зміни певних характеристик. Взагалі, більш організований об'єкт закономірно потребує для роботи із собою техніку більш високого рівня та більш високий рівень управління технологічним процесом з боку свідомо діючого суб'єкта. Останній при цьому може «розщеплюватися» на виконавця, діючого механічно, за схемою, та на творця даної технології, головну інтелектуальну організаторську силу. В історії ця почесна роль могла відводитися не тільки вченому, але й богу, демону, герою, діючому через мистецтво ремісника або у співтворчості з алхіміком. Цілі технологічних процесів у даний період мали переважно економічний характер. Розглянутий вище другий етап технологічного освоєння дійсності відповідає в плані розвитку виявленого сутнісного протиріччя етапу виникнення ступеню різниці та її перетворення у протилежність двох утворюючих протиріччя сторін: стихійності початкових змін технологічного об'єкту та доцільної організованості цих змін у процесі діяльності. Відбувається подальше підвищення ступеню організованості технологічного процесу, що знаходить свій вияв протягом даного етапу у змінах характеру об'єкта технології (переважно неорганічних форм руху матерії), у поглибленні розподілу праці (у тому числі на працю фізичну, виконавчу, та працю розумову, власне організаторську), а також у зростанні відокремлення наукової сфери від сфери виробничої, у поглибленні спеціалізації та розвитку кооперації, у загостренні протиставлення інтересів індивіда та суспільства.

Для третього етапу технологічного освоєння дійсності, що розпочався у середині XX століття, в цілому буде характерним пріоритетний розвиток біологічних та соціальних технологій, фантастичний за можливостями розвиток таких «гібридних» технологій як інформаційно-комунікаційні. Розпочався етап з того, що провідної ролі набули фізико-хімічні технології. Активно розвивалася електроніка, а з 60-х років XX століття– мікроелектроніка. З XIX століття став здійснюватись перехід від машинного виробництва машин до автоматичного, маючи за перспективу перехід до створення систем автоматичної дії, що саморегулюються, самокеруються, а також здатні до самопрограмування та адаптації в певному середовищі. На третьому етапі починається активне створення та використання біотехнологій вже на якісно новому рівні. Цьому сприяв розвиток мікробіотехнології, фізико-хімічної біології, імунології, генної та клітинної інженерії, біоенергетики. Отримала розвиток молекулярна електроніка, яка займається рішенням проблем об'єднання принципів синтезу бімолекулярних та кристалічних структур, безпосередньої взаємодії нейронної мережі людини зі штучним інтелектом, створення ланцюгів електронного транспорту з білків та їхніх комплексів, тощо. За допомогою технологій генної інженерії утворюється основа для побудови молекулярного електронного обладнання за рахунок самоорганізації. Основою електронного обладнання може стати середовище, в якому здійснюються автохвильові несталі процеси, що ведуть до виникнення дисипативних структур. Система, що самоорганізується, формує з часом нові рівні власної організації, відрізняється варіабельністю поведінки, чисельністю можливих шляхів розвитку в точках біфуркації. Така система здібна при змінах зовнішніх або внутрішніх умов її функціонування та розвитку зберігати або удосконалювати свою організацію, підвищуючи її рівень при взаємодії з середовищем, яке ускладняється. Третій етап технологічного розвитку є пов'язаним із найбільш розвиненим ступенем сутнісного протиріччя технології – власне протиріччям. Цей ступінь характеризується тотожністю та взаємним виключенням протилежностей, їхньою єдністю у межах їх цілісності, їхнім взаємопородженням в якості тих, що відрізняються один від одного, взаємопереходами та взаємним виключенням, а також вирішенням цього сутнісного протиріччя, його зняттям через себе ж. Основою

тотожності протилежностей є явище самоорганізації, його технологічне використання. Самоорганізація – це синтез стихійності та організованості, їхній взаємоперехід, взаємопроникання і, в цьому значенні, ключ до розв'язання виявленого сутнісного протиріччя. Технологія, яка створена виключно на самоорганізаційних процесах, вже не є технологією у звичному сенсі. Це цілком творча вільна діяльність, самодіяльність у розумінні організації чого-небудь. Відбувається повернення на новому рівні, закономірно більш високому у порівнянні з первісноюсоціальною пратехнологією, до соціальної самоорганізації, до соціальної технології, яка вже, по суті, не є технологією.

Аналіз історії розвитку технології переконує в тому, що цій розвиток являє собою процес нарощування ступеню організованості: від соціальної організації стихійних природних процесів (які до природою вже якось організовані) до організації певнимчином соціально організованого, тобто до метаорганізації, яка гранично знаходить своє втілення у технологічному використанні самоорганізаційних процесів. Підкреслимо, що більш високий рівень організованості системи відрізняється від менш високого рівня складністю, динамічністю, ростом різноманітності, глибиною взаємозв'язків, взаємодій та елементів даної системи. Можна стверджувати, що головний напрямок подальшого технологічного розвитку буде пов'язаним саме з використанням у будь-яких технологіях явища самоорганізації, що буде означати використання внутрішньої активності технологічного об'єкта різної природи. Використання явища самоорганізації сприяє підсиленню упорядкованості, підчищенню організованості та рівня управління, досягнення мети взаємодіяти з об'єктом, враховуючи його природу.

Однак глобальні та локальні кризи, наростання відчуження, деіндивідуалізація змушують замислитися над проблемою з'ясування природних і соціокультурних меж розвитку технології, переосмисленням критеріїв технологічного розвитку. Треба згадати, що людська діяльність зі створення та використання нових технологій (як і взагалі будь-яка діяльність) є амбівалентною. Вона допомагає нарощувати економічний потенціал, вивільняє час і простір для саморозвитку, збільшує тривалість життя, сприяє добробуту, тощо. Однак, наприклад, глобальна екологічна криза, викликана, насамперед, скерованою на здобуття фінансового прибутку технологічною діяльністю, забирає здоров'я і нищить людське життя, погіршує стан довкілля, і це зводить нанівець економічні досягнення. Відкриваються нові ризики створення нових технологій та їх використання. Такі філософи як М. Гайдеггер, М. О. Бердяєв, К. Ясперс підкреслювали відсутність так званої «демонії» техніки, адже проблема укорінена не стільки в техніці та технологіях, скільки в людині, яка їх створює і використовує відповідно до власних уявлень про себе та навколишній світ, про свою природу і сутність, систему цінностей, і в цьому сенсі, дійсно, є «мірою» на тільки себе самої, але й усіх створених нею речей. Творці технологій часто демонструють нехтування відомим Категоричним імперативом І. Канта у тому його формулюванні, яке забороняє сприймати людину тільки як засіб досягнення чиїхось цілей і наголошує на її самостійній цінності. Час довів, що і природа також має сприйматися як така, що має самостійну цінність. Створення нових технологій та нової техніки треба розпочинати зі зміни системи цінностей, з оновленого розуміння сутності людини та її зв'язку із природою. Сучасна небезпечна система цінностей, серед яких чільне місце посідають фізична сила, політична та адміністративна влада і гроші (що є проявом парадигми антропоцентризму і спотвореного розуміння сутності людини), не може не приводити до заглиблення системної кризи, до створення таких технологій, які тільки посилюватимуть її. Людству слід свідомо обмежити власні потреби, задоволення яких вимагає, у тому числі через технологічний розвиток, активного незворотного втручання у природу. Щоб збагнути це, необхідним є формування діалектичного мислення, яке є поєднаним із моральністю. Необхідно усвідомити власну відповідальність за наслідки своїх дій перед суспільством і природою, перед собою, а якщо людина віруюча, то ще перед Богом. Слід усвідомити пріоритетність вищих духовних цінностей (навіть не гуманістичних, бо це

може знову привести до моделі антропоцентризму, а вона довела свою хибність), а також цінності життя як такого. Знову, як у первісні часи, тільки вже на новому рівні, постало завдання відновлення порушеної природної рівноваги. Магічні ритуали (у тому числі численні «заклинання» на Самітах ООН) не допоможуть.

Висновки. Отже, міркуючи про розвиток новітніх технологій і захоплюючись їхніми фантастичними можливостями для покращення людського життя у всіх його вимірах, необхідно мати на увазі, що такі можливості стануть реальністю за умов зміни у творця та споживача цих технологій системи цінностей. Суто технічні та економічні показники більше не повинні посідати у ній чільне місце. Пріоритети – це збереження стану довкілля та життя взагалі, психічного та фізичного здоров'я людини, її духовний розвиток (моральний, насамперед), досягнення стану гармонійного вільного саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Хайдеггер, М. Вопрос о технике / М. Хайдеггер // Время и бытие : статьи и выступления : пер. с нем. – М., 1993. – С. 221–238.

2. Ортега-и-Гассет, Х. Размышления о технике / Х. Ортега-и-Гассет // Избранные труды : пер. с исп. – М., 2000. – С. 164–232.

3. Ясперс, К. Принципиально новый фактор: наука и техника / К. Ясперс // Смысл и назначение истории : пер. с нем. – М., 1991. – С. 99–140.

4. Сколимовски, Х. Философия техники как философия человека / Х. Сколимовски // Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986. – С. 240–249.

5. Бердяев, Н. А. Человек и машина (проблема социологии и метафизики техники) / Н. А. Бердяев // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 147–162.

6. Князев, В. Н. Человек и технология (социально-философский аспект) : монография / В. Н. Князев. – Киев : Лыбидь, 1990. – 175 с.

7. Горохов, В. Г. Основы философии техники и технических наук : учебник / В. Г. Горохов. – М. : Гардарики, 2007. – 335 с.

8. Семенюк, Е. П. Філософіясучасної науки і техніки : підруч. для студ. вузів / Е. П. Семенюк, В. П. Мельник. – Львів : Світ, 2006. – 152 с.

9. Попкова, Н. В. Философия техносферы / Н. В. Попкова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 344 с.

10. Дергачева, Е. А. Философия техногенного общества : монография / Е. А. Дергачева. – М. : ЛЕНАНД, 2011. – 216 с.

11. Терешкун, О. Ф. Філософія техніки в сучасному гуманітарно-науковому дискурсі / О. Ф. Терешкун // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філософія. Політологія. – 2014. – Вип. 1 (115). – С. 43–46.

УДК 316

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ В ТРУДОВІЙ СФЕРІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Алексопуло Катерина Ігорівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Алексопуло К. І. Гендерна нерівність в трудовій сфері як соціальна проблема

Гендерна дискримінація може бути присутньою в багатьох сферах нашого життя. Особливо гостро стоїть проблема гендерної дискримінації в трудовій сфері, оскільки зачіпаються найважливіші, з точки зору задоволення фізичних і духовних потреб, права: право на рівний доступ до роботи, на рівну винагороду за рівну працю, на рівні шанси просування по службі, на захист від безробіття тощо. Заборона дискримінації - один з основних принципів трудового права. У статті розглядаються аспекти гендерної дискримінації, її сутність, історичний розвиток та сучасні тенденції. Відображено проблеми гендерної нерівності та дискримінації у сфері зайнятості, що проявляється при прийомі і звільненні на роботу, при створенні умов праці тощо. Окрема увага приділена законодавчим основам гендерної дискримінації. Розглянуто підходи до вирішення гендерних проблем при здійсненні політики розвитку ринку праці, ключові проблеми сучасних взаємин на ринку праці України з точки зору гендерної нерівності.

Ключові слова: гендер, ринок праці, гендерна рівність, занятість, гендерна політика, дискримінація.

Aleksopulo K. Gender inequality in the labor sphere as a social problem

Abstract.The prohibition of discrimination is one of the main principles of labour law. Daily discrimination manifests itself in one form or another. Discrimination in labour relations is especially painful, because it affects the most important rights in terms of physical and spiritual needs: the right to equal access to employment, to equal remuneration for equal work, to equal chances of promotion, to protection against unemployment, etc. In article aspects of gender discrimination are considered: its essence, historical development. Inequality ofwomen in relation to men is reflected at a chosen kind of employment, reception and dismissal in work, working conditions.Gender discrimination from a law position is shown, examines the key issues of modern relationships in the labor market of Ukraine from the point of view of gender inequality and The approaches to the resolution of a gender perspective in the implementation of labor market policy.

Key words: gender, labor, gender equality, employment, gender politics.

Постановка проблеми. Проблема гендерної нерівності гостро стоїть в сучасному українському суспільстві, особливо поширеним це явище є саме в трудовій сфері. Нерівність в цій сфері негативно впливає як на індивідуальні ресурси людини, так і на суспільстві в цілому, тому ця соціальна проблема є актуальною на сьогоднішній день. Сфера праці одна з основних сфер життєдіяльності людини. У зв'язку з цим особливу уваги слід приділити саме гендерним відмінностям. Під тендером розуміються поведінкові тенденції чоловіків і жінок, обумовлені їх родовими, біологічними відмінностями, які набувають конкретні форми під впливом певних факторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання гендерної нерівності та гендерної дискримінації в достатній мірі висвітлено в публікаціях вчених, зокрема: О. Жидкова, О. Балакірєва, О. Гнатюков, О. Іващенко тощо. Різні аспекти прояву

гендерної нерівності розглянуті у публікаціях Н. Самолюка (проблема гендерної асиметрії), Л. Збаржецького (проблема гендерної рівності в трудовій сфері), Е. Атаманюка (гендерна нерівність в соціальній сфері) та інші.

Мета статті – розглянути особливості прояву гендерної нерівності в трудовій сфері в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Гендерна роль - форма поведінки, яку дане суспільство вважає прийнятним і нормальним для чоловіків і жінок. Тобто, на гендерні ролі впливають моральні цінності, соціальні установки і уявлення, також вони формуються релігією, культурою і економікою. Наприклад, в західному суспільстві, жінці свідомо визначена друга роль, вона займає підлегле і залежне становище по відношенню до чоловіка. Роль жінки - бути матір'ю, дружиною, господинею в домі. Роль чоловіка - бути добувачем, приносити гроші і забезпечувати сім'ю всім необхідним. Даний розподіл ролей фіксувалося і закріплювалося нормами та інститутами соціокультурної матриці: релігією, культурою, економікою.

Традиційні гендерні ролі гальмують розвиток особистості і є бар'єром у розвитку індивідуальності. Дотримання гендерних ролей виконується як почуття обов'язку, але при цьому самореалізація неможлива. Для повноцінного розвитку особистості людини необхідно позбутися стереотипних ярликів, які навішуються на чоловіків і жінок суспільством і зайнятися самореалізацією в сфері, яка цікавить саму людину.

Слід зазначити, що з пливом часу соціальні ролі як чоловіків, так і жінок істотно змінилися. Все більше жінки беруть участь в політиці, бізнесі, силових структурах. Але, не дивлячись на це, часто жінки стикаються із завищеними вимогами при прийомі на роботу - це є бар'єром для реалізації жінок себе, як особистості та професіонала в тій сфері, яка дійсно цікавить.

Гендерна нерівність є характеристикою соціального устрою, згідно з яким різні соціальні групи, в даному випадку - чоловіки і жінки, мають стійкими відмінностями і що випливають із них нерівними можливостями в суспільстві.

Гендерна дискримінація розуміється як порушення прав людини за ознакою статі, позбавлення можливості задоволення основних потреб і розвитку особистості.

Якщо об'єктом гендерної дискримінації в трудовій сфері в основному є жінки, то гендерній нерівності піддаються обидві статі однаково.

Проявляється гендерна нерівність на ринку праці наступним чином: на одну і ту ж посаду серед двох кандидатів, що мають однакову освіту і професійні якості, роботодавець найчастіше віддає перевагу чоловікам в таких сферах, як юриспруденція, політична діяльність, робочі спеціальності, військова сфера. У той же час частіше шукають жінок, ніж чоловіків, в сфері обслуговування, краси, вихованні дітей, медицини.

Дуже яскраво дискримінація жінок проявляється в патріархальному суспільстві: де на них покладено обов'язки забезпечувати затишок в домі, готувати і підтримувати чистоту, виховувати дітей, при чому вкрай рідко враховується, що жінка, як і чоловік, може працювати.

Від гендерної дискримінації часто страждають і чоловіки. Найчастіше це проявляється в питаннях виховання дітей, отримання відпустки по догляду за дитиною, можливості бути «домогосподаркою», оскільки від чоловіка / хлопця очікують, що він буде заробляти для сім'ї, щоб її не просто дотримувати, а й забезпечувати.

Іншими словами, від гендерної дискримінації страждають усі. Незважаючи на те, що дане явище притаманне в будь-якій країні, але кожна країна бореться з ним по-своєму. Розумна гендерна політика допомогла б багато в чому в Україні впорається з цією проблемою.

Базовим документом, де закріплено гендерну рівність на законодавчому рівні, можна назвати Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Також в законі «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»

прописані положення, які забороняють статеву дискримінацію. У різних законах і кодексах так чи інакше гарантуються «додаткові» права жінок (як ті, хто найчастіше стають жертвами гендерної дискримінації).

Регулюванням питань гендерної рівності займається гендерна політика. Вивчення позитивного європейського, та й взагалі, світового досвіду дає підстави для висновку про доцільність забезпечення в практиці формування державної політики принципів гендерної рівності.

В останні роки спостерігаються ще більші зрушення в законодавчому забезпеченні рівності жінок та чоловіків в Україні. Причинами цього стали численні прояви дискримінації за ознакою статі у всіх сферах життя українського суспільства. Наприклад, якщо звернутися до питання про оплату праці, то можна побачити суттєву різницю середньої заробітної платні жінок і чоловіків.

Основою методичних підходів щодо дослідження гендерних проблем в соціально-економічній сфері є аналіз гендерних диспропорцій на ринку праці, зокрема економічної активності і зайнятості, диференціації заробітної плати, гендерного дисбалансу в сфері прийняття рішень [1].

Служби зайнятості в Україні надають допомогу безробітним без гендерної дискримінації. Однак це не означає, що чоловіки і жінки можуть виявитися в різних ситуаціях в період пошуку роботи. На практиці центри зайнятості та агентства з працевлаштування по-різному ставляться до чоловіків і жінок, пропонуючи різне професійно-технічне навчання. Хоч і цільові оголошення вже заборонені законодавством, переваги роботодавців про прийом на роботу співробітників змінити не можна.

В Україні також виникають труднощі при розрахунку реальної гендерної різниці в оплаті праці, оскільки статистика враховує тільки офіційну заробітну плату і не звертає уваги на оплату «в конверті» або незареєстровану підприємницьку діяльність. Значний за розмірами тіньової ринок праці та неофіційні або напівофіційні трудові угоди не тільки обмежують можливості оскарження несправедливого ставлення до працівника, а й створюють серйозні перешкоди для можливості використання соціальної допомоги. Тому одним з першочергових кроків до подолання гендерних наслідків неофіційної зайнятості може стати дослідження впливу неофіційною роботи на соціальні виплати [2].

У Верховній Раді України зареєстрований законопроект, яким передбачається встановити відповідальність роботодавця за порушення законодавчо встановлених вимог щодо здійснення оплати праці жінок і чоловіків. Державною службою зайнятості України розроблено ініціативи на розвиток норм закону про зайнятість населення. Вони спрямовані на поліпшення становища жінок на ринку праці та підвищення їх конкурентоспроможності. Міністерство соціальної політики за участю Державної служби зайнятості розробило новий пакет ініціатив, спрямованих на надання допомоги матерям з маленькими дітьми. Також Уряд України затвердив розроблену Міністерством соціальної політики Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків на період до 2016 року [2].

Низька оцінка своїх особистісних і професійних якостей обумовлює більш низькі домагання жінок до оплати своєї праці. Заробітна плата, яку жінки вважають «достатньою» для себе, в 2 рази нижче, ніж та, яку отримують чоловіки [3].

Не зникла і вертикальна гендерна сегрегація ринку праці - концентрація чоловіків і жінок на різних щаблях професійно-посадової ієрархії. Усередині галузей, на підприємствах і в організаціях питома вага жінок значно вище на нижчих посадах, вони займають професійні позиції, пов'язані з виконавською працею, які, відповідно, нижче оплачуються.

У міру просування до вищих щаблів професійної ієрархії, до керівних посад і високооплачуваним спеціальностями зростає представництво чоловіків. Причому виявляється це в самих різних сферах. Серед керівників господарських органів жінки

становлять лише десяту частину, ще менше - серед політичної еліти регіонального і державного рівнів.

Займають рядові посади жінки виключені з процесу прийняття рішень, тобто мають обмежені можливості для захисту своїх інтересів: підвищення рівня оплати праці, професійного і кар'єрного зростання. Чоловіки ж, що переважають серед професіоналів, здатних впливати на стан справ на підприємстві або в організації, зацікавлені в збереженні свого привілейованого статусу і здатні і далі перерозподіляти ресурси в свою користь.

Ситуація ускладнюється і тим, що хоча жінки обмежені в можливостях досягнення високого статусу, усвідомлення ними даного явища як проблеми часто не відбувається. Причому, більшість жінок вважає, що має місце не нерівність жінок і чоловіків, а очевидні відмінності між ними, і тому не відчувають гострої незадоволеності з приводу сформованого порядку речей [3].

Таким чином, в структурі економіки зберігається концентрація жінок на нижніх щаблях професійної ієрархії, що, в свою чергу, обумовлює значно нижчий рівень заробітків жінок. Це нерівність протягом професійної кар'єри ще більш посилюється при виході на пенсію.

Цікаво, що в той час коли вітчизняні дослідники часто говорять про негативний вплив наявності дітей на заробітки і кар'єрне зростання жінки, зарубіжні дослідники в свою чергу стверджують, що заміжжя і наявність дітей виявляються усе менш стримуючими факторами для роботи жінки поза домом. Однак це не поширюється, на думку останніх, на питання розміру оплати праці та загального стажу зайнятості, що ставить жінок-матерів в економічно невигідну позицію в порівнянні з чоловіками і бездітними жінками. Дійсно, на відставання в кваліфікації і меншу трудову і територіальну мобільність жінок безпосереднім чином впливають фактори, пов'язані з їх сімейною діяльністю: подвійна зайнятість, тривалі відпустки в зв'язку з народженням дітей, лікарняні по догляду за ними та іншими членами сім'ї.

Причина протиріччя інтересів роботи і сім'ї полягає в широко поширеному стереотипі, що для жінки є первинною її роль саме в приватній сфері, що саме жінка повинна виконувати домашню роботу, виховувати та доглядати за дітьми та іншими членами сім'ї. Цей стереотип сьогодні нав'язується жінці членами її сім'ї, в результаті чого вона нерідко постає перед дилемою руйнування сім'ї або своєї професійної кар'єри. Однак частіше працююча жінка сама погоджується з цим стереотипом і звалює на свої плечі основну частину домашньої роботи. Це призводить або до інтенсивного робочого режиму, або до зниження якості домашньої роботи, або до вибору режиму професійної зайнятості, що дозволяє поєднувати оплачувану і сімейний працю. Останній виражається в відмовах жінок від роботи з ненормованим робочим днем, роботи, розташованої далеко від будинку, відряджень, в прагненні виконати частину домашніх справ за рахунок робочого часу.

Стимулювати активні дії та ініціативи в Україні можуть приклади інших країн з перехідною економікою [4]. Дані ініціативи передбачають зменшення гендерних відмінностей в оплаті праці шляхом зміцнення соціального партнерства, розвитку соціальної відповідальності бізнесу, включення гендерних питань в процес обговорення колективних договорів і угод, здійснення моніторингу та відстеження відмінностей в оплаті праці та умов працевлаштування. У процесі вирішення гендерних питань можуть активно брати участь не тільки громадські організації, а й профспілки та об'єднання роботодавців. Можливо також створення структури моніторингу ринку праці, яка буде включати базові показники та контрольні індикатори.

Установи, що формують інфраструктуру ринку праці на регіональному рівні повинні активізувати просвітницьку та інформаційну діяльність з метою подолання гендерних стереотипів в суспільстві і надання жінкам різноманітності професійного самовизначення. Удосконалення розвитку активного ринку праці з метою надання

можливостей для з'єднання сімейного життя і роботи для всіх членів суспільства має сприяти скороченню масштабів гендерної нерівності в соціально-трудових відносинах.

Висновки. Таким чином, для вирішення гендерних проблем у взаєминах на ринку праці в Україні, необхідно:

- ліквідувати гендерні відмінності в оплаті праці шляхом заохочення жінок до зайнятості в високооплачуваних секторах, наприклад, в технологічних, а також розгляду питань гендерної рівності під час складання та підписання колективних угод, обговорення мінімального рівня заробітної плати;
- провести ретельне дослідження впливу сектора неформальної (неофіційної) зайнятості на гендерну рівність;
- зміцнити потенціал діючих служб зайнятості, так щоб вони задовольняли різноманітні потреби жінок і чоловіків та долали ґендерні стереотипи;
- зміцнити потенціал профспілок і громадських організацій в контексті підвищення гендерної рівності;
- організувати загальнонаціональну кампанію для підтримки відпусток по догляду за дитиною для чоловіків;
- переглянути наслідки і доцільність захисного регулювання праці жінок;
- удосконалювати трудову статистику з точки зору гендерної диференціації.

Ситуація яка склалася на сьогодні в Україні вимагає ефективної реалізації прийнятих і розробки нових нормативних актів, спрямованих на подолання гендерної нерівності в усіх сферах суспільного життя і зокрема, в трудовій сфері. Позитивні зміни в положенні жінок в Україні можливі при реалізації послідовної державної гендерної політики, розробці політики розвитку регіональних ринків праці з плануванням вирішення гендерних проблем.

Список використаних джерел:

1. В Украине сохраняется гендерное неравенство в оплате труда – Минсоцполитики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unian.net/society/836318-v-ukraine-sohranyaetsya-gendernoe-neravenstvo-v-oplate-truda-minsotspolitiki.html

2. Воронина, О. А. Международно-правовые документы в области прав женщин и гендерного равенства [Электронный ресурс] / О. А. Воронина. – Режим доступа: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi3j8qp_qzcAhWDiqYKHfSjCAkQFjAAegQIABAB&url=http%3A%2F%2Fwww.studmed.ru%2Fvoronina-oa-mezhdunarodno-pravovye-dokumenty-v-oblasti-prav-zhenschin-i-gendernogo-ravenstva_3df1ef534c3.html&usg=AOvVaw0VuK_Q3Pc69x09Rsi__Tui

3. Івченко, Ю. В. Гендерна рівність в Україні [Електронний ресурс] : (національні особливості) / Ю. В. Івченко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – № 1/2. – С. 52–59. – Режим доступу: https://www.google.com/url?q=http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Fmpp_2013_1-2_8.pdf&sa=U&ved=0ahUKEwi449fc7MPcAhXJjywKHaK0CVM4ChAWCAwwBA&client=internal-uds-cse&cx=012955353415694750662:ac0q9yn5xfi&usg=AOvVaw0CcYHDtWt6n6cq7-fEmRYV

4. Женщины и мужчины на рынке труда Украины : сравнительное исследование Украины и ЕС. – Киев : Компания BIATE, 2011. – 32 с.

УДК 364.043.4

СУБ'ЄКТИВНА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ

Григор'єва Марія Олегівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Григор'єва М. О. Суб'єктивна задоволеність життям студентської молоді: підходи до оцінки

У статті розглядається суб'єктивна задоволеність життям студентської молоді, як специфічної соціально-демографічної групи. Студентська молодь - це не тільки одна з найбільш активних і динамічних частин будь-якого суспільства, об'єктивно вона є його майбутнім, так як саме їй незабаром належить вирішальним чином вплинути на долю країни. Соціальне самопочуття студентів розглядається як інтегральна характеристика досягнутого рівня добробуту, що виражається в оцінках реальних параметрів життя (зовнішніх умов життєдіяльності, ступінь адаптованості до соціокультурних умов); оцінках свого внутрішнього стану, що є результатом рефлексії з приводу власних успіхів і невдач. Інтерес до вивчення соціального самопочуття студентства визначається тим, що модернізаційні процеси вимагають участі в них висококваліфікованих фахівців, їх підготовка здійснюється в системі вищої освіти. Студентська молодь розглядається як дуже мобільна, креативна, схильна до інноваційності група.

Ключові слова: студентська молодь, суб'єктивне благополуччя, суб'єктивна задоволеність життям, соціальне самопочуття, відчуття щастя, шкала життєвої задоволеності, індекс задоволеності життям.

Grigorieva M. Subjective satisfaction with the life of student youth: approaches to evaluation

Approaches to Evaluation In the article subjective satisfaction with the life of students and young people as a specific socio-demographic group is considered. Student youth is not only one of the most active and dynamic parts of any society, it is objectively its future, as it soon becomes its decisive influence on the fate of the country. The students' social well-being is considered as an integral characteristic of the achieved level of well-being expressed in the estimations of the real parameters of life (external conditions of life, degree of adaptability to socio-cultural conditions); estimates of its internal state, which is the result of reflection on their own successes and failures. Interest in the study of social well-being of students is determined by the fact that modernization processes require the participation of highly qualified specialists in them, their preparation is carried out in the system of higher education. Student youth is seen as a very mobile, creative, innovative group.

Key words: student youth, subjective well-being, subjective satisfaction with life, social well-being, sense of happiness, scale of life satisfaction, index of satisfaction with life.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства, соціальних інститутів, суспільних відносин, країни в цілому, визначається, як період змін, пошуку нових напрямків розвитку, вдосконалення надбання останніх років. У цей досить важкий період часу важливого значення набуває вивчення та аналіз потреб населення, а саме, представників його найбільш соціально-вразливих груп. Це потрібно для проведення впровадження, заходів з підвищення рівня та якості життя населення. Особливої уваги

потребують представники такої соціально-демографічної групи, як молодь. Молодь - це потенціал, перспективи, майбутнє кожної країни в світі. Найбільші сподівання, очікування та надії суспільство покладає на молодих людей, що здобувають освіту - студентську молодь.

Саме з представниками сучасного студентства зв'язані перспективи розвитку держави. У найближчому майбутньому саме вони стануть джерелом поповнення трудових ресурсів нашої країни. У той же час, через наявність певних причин вони не мають змоги у повному обсязі реалізувати свій особистісний та професійний потенціал, що призводить до їхньої уразливості. До цих причин можна віднести: об'єктивні (соціально-економічну нестабільність, загрозу воєнних дій на території нашої держави тощо), а також суб'єктивні (нестабільний внутрішній стан, слабка мотивація, несталі цінності орієнтації, тощо). Це призведе до того, що студентська молодь, яка потребує лише соціальної підтримки зі сторони суспільства та держави, а саме виявлення та попередження проблем, які хвилюють та з якими стикаються студенти не зможуть знайти самостійно шляхи вирішення та запобігання цих ситуацій, будуть віднесені до категорій населення, які потребують соціального захисту, соціальної допомоги та соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «суб'єктивне благополуччя», його зміст розглядали та вивчали Е. Дінер, Р. М. Шаміонов. У зарубіжній науці широке визнання отримала концепція, розроблена Е. Дінером в руслі досліджень суб'єктивного благополуччя особистості, згідно з якою задоволеність життям розглядається як когнітивний компонент суб'єктивного благополуччя. А. Кемпбелл аналізував, як люди оцінюють рівень свого соціального благополуччя. Залежність між задоволеністю життям у цілому, та окремими його сферами розглядав Ларсен. Визначення поняття «соціальне самопочуття» можна знайти в працях психологів, соціологів, філософів: К. Абульхановой-Славської, О. Барської, Є. Давидової, О. Коротєєвої, А. Русалінова, Б. Паригін, Ж. Тощенко, А. Уледова.

Соціально-психологічний підхід розглядає соціальне самопочуття як соціально-психологічний стан, що виникає у людини під впливом об'єктивних чинників життєдіяльності, як суспільних, так і особистісних. Вивченням даного підходу займалися Є. Головаха, О. Коротєєва, Н. Паніна, А. Русалінова та інші.

Мета статті: розглянути поняття та сутність суб'єктивної задоволеності життям та виявити підходи до оцінки суб'єктивної задоволеності життям студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих аспектів суб'єктивної задоволеності життям сучасного студентства виступає соціальне самопочуття, що відображає загальний стан, настрої та думки студентської молоді.

Зважаючи на актуальність проблем підвищення якості та рівня життя представників студентства розглянемо більш ретельно поняття «соціальне самопочуття», «суб'єктивна задоволеність життям» (СЗЖ), для виявлення основних проблем, які хвилюють та з якими стикаються сучасні студенти.

Соціальне самопочуття, або самопочуття людини в суспільстві - є одним з найважливіших соціальних показників, який найбільш точно відображає соціальні зміни, що відбуваються у суспільстві, а також дає можливість оцінки успішності політичних, економічних, соціальних, культурних та ін. програм, законів, реформ, тощо, як на рівні держави, так і в рамках конкретного територіального простору (області, міста, села).

Роль соціального самопочуття в поведінці людини полягає в тому, що самопочуття є мотивом поведінки, тому може бути виражене у різних формах активності чи пасивності особистості. Це особливо важливо коли мова йде про соціальне самопочуття молоді, і насамперед, такої групи як студентство.

На сучасному етапі розвитку соціологічної науки великого значення набуває термін «суб'єктивна задоволеність життям» («суб'єктивне благополуччя», «соціальне самопочуття» тощо).

Поняття суб'єктивного благополуччя включає в себе кілька окремих компонентів: задоволеність життям (загальне судження про власне життя); задоволеність важливими сферами життя (задоволеність роботою, сім'єю тощо); позитивний ефект (переважне переживання позитивних емоцій та настроїв); низький рівень негативного ефекту (зменшення кількості негативних емоцій і настроїв).

Під суб'єктивним благополуччям розуміють широку категорію феноменів, які полягають в емоційній реакції людей, їх задоволеність окремими сферами життя, а також в їх судженнях про якість життя в цілому [1].

На думку Р. Шаміонова, суб'єктивне благополуччя–поняття, що виражає власне ставлення людини до своєї особистості, життя і процесів, що мають важливе значення для особистості з точки зору засвоєних нормативних уявлень про зовнішнє і внутрішнє середовище і характеризується відчуттям задоволеності [2].

В основі суб'єктивного благополуччя людини лежить можливість реалізації певного ціннісного ставлення до різних сторін свого життя.

А. Кемпбелл припускає, що люди оцінюють своє благополуччя відносно того рівня життя, до якого вони звикли: якщо рівень життя стає вище колишнього, то людина відчуває зростання рівня задоволеності. У міру звикання до нового рівня життя переживання задоволеності актуальної життєвої ситуацією знижується [3].

У зарубіжній науці широке визнання отримала концепція, розроблена Е. Дінером і його колегами в руслі досліджень суб'єктивного благополуччя особистості, згідно з якою задоволеність життям розглядається як когнітивний компонент суб'єктивного благополуччя. Суб'єктивна задоволеність життям людини визначається як глобальна оцінка її реального життя через особистісні уявлення про стандарти «гарного життя», які формуються самостійно або засвоюються в готовому вигляді з соціального оточення [4].

Суб'єктивне благополуччя як задоволеність життям пов'язується із стандартами особистості відносно того, що є у її розумінні хорошим життям. Благополуччя у даному змісті є найбільшою оцінкою якості життя людини відповідно до її власних критеріїв, тобто благополуччя виступає як гармонійне задоволення бажань і прагнень особистості.

Соціальне самопочуття виступає як синдром свідомості, який відображає ставлення до взаємозв'язку між рівнем бажань і ступенем задоволення смисложиттєвих потреб. І це стосується різних галузей життєдіяльності суб'єкта - професійній, освітній, родинній, дозвілевої, спілкування тощо Подібний підхід дозволяє стверджувати, що соціальне самопочуття студентської молоді тісно взаємопов'язане з суб'єктивною задоволеністю студентів різними сторонами свого життя.

Соціальне самопочуття студентів розглядається як інтегральна характеристика досягнутого рівня добробуту, що виражається в оцінках реальних параметрів життя (зовнішніх умов життєдіяльності, ступінь адаптованості до соціокультурних умов); оцінках свого внутрішнього стану, що є результатом рефлексії з приводу власних успіхів і невдач.

Існують різні підходи до характеристики сутності категорії «соціальне самопочуття». Її розглядають як результат самоідентифікації, задоволеності різними сторонами життя індивіда, вплив ціннісних установок, як узагальнену емоційно-оцінну реакцію, як інтегральний показник адаптованості населення до реформ. Соціальне самопочуття виступає як відображення способу життя.

Інтерес до вивчення соціального самопочуття студентства визначається тим, що модернізаційні процеси вимагають участі в них висококваліфікованих фахівців, їх підготовка здійснюється в системі вищої освіти. Крім того, студентська молодь–дуже мобільна, креативна, схильна до інноваційності, група, що постійно розвивається.

Це свого роду інтелектуальний «авангард» молоді. На соціальне самопочуття студентства впливає і той факт, що, з одного боку, воно перебуває під опікою сім'ї і держави, а з іншого – само проявляє високий ступінь активності, беручи участь у

суспільно-політичному та економічному житті суспільства. При аналізі соціального самопочуття особлива увага приділяється динаміці цього показника. Інтерес викликає вивчення тенденцій зміни соціальних оцінок, оскільки завдяки їм можна визначити, наскільки сприятлива поточна суспільна ситуація з точки зору подальшого соціально-економічного і політичного розвитку країни.

Найбільш ефективним методом вивчення масових соціальних явищ і процесів, зокрема соціального самопочуття, є репрезентативне соціологічне дослідження. Один з популярних методів оцінки соціального самопочуття, використовуваних багатьма центрами вивчення громадської думки, є побудова індексу соціальних настроїв (ІСН). ІСН будується на основі регулярних опитувань громадської думки. Цей метод вивчення соціальних процесів у суспільстві ґрунтується на сукупності інтегральних оцінок соціальних, політичних і економічних настроїв, які формуються в суспільстві. ІСН–це узагальнений показник динаміки масових настроїв суспільства, він дає кількісну оцінку того, як масова свідомість впливає на розвиток країни.

У дослідженнях суб'єктивного благополуччя і суб'єктивної задоволеності життя вчені стикаються з низкою проблем.

У першу чергу виникає закономірне питання про можливості об'єктивних вимірювань щастя і задоволеності життям за допомогою опитувальників тому що реальне сприйняття життя лише відносно знаходить відображення в соціальній поведінці людей. Наприклад, спостереження в даному випадку не є надійним методом вимірювання, тому що фіксовані зовнішні атрибути щастя (радісний зовнішній вигляд) зустрічаються як у щасливих, так і у нещасних людей. Основний метод у дослідженнях суб'єктивного благополуччя–самооцінка рівня особистого щастя або задоволеності життям респондентом, виражається в різного роду відповідях на питання – як прямі, так і непрямі – в процесі анонімного анкетування чи особистого інтерв'ю.

Важливе питання при вивченні СЗЖ полягає у тому, що чи є залежність між задоволеністю життям у цілому, та окремими його сферами, серед яких найчастіше усього називають матеріальне положення, роботу, стан здоров’я, сімейне життя. Існує думка, що СЗЖ – це сума задоволень головними аспектами життя людини(процес утворення зв'язку між ними, так би мовити, «знизу вгору») або задоволеність життям в цілому впливає на задоволеність в особистому житті, у професійній діяльності, умовами проживання тощо(у разі ж залежності «зверху вниз»). Можна припустити, що між загальною задоволеністю життям і задоволеністю окремими аспектами людської життєдіяльності не існує одностороннього зв'язку, скоріше мають місце постійні взаємовпливи [5].

Наприклад, Ланс виявив залежність «зверху вниз» для таких сфер, як робота і соціальна активність, тоді як ефект «знизу вгору» був більш характерний для задоволеності сімейним життям [5].

У країнах з низькими доходами людей задоволеність матеріальним положенням більшою мірою впливає на загальну задоволеність життям, а в країнах з високим рівнем доходу на душу населення спостерігається протилежна ситуація або ж зовсім немає зв'язку.

Шкала життєвої задоволеності Б. Ньюгартен, Р. Хавигхерста і Ш. Тобіна,яка була розроблена в 1961 році є одним з перших соціологічних тесті загальної задоволеності життям [5]. У цій методиці виділяють п'ять основних шкал, які визначають загальний рівень психологічного комфорту (життєвої задоволеності) людини:

– загальне ставлення до життя (ентузіазм, інтерес до роботи, емоціональність);

– рішучість, стійкість, потреба в досягненні цілей;

– відповідність між поставленими і реалізованими цілями;

– ставлення до самого себе: самооцінка своїх фізичних (зовнішніх) і соціальних (статусу) якостей;

– психоемоційний тонус людини.

Шкала життєвої задоволеності була адаптована і апробована Н. Паніной в ході вивчення психологічного стану людей у різних регіонах України Сконструйований в процесі апробації і статистичної обробки інформації опитувальник містить 20 суджень, згоду або незгоду з якими оцінюється за дихотоминою шкалою: «згоден», «не згоден», «не знаю». В результаті розраховується індекс задоволеності життям (життєвого оптимізму), що набуває значення від 0 до 40 (значення нижче 20 характеризують різний рівень незадоволеності життям, вище 20 – певну ступінь задоволеності життям.

Шкала задоволеності життям Е. Дінера, Р. Еммонса, Р. Ларсіна і Ш. Гріффіна (Satisfaction with Life Scale – SWLS) залишається однією з найбільш популярних методик вимірювання задоволеності життям (після традиційних простих запитань). Респондентам пропонується відзначити ступінь згоди/незгоди за семибальною шкалою (де 1 – повністю згоден, 7 – абсолютно не згоден) з п'ятьма твердженнями:

– «В цілому моє життя майже така, якою я хотів би її бачити»;

– «Умови мого життя чудові»;

– «Я задоволений своїм життям»;

– «Поки що я досяг всього, чого прагнув»;

– «Якщо б я зміг ще раз прожити своє життя, то майже нічого б не змінив».

З моменту появи шкали SWLS були проаналізовані основні показники її валідності й надійності, підтвердивши можливість застосування цієї методики при дослідженні задоволеності життям як на рівні окремих груп, так і на загальнонаціональному рівні.

В даний час вважається, що поняття щастя або задоволеності життям – одне з найбільш важливих напрямків досліджень в області соціології, психології, економіки та державного управління. Показники задоволеності життям стали особливістю нинішнього політичного дискурсу і часто розглядаються як певної альтернативи показниками економічного зростання, так як в цілому мають більше спільного з життям реальних людей, ніж абстрактні економічні теорії.

Індекс задоволеності життям в країнах світу (Satisfaction with Life Index) – комбінований показник, який вимірює рівень суб'єктивного благополуччя людей в країнах світу. Розроблений у 2006 році Е. Уайтом (Adrian G. White), соціальним психологом з Університету Лечестера (Великобританія).

Індекс задоволеності життям позиціонується як глобальна проекція суб'єктивного благополуччя людей на планеті і ґрунтується на статистичному аналізі даних різних опитувань, індексів та інших показників за рівнем щастя громадян відповідних країн. В ході дослідження проаналізовано дані, опубліковані спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації Економічного співробітництва і розвитку, Світової організації Gallup, Economist Intelligence Unit, New Economics Foundation, інших міжнародних організацій та національних інститутів – усього понад 100 різних досліджень по всьому світу. Отримані дані також проаналізовані стосовно здоров'я, економічного добробуту та доступу до освіти.

Зважаючи на те, що студентська молодь - це не тільки сама активна і динамічна частина будь-якого суспільства, об'єктивно вона є його майбутнім, так як саме їй незабаром належить вирішальним чином вплинути на долю країни. Тому в якості пріоритетних напрямів розвитку державної політики у цій сфері, перш за все, слід виділити: забезпечення гарантій працевлаштування студентів; підтримку перспективних і талановитих студентів, аспірантів, націлених на творчу навчання та наукову роботу; налагодження ефективної системи надання матеріально-фінансової допомоги молодим сім'ям; формування комплексної системи соціальної підтримки малозабезпечених категорій студентів; підвищення розмірів стипендій і розширення системи пільг для студентів; створення необхідних умов для ефективного медичного обслуговування, оздоровлення і відпочинку студентів.

На жаль, існуючі економічні і соціальні програми практично не враховують специфічну соціальну позицію студентської молоді в процесі суспільного розвитку. У зв'язку з цим необхідно підсилити увагу до соціальних проблем молоді, визначенню засобів, форм, методів і критеріїв роботи з молодим поколінням. Соціальна незахищенність, нестача уваги суспільства визначає цю соціальну групу як дестабілізуючу суспільну силу, а в це ж час на молоді лежить відповідальність за майбутнє країни. Державна молодіжна політика – це діяльність держави по створенню соціально-економічних, правових, організаційних умов і гарантій для соціального становлення і розвитку молодих громадян, найбільше повної реалізації творчого потенціалу молоді в інтересах суспільства.

Для того, щоб надати допомогу студентській молоді потрібні знання основних тенденцій розвитку молодіжної культури, психологічних особливостей і т. д., ці знання здобуваються шляхом звернення до представників сучасного студентства з питаннями «чого бракує або чого не вистачає», «з якими проблемами доводиться зустрічати», «які методи вирішення цих проблем ви бачите?» тощо, суспільства та держави в цілому.

Тільки у такому конструктивному діалозі можливо знайти шляхи вирішення та попередження проблем сучасного студентства, саме таке уважне та зацікавлене ставлення держави у цілому допоможе адекватно реагувати на актуальні проблеми молодих осіб з боку місцевої влади та громади, іншими словами проводити профілактику негативних явищ серед студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. Subjective Well-Being : Three Decades of Progress [Text] / E. Diener [et al.] // Pshychological bulletin. – 1999. – Vol. 125, N 2. – P. 276–302.

2. Шамионов, Р. М. Психология субъективного благополучия [Текст] : (к разработке интегративной концепции) / Р. М. Шамионов. – Саратов : Саратов. гос. ун-т, 2003. – 15 с.

3. Campbell, A. Tne Quality of American Life [Text] : Perceptions, Evaluations and Satisfactions / A. Campbell, Ph. E. Converse, W. I. Rogers. – NewYork : Russel Sage Foundation, 1976. – 583 p.

4. Diener, E. Subjectivewell-being [Text] / E. Diener // Psychological Bulletin. – 1984. – N 95 (3). – P. 542–575.

5. Аргай, М. Психология счастья [Текст] / М. Аргайл. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 271 с.

УДК 658.3

СОЦІАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ТА ЙОГО ЗАЛУЧЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ДВНЗ «ПДТУ» (НА ПРИКЛАДІ ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРУ ПРИАЗОВ'ЯМ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Крапівіна Галина Олексіївна, канд. держ. упр, доцент, доцент кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Іванов Віталій Андрійович, студент, спеціальність «Туризм», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Крапівіна Г. О., Іванов В. А. Соціальний туризм та його залучення в діяльності ДВНЗ «ПДТУ» (на прикладі паломницького туру Приазов'ям донецької області)

В статті досліджуються умови для подорожей пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни і праці, школярів, молоді та будь-яких інших громадян, яким держава, державні та недержавні фонди, інші організації надають соціальну підтримку. А також визначається специфіка соціального туризму та можливості його залучення в діяльності ДВНЗ «ПДТУ». Соціальний туризм визначається як будь-який вид туризму (пізнавальний, курортний, екологічний, сільський тощо), витрати на який повністю або частково оплачуються туристу з фінансових джерел, призначених на соціальні потреби. Визначено концепцію соціального туризму та його основні принципи: забезпечення відпочинку кожного члена суспільства через залучення долав туристів людей з низьким рівнем доходу; субсидування туристичних подорожей малозабезпечених громадян; участь державних і громадських структур в розвитку соціального туризму. Показано, що центральна проблема соціального туризму полягає в пошуку джерел його фінансування, а при наявності таких - в системі сумлінного розподілу фінансових коштів серед незаможних категорій осіб, які мають з тих чи інших критеріїв переважне право на пільги в ньому. Доведено, що в світі та в Україні соціальний туризм представлений вкрай слабо, а пряме його фінансування державою в більшості країн світу не передбачено. Визначено суттєві недоліки соціального туризму. Показано один з маршрутів соціального туризму, як студенти ДВНЗ «ПДТУ» розробляли в межах навчання організаторів туристичної діяльності на кафедрі туризму.

Ключові слова: соціальний туризм, концепція соціального туризму, принципи соціального туризму, джерела фінансування соціального туризму, паломницький маршрут соціального туризму.

Krapivina G., Ivanov V. Social tourism and its involvement in the activity of the State Pedagogical University «PDTU» (on the example of the pilgrimage tour of the Azov region of Donetsk oblast)

The article explores the conditions for travel of pensioners, invalids, veterans of war and labor, schoolchildren, youth and any other citizens to whom the state, state and non-state funds, and other organizations provide social support. It also defines the specificity of social tourism and the possibility of its involvement in the activities of the Priazov State Technical University. Social tourism is defined as any kind of tourism (cognitive, resort, ecological, rural, etc.),н the cost of which is fully or partially paid to a tourist from financial sources for social needs. The concept of social tourism and its main principles are defined: providing of recreation of every member of society through attracting people with low income to the ranks of tourists; subsidizing of tourist trips of low-income citizens; participation of state and public structures in the development of social tourism. It is shown that the central problem of social tourism is to find

sources of its financing, and if there are such - in the system of conscientious distribution of financial resources among the poorer categories of persons who have the preferential right to privileges in one or another criterion. It is proved that in the world and in Ukraine social tourism is extremely poorly presented, and direct funding by the state in most countries of the world is not foreseen. The essential disadvantages of social tourism are determined. One of the routes of social tourism is shown, as students of the secondary schools of the Priazov State Technical University were developed within the framework of the training of tourism organizers at the Department of Tourism.

Key words: social tourism, concept of social tourism, principles of social tourism, sources of financing of social tourism, pilgrimage route of social tourism.

Постановка проблеми. Соціальному туризму, як чиннику розвитку суспільства України, не приділяється належної уваги, що несе в собі значну кількість негативних соціальних моментів. Перш за все, значно збільшується соціальна напруга в суспільстві:

зростання доходів населення не встигає не тільки за зростанням вартості послуг в сфері туризму, а й за зростанням вартості інших складових життєвого рівня населення. В результаті потреба людей у відпочинку є найменш задоволеною серед основного кола соціальних потреб;

близько 80 % населення є потенційними клієнтами соціальних форм туризму, але на практиці реалізують свій відпочинок тільки яким-небудь самодіяльним способом, навіть не замислюючись щодо придбання послуг туристичних фірм.

Загальна незадоволеність у відпочинку тягне за собою й інші проблеми. Це питання збереження та профілактики здоров'я населення, раціонального використання вільного часу, задоволення освітніх та культурних потреб, загальні проблеми зниження життєвої активності та міжособистісних контактів тощо.

Невирішені проблеми визначають актуальність даної теми.

Мета статті: дослідження умов для подорожей пенсіонерам, інвалідам, ветеранам війни і праці, школярам, молоді та будь-яким іншим громадянам, яким держава, державні та недержавні фонди, інші організації надають соціальну підтримку. Завдання, що вирішуються: визначення специфіки соціального туризму та можливості його залучення в діяльності ДВНЗ «ПДТУ».

Основна частина. Особливість сучасного туризму розкривається поняттям «масовий туризм». Це поняття відбиває процес демократизації та ширення туристичного руху.

За джерелами фінансування масовий туризм класифікується на комерційний та соціальний.

Комерційний туризм орієнтований на отримання туристичними підприємствами прибутку. Він є основним джерелом розвитку туристичних послуг. Прагнучи максимізувати прибуток, туристичні фірми постійно шукають найбільш оптимальне співвідношення між величиною витрат і кінцевою ціною туристичного продукту. Надані ними туристичні послуги орієнтовано в основному на клієнтів із середнім і високим рівнем доходу.

Соціальний туризм – це туризм, який повністю або частково здійснюється за рахунок бюджетних коштів, коштів державних позабюджетних фондів (зокрема, засобів, що виділяються в рамках державної соціальної допомоги), а також коштів роботодавців. Тобто, соціальний туризм – це будь-який вид туризму (пізнавальний, курортний, екологічний, сільський тощо), витрати на який повністю або частково оплачуються туристу з фінансових джерел, призначених на соціальні потреби.

В цілому соціальний туризм розглядається як економічна категорія і в більшості законів різних держав цей вид туризму зараховується до пріоритетних. У Манильский

декларації вказується, що «соціальний туризм - це мета, до якої суспільство має прагнути в інтересах громадян, які менш забезпечені».

Концепція соціального туризму базується на трьох основних принципах:

забезпечення відпочинком кожного члена суспільства шляхом залучення в середу туризму людей з низьким рівнем доходу;

субсидування туристичних подорожей малозабезпечених громадян;

участь державних і громадських структур в розвитку соціального туризму.

В сьогодення в Україні не розроблений регламентний документ, який би визначав механізм отримання від державних органів належних за законом соціальних виплат з бюджетних коштів, що передбачаються на соціальні потреби. Немає й конкретного визначення, хто з туристів, на які свої подорожі, де й коли може отримати фінансову підтримку від держави на ці цілі.

Таким чином, центральна проблема соціального туризму полягає в пошуку джерел його фінансування, а при наявності таких - в системі сумлінного розподілу фінансових коштів серед незаможних категорій осіб, які мають з тих чи інших критеріїв переважне право на пільги в ньому.

В Україні історично переважав соціальний туризм, частка якого різко скоротилася після 1990 року. Він здійснювався організаціями профспілок, їх спеціалізованими структурами.

В сьогодення ситуація змінилася. Сучасний самостійний розвиток галузі без державної підтримки привів до виживання переважно комерційних форм і видів туризму. В цих умовах частка соціального туризму значно зменшилася. Постійно зростаючі тарифи на транспорт, подорожчання продуктів харчування та різних послуг, а також припинення дотацій туристичним установам та їхнє недостатнє фінансування з боку різних відомств і фондів скорочує кількість потенційних туристів.

В такій ситуації важливу регулюючу та контролюючу роль має відігравати держава, що вимагає аналізу пріоритетних форм і методів державного регулювання соціального туризму.

В сучасній Україні соціальний туризм представлений вкрай слабо. Пільгові путівки, спонсоровані державою, в невеликій кількості залишилися доступні лише ветеранам. Крім того, є деякі пільги для студентів і учнів.

В незначній мірі соціальний туризм в сьогодення опосередковано реалізується через спеціальні пропозиції та знижки, що надаються комерційними туроператорами для певних груп населення. Завдяки цьому подорожі стають доступнішими через свою дешевізну, проте завдяки високому попиту швидко окупаються. Така система зручна туристичним фірмам, бо дозволяє, наприклад, реалізовувати путівки, які не знайшли звичайних покупців, зі знижкою.

Деякі вітчизняні великі підприємства зберегли за собою відомчі табори та бази відпочинку. Працівники таких підприємств і їх сім'ї можуть відпочивати в таких місцях з істотними знижками, що також можна вважати соціальним туризмом.

В державах Європи та Північної Америки соціальний туризм розвинений слабо, але все-таки краще, ніж в країнах СНД. Так, у Великобританії соціальний туризм розрахований на «соціально незахищені та залежні верстви населення», зокрема, сім'ї з мінімальними доходами, неповні сім'ї, людей похилого віку, інвалідів та інших знедолених громадян. Вони отримують пряму фінансову підтримку (гранти, пільгові кредити), їздять на безкоштовні автобусні екскурсії, на час відпочинку отримують безкоштовне житло тощо.

В цю категорію входить лікувальний туризм, який фінансується урядами окремих країн в межа державних програм в сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Зрозуміло, соціальний туризм має й суттєві недоліки. Як правило, він надає середню або навіть низьку якість сервісу, не надто високий рівень кваліфікації гідів та обслуговуючого персоналу. Нерідко місцевість, де розташовані соціальні бази відпочинку, не здатна похвалитися добрим розвитком туристичної інфраструктури. Це пов'язано з тим, що у «соціалів» відсутня можливість витрачати багато грошей на супутні послуги та туристичну продукцію.

Пряме фінансування державою соціального туризму в більшості країн світу не передбачено. В зв'язку з цим, примітно одне з положень Гаазької декларації з туризму, прийнятої в 1989 р. В ній зазначено, що держава не може витрачати на туризм більше того, що вона сподівається від нього отримати. Ця теза пов'язана з широким розповсюдженням випадків, коли дотації на туризм ставали джерелом збагачення недобросовісних осіб, перш за все, чиновників, які розподіляють путівки. В зв'язку з цим, в деяких країнах Заходу (зокрема, Франції та Німеччини) отримали популярність так звані відпускні чеки. Зазвичай вони купуються великими підприємствами та розподіляються між його працівниками. Такі платіжні документи дають право на знижки та інші преференції, які стосуються туристичних послуг.

Одним із сегментів соціального туризму є інвалідний туризм. Це найбільша з неохоплених ніш вітчизняного туристичного ринку. Широкий інформаційний доступ (ЗМІ, Інтернет, реклама) сформували у людей з фізичними і сенсорними порушеннями стійкий попит до подорожей за доступними цінами. Про це свідчать результати закордонного дослідження, проведеного Open Doors Organization. Так, в 2006 р. інваліди здійснили 32 млн туристичних подорожей, витративши на них понад $13,6 млрд ($4,2 млрд на розміщення в готелях, $3,3 млрд на авіаперельоти, $2,7 млрд на їжу та напої і $3,4 млрд на покупки, транспорт тощо).

Такі показники досягнуто не лише завдяки створеним інфраструктурним можливостям, а й через фінансову доступність соціальних турів, зокрема інвалідного туризму. Також світова практика показує, що створені інфраструктурні умови для інвалідів-туристів, користуються популярністю й у людей похилого віку.

Так, за останні 20 років кількість туристів серед громадян пенсійного віку значно збільшилася. В сьогодення найбільш активними туристами в європейських країнах є особи старіш ніж 60 років. Це лише підтверджує правило - наявність достатньої кількості різноманітних туристичних послуг за доступними цінами відразу підвищує платоспроможність населення при тих же його скромних, малих доходах.

В зв'язку з цим суб'єкти української туристичної індустрії мають звернути увагу на туристів-інвалідів, спрямовуючи інвестиції в створення комфортних умов для подорожі та відпочинку цієї категорії громадян. Для чого необхідно: спеціально обладнати номера в готелях, підготувати відповідний персонал, організувати послугу супроводу, створити умови для вільного пересування (пандуси, ліфти, ескалатори) і користування кімнатами гігієни, придбати спеціалізований транспорт.

А найголовніше урізноманітнити туристичні пропозиції, застосувавши м'яку цінову політику.

Соціальна реабілітація інвалідів є найважливішим завданням Міжнародної Конвенції з прав інвалідів (прийнята на 61-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН 13 грудня 2006 року), до якої Україна приєдналася. Її мета - підготовка інвалідів до ефективної участі в стандартних соціокультурних ситуаціях, до поширення сфери самостійності у відносинах з оточуючими.

В зв'язку з цим в сьогодення соціокультурна реабілітація інвалідів і людей похилого віку розглядається як комплекс заходів, спрямованих на надання допомоги цій категорії громадян в досягненні та підтримці оптимального ступеня їх участі у взаємодії й комунікації з суспільством.

Це найбільш повно інтегрує їх в суспільство, забезпечуючи тим самим позитивні зміни в способі життя. Одним із перспективних в сьогодення напрямів соціокультурної реабілітації інвалідів є туротерапія - соціокультурна реабілітаційна технологія, в основу якої покладено туристичні та екскурсійні види діяльності.

Розвиток соціального туризму, розробка туристичних програм з урахуванням їх доступності для людей зі спеціальними потребами – все це дозволить створити рівні можливості для здійснення права обмежено дієздатних громадян на відпочинок і прилучення їх до культурних цінностей.

В процесі розвитку соціального туризму брати участь мають право громадяни будь-якої сфери діяльності, а також організації, які не обмежують себе єдиною метою максимального отримання прибутку, а прагнуть забезпечити масову доступність подорожей. Це положення було визначено в Монреальської декларації «До гуманного і соціального ведення туризму».

Незважаючи на широке коло можливих учасників руху розвитку соціального туризму, відповідальність за формування соціально орієнтованого туристичного продукту лежить на туроператорах. І, хоча в чинному законодавстві не прописано вимоги до туроператора. конкретно цей напрямок його роботи, організація соціальних турів, особливо для дітей і молоді має низку особливостей.

В межах навчання організаторів туристичної діяльності на кафедрі туризму ДВНЗ «ПДТУ» студенти розробляли туристичні маршрути, один з яких показаний в цій статті.

Так, дослідження проблем засвоєння ресурсів Приазов’я Донецької області для патріотичного виховання молоді потребує теоретичного та емпіричного аналізу проблем використання всього комплексу туристичних ресурсів регіону для їх удосконаленого використання. Залучення релігійних об’єктів регіону до туристичної діяльності молоді є експериментальною розробкою в сфері соціального туризму.

Основна мета паломницького туру Приазов'єм Донецької області полягає в дослідженні рідного краю, складанні докладного опису регігіозних об’єктів району подорожі, формуванні високих моральних якостей громадянина України у студентів ПДТУ, вихованні в них дбайливого ставлення до історії України та рідної природи. Паломницький тур Приазов'єм Донецької області має навчальні, пізнавальні, краєзнавчі, спортивні та оздоровчі завдання [1, 2].

Методологічною основою розробки паломницького туру Приазов'єм Донецької області є науковий підхід, за яким розглянуто всі складові процесу розробки туру в їхніх взаєминах. Найбільш цьому відповідає системний підхід, за яким враховуються цілі, завдання, принципи розробки, засоби та форми, а також шляхи й умови, при яких цей тур здійснюється.

Методологічні принципи розробки паломницького туру Приазов'єм Донецької області показано в табл. 1 [5].

Маршрут паломницького туру в стислому вигляді: м. Маріуполь (1 день) – с. Урзуф (3 дні) – с. Юр’ївка (2 дні) – смт Ялта (3 дні) – Білосарайська коса (3 дні) – с. Мілекіно (2 дні) – м. Маріуполь (1 день) – с. Бойове (1 день) – м. Маріуполь (1 день) – с. Конькове (1 день) – м. Маріуполь.

Вид туризму–пішохідний експедиційний. Категорія складності - ступеневий. Протяжність активної частини походу 317,6 км. Тривалість загальна 15 днів. Тривалість ходових днів–6. Вік учасників - 18-19 років.

Місто проведення. Україна, Донецька область, м. Маріуполь, а також Перошотравневий, Володарський та Тельманівський райони.

Довжина автобусних ділянок туру складає 281 км. Відстань м. Маріуполь – с. Урзуф близько 44 км; відстань с. Мілекіно – м. Маріуполь 21 км; відстань м. Маріуполь – с. Бойове – м. Маріуполь 66 км; відстань м. Маріуполь – с. Конькове – м. Маріуполь 150 км.

Таблиця 1 – Методологічні принципи розробки паломницького туру Приазов'єм Донецької області

Назва принципу	Зміст принципу
Принцип комплексного підходу до розробки та всієї системи виховного впливу туру	Максимально враховує духовний, інтелектуальний та фізичний розвиток молоді. Принцип реалізується в гармонійному поєднанні в турі спортивної, пізнавальної та рекреаційної діяльності
Принцип поєднання туризму, краєзнавства та екології	Полягає в реалізації діяльності, яка проходить в природному та соціальному середовищі, що вимагає пізнання рідного краю, його історії, культури, виховує патріотизм у молоді, любов і повагу до своєї Батьківщини. Забезпечується поєднанням з екологічним вихованням молоді
Принцип поступового освоєння навколишнього середовища	Починається з рідного краю і проходить завжди комплексно: вивчається історія, культура, природа та господарство територій туру, що дає можливість отримати більш повне уявлення про регіон туру в цілому, зробити тур більш цікавим та безпечним
Принцип поступового набуття туристичного досвіду	Потребує попередньої участі в походах нижчої категорії складності

Довжина ходових ділянок складає 36,6 км: с. Урзуф – с. Юр'ївка 11,4 км; с. Юр'ївка – смт Ялта 10,2 км; смт Ялта – Білосарайська коса 6 км; Білосарайська коса – с. Мілекіно 8 км.

Перший день. Тур починається в м. Маріуполь. Група паломників переміщається містом пішки. Об'єктами відвідування та поклоніння є Храм Покрова Божої Матері, Мечеть Сулеймана і Роксолани та руїни старої синагоги. Текст екскурсії підготували студенти групи ТУР-16 ПДТУ краєзнавці-екскурсоводи туру Єрмошина Г., Мітіна А. та Прянікова В.

Другий день. Паломницький тур продовжується в с. Урзуф. Місце збору групи – автовокзал-2 м. Маріуполя. Розміщення в автобусі та переїзд 44 км за маршрутом м. Маріуполь–с. Урзуф. Розміщення в пансіонаті «Будівельник» с. Урзуф. Обід в кафе пансіонту. Огляд узбережжя та місцевості. Відпочинок. Море. Пляж. Вечеря в кафе пансіонту. Відпочинок. Сон.

Третій день. Сніданок в кафе пансіонату. Екскурсія до Православної церкви Архістратига Божого Михаїла. Текст екскурсії підготували й проводять екскурсію студенти групи ТУР-16 ПДТУ Дьоміна Д., Максименко К. та Папакіца Н., які ввійшли в склад групи краєзнавців-екскурсоводів туру. Обід в кафе пансіонату. Збір гербарію та колекцій. Море. Пляж. Вечеря в кафе пансіонату. Відпочинок. Сон.

Четвертий день. Сніданок в кафе пансіонату. Пішохідний перехід до с. Юр'ївка. Довжина переходу більш ніж 11 км. Перехід відбувається частково вздовж кромки Азовського моря, частково автомобільним шляхом. Сухий пайок. Розміщення в пансіонаті «Металург» (с. Юр'ївка). Огляд узбережжя та місцевості. Море. Пляж. Вечеря в кафе пансіонату. Відпочинок. Сон.

П'ятий день. Сніданок в кафе пансіонату. Екскурсія пансіонатом. Екскурсію проводить адміністрація пансіонату. Обід в кафе пансіонату. Збір гербарію та колекцій. Море. Пляж. Вечеря в кафе пансіонату. Відпочинок. Сон.

Шостий день. Сніданок в кафе пансіонату. Піший перехід більш ніж 10 км до смт Ялта. Перехід відбувається частково вздовж кромки Азовського моря, частково

автомобільним шляхом. Сухий пайок. Розміщення в пансіонаті «Зірка». Море. Пляж. Відпочинок. Вечеря в кафе. Відпочинок. Сон.

Сьомий день. Сніданок в кафе. Екскурсія до Храму Іоанна Златоуста та центром Ялти. Текст екскурсії підготували й проводять екскурсію студенти групи ТУР-16 ПДТУ Іванова Є., Сушко С. та Кулікова А., які є краєзнавцями-екскурсоводами туру. Обід в кафе. Збір гербарію та колекцій. Море. Пляж. Вечеря в кафе. Відпочинок. Сон.

Восьмий день. Сніданок в кафе. Ознайомлення з локацією закладів відпочинку в смт. Ялта та Нова Ялта. Обід в кафе. Збір гербарію та колекцій. Море. Пляж. Вечеря в кафе. Відпочинок. Сон.

Дев'ятий день. Сніданок в кафе. Піший перетин близько 6 км до Білосарайської коси. Розміщення в пансіонаті «Троянда». Відпочинок. Обід в кафе. Ознайомлення з особливостями місцевості. Море. Пляж. Вечеря в кафе. Відпочинок. Сон.

Десятий день. Сніданок в кафе. Екскурсія до Білосарайського орнітологічного заповідника. Екскурсію проводить адміністрація заповідника. Обід в кафе. Море. Пляж. Відпочинок. Вечеря в кафе. Відпочинок. Сон.

Одинадцятий день. Сніданок в кафе пансіонату. Море. Пляж. Відпочинок. Обід в кафе пансіонату. Збір гербарію та колекцій. Море. Пляж. Вечеря в кафе пансіонату. Багаття на косі. Відпочинок. Сон.

Дванадцятий день. Сніданок в кафе. Пішохідний перехід близько 8 км до с. Мілекіно. Розміщення в пансіонаті «Наука». Обід в кафе. Відпочинок. Море. Пляж. Вечеря в кафе. Відпочинок. Сон.

Тринадцятий день. Сніданок в кафе пансіонату. Вивчення локації закладів відпочинку с. Мілекіно. Обід в кафе пансіонату. Розміщення в автобусі та переїзд 21 км за маршрутом с. Мілекіно – м. Маріуполь. Повернення в м. Маріуполь.

Чотирнадцятий день. Місто зустрічі–автовокзал м. Маріуполя. Розміщення в автобусі. Переїзд рейсовим автобусом 33 км за маршрутом м. Маріуполь–с.Бойове. Сухий пайок. Екскурсія до Свято-Покровського храму. Текст екскурсії підготували й проводять екскурсію студенти групи ТУР-16 ПДТУ Лях Ю., Тонконог Л. та Мірошнікова Ю., які є краєзнавцями-екскурсоводами туру. Сухий пайок. Розміщення в автобусі. Повернення в м. Маріуполь.

П'ятнадцятий день. Відпочинок в м. Маріуполь.

Шістнадцятий день. Місто зустрічі–автовокзал м. Маріуполя. Розміщення в автобусі. Переїзд рейсовим автобусом 75 км за маршрутом м. Маріуполь – с. Конькове. Сухий пайок. Екскурсія до Свято-Преображенського храму. Текст екскурсії підготували й проводять екскурсію студенти групи ТУР-16 ПДТУ Хизилкоз Д. та студентка групи ТУР-16У Легалова С., які є краєзнавцями-екскурсоводами туру. Розміщення в автобусі. Повернення в м. Маріуполь.

Таким чином, надано короткий опис маршруту соціального паломницького туру Приазов'ям Донецької області на кожен день; показано маршрутну стрічку; визначено результати роботи всієї групи студентів з підготовки та проходження маршруту туру й виконання краєзнавчих, пошуково-краєзнавчих, пошуково-дослідницьких завдань; показано, що організацію туру можуть здійснити студенти спеціальності «Туризм» ПДТУ і що паломницький тур може інтегрувати в собі релігійну складову, спорт та активний відпочинок на природі, що в умовах невисоких матеріальних статків більшості населення регіону має важливе соціальне значення; визначено, що додатковою метою паломницьких турів може бути придбання туристичного досвіду, навчальні, пізнавальні та оздоровчі завдання [3, 4].

Висновки. В сучасній Україні попит на послуги в сфері соціального туризму, як туризму, доступного для широких верств населення, є відправною точкою для освоєння нової ніші на внутрішньому туристичному ринку. Залучення соціального туризму в діяльності ДВНЗ «ПДТУ» відповідає його пріоритетності на державному рівні та є не

тільки додатковими конкурентними перевагами для майбутніх організаторів туристичної діяльності, а й гарантує їм державну підтримку.

Список використаних джерел:

1. *Бовсуновская, А. Я. Сравнительная оценка дестинаций зон отдыха Донецкого Приазовья. / А. Я. Бовсуновская, С. Н. Голубничая, Г. А. Крапивина // Вісник ДІТБ. – Донецьк, 2004. – № 8. – С. 121–127.*

2. *Борецька Н. П. Механізми прийняття рішень органами державного управління з розвитку туристсько-рекреаційних територій / Н. П. Борецька, Д. О. Баранов, Г. О. Крапівіна. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. – 247 с.*

3. *Данильчук, В. Ф. Математическая модель определения приоритетных для восстановления территорий и объектов / В. Ф. Данильчук, А. Я. Бовсуновская, Г. А. Крапивина // Вісник ДІТБ. – Донецьк, 2004. – № 8. – С. 32–39.*

4. *Кузьменко А. В. Состав и структура дестинаций на побережье Азовского моря Донецкой области / А. В. Кузьменко, В. Ф. Данильчук // Вісник ДІТБ. – Донецк, 2002. – № 6. – С. 277−285.*

5. *Фокін, С. П. Туризмологічні аспекти спортивного туризму [Електронний ресурс] / С. П. Фокін. – Режим доступу: http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/3002/2939*

УДК 316

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Маковей Дар'я Володимирівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Маковей Дар'я Володимирівна. Соціальна активність сучасної студентської молоді в умовах сучасності

У статті розглянуто молодь як певну соціально-демографічну групу, проаналізовано соціальне положення молоді у сучасному суспільстві. Проаналізовані результати соціологічних досліджень щодо соціального положення молоді. Особлива увага приділяється виявленню рівня задоволеності студентської молоді різними аспектами життя в прифронтовому місті Маріуполі на основі аналізу результатів соціологічного дослідження «Місто очима студентів». Розглянуто діяльність недержавних громадських організацій як важливого чинника реалізації ефективної молодіжної політики в Україні. Представлено досвід ДВНЗ «ПДТУ» стосовно створення умов для активізації волонтерства серед студентів. Підтримка студентських соціальних ініціатив саме з боку закладів вищої освіти дозволить реалізувати соціально значущі потреби молоді.

Ключові слова: молодь, студентська молодь, державна молодіжна політика, недержавні громадські організації.

Makovey D. Social activity of modern student youth in the present conditions

The article considers the youth as a certain socio-demographic group, the social situation of youth in modern society. The results of sociological research on the social situation of youth are analyzed. Particular attention is paid to the level of satisfaction of student youth with various aspects of life in the front-line city of Mariupol on the basis of the analysis of the results of the sociological study «The City through the Students' Eyes». The activity of non-governmental organizations is considered as an important factor in the implementation of effective youth policy in Ukraine. The experience of the State Pedagogical University «PDTU» on the creation of conditions for activating volunteering among students is presented. Support for student social initiatives by higher education institutions will allow for the socially significant needs of young people to be realized.

Key words: youth, student youth, state youth policy, public organizations.

Постановка проблеми. В сучасних складних соціально-економічних умовах важливого значення набуває створення умов для ефективної соціалізації та розвитку молоді. Молодь розглядається як специфічна та різнорідна соціальна група, яка має в своєму складі ряд внутрішніх однорідних груп, що об'єктивно займають у спільності певне становище. Однією з найбільш соціально-активних та ініціативних соціально-демографічних груп в структурі сучасного суспільства є студентська молодь.

Соціалізація студентської молоді в процесі навчання включає не тільки засвоєння знань і умінь, але й придбання навичок життя у дорослому суспільстві, соціально-психологічної та професійної спрямованості. У той же час, молоді люди в силу певних причин надані самі собі. В процесі своєї соціалізації та професіоналізації молодь стикається с певними проблемами. Це обумовлено впливом об'єктивних чи суб'єктивних чинників, одним із об'єктивних є саме молодіжна політика, що включає в свою сферу

певне коло проблем, які зачіпають життєві інтереси молоді, різні аспекти її існування, становлення і розвитку.

У зв'язку з цим, **метою цієї статті** є розгляд особливостей соціального положення студентської молоді як внутрішньої групи молоді, так і окремою соціально-демографічною групою, а також визначення рівня соціальної активності молоді в Україні.

Результати дослідження. Соціальне положення студентської молоді обумовлюється дією певних соціальних чинників, визначення яких дозволить найбільш ефективно вирішувати проблеми цієї категорії населення. Для того, щоб розібратися в проблематиці соціальної активності молоді, потрібно визначитися з такими термінами, як соціальна активність, соціальна суб'єктність, громадська активність, волонтерство.

Соціальна активність - це спосіб існування і розвитку особистості, як суб'єкта суспільного життя, заснований на її свідомому і несвідомому прагненні до зміни соціальних умов і формуванню власних якостей [1]. Передумовою свідомої соціальної активності виступає усвідомлений вибір особистістю можливостей своєї участі в суспільному житті. Кожна особистість спочатку визначає характер своєї участі в суспільному житті, міру (ступінь) інтенсивності своєї діяльності, а вже потім займає ту чи іншу соціальну позицію. Вибір особистістю активної життєвої позиції обумовлений причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Іноді вона змушена вести себе активно, щоб зберегти рівновагу з навколишнім середовищем.

Соціальна активність не є єдиною формою розвитку особистості як суспільного суб'єкта. Їй протистоїть, як відомо, соціальна пасивність і апатія, породжувані кризовими явищами в суспільстві, зростанням відчуження, екзистенціальним вакуумом.

Соціальну активність особистості можна розглядати у двох основних аспектах. Перший аспект передбачає розгляд її як властивості особистості, обумовленого в першу чергу її природними даними і посиленого якостями, які формуються в процесі виховання, освіти, навчання та практичної діяльності. З цієї точки зору соціальна активність як значущий результат соціального розвитку являє собою соціальну якість особистості, що відбиває ставлення людини до соціального середовища, до соціального досвіду і здатності самостійно вирішувати проблеми соціалізації як свої, так і інших, за допомогою надання їм допомоги. Другий аспект виходить з розуміння активності як деякої конкретної міри діяльності. Соціальна активність - це ступінь, міра включності особистості в систему суспільних відносин, показник її участі у всіх видах громадської діяльності [1].

Суб'єктність включає також характеристику активності, вплив особистості на спільність як суб'єкта, відстоювання своєї громадської позиції, а також розвиток особистих якостей людини.

Громадянська активність реалізується через активну діяльність громадян і спрямована на розв'язання суспільних проблем шляхом залучення громади до процесу їхнього вирішення.

Соціальна та громадська активність реалізується частіш за все через волонтерську діяльність, організацію, або вступ до громадських спільнот.

Волонтерство можна розглянути як добровільну, безкорисну діяльність громадян, що спрямована на допомогу особам які знаходяться в складній життєвій ситуації.

Для того щоб молодь більш частіше висловлювала свої думки, відстоювала свої позиції в суспільстві та активніше приймала участь в громадському житті, створюються спеціальні проекти, так організації, які помагають активізувати молодь з будь яких питань.

Так, Дитячий фонд ООН (unicef) в Україні створив молодіжну програму U-Report. U-Report–це інтерактивний інструмент роботи з тисячами молодих людей. Це–опитування, які проводяться у звичних для підлітків і молоді засобах спілкування–СМС-повідомлення, Facebook Messenger і Twitter.

Молоді люди добровільно приєднуються до ініціативи, і щотижня проходять актуальні опитування. Результати цих опитувань використовують у своїй діяльності урядові установи, громадські та молодіжні організації, міжнародні організації.

Станом на листопад 2017, U-Report впроваджують у 40 країнах. Кількість учасників опитувань у світі - понад 3 млн, з них 53 000 - молоді українці. Україна стала першою серед країн Східної та Центральної Європи, де започатковано U-Report, щоб долучати більше молодих людей в прийнятті рішень.

U-Report провів понад 100 коротких опитувань на актуальні для молоді теми: освіта, молодіжна політика, громадська активність, здоров'я та інші

Проектом керує Наглядова рада, яка до якої входять представники уряду, міжнародних та громадських організацій, активна молодь. У U-Report є Молодіжний комітет - це молоді люди. які допомагають робити ініціативу цікавою і потрібною для молоді [2].

Але громадська активність студентської молоді в Україні все ж таки неоднозначна і потребує більш детальнішого аналізу.

Треба відзначити що більша частина української молоді мають достатній рівень теоретичних знать про громадську активність, громадські рухи та організації, але не мають мотивації та бажання приймати активну участь у соціальному житті. Цей соціальний процес можна відзначити як соціальну пасивність.

Це можна відстежити за показниками всеукраїнського соціального дослідження «Молодь України 2017», яке було проведено дослідницьким центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України. Значна частина молоді не відчуває себе здатною вплинути на ті події та процеси, що відбуваються сьогодні в країні чи населеному пункті, в якому вона мешкає (48 % та 30,3 %) [3].

Але, як що розглянути це питання з іншого боку, можна відстежити що є молодь яка має мотивацію до активної участі в громадському житті, але не можуть себе реалізувати за об’єктивними причинами. За оцінками сучасної молоді, найбільш затребуваними сьогодні на рівні країни є: підтримка талановитої молоді, популяризація здорового способу життя, а також сприяння забезпеченню молоді житлом. Водночас, зусилля держави щодо підтримки талановитої молоді (65,2 %), сприяння забезпеченню молоді житлом (44,8 %) та формування національно-патріотичної свідомості у молодіжному середовищі (35,7 %) повинно інституціоналізуватися на рівні країни, а організація спортивних заходів – на рівні населеного пункту (22,1 %) [3].

Але, дії держави в напрямку соціальної молодіжної політики не вирішує проблем соціальної та громадської активності молоді.

Наприклад, не розвинене громадське суспільство, недостатнє інформування щодо соціальних програм (Тільки 6,8 % молоді знає та бере активну участь у діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій в Україні [3].

Також, без практичній діяльності знання теоретичних аспектів громадської діяльності не висвітлюють всю значність громадської активності, тому маючи бажання, але не маючи досвіду волонтерської діяльності, більшість молоді (а саме 78,7 %) не приймають участь у громадській, волонтерській діяльності.

Останньою проблемою у цьому питанні, не достатньо ресурсів для реалізації молодіжних програм, так у опитуванні «Місто очима студентів 2017», яке було проведено ДВНЗ «ПДТУ» м. Маріуполь з активною студентською молоддю міста, було визначено що більше половини опитаних хотіли б брати активну участь в житті міста, 33 % - хотіли б працювати в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування; 64 % опитаних знають, які проблеми є в місті і яким чином їх слід вирішувати, але вони не мають ресурсів для реалізації програм і вирішення проблем міста.

Однак, треба відзначити що, є багато молодих людей, які активно займаються громадською діяльністю, створюють громадські організації, вирішують проблеми свого міста.

Громадянська активність сучасної молоді більшою мірою реалізована в облаштуванні простору своїх населених пунктів (31,3 %) та організації суспільного життя в своїй спільності (12,2 %). Включення молоді в процеси громадянського контролю за діями органів влади різного рівня є помірним [3].

Студентська молодь є самим активним чинником громадського суспільства м. Маріуполь саме тому думка цієї групи є самою об'єктивою в питаннях соціального положення молоді.

Це екологія та підвищення та якості життя студентства, та молоді у цілому, а також створення додаткових для працевлаштування.

Зважаючи на ці результати важливо зазначити, що на міському рівні потрібна підтримка молоді в певних питаннях, та вирішування виявлених проблем.

Для підтримки молоді важливі превентивні заходи та захоти соціальної підтримки.

У таких питаннях важливим чинником молодіжної політики є недержавні громадські організації.

Громадські організації – це об'єднання громадян, що виникають за їх ініціативою для реалізації цілей, мають свій статут і характеризуються чіткою структурою.

Частіш за все ініціаторами громадських спільнот є сама молодь, яка бере активну участь у розвитку молодіжної політики.

Головною метою молодіжних громадських організацій є освоювання нових соціальних ролей, стати суб'єктом права й громадської активності, набути досвіду самостійної роботи й відповідальності за її результати, самореалізація та творчий розвиток, реалізація інноваційного потенціалу молоді у всіх сферах суспільного життя, виховання покоління людей здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя.

Так, в сучасних умовах активну участь приймає студентська молодь, яка створює різноманітні молодіжні рухи, які співпрацюють з органами влади для покращення соціального життя.

Наприклад, у місті Маріуполь активною молоддю створений «Молодіжний парламент», мета якого пропонувати проекти, вносити пропозиції щодо вирішення проблем Маріуполя і відобразить бачення молоді в його розвитку.

Також активними студентами ДВНЗ «ПДТУ» була створена молодіжна громадська організація «Майбутнє Маріуполя», яка приймає активну участь у вирішенні соціальних проблем міста, здійснює волонтерську діяльність та націлена на розвиток соціальної свідомості молоді.

Важливо відзначити, що розвиток молоді як соціального інституту є одним з важливих напрямків молодіжної політики України, забезпечити духовні та культурні потреби молоді, рівень можливості розвитку творчого, професійного, інтелектуального потенціалу, формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, патріотизму, національної і громадської свідомості.

Аналіз соціологічних досліджень свідчить, що в сучасних соціально-економічних, політичних, духовних умовах молодь–це одна з соціальних груп, економічно та найбільш безправна соціально, позбавлена правосоціальних цінностей, яка живе в умовах підвищеної соціальної напруги і психологічного дискомфорту.

Але, не зважаючи на ці фактори, молодь має бажання бути активною, вирішувати свої проблеми, та проблеми суспільства, змінювати світ навколо себе.

Таким чином, варто відзначити дуже важливий внесок недержавних громадських організацій в розвиток державної молодіжної політики, особливо за участю самих молодих людей. Сучасні молодіжні організації це інноваційна платформа для розвитку

молоді в державотворчому процесі, а також можливість самореалізації та внесення кардинальних змін в соціальному житті.

Отже, студентська молодь потребує уваги не тільки з боку недержавних громадських організацій, але і з боку держави в напрямку гідних умов їхньої соціалізації і професіоналізації. Важливим напрямком соціальної підтримки молоді є активізація життєвого потенціалу.

Молодь потрібна мати змогу самоаналізуватися, залучитися до реалізації соціально значущих аспектів і відчути себе важливою частиною суспільства, змінити щось у своєму місці.

Список використаних джерел:

1. *Социальная педагогика / В. С. Торохтий [и др.]; под общ. ред. В. С. Торохтия. – М. : Юрайт, 2015. – 451 с.*

2. *U-Report/unicef Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/activities_30182.html*

3. *Молодь України–2017 [Електронний ресурс] : результати соціологічного дослідження. – Тернопіль: Терно-граф, 2017. – 72 с. – Режим доступу: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/7/Socdoslidjennya_2017.pdf*

4. *Ташкінова, О. А. Задоволеність студентської молоді різними аспектами життя в прифронтовому місті Маріуполі : (за результатами соціологічного дослідження) / О. А. Ташкінова // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2018. – Вип. 22. – С. 158–162.*

УДК 316. 014

СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ОДИНОКОЇ МАТЕРІ

Пашкова Єлизавета Романівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Пашкова Є. Р. Соціальний феномен одинокої матері

У статті розглянуто соціальний феномен, та сучасне розуміння термінологічного словосполучення «одинока мати» в нормативно-правових актах та основні причини утворення одиноких матерів. До недавнього часу поняття мати-одиначка було досить розмито і не досліджено. Оскільки з кожним роком кількість таких жінок зростає, а структура сучасної сім'ї безперервно змінюється і приймає нові форми, розглянемо сім'ї матерів-одиначок як варіативну модель сучасної сім'ї.

Ключові слова: сім'я, одинока матір, шлюб, соціалізація, адаптація, соціальний статус, дитина, розлучення, соціальний захист.

Pashkova Y. The phenomenon of a single mother in society

The article considers the phenomenon of the modern understanding of the terminology of the phrase «single mother» in the legal acts and the main reasons for the education of single mothers. Until recently, the concept of a single mother was pretty vague and unexplored. As every year the number of such women is increasing, and the structure of the modern family is constantly changing and taking new forms, consider the families of single mothers as variative model of the modern family.

Key words: family, single mother, marriage, socialization, adaptation, social status, children, divorce, social security.

Постановка проблеми. У сформованих сучасних умовах частина самостійних, економічно незалежних, добре освічених жінок відчувають труднощі у створенні сім'ї, тому треба проаналізувати сучасний стан наукових досліджень доктрину, оскільки потреба у створенні сім'ї залишається, вони вибирають шлях усвідомленого самотнього материнства. Крім того материнство як соціальний феномен, а тим більше одиноке материнство, дуже тісно пов'язано з тими змінами, які відбуваються у суспільстві, та реагують на них дуже чутливо, тому вивчення чинників, які сприяють їх появі стає дуже важливим та актуальним в наш час.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблеми, пов'язані з становленням одиноких матерів у сучасному суспільстві, представлені в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів: С. А. Дружилов, Е. А. Гайдукова, А. А. Налчаджян, Р. Олпорт, А. А. Реан, Т. А. Гурко тощо. Таким чином, аналіз наукових праць дослідників у галузі теорій становлення самотнього материнства свідчить про необхідність вивчення цієї проблеми в контексті соціології, психології, правознавства.

Мета статті полягає в аналізі феномену сучасного трактування поняття «мати-одиначка» та виявленні основних причин утворення одиноких матерів в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Термін «феномен» трактується як надзвичайне явище, рідкісний факт. Феномен одинокого материнства мало вивчений і недостатньо представлений у науковому плані. Досліджень, присвячених свідомого самотнього материнства, практично немає. Оскільки самотнє материнство як усвідомлений вибір пов'язаний з безліччю соціально-психологічних та юридичних проблем, слід звернути

увагу на їх дослідження. Найбільш продуктивним, є розгляд даних проблем за допомогою теорії соціальних уявлень, яка найбільш точно відображає уявлення про самотнє материнство, як на індивідуальному, так і на груповому рівнях про причини утворення одиноких матерів

В сучасній державі термін «одинока мати» має двояке розуміння. У широкому сенсі він часом ставиться до всіх матерям, що виховують, в силу певних причин, дітей без чоловіка або партнера.

Вперше термін «одинока мати» з'явився в Указі Президії ВР СРСР 1944 р. Пізніше, у Положенні «Про порядок призначення і виплати допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям» від 13.08.70 р. Так, у п. 8 цього Положення визначалося, що самотня мати – це жінка, що не перебуває у шлюбі і має дітей, у свідоцтві про народження яких запис про батька дитини відсутній або зроблений у встановленому порядку за вказівкою матері. Таким чином, до категорії одиноких матерів не відносяться жінки, що розірвали шлюб з батьком дитини (розлучені жінки)» [1; 2].

Сьогодні в чинному законодавстві немає чіткого визначення поняття «одинока матір», визначаючи лише характеристики цього статусу для надання пільг.

У Постанові Пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» № 9 від 06.11.92: одинокою матір'ю була визнана «жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, або вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама». За цим визначенням поняття «одинокої матері» включає поняття «інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама». Тобто для визнання «іншої жінки» одинокою потрібно дві ознаки: вона сама і виховує, і утримує дитину [4].

Для подальшого аналізу проблеми необхідно визначитися з поняттям «мати–одиначка». Згідно українським законам, матір'ю-одиначкою є та мати, яка при реєстрації її дитини в органах реєстрації актів цивільного стану (надалі – РАГС) не пред'явила свідоцтво про шлюб або не має добровільного заяву від другого з батьків про встановлення батьківства. Так само, якщо відсутнє рішення суду про встановлення батьківства. Крім цього, юридично, матір'ю-одиначкою стає жінка, яка удочерила (усиновила) дитину, будучи вже самотньою і не перебувала у шлюбі на той момент.

З точки зору органів реєстрації актів цивільного стану, жінка визнається матір'ю-одиначкою, в разі якщо вона не перебуває на момент народження дитини у шлюбі, або її шлюб розірвано, а так само, якщо чоловік матері дитини помер.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про те, що жінки, які виховують дітей, у яких у свідоцтві про народження в графі «Батько» стоїть прочерк, офіційно вважаються «матерями–одинаками». Вони мають права на пільги, щомісячні допомоги, додаткові виплати та іншу допомогу від держави.

На сьогодні соціологи та психологи активно досліджують питання становлення одинокого материнства. Відтак, дослідивши соціально-психологічну літературу з зазначеного питання, можна виділити 3 категорії жінок, що вирішили народити дитину без чоловіка:

1. матері, які народили дитину без чоловіка свідомо;
2. матері, які народили дитину без чоловіка вимушено;
3. матері, які всиновили дитину, без чоловіка [5, с. 22].

Отже, виходячи з вищесказаного, можливо зробити висновок про те, що одинокою матір'ю є жінка, яка виховує дитину одна, а у свідоцтві про народження дитини в графі Батько стоїть прочерк.

Якщо раніше народження позашлюбних дітей відбувалося в силу непередбачених обставин, то до кінця XX ст. – початку XXI ст. все більше жінок народжують поза шлюбом» свідомо, щоб реалізувати свої потреби у материнстві.

Самотнє материнство» часто репрезентується як проблемне, що підриває встановлений гендерний порядок, де нормою вважається материнство, здійснюване в гетеро сексуальному шлюбному союзі. В офіційних документах держави «самотнє» материнство постає як негативна тенденція, симптом кризи інституту сім'ї і традиційних підвалин, що в свою чергу вважається загрозою демографічної безпеки країни.

Причин утворення сімей одиноких матерів кілька, в першу чергу розлучення подружжя у зв'язку з тим, що рівень розлучення підвищується з кожним роком. За статистичними даними на 100 шлюбів 51 розлучення.

За даними які проводилися газетою «Експрес» на 295 тисяч укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тисячі розлучень. Тобто розлучаються 44,3 % подружніх пар. А якщо взяти до уваги цивільні шлюби, які також розпадаються, то рівень розлучень в Україні, за даними фахівців, сягає 61 %. Тобто, розпадається більш як половина пар. Це найвищий показник у Європі, за даними Євростату [6].

Черговою причиною формування сімей одиноких матерів є позашлюбні народження. На тлі зниження загального коефіцієнта народжуваності відбувається зростання частки дітей, народжених поза шлюбу. Кожна 5-та дитина народжується поза шлюбом своїх батьків. Часто народжують дітей поза шлюбом жінки в зрілому віці, не мають можливості створити сім'ю.

Народження дитини незаміжньою жінкою зовсім недавно вважалося соціально–аномальним явищем, і було неприйнятним з точки зору моральності. Тепер це табу знято, число позашлюбних народжень зросла. Демографічні тенденції такі, що сім'ї одиноких матерів будуть формуватися і надалі.

Певним фактом появи материнських сімей є так само смерть одного з батьків. За статистикою більше неповних материнських сімей, ніж батьківських. Можливо, цей факт можна пояснити тим, що смертність чоловіків вище, ніж жінок. При сучасному рівні смертності, кожна п'ята дитина ще до повноліття може стати сиротою. При цьому вірогідність смерті батька дорівнює 15,3 %, матері – 3,2 %, обох батьків – 0,6 %. У 1998 р. серед померлих в працездатних віках чоловіки склали 81 % (рівень чоловічої смертності в 4 рази перевищив рівень жіночої смертності). Таким чином, основними факторами формування сімей одиноких матерів є розлучення, не компенсуються подальшим вступом у шлюб, овдовіння із-за передчасної смерті батька дитини (дітей), позашлюбні народження.

Проаналізувавши сучасну соціолого-психологічну доктрину, можливо навести наступні причини виникнення збільшення кількості одиноких матерів за останні десятиліття:

– шлюбний градієнт. Останнім часом існує тенденція так званого шлюбного градієнта. Суть його полягає в тому, що чоловік будь–якого віку, схильний вибирати собі в партнерки молодих жінок, які мають більш низьку освіту, фінансово залежні і з низьким соціальним статусом. Такі жінки більш доступні. З ними чоловік не буде відчувати себе дурним або неспроможним. Разом із зростанням шлюбного градієнта, зросла кількість жінок, які мають декілька утворень, які досягли певних висот у кар'єрі та фінансової незалежності. Оскільки їхні чоловіки не вибирають, у подібного роду жінок виникає незадоволеність материнства. Тому вони змушені народжувати поза шлюбом

– підтримка держави. Держава відіграла величезну роль в емансипації жінок, а згодом і розвитку такої варіативної моделі сім'ї як «самотнє материнство». І той факт, що держава з кожним роком збільшує допомоги одиноким матерям дає жінкам фінансову впевненість. З кожним роком держава все більше підходить до того, щоб повністю забезпечувати одиноких матерів, як це робиться в західних країнах. Наприклад, у Великобританії розмір допомог від держави такий щедрий, що матері-одиначки можуть не виходити на роботу.

– терпиме ставлення до одиноких матерів в сучасному суспільстві. Лояльне ставлення до сучасних одиноких матерів так само впливає на появу феномена самотнього материнства. Оскільки самотнє материнство вже не стає чимось новим, а з кожним роком кількість матерів-одиначок збільшується, можна припустити, що суспільство стало толерантним до них.

– зростаюча кількість розлучень. З кожним роком в Україні кількість розлучень зростає. Якщо раніше у людей з дитинства була міцна установка на збереження сім'ї як осередку суспільства, то зараз моральні устої у людей змінилися. У радянському союзі люди боялися осуду з боку суспільства, їх могли вигнати з роботи, тому розлучення були великою рідкістю, а залишитися матір'ю-одиначкою означало отримати «тавро ганьби на все життя. Сьогодні суспільство прийняло матір-одиначку. І жінки, легко йдуть на розлучення в тому випадку, якщо їх не влаштовує шлюбний партнер.

Слід зазначити, що зростання неповних сімей безпосередньо пов'язаний з сферою шлюбно-сімейних відносин. Дослідники відзначають цілий ряд причин збільшення числа сімей з одним батьком: 1) зміна моральних норм в області взаємовідносин статей; 2) поширення дошлюбних зв'язків; 3) зміна традиційних сімейних ролей чоловіків і жінок; 4) непідготовленість молоді до вступу в шлюб; 5) завищені вимоги по відношенню до шлюбного партнера; 6) поширення шкідливих звичок (алкоголізм, наркоманія, ігроманія та ін.); 7) негаразди матеріально-побутового, соціально-економічного характеру, що дестабілізують сімейні відносини.

Час, коли розлучення повсюдно засуджувався, залишилося далеко в минулому. Щорічно в Україні залишаються самотніми сотні тисяч жінок. За статистикою, в державі кількість людей, які бажають узаконити свої відносини, перевищує кількість вирішили розлучитися, але різниця між цими цифрами скорочується з кожним роком.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що інститут сім'ї себе вичерпує. Він приймає нові форми, і шлюб у своєму класичному стані вже стає рідкістю. Соціальний феномен одинокого материнства стає своєрідним індикатором благополуччя всього суспільства, тому зростання кількості одиноких матерів в Україні становить такі проблеми: як виховання дітей в неповних сім'ях, поширення соціальних центрів підтримки таких матерів, тощо.

Список використаних джерел:

1. Допомога одиноким матерям. Що змінилося? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uti–puti.com.ua/view_articles.php?id=2141

2. Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2013 р., № 256. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/256-2013- %D0 %BF

3. Сучасний тумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків : Школа, 2006. – 1008 с.

4. Про практику розгляду судами трудових спорів [Електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.92 р., N 9 із змінами і доп. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0018700-95

5. Гайдукова, Е. А. Субъективная оценка брачно-семейных отношений современной молодежи / Е. А. Гайдукова // Вестник университета / Государственный университет управления. – М., 2010. – № 30. – С. 21–23.

6. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expres.ua/main/2015/08/23/148726–ukrayina–pershomu–misci–yevropi–kilkistyu–rozluchen

УДК 338.48

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сагірова Аліна Спартаківна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інноватики та управління, ДВНЗ «Приазовський державній технічний університет»

Сагірова А. С. Стратегічні напрями реформування рекреаційно-туристичної сфери в умовах євроінтеграції

Ринок рекреаційно-туристичних послуг в Україні вступив в ту стадію розвитку, коли відсутність обґрунтованої стратегії розвитку цієї сфери є серйозною перешкодою для досягнення її стабільності і стійкого розвитку. Слід чітко визначити роль державного і недержавного управління при розробці теоретико-методологічних проблем (основ) управління рекреаційно-туристичною сферою. Регулююча і координуюча роль державного управління особливо важлива для регіонів, що спеціалізуються на розвитку галузей економіки з яскраво вираженою сезонністю, до яких відносяться рекреаційно-туристичні регіони. В Україні необхідно розглядати сферу рекреаційно-туристичних послуг в якості єдиної системи. Отже, для підвищення конкурентоспроможності, соціально - економічній стабільності України в умовах євроінтеграції потрібне формування ефективного механізму стратегічного управління рекреаційно-туристичною сферою. Таким чином, актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю формування ефективного механізму стратегічного управління функціонуванням і розвитком сфери рекреаційно-туристичних послуг в українських регіонах.

Ключові слова: рекреаційно-туристичні послуги, державне управління, євроінтеграція, стратегічне управління.

Sahirova A. Strategic directions of reforming the recreational and tourism sphere in european integration

The market of tourist and recreational services in Ukraine has entered a new stage of development, when the lack of a sound strategy for the development of this area is a serious obstacle to its sustainable development. The role of state and non-government management should be clearly defined. The regulatory and coordinating role of public administration is especially important for tourist and recreational regions. In Ukraine, it is necessary to consider the sphere of tourist-recreational services as a single system. Therefore, in order to increase the competitiveness, socioeconomic stability of Ukraine in the conditions of Eurointegration, it is necessary to form an effective mechanism for strategic management of the recreational and tourist sphere.

Thus, the relevance of the research topic is conditioned by the need to form an effective mechanism for the strategic management of the functioning and development of the sphere of tourist and recreational services in the Ukrainian regions.

Key words: recreational and tourist services, public administration, eurointegration, strategic management.

Постановка проблеми. Україна має вагомий ресурсний та комерційний потенціал розвитку туризму та рекреації. У той же час, для успішного розвитку цієї сфери необхідно чітко визначити стратегічні пріоритети реформування ринку туристичних та рекреаційних послуг в Україні, відповідно до євроінтеграційних процесів. Першим кроком на цьому

шляху є визначення системних проблем, що заважають та гальмують розвиток туристичної та рекреаційної сфери в Україні.

Серед системних проблем, які гальмують розвиток туризму та рекреації в Україні слід назвати наступні.

1. Проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь, що не тільки унеможливлює розвиток туристичної сфери на зазначених територіях, але й негативно впливає на перспективи туризму (перш за все в'їзного) в інших регіонах України (зокрема–для Приморських регіонів). Так, внаслідок складної економічної ситуації, викликаної проведенням АТО, об'єм виїзного ринку туристичних послуг в Україні за 2014 р. скоротився на 30–50 % [1].

2. Нераціональним залишається використання історико-культурної спадщини України і довкілля, на місцях нехтують принципами розвитку сталого туризму, екологізацією туристичної та рекреаційної діяльності, що порушує європейські принципи розвитку захищених територій. На низькому рівні–охорона історико-культурних пам'яток України (зокрема, внаслідок складної процедури їх включення до Державного реєстру національного культурного надбання, до якого внесено тільки 10 % від їх загальної чисельності [2].

3. Недосконаліть вітчизняного законодавства щодо ведення туристичного бізнесу. Зокрема, на цей час відсутнє держане регулювання і гарантування надійності та добросовісності туристичних операторів. Станом на початок 2017 р. ліцензовано 2 503 вітчизняних суб'єкти туристичної діяльності, з них лише 371 туристичні фірми мають ліцензію на туроператорську діяльність з внутрішнього та в'їзного туризму.

4. Сфера туризму і рекреації в Україні не виконує повноцінно свої економічні, соціальні і гуманітарні функції, не сприяє наповненню бюджетів усіх рівнів, створенню нових робочих місць, збільшенню питомої ваги сфери послуг у структурі внутрішнього валового продукту України.

5. З початку 2013 року з'явилися додаткові ризики, породжені недосконалістю державного управління сферою туризму та рекреації, а також майже повною відсутністю державної політики України у цій сфері.

6. У світовому інформаційному просторі майже відсутня об'єктивна та актуальна інформація про різноманітність та переваги туристичних та рекреаційних ресурсів України. Що дискваліфікує Україну як популярну туристичну державу. Як наслідок, веде до втрати потенційних доходів в цій сфері.

7. В Україні відсутня державна політика щодо підтримки фінансування сфери туризму. З 2013 р. і по 2016 р. державою не виділялось жодної копійки на розвиток туристичної сфери, в тому числі на промоцію національного туристичного продукту на міжнародному туристичному ринку.

Мета статті. Визначити системні проблеми розвитку туризму та рекреації в Україні. Сформувати стратегічні пріоритети реформування цієї сфери, обґрунтувати пріоритети державної підтримки туризму та рекреації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріали роботи ґрунтуються на законодавчих актах, нормативних документах, наукових працях провідних вітчизняних і зарубіжних науковців таких як: С. Біла, А. Базилюк, А. Ахламов, І. Благун, О. Бейдик, М. Бойко, В. Герасименка, Т. Коткова, Л. Малик, Г. Мокрицького, К. Кривенко, В. Братюка, Р. Романенко, Т. Іванюка, С. Птахів та інших. Серед іноземних вчених, що досліджували питання рекреації та туризму – Холловей Дж. К., Тейлор Н., Тарасенок А. И., Гайдукевич Л. М., Хомич С. А., Клицунова В. А., Янковенко В. А. та ін.

Виклад основного матеріалу. Згідно оновленої Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року (ДСРР-2020), однією з цілей державної регіональної політики є раціональне використання наявного туристичного та рекреаційного потенціалу на місцевому рівні, в регіонах (Так, у додатку 2 до ДСРР-2020) наявна ціль «Раціональне

використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій») [3]. Діяльність туристичної та рекреаційної сфери в Україні визначається Законом України «Про туризм» [4] та Законом України «Про курорти» [5].

Керуючись Законами Україні, особливу увагу розвитку туризму та рекреації приділяють в регіонах. Адже – саме туризм та рекреація сприяє збільшенню робочих місць, наповнює місцеві бюджети. У Стратегіях Західних регіонів України розвиток туризму займає провідне місце. Так, у Стратегії економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004-2015 роки» [6] серед стратегічних напрямів розвитку регіону особливо виокремлено туристично-рекреаційну сферу. У стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року [7] туристичну діяльність визначено одним з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону. У Стратегії економічного і соціального розвитку Київської області до 2015 року [8] метою розвитку туристично-рекреаційної сфери визначено зміцнення туристично-екскурсійного та санаторно-курортного обслуговування. У деяких регіональних Стратегіях передбачено розвиток особливих видів туризму: зелений туризм, сільський, екологічний, екстремальний. Так, у Стратегії економічного і соціального розвитку Кіровоградської області на 2013-2020 роки [9] передбачено підтримку розвитку сільського туризму та деяких елітних видів відпочинку (зокрема, яхт-клубів і мисливства).

У Стратегії розвитку Львівської області до 2015 року [10] особливе місце приділено піар-компаніям (промоції) сільського, зеленого, гірського та екстремального туризму. У Стратегії розвитку Тернопільської області на період до 2015 року [11] було передбачено підтримку таких активних напрямків розвитку внутрішнього туризму, як пригодницький, екологічний, культурно-пізнавальний, паломницький. У Стратегії соціально-економічного розвитку Чернігівської області до 2015 року [12] було виокремлено перспективним для Чернігівщини екскурсійний, відпочинковий, сімейний, водний та вік-ендовий туризм [13].

Успішний розвиток туризму та рекреації на місцях, в регіонах напряму залежить від державної політики у цій сфері.

Висновки. Таким чином, стратегічним пріоритетом розвитку туризму та рекреації в Україні відповідно до стандартів та вимог ЄС є забезпечення безпеки туристів (рекреантів), що передбачає:

- забезпечення безпеки туристів шляхом захисту їх законних прав та інтересів, що сприятиме підвищенню якості туристичних (та рекреаційних) послуг та дотримання конституційних прав громадян;
- моніторинг надзвичайних подій, страхових випадків, що трапляються з туристами (рекреантами);
- надання невідкладної допомоги туристам та рекреантам (медичної, правової, інформаційної тощо), у т. ч. тим, хто опинився у надзвичайній ситуації, які постраждали під час подорожі тощо;
- створення «гарячої лінії» для прийому і ведення обліку звернень та скарг туристів (рекреантів), у т. ч. – іноземних громадян, надання тим, хто потребує необхідної допомоги;
- посилення відповідальності суб'єктів туристичної діяльності (туроператорів) перед споживачами туристичних (та рекреаційних) послуг [14, с. 264].

Для впровадження стратегічних пріоритетів розвитку туризму та рекреації, в Україні мають бути здійснені відповідні зміни у правовому забезпеченні державного регулювання цієї сфери, а саме:

- прийняти правки до Закону України «Про туризм» (в контексті узгодження українського та європейського законодавства у сфері туризму та рекреації);

- законодавчо унормувати в Україні створення національної туристичної організації та національного туристичного фонду;

- привести до міжнародних вимог методи статистики у сфері туризму (рекреації) та впровадити в Україні рекомендовану ЮНВТО систему сателітних рахунків (що доповнюють систему СНР ООН 1993);

- запровадити візову лібералізацію та забезпечити спрощення візових процедур для туристів з країн, які є цільовими ринками для України (у т. ч. для громадян Китаю, Індії та ін. [15, с. 55].

- законодавчо гармонізувати національні (українські) стандарти у сфері туризму з міжнародними та європейськими стандартами, що сприятиме покращенню якості надання національного туристичного продукту та обслуговування споживачів туристичних послуг;

- розробити та впровадити в Україні гармонізовані національні стандарти за напрямками: туроператорська та турагентська діяльність; готелі та інші колективні засоби розміщення; заклади громадського харчування; гіди та екскурсоводи; туристичні інформаційні центри; курорти та кемпінги; пляжі, велнес, спа, дайвінг; екологічний, сільський, активний туризм; виставкова та конгресна діяльність тощо;

- провести лібералізацію та дерегуляцію ринку туристичних послуг, що забезпечить спрощення ведення підприємницької діяльності у сфері туризму, підвищить безпеку туристів під час подорожей [16];

- забезпечити безпеку туристів шляхом розширення переліку видів обов’язкового страхування, введення страхування цивільної відповідальності туристичних операторів;

- скасувати ліцензування туроператорської діяльності та впровадити реєстри суб’єктів туристичної діяльності в Україні;

- просувати в Україні розвиток державно-приватного партнерства у сфері туризму.

В Україні (за прикладом провідних туристичних країн ЄС) доцільно створити Національну туристичну організацію (далі – НТО) як організацію, яка об’єднає юридичних осіб публічного і приватного права, функціонуватиме на принципах державного-приватного партнерства [16, с. 271]. НТО забезпечить виконання наступних завдань:

- формуватиме та сприятиме просуванню конкурентоспроможного національного туристичного продукту на цільових туристичних ринках;

- займатиметься створенням позитивного туристичного іміджу України на міжнародному туристичному ринку як привабливої туристичної дестинації;

- займатиметься розробкою та реалізацією маркетингової політики просування національного туристичного продукту у світі [17];

- буде організовувати, проводити та приймати участь у туристичних виставках і ярмарках (представляючи Україну), у тому числі за кордоном;

- забезпечить організацію та належне функціонування національної мережі туристичних інформаційних центрів (на території України);

- виготовлення та розповсюдження в Україні та за кордоном інформаційних матеріалів про туристичні можливості України (поліграфічна продукція, сувеніри тощо) [16, с. 274].

Вищезазначені заходи сприятимуть формуванню якісного національного туристичного та рекреаційного продукту, забезпечать його конкурентоспроможність, наддадуть стимулів до розвитку всіх синергетичне пов’язаних з туризмом сфер національної економіки – транспорту, харчової та легкої промисловості, сфери охорони здоров'я, торгівля та розваг тощо. Розвиток в Україні туризму та рекреації дозволить створити нові робочі місця, збільшить прошарок «середнього класу», поповнить бюджети всіх рівнів, гарантуватиме соціальну стабільність та економічне зростання в Україні.

Список використаних джерел:

1. *Туризм в Украине [Електронний ресурс] : (развитие туристического бизнеса). Ч. 1. – Режим доступу:* http://socium.com.ua/2015/01/tourism-in-ukraine-development-of-tourism

2. *Бурнашов, І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі [Електронний ресурс] / І. Бурнашов. – Режим доступу:* http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=CBACCE6697D400A116E060EE2C513F8C

3. *Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385. – Режим доступу:* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014- %D0 %BF

4. *Про туризм [Електронний ресурс] : Закон України від 15 вересня 1995 р., № 324/95-ВР із змінами і доп. – Режим доступу:* http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/324/95- %D0 %B2 %D1 %80

5. *Про курорти [Електронний ресурс] : Закон України від 05 жовтня 2000 р., N* 2354-19. *– Режим доступу:* http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2026-14

6. *Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://volynrada.gov.ua/node/29409

7. *Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://www.carpathia.gov.ua/ua/135.htm

8. *Стратегія економічного і соціального розвитку Київської області до 2015 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://koda.gov.ua/strategija_rozvitku_regionu

9. *Стратегія економічного і соціального розвитку Кіровоградської області на 2013-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=Comitet/Ua/rozv/socrozv.html

10. *Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Statistics/ukr/nauka/strat_05_1.pdf.

11. *Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2015 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/publication/content/2246.htm

12. *Стратегія соціально-економічного розвитку Чернігівської області до 2015 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://cg.gov.ua/index.php?id=3959&tp=0

13. *Економіка регіонів у 2015 р. нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналітична доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/regionu-4adb9.pdf

14. *Юрченко, О. В. Особенности сотрудничества в сфере туристической деятельности на международном уровне – опыт Европейского Союза / О. В. Юрченко // Вісник Маріупольського держ. ун-ту. – 2013. – № 5. – С. 261–267. – (Серія : Право)*

15. *Візова політика країн ЄС в Україні : підсумки громадського моніторингу – 2012 / І. Сушко, О. Супруненко, О. Сушко, М. Кузьо. – Київ : Вістка, 2012. – 86 с.*

16. *Краєвська, О. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері туризму : політико-правовий аспект / О. Краєвська, Ю. Присяжнюк // Вісн. Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 24. – С. 269–278. – (Серія : Міжнар. відносини)*

17. *Study of Access Requirements Related to Quality Norms in European Tourism [Electronic resource]. – Mode of access:* http://www.keroul.qc.ca/DATA/PRATIQUEDOCUMENT/50_fr.pdf

УДК 316.72(045)

«ТРЕТЯ КУЛЬТУРА» ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Слющинський Богдан Васильович, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології, Маріупольський державний університет

Слющинський Б. В. «Третя культура» як детермінанта діалогу культур

У статті досліджується діалог культур від минулого до сучасності. Досліджуючи історичні етапи розвитку міжкультурного спілкування та на сучасному рівні, автор доходить висновку, що у результаті діалогу культур з'являється нова «третя культура», яка стає платформою порозуміння учасників діалогу. Таким чином, культури не додаються, хоча на кожен інститут культури учасника діалогу впливають дуже багато чинником: місце народження і соціальне оточення, сімейне виховання і сімейні традиції, національність, звички та традиції і ще багато іншого. Під час діалогу люди намагаються не тільки почути один одного, але й порозумітися. Тобто головним завданням діалогу культур є вирішення основного питання комунікації – досягнення певної згоди між представниками різних типів культур у вирішенні найважливіших проблем сучасного людства, а це не що інше як платформа їхнього порозуміння. Отже «третя культура» і стає платформою порозуміння.

Ключові слова: діалог культур, третя культура, ціннісні орієнтації, комунікація, комунікативна компетентність.

Sliushchinskiy Bohdan V. «Third culture» as derminant of dialogue of cultures

In the article the dialogue of cultures is investigated from the past to contemporaneity. Investigating the historical stages of development of cross-cultural communication and up-to-date, an author comes to the conclusion, that the new» third culture» that becomes the platform of understanding of participants of dialogue appears as result of dialogue of cultures. Thus, cultures are not ad ded, although on every institute of culture of participant of dialogue influence very much a factor: birthplace and social surroundings, domestic education and domestic traditions, nationality, habits and traditions and many other. During dialogue people try not only to hear each other but also attain the mutual understanding. Id est. a main task to the dialogue of cultures is a decision of basic question of communication–achievement of certain consent between the representatives of different types of cultures in the decision of major problems of modern humanity, and it not that other as a platform of their understanding. Thus the «third culture» and becomes a platform.

Key words: dialogue of cultures, a third culture, values, communicative competence.

Діалог культур має давню історію. Він використовувався в Біблії (Старий Заповіт), а також античними філософами. Але діалогова форма спілкування постійно змінюється з розвитком суспільства. Як пише сучасний філософ В. Біблер, аналізуючи проблему співвідношення античної і сучасної форми діалогу, основна різниця між ними полягає у тому, що античний діалог мав за основну мету зрозуміти хаос як логос, тобто, розкрити якусь єдину істину і досягти на цій основі вищої гармонії у взаємодії людини зі світом, що її оточує [1, с. 90]. У сучасній формі діалогового спілкування, звичайно, стикаються два типи мислення, дві різні логіки, а отже, дві різні культури, таким чином, що вони не доходять єдиної істини, і проблема їх взаємовідносин частіше не вирішується до кінця. Тому ця проблема залишається постійним фактором, який розвиває процес пізнання світу.

Отже, метою даної статті є дослідження діалогу культур як чинника формування «третьої культури», а завданням – дослідження особливостей діалогу культур та чинників, які впливають на появу «нової», «третьої» культури.

Перші усвідомлення ролі діалогу у житті суспільства можна віднести до V ст. до н. е. Над цим замислилися грецькі вчителі-софісти, які вважали, що найважливішим видом діалогового спілкування є педагогічна діяльність.

Відомий єврейський релігійний філософ Мартин (Мардохай) Бубер у своїй праці «Я і Ти» (1922) стверджує, що не перемога одного над іншим при спілкуванні, а саме досягнення гармонії двох суб'єктів дає певне задоволення від порозуміння ними один одного [2, с. 154]. Як бачимо, Бубер в основу діалогу покладає людську індивідуальність, ціннісні орієнтації та принцип моралі.

Сократ (469–399 до н. е.) вперше створював діалогове «вікно», за допомогою якого відбувалося спілкування між членами суспільства.

На думку Платона (427–347 до н. е.), під час діалогу людина не висловлює істину, вона прагне висловити те, що не принесе шкоди, перш за все, їй самій. Під час діалогу відбувається певна філософська рефлексія. Слід відзначити, що у Сократа і Платона сама філософська рефлексія виступила у формі діалогу культур, інтелектуального спілкування людей, які самостійно і по-різному мислять (відповідають різним ціннісним орієнтаціям і нормам поведінки), але прагнуть порозумітися.

Аристотель (384–322 до н. е.) стверджує, що під час діалогу людина прагне вплинути на іншу людину з метою зміни її поведінки, думок, прагнень, бажань тощо. Вона тим самим змінює і умови їх спільного перебування.

На межі XVIII–XIX ст. у німецькій класичній філософії починає розроблятися категоріальний апарат для побудови теорії комунікації («суб'єкт»–«об'єкт»). Під суб'єктом розумілась людина, а під об'єктом – навколишній світ [3, с. 156].

Представник німецького романтизму Ф. Шлейєрмахер, більш детально

розглядав проблему спілкування. Для нього спілкування між людьми–це насамперед спілкування між індивідами, рівними сторонами (суб'єкт-суб'єктні відносини). Це лягло в основу вироблення теорії розуміння (герменевтики) [4, с. 43].

Пізніше філософський аналіз комунікації пов'язується з поняттям «дискурс» (діалог). Звідси бере початок діалогічна філософія–сукупне визначення філософських вчень, вихідним пунктом якої є поняття діалогу (відносини «Я»–«Ти») [5, с. 39–43]. На нашу думку, тут вперше звернено увагу саме на діалог як на спілкування індивідів, що представляють різні культури і намагаються порозумітися.

Наприкінці XIX – початку XX ст. теми діалогу культур між суб'єктами комунікації торкались Ч. Кулі, Л. Богардус, Г. Блумер та ін. [6, с. 24–25]. Початок активного дослідження масової комунікації як соціального явища пов'язують з ім'ям німецького соціолога М. Вебера. Пізніше цю проблему розглядали Г. Лассвел, К. Ховланд, П. Лазарсфельд, Б. Берельсон та ін.

Сьогодні проблему діалогу культур розглядають такі відомі українські вчені, як:І. Дзюба, В. Євтух, Л. Ляпіна, О. Ручка, М. Шульга, В. Щебина та інші. Вони досліджують взаємовпливи культур у процесі діалогу і пошуку можливостей порозумітися.

Як бачимо, діалог культур як форму комунікації між суб'єктами комунікативного процесу розглядали давно і не тільки в соціології але і в інших науках, зокрема в педагогіці. Напр., теоретик і практик педагогіки К. Ушинський стверджував, що «на виховання особистості можна діяти тільки особистістю» [7]. Тобто, діалог культур–це і відповідна соціалізація індивіда, передача культур за допомогою певних символів. Тому, напевне, діалог культур, здебільшого, розглядали як засіб виховання чи освіти, а на міжкультурному рівні тільки як міжнаціональні чи міжетнічні відносини, що вирізняються різними мовами. Розглядаючи людську природу, аналізували загальнолюдські цінності,

соціокультурні ідентичності тощо та намагалися дослідити чому людство, маючи різне походження (національне, етнічне і та ін.), володіє загальним набором якостей. Ми ж спробуємо довести, що комунікація – це завжди діалог культур, що завдяки діалогу культур культури не додаються, а створюється нова – третя культура, яка і стає фактором порозуміння між людьми.

Кожна людина народжується і виховується у певних умовах і її соціалізація відбувається у відповідності до великої кількості груп, члени яких вже отримали певну соціалізацію, вони адаптовані до існування у даному соціальному просторі і часі. Отримуючи соціалізацію, людина спирається на вже існуючий людський досвід, в результаті чого формує свої ціннісні орієнтації і норми поведінки (культуру). Отже, комунікація–як взаємодія членів суспільства відбувається на певному культурному рівні її учасників, тобто вона наділена певною культурою і виконує у суспільстві певні соціальні дії, спрямовані на об'єднання його членів. Індивіди під час спілкування в першу чергу намагаються пізнати один одного (створити уяву), вивчити поведінку, погляди, цінності, тобто культуру.

Швейцарський дослідник Й. Нідерман у праці «Культура. Історія розвитку поняття від Цицерона до Гердера» (1940) звертає увагу на те, що більшість значень виразу «colere» і похідного від нього «cultura» є значеннями артефактними, тобто такими, що вказують на певні дії людей та результати цих дій. Таким чином, можна сказати, що культура означає все те, що створила людина у навколишній природі і в самій собі. Тобто, людина є сама «культурою», бо «створює» свої погляди, переконання, манери, поведінку, формує інтереси, бажання тощо та прагне до їх задоволення за допомогою певних дій, які можна віднести до відповідного рівня культури. Отже, для співіснування людей потрібно постійно зіставляти свою культуру з культурами інших, а це відбувається за умов діалогу. Отже, спілкування – це взаємини, в процесі яких учасники спілкування–комуніканти–висловлюють власну позицію і своє ставлення один до одного. Під час спілкування відбуваються взаємовпливи, тобто між суб'єктами комунікативної дії виникають певні взаємодії. Успіх чи провал взаємодії залежить від культурно обумовленої взаємною комунікативною компетентністю учасників комунікативної події, від балансу між загальним і відмінним у процесі сприйняття тієї чи іншої культури. Звичайно, ми задаємо комусь запитання, знаючи хоч би приблизну відповідь. Це підтверджує, що компетенція відіграє особливу роль під час діалогу. Як свідчить історія, тривалий час існувала певна настороженість під час спілкування з іноземними громадянами. Це не тільки заборона спілкування певною державною ідеологією, але і цілковите незнання «культури» інших народів, тобто повна відсутність елементарних понять про культуру існування, звички, традиції, норми поведінки тощо, а звідси, відсутність проектування будь-якої поведінки особи, на яку була спрямована комунікативна дія (культурно обумовлені відмінності). Культурно обумовлені відмінності призводять до особливого різновиду комунікації, яку можна назвати діалогом культур, за яких комуніканти з різних культур використовують під час прямого контакту спеціальні мовні варіанти і дискурсивні стратегії.

Спілкування–це не просто вислуховування іншого, але й намагання зрозуміти його, а значить відреагувати на почуте. Без цього не відбудеться комунікації (діалогу). Тому, напевне, людство упродовж багатьох тисячоліть виробляло численні системи комунікативних кодів, певний конвенціоналізм (домовленість про норми спілкування, культуру спілкування). Закони граматики, логіки, риторичні прийоми, мовний етикет–все це, звичайно, не стільки сприяє самовираженню особистості, скільки зв'язує його. Без такого самообмеження немає мовленнєвої культури, а, власне, і комунікації як такої, бо мова–це не тільки засіб спілкування і спосіб самовираження, але й спосіб, за допомогою якого учасники діалогу пристосовуються до середовища. Цей спосіб властивий лише людині, оскільки він базується на абстрагуванні й символізації реалій життя через слово і

дію. Але потрібно сказати, що кожна мова є виразником певних почуттів (емоцій), бо кожній людині властиві такі сторони людського існування.

Почуття (емоції) практично відіграють у нашому житті таку ж роль, як і логіка, без якої не відбувається діалогу. Тому завжди доводиться враховувати психологічний настрій співбесідників, ніби «підстроюватись» під них або ж вміти змінити їх, «переключити» у свій емоційний струмінь.

На культуру діалогу між співбесідниками впливає і вік. Кожному віку притаманні свої потреби, свій інтерес, своя внутрішня культура. Якщо співрозмовник–молода людина, то, звичайно, молодих людей цікавить кохання, сенс життя тощо. Зрілий слухач менш емоційний, він, скоріше за все буде слухати ввічливо, але його важче зацікавити, непросто захопити якоюсь ідеєю. Не буде зайвим врахування статі комуніканта. Сприйняття чоловіком чи жінкою одних і тих же речей (явищ) будуть зовсім іншими. Саме у жінок на першому місці будуть емоції. Слід зазначити, що емоції є виразником певних бажань й прагнень, які людина намагається реалізувати в результаті комунікативної дії, а саме:

– фізичне благополуччя, пов'язане з прагненням людини зберігати життя й здоров'я, свободу й діяльність;

– економічні інтереси, прагнення до власності й гарантії добробуту, в першу чергу, у сфері професійній;

– суспільні інтереси, що включають прагнення людини до престижу, авторитету й влади, а також до піднесення статусу тієї групи, до якої ця людина належить; питання національної та соціальної консолідації, або ж те, що їм заперечує й противиться;

– розваги–»інстинкт гри», що поєднується з духом змагання, ризику й осягнення нових обріїв;

– почуття власної гідності.

Як бачимо, і емоції, і гендерні особливості, і багато іншого, що входить у містке поняття «культура», стає основою людського спілкування, бо спілкування–це взаємини, в процесі яких комуніканти висловлюють власну позицію і своє ставлення один до одного, намагаючись порозумітися.

У процесі комунікації відбувається не лише обмін повідомленнями, передача інформації від одного учасника до іншого, яка викликає певну реакцію і є синтезом сприйнятої та належної їм культури, але й задоволення результатами, отриманими у порівнянні з очікуваними. На підставі такого синтезу відбувається «порозуміння» або «непорозуміння» учасників комунікації. Але завжди під час діалогу виникають взаємовпливи і прагнення «порозумітися» чи «співіснувати», які за умов повторюваності створюють «третю культуру».

Як бачимо, діалог культур–це складний, символьний, особистісний, трансакційний і досить часто неусвідомлений процес, який з необхідністю є неточним. Діалог культур дозволяє його учасникам виразити деяку зовнішню по відношенню до самих учасників інформацію, внутрішній емоційний стан, а також соціальні статуси і соціальні ролі, які вони виконують один відносно одного, що також підтверджує їх «культуру». Саме соціальний статус та соціальна роль є регулятором соціальної поведінки, яка визначає права і обов'язки щодо суспільства, а отже до інших членів комунікативної (діалогової) дії. Вимоги, сподівання, які висуваються соціальним статусом і соціальною роллю, формуються в суспільній свідомості під впливом загальнокультурних норм, цінностей і традицій, певної суспільної системи, соціальної групи. Якщо ціннісні орієнтації і норми поведінки людини характеризують її культуру, то будь-яке спілкування (комунікацію) між людьми можна віднести до діалогу культур. Діалог культур найчастіше відбувається за допомогою мови.

За визначенням символьної системи, мова неоднозначна, але тим не менше її реалізація в комунікативних подіях, як правило, приводить до взаємного порозуміння. Що тут мається на увазі? По-перше, це знання саме символьної системи, в термінах якої

відбувається комунікація, і, по-друге, знання про уклад зовнішнього світу. Знання про уклад зовнішнього світу складаються із особистісного досвіду індивіда, базових, фундаментальних знань про світ, які знаходяться в «запасниках» всіх людей, та всіх інших знань, якими ми володіємо внаслідок нашої належності до різних національних, етнічних, соціальних, релігійних, професійних та інших груп чи спільнот. Різновиди в індивідуальному досвіді покладені в основу твердження про унікальність кожної комунікативної події, а також про принципову неоднозначність мови, яка виникає при народженні та інтерпретації повідомлень у комунікативному акті.

Спільність базових знань про світ пояснює принципову здатність до перекладу повідомлень з однієї мови на іншу і можливість розуміння між членами одного мовного колективу, що користується однією символьною системою. Але потрібно зазначити, що комунікація як діалог культур, не зводиться лише до мовної проблеми. Кожна мова має свою характеристику, яка впливає на характер спілкування. Але спілкуючись однією мовою людство теж вступає в певний комунікативний акт, який буде відповідати ще багатьом особливостям людської культури. Напр., розмовляючи однією мовою люди представляють різні регіони країни, а мова відображає більш конкретні особливості цих регіонів, об'єднаних спільною культурою.

Крім цього, комунікацію можна класифікувати за характером відносин, що склалися між комунікантами: соціальний рівень (спілкування, в процесі якого суб'єкти ставляться один до одного згідно з існуючими в суспільстві морально-етичними нормами), діловий рівень (визначається спільною діяльністю індивідів і характеризується, насамперед, установками на вигоду), духовний рівень (співпереживання і взаємопроникнення комунікантів у внутрішній світ співбесідника).

Процес комунікації, як стверджують психологи, відбувається поетапно. У науковій психології виділяють такі етапи спілкування:

– намір сказати щось певній людині;
– початкове словесне вираження;
– вияв розуміння з боку слухача;
– уточнення та роз'яснення почутого, усвідомлення та усунення непорозумінь;
– встановлення правильного розуміння – «коду» – між комунікантами.

Зазвичай спілкування обмежується першими трьома етапами; якщо ж воно переходить на наступні щаблі, можна говорити про поглиблене спілкування. Саме поглиблене спілкування і створює третю культуру. Існує також класифікація видів комунікації за характером «каналів» інтеракції: спілкування безпосереднє та опосередковане. При опосередкованому спілкуванні виступають «проміжні ланки» у вигляді третьої особи (медіатора), механізму, речі – це, напр., лист, передача інформації через третіх осіб, шляхом використання телефону або диктофону, комп'ютера, через засоби масової комунікації тощо.

Але за будь-яких умов, всюди і завжди людина відображає певну культуру, а тому вона бачить і сприймає світ у певних культурних межах. Ці межі створюють певний культурний рівень, який допомагає взаємному порозумінню.

Важливу роль під час комунікації відіграє внутрішній «стан» комунікантів. Залежно від «стану» свого внутрішнього «Я» (власної культури), комунікант починає сприймати або ні свого «опонента». На стан сприйняття «чужої» культури (культури співбесідника) впливає і намір кожного із комунікантів. При бажанні порозумітися, індивіди шукають можливості, спрямовані «назустріч один одному», а при не бажанні порозумітися, таких пошуків немає. Не можна відкидати і мету контактування. Якщо вона цікава, чи, скажімо має деяке визначальне значення для однієї (обох) сторін комунікативного акту, то такий пошук буде продовжено і він отримає певну активність і позитивну розв'язку, в кінці-кінців призведе до появи нового для комунікантів діалогу культур, а саме появи «третьої культури».

Отже, підсумовуючи, слід сказати, що сам термін «діалог культур» говорить про те, що головне тут полягає у досягненні якогось порозуміння між представниками різних типів культури, світогляду, тобто головним завданням діалогу культур є вирішення основного питання комунікації – досягнення певної згоди між представниками цих типів у вирішенні найважливіших проблем сучасного людства, а це не що інше як платформа їхнього порозуміння – «третя культура».

Список використаних джерел:

1. Лутай, В. С. Філософія сучасної освіти / В. С. Лутай. – Київ : Магістр-S, 1996. – 256 с.

2. Бубер, М. Я и Ты / М. Бубер. – М. : Высшая школа, 1993. – 452 с.

3. Каган М. С. Мир общения : проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Педагогика, 1988. – 458 с.

4. Redeker, M. Lebenund Werk / M. Redeker, F. Schleiermacher. – Berlin : WdG, 1968. – 345 p.

5. Crook, S. Postmodernisation : changeinadvancedsociety / S. Crook, J. Pakulsky, M. Waters. – London : Sage Publications,1992. – P. 39–43.

6. Терин, В. П. Массовая коммуникация. Социокультурные аспекты политического воздействия. Исследование опыта Запада / В. П. Терин. – М. : Ин-т социологии РАН, 1999. – 170 с.

7. Ушинский, К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 557 с.

УДК 338.48

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Ярченко Юлія Віталіївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Ярченко Ю. В. Світовий досвід та перспективи розвитку промислового туризму в Україні

Стаття присвячена аналізу світового ринку промислового туризму. Визначено перелік об'єктів, що формують світовий ринок промислового туризму. Проведені класифікація та порівняльний аналіз об'єктів промислового туризму. Встановлені тенденції розвитку ринку промислового туризму в Україні.

Ключові слова: розвиток, туристичні ресурси, промисловий туризм, промислова спадщина, SWOT-аналіз.

Yarchenko Y. World experience and prospects of development of industrial tourism in Ukraine

This article is dedicated analysis of industrial tourism global market. The list of industrial heritage objects that forms global market of industrial tourism is detected. Classification and comparative analysis of industrial tourism objects are made. Trends in the Ukranian market of industrial tourism are planned, SWOT-analysis.

Key words: development, tourism resources, industrial tourism, industrial heritage.

Постановка проблеми. У XXI ст. світова туристична галузь активно почала освоювати нові види туристичних послуг. В пошуках нових туристичних пропозицій були розроблені туристичні маршрути, в яких особливу роль відіграють промислові підприємства.

Відвідування туристами промислового об'єкту з одного боку може сприйматися як атракціон, але з другого боку долучає відвідувачів до індустріальної спадщини, що є важливим і для патріотичного виховання. Окрім того промисловий туризм змінює культурний ландшафт регіону. Промислові об'єкти набувають цінність в якості об'єктів спадщини, а сам регіон починає асоціюватися як культурно значущий, сучасний, інноваційний. Екскурсії на промислові підприємства широко розповсюджені у всьому світі. Він є ефективним інструментом розвитку економіки, бо мають всебічну користь. Для підприємства публічний огляд виробництва є маркетинговим заходом, що забезпечує лояльність споживачів та підтримку брендів. Для туристів – це засіб задоволення пізнавального, естетичного та прагматичного інтересів. Для влади промисловий туризм– це засіб пропаганди патріотизму та податкові надходження до бюджету. Саме тому вивчення досвіду промислового туризму в світі та аналіз перспектив його розвитку в Україні, зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що проблеми існування промислового туризму є дуже актуальними і знайшли відбиток у творах Е. Фрю, А. Отгаара, П. Буйок, С. Копика, М. Акимова, М. Фальсера, О. Бейдика, В. Казакова, В. Пацюка, В. Данильчука, В. Запарного та ін.

Проте залишається невирішеною проблема комплексного розвитку промислового туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Організація екскурсій та регулярних турів на промислові підприємства та об'єкти, що репрезентують технічні та технологічні досягнення людства, окремі галузі промислового та аграрного виробництв, іригаційні системи, тощо, має назву індустріального туризму. Засновниками цього виду туризму вважаються американські компанії. Ще в 1866 році на заводі Jack Daniel's відбулася перша екскурсія по виробництву, що започаткувало розвиток індустріального туризму.

На сучасному етапі індустріальний туризм широко розповсюджений у всьому світі. Так, наприклад у м. Шанхай (Китай) для туристів відкрито завод з виробництва автомобілів Shanghai Volkswagen Automobile Co., сталеливарне виробництво Shanghai Baosteel Group Corporation, харчовий завод Shanghai Totole Food Co., LTD та низка інноваційних індустріальних майданчиків. За приклад використання в туристичній індустрії промислових підприємств, можна навести відомий центр компанії Coca Cola у м. Атланта (США). Туристам надається можливість ознайомитися з історією компанії, технологією виробництва, скоштувати всі відомі в світі (декілька десятків) сорти цього напою. Крім того варто наголосити, що центр функціонує не як окремий туристичний об'єкт, а й тісно інтегрований в туристичну інфраструктуру міста.

Концептуалізація промислового туризму представлена в широкому спектрі робіт закордонних вчених, зокрема в статті Е. Фрю [1], де робиться наголос на тому, що цей вид туризму потребує особливих підходів до управління, бо поєднує в собі туристичну та виробничу діяльності. А. Отгаар визначив три передумови, що достатні для забезпечення зацікавленості власників підприємств до участі в промисловому туризмі–це достатній потік туристів, кобредінг (розміщення в рекламному полі декількох брендів об'єднаних однією ціллю і тих, що ілюструють програми для споживачів) та потенціал продукту промислового туризму [2]. Як засіб реабілітації території промислового занепаду розглядає індустріальний туризм П. Буйок, що приводить в якості прикладу металургійний комбінат у чеському місті Вітковіце, де розвиток туристичної діяльності на основі цього підприємства, створив умови для економічного відродження території [3]. Найбільш яскравим прикладом аналогічної ситуації є, безумовно» Рур, де туристичне використання вже зачинених гірничовидобувних і сталеливарних підприємств призвело до стійкого розвитку [4].

Низка фахівців вказують на особливу роль промислового туризму в збереженні спадщини індустріального суспільства. Заслуговує на увагу план розвитку бельгійського регіону Лімбург, що проаналізовано у статті М. Йонсен-Фербеке [5]. Метою цього плану виступає трансформація економіки із індустріальної в постіндустріальну, що основана на туризмі для забезпечення сталості економічного розвитку.

Узагальнюючи можна стверджувати, що індустріальний, а зокрема промисловий, туризм має дві форми виявлення. По-перше, він передбачає залучення до туризму підприємств, які працюють, що передбачає проведення відповідних екскурсій, створення музеїв, експозицій, організацію відкритих заходів. В цьому випадку від наближається до:

ділового туризму, який припускає відвідування цих підприємств офіційними делегаціями й бізнес-партнерами;

пізнавального туризму – проведення екскурсій;

освітнього туризму – відвідування підприємств школярами та студентами;

івент-туризм – відвідування підприємств у межах відкритих заходів.

Позитивними наслідками в даному випадку є диверсифікація як самого підприємства та і туристичної індустрії, просування індустріального бренду регіону і інформації про конкретне підприємство, виховання висококваліфікованих кадрів тощо.

По-друге, промисловий туризм передбачає залучення зачинених, законсервованих, занедбаних підприємств. У цьому випадку він наближається до історико-культурного, пригодницького та екстремального, а також до конгресно-виставкової діяльності, якщо використовується інфраструктура колишніх підприємств.

Таблиця 1 – Класифікація потенціальних об’єктів індустріального туризму

М. Фальсер, 2001 р. [7]	об’єкти: видобувної промисловості промисловості з виробництва продуктів масового вжитку сфери житлово-комунальних послуг транспорту зв’язку, а також: джерела енергії і турбіни мости, естакади, будівництва спеціалізовані структури.
А. Бейдик, В., 2006 р. [8]	індустріальні ландшафти індустріальні міста і містечки шахти й рудники транспортна інфраструктура виробничі будівлі обладнання й механізми
В. Казаков, 2008 р. [9]	об’єкти: фабрично-заводські горно промислові селітебні (антропогенні ландшафти населених місць) транспортні обслуговуючі водогосподарські
В. Пацюк, 2011 р. [10]	транспортні об’єкти горно промислові ландшафти фабричні поселення старі промислові об’єкти заводи і фабрики шахти
В. Данільчук, 2010 р. [11]	корпоративні архіви і музеї заводи, шахти банки, страхові компанії.торгові палати та ін. центри економічної дуяльності транспортна інфраструктура громадські будівлі і агропромислові комплекси
В. Запарій, 2012 р. [12]	Виробничі центри Склади та сховища Енергія (місця, де енергія генерується, передається і використовується, включаючи енергію падаючої води) Транспорт Соціальна середа (місця поселення робітників, школи, церкви, лікарні при фабриках і т. д.)

Треба зазначити, що деякі вчені виокремлюють індустріальний туризм як один із напрямків екстремального туризму [6]. У цьому випадку мова йде про обмежену трактовку індустріального туризму. Конструкції занедбаний промислових підприємств, підземні споруди, гірничі виробки представляють зацікавленість для туристів, що інтересуються екстремальними формами відпочинку, і кількість їх постійно збільшується.

Висвітлюючи проблеми розвитку індустріального туризму, треба зазначити, зо й досі немає чіткого визначення, що саме належить до об'єктів індустріальної спадщини. Існує декілька підходів до визначення об'єктів індустріальної спадщини.

Як бачимо, серед об'єктів індустріального туризму найчастіше називають фабрично-заводські споруди, шахти, копалини, підприємства та об'єкти транспортної інфраструктури й зв'язку, комунально-побутові й спеціалізовані індустріальні об'єкти, індустріальні населенні пункти та ландшафти. Серед недоліків цих класифікацій варто назвати недостатню увагу до агропромислових підприємств.

Класифікувати промисловий туризм можна і за наступними ознаками: за кількістю об'єктів, що одночасно відвідуються та за составом групи екскурсантів. В свою чергу, за кількістю об'єктів, що одночасно відвідуються промисловий туризм поділяється на одноразові екскурсії підприємства та тематичні тури. Екскурсія, переважно, займає декілька годин й закінчується в фірмовому або сувенірному магазинах, де туристи можуть придбати або зробити заказ на продукцію даного виробника. Наприклад екскурсії на кондитерську фабрику, парфумерну фабрику тощо.

Тематичні тури передбачають відвідання декількох підприємств одного профілю, або одного регіону. Тривалість таких турів може бути від 2 днів, тому, відповідно, програма передбачає не тільки екскурсії на підприємства, але й послуги з розміщення, харчування, трансферу, можуть супроводжуватися оглядовими екскурсіями по місту, культурно-розважальною програмою. Наприклад, гастрономічні тури в Грузію, з відвідуванням виноробних господарств, майстер-класи з національної кухні тощо.

Ще однією класифікацією промислового туризму є стандартна класифікація за складом групи:

1. Промислові екскурсії для школярів – організація регулярних екскурсійних турів на промислові підприємства. Крім загально пізнавальних, вони виконують учбові, освітні та профорієнтаційні цілі.

2. Промислові екскурсії для змішаних групп – це переважно відвідування підприємств з пізнавальними цілями.

3. Промислові екскурсії для професіоналів – екскурсії на повідні підприємства галузі для бізнесменів чи фахівців галузі з метою вивчення особливостей і інновацій виробництва, здобуття досвіду, пошук партнерів.

Україна має широкий спектр об'єктів промислового туризму і його розвиток може сприяти як підвищенню освітнього рівня, вихованню патріотизму, так і виконувати маркетингові функції, що може сприяти розвитку підприємств. Для аналізу потенціалу розвитку індустріального туризму в Україні можна зробити SWOT-аналіз, який широко використовується в закордонній практиці для аналізу галузі або нового продукту. Використання даного методу дозволяє оцінити: «силу» - Strengths, «слабкість» - Weaknesses, «можливості» - Opportunities та «загрози» - Threats певного виду діяльності, у нашому випадку – промислового туризму. В таблиці 2 надаються результати, що можуть використовуватися при розробці стратегії розвитку промислового туризму, як нової пропозиції на ринку туристичних послуг.

Таблиця 2 – SWOT-аналіз для промислового туризму

Strengths – Сильні сторони	Новий вид туризму на ринку туристичних послуг Конкурентоспроможний та малозатратний вид туризму Достатня кількість промислових об'єктів Наявність пізнавального, освітнього та ділового туризму. Сприяє підвищенню рівня знань місцевих і туристів про країну та регіон Зацікавленість місцевого населення в розвитку нових видів туризму Збільшення туристичних потоків у регіони
Weaknesses – Слабкі сторони	Відсутність туристського іміджу у суб'єктів господарювання Недолік маркетингових програм щодо просування нового туристичного продукту Не масовість промислового туризму Консерватизм та закритість з боку власників підприємств Відшкодування на створення музею підприємства, розробку сувенірів Низький рівень персоналу, недостатнє володіння іноземними мовами Відсутність цільових державних програм підтримки Недостатнє дослідження інтересів населення та відповідного попиту
Opportunities – Можливості	Додаткове просування кінцевої продукції підприємства за рахунок розширення ринків збуту Створення й укріплення іміджу підприємства й регіону Залучення майбутніх робітників у межах профорієнтації Додаткове джерело доходів за рахунок екскурсій, сувенірів, надавання послуг розміщення, харчування, транспортування Створення зацікавленості серед іноземних туристів посилення ділової активності Реабілітація території промислового спаду Створення нових робочих місць Збереження індустріальної спадщини
Threats – Загрози	Незадовільний стан об'єктів демонстрації Низький рівень організації екскурсій на підприємствах Низький рівень розвитку додаткових послуг Конкуренція з боку інших видів туризму Проблеми забезпечення безпеки Проблеми порушення комерційної тайни.

Треба зазначити, що для розвитку промислового туризму в Україні необхідно вирішення наступних задач:

1. Удосконалення системи організації екскурсій на промислові об'єкти діючого підприємства.

2. Збільшення рівня підготовки національних підприємств для прийому туристів на своїй території.

3. Розробка туристичного бренду в промисловому регіоні.

4. Створення інтерактивних корпоративних музеїв на підприємствах.

Висновки. Підводячи підсумки. можна зробити висновки, що промисловий туризм є перспективним напрямком розвитку туристичної індустрії в Україні За останніх років спад реального обсягу туристичних послуг в Україні можна компенсувати розвитком промислового туризму. За сучасних умов робляться спроби активізувати цей вид туризму в промислових регіонах країни. Складність просування такого специфічного туристичного продукту пов'язана з особливостями промислового туризму, де основна увага приділяється виробничому процесу господарського суб'єкту. Але можна з впевненістю стверджувати, що більшість об'єктів індустріальної спадщини та діючі промислові підприємства потенціально цікаві туристам і можуть сприяти збільшенню туристичних потоків в регіони.

Список використаних джерел:

1. Frew, E. A. Industrial tourism theory and implemented strategies [Text] / E. A. Frew // Advancesin Culture, Tourism and Hospitality Research. – 2008. – Vol. 2. – P. 27–42.

2. Otgaar, A. Towards a common agenda for the development of industrial tourism [Text] / A. Otgaar // Tourism Management Perspectives. – 2012. – Vol. 4. – P. 86–91.

3. Industrial tourism in the context of the industrial heritage [Text] / P. Bujok [et al.] // Geojournal of Tourism and Geosites. – 2015. – Vol. 15, N 1. – P. 81–92.

4. Transformation of industrial heritage-anexample of tourism industry development in the Ruhrarea (Germany) [Text] / S. Copic [et al.] // Geographica Pannonica. – 2014. – Vol. 18. – P. 43–50.

5. Jonsen-Verbeke, M. Industrial heritage: Anexus for sustain abletourism development [Text] / M. Jonsen-Verbeke // Tourism Geographies. – 1999. – Vol. 1. – P. 70–85.

6. Акимова, М. А. Экстремальный туризм: совершенствование классификации [Текст] / М. А. Акимова, Д. А. Рубан // Географический вестник. – 2016. – № 1. – С. 95–103.

7. Falser, M. Industrial Heritage Analysis. World Heritage List and Tentative List / M. Falser. – UNESCO World Heritage Centre, 2001. – 205 p.

8. Бейдик, О. О. Індустріальна спадщина : світовий та національний вимір / О. О. Бейдик, В. І. Новикова // Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті : матеріали III Міжнар. наук. конф. (Кривий Ріг, 1–4.10.2008 р.). – Кривий Ріг, 2008. – Ч. 1. – С. 24–29.

9. Казаков, В. Л. Історичні антропогенні ландшафти промислових територій / В. Л. Казаков // Географія в інформаційному суспільстві : зб. наук. праць. – Київ, 2008. – Т. 3. – С. 280–281.

10. Пацюк, В. С. Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя : автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Пацюк Вікторія Сергіївна. – Київ, 2011. – 24 с.

11. Данильчук, В. Ф. Социально-экономические аспекты управления промышленным туризмом в Донецкой области / В. Ф. Данильчук // Вісник ДІТБ. – 2010. – № 14. – С. 52–63.

12. Запарий, В. В. Индустриальное наследие : (к вопросу о понимании данной концепции в России и за рубежом) [Электронный ресурс] / В. В. Запарий. – Режим доступа http://www.hist.msu.ru/Labs/Ecohist/OB13/zaparij.pdf

УДК 316

АУТРІЧ-РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У МОЛОДІ

Аліпа Валерія Вікторівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота»,ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Аліпа В. В. Аутріч-робота як засіб формування здорового способу життя у молоді

У статті висвітлено метод аутріч-робота, як засіб профілактики шкідливих способів життя у молоді. Відображено становище в Україні аутріч-роботи та існуючі проблеми молоді в питаннях девіантної поведінки і асоціального способу життя. Зроблено висновок, що аутріч-робота є найефективнішим методом формування здорового способу життя.

Ключові слова: аутріч-робота, групи ризику, здоровий спосіб життя, молодь, залежності

Alipa V. Outreach work as a means of forming a healthy lifestyle in youth

The article outlines the method of outreach work as a prevention of a healthy lifestyle. The situation in Ukraine of outreach work and the existing problems of youth in the field of deviant behavior and unhealthy lifestyles are illustrated. It is concluded that outreach work is the most effective method of prevention of healthy lifestyle.

Key words: outreach work, risk groups, healthy lifestyle, prevention, youth, addictions, street social work.

.

Постановка проблеми: Проблеми виховання здорового способу життя серед молоді в Україні є невід'ємною частиною становища суспільства, а також методів, які застосовуються в вирішуванні даного питання. Сьогодні молодь має вільний та необмежений доступ до шкідливих чинників, які впливають на її стан фізичного та психічного здоров'я – це відбивається на загальному розвитку молодого покоління. Завдяки пропаганді здорового способу життя зі сторони соціальних служб та розповсюдження вуличної соціальної роботи, молоде покоління частіше звертає свою увагу на це питання й активніше йде на контакт з соціальними працівниками. Вирішуючи проблему замкнутості та відчуженості молоді, як соціальної групи, саме аутріч-працівник може ефективно розповсюдити корисну інформацію щодо здорового способу життя та способів їх впровадження.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя вуличної соціальної роботи вивчають В. В. Брич, Д. З. Богдан, Н. В.Тарасенко, С. С.Філь. Методики та технології аутріч-роботи у своїх працях розробляють О. М. Балакірєва, В. В. Грицанюк, О. С. Лозовицький. Питання щодо взаємозв'язку між профілактичною діяльністю та формуванням здорового способу життя висвітлювали Р. Я. Левін, Н. В. Романюк, Т. І. Сосідко, Я. І. Сокач. Наразі питання виокремлення головних елементів виховання здорового способу життя, перспектив вирішення проблем девіантної поведінки юнаків та підлітків, характеристика аутріч-роботи як один з методів профілактики шкідливих звичок серед молоді є новими та недостатньо розробленими вітчизняними науковцями.

Метою дослідження є розглянути аутріч-роботу як технологію просування здорового способу життя серед молоді.Для реалізації мети необхідно, по-перше,виділити основні завдання аутріч-працівника в вирішенні цієї проблеми, далі розглянути

особливості діяльності соціальних служб, що використовують метод вуличної соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Процес виховання свідомого ставлення молоді до здорового способу життя здійснюється шляхом передачі знань, а також формування умінь й навичок зміцнення, збереження та його покращення.

Головна робота щодо пропаганди здорового способу життя це: формування позитивної мотивації культури здоров'я; знайомство молоді з основами здорового стиля життя, формування свого, здійснення профілактичної роботи з негативними проявами; формування теоретичних та практичних навичок здорового способу життя, формування творчої особистості здібної до саморозвитку, самоосвіти й самоактуалізації.

Здоровий спосіб життя сприяє гармонійному розвитку психофізичних здібностей молоді. Здоровий спосіб життя не позначається як колективна цінність, а полягає переважно у вигляді індивідуальної роботи щодо збереження свого здоров'я. Щоб спрямувати молодь на самостійну підтримку здорового способу життя потрібно: по-перше, вивчення уявлень молоді про здоровий спосіб життя і розробки методів оцінювання здоров'я індивіда; по-друге, формування свідомості і культури здорового способу життя; по-третє, розробку методик навчання молоді здоровому способу життя. Невід'ємною частиною виховання здорового способу життя є впровадження соціальних програм культивування здорових звичок й моніторингу здорового способу життя серед молоді.

Соціально-економічни зміни сучасного українського суспільства що відбуваються, негативно впливають на стан здоров'я молодого покоління. До того ж останнім часом в Україні простежується знецінення здорового способу життя, все більше підлітків піддаються впливу тютюнопаління, вживання алкоголю й наркотиків, небезпечна статева поведінка тощо. Життєво необхідно для суспільства акцентувати увагу молоді, на соціальних проблемах сучасності, зокрема стрімкому розвитку хворобливих звичок. Для того, щоб зменшити ризики залежності від шкідливих звичок потрібно систематично проводити профілактичні заходи щодо пропаганди здорового способу життя [1, с. 121].

Отже, сьогочасною та ефективною здоров'язбережувальною технологією є вулична соціальна робота – метод соціальної роботи, сутність якого полягає у встановленні контактів із представниками «закритих» соціальних груп у звичних для них місцях з метою донесення необхідної інформації та надання послуг. Соціальні служби не очікують звернення клієнтів, а йдуть зі своїми послугами або інформацією до клієнтів, які потребують допомоги.

Через особливості соціального життя в нашому суспільстві виникають різні групи населення, які приймають статус «групи ризику», вони зазвичай мають обмежений доступ до необхідної соціальної допомоги або самі уникають її, а також зазвичай позбавлені соціального зв'язку з рештою громади. Тому появу вуличної соціальної роботи найчастіше пов'язують із загостренням таких соціальних проблем, як бездомність, дитяча бездоглядність, зловживання психоактивними речовинами, поширення секс-роботи, асоціальної або ризикованої поведінки серед представників окремих субкультур (наприклад, ризиковані форми сексуальних контактів серед представників гей-культури) тощо.

Аутріч-робота спрямована на встановлення контакту з представниками цільової групи та залучення їх до отримання послуг від соціальних закладів й установ. Найчастіше її проводять у рамках певних медичних та соціальних програм, для реалізації яких важливо отримати доступ до цільової групи. Робота здійснюється в декілька етапів–від встановлення контакту та налагодження довіри до переадресації клієнтів соціальним закладам, де їм повніше надають соціальні послуги та допомогу.

Слід також визначити переваги вуличної соціальної роботи, які виявляються в наступних явищах: менш формальний контекст (низькопороговість, тобто зв'язок з

клієнтами, які раніше були за межами контакту); безпосередній контакт з реальністю; менші фінансові витрати; можливість превентивного впливу, виявлення проблем ще в зародку, в період, коли їх легше вирішити; більше часу на клієнта коли за дверима не чекає наступний клієнт, можливість організувати свій час (різна денна і вечірня доба); потенціальна анонімність клієнта; можливість переконатися в безпечності середовища клієнта [2].

Соціальна вулична робота має характер профілактичної діяльності, що спрямована на презентацію чи розв'язання соціальних проблем і потреб особистості, попередження можливих фізичних, психічних чи соціокультурних обставин у окремих індивідів та груп ризику; збереження, підтримку і захист нормального рівня життя та здоров'я людей; сприяння їм у досягненні соціально значущих цілей і розкриття їх внутрішнього потенціалу. Аутріч-робота реалізується через комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Зазначені заходи спрямовані на попередження, усунення чи нейтралізацію основних причин та умов, які викликають різноманітні соціальні відхилення негативного характеру та інші соціально-небезпечні прояви у поведінці.

У межах соціальної вуличної роботи існують різноманітні методи, а також засоби роботи з молоддю, які повною мірою забезпечують підростаюче покоління профілактикою шкідливих звичок, розвитком творчих або спортивних талантів. Але вони потребують систематизації та узагальнення, практику аутріч-роботи потрібен упорядкований алгоритм дій, що буде об'єднаний в комплекс вправ, стосовно допомоги в пропаганді здорового способу життя, а також покращення соціально-психологічного становища підлітків в сучасній Україні. Саме тому існують різновиди методик аутріч-роботи, які відрізняються своєю структурою, але мають одну мету. Фахівець може вибрати методику, яка буде найкраще відповідати його конкретному завданню.

Комплекс засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків може бути класифіковано за ступенем складності (прості – ігротека; складні – соціальна акція); за складом і кількістю учасників (індивідуальні – бесіди; масові – танцювальні конкурси, дискотеки); за рівнем творчості (репродуктивні– вікторина, ігротека; творчі–конкурси графіті, соціальних плакатів); за видом діяльності (пасивні–концерти; активні – виступи форум-театру, спортивні змагання); за характером спілкування (безпосередні – вікторина, квест; опосередковані – виставка малюнків); за призначенням (когнітивні – інтелектуальні ігротеки; мотивувальні – виступи форум-театру, флешмоби; поведінкові – конкурси театралізованих постановок, соціально-педагогічні ситуації).

Найбільш цікаві та розповсюджені в аутріч-роботі приклади вправ наступні:

- Ігротека – сукупність ігор, які пропонуються об'єктам і клієнтами соціальної вуличної роботи з метою створення умов для змістовного дозвілля, пропаганди здорового способу життя; це танцювальний захід, культурно-розважального та спортивно-оздоровчого характеру, що забезпечує дозвіллєву діяльність підліткам та сприяє формуванню їх здорового способу життя;

- Форум-театр – інтерактивна театральна методика, що має за мету спільне знаходження артистами та глядачами шляхів вирішення запропонованої в спектаклі соціальної проблеми, що відбувається безпосередньо під час спектаклю та передбачає інтерактивне залучення глядачів до створення канви театральної дії;

- Флешмоб – псевдотеатр, продукт мистецьких дій його учасників, який має на меті формувати знання та мотивацію підлітків щодо здорового способу життя, розвиток їх комунікативних здібностей, сприяти організації продуктивного дозвілля даної цільової категорії тощо. Сукупність зазначених форм, прийомів, методів організації та проведення дозвіллєвої діяльності в умовах мікросередовища, що максимально зорієнтовані на

прищеплення підліткам життєвих стандартів, спрямованих на збереження здоров'я особистості, визначаємо як комплекс засобів соціальної вуличної роботи з формування здорового способу життя підлітків [2, с. 122].

Аутріч-робота застосовується у різних соціальних службах та навчальних закладах, але саме Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді(МЦСССДМ) у своїй практиці застосовують цю методику соціальної роботи найчастіше. До аут річ-роботи залучаються провідні спеціалісти: лікарі, педагоги, представники державних і недержавних організацій, що займаються профілактичною діяльністю [3].

З метою популяризації здорового способу життя МЦСССДМ проводяться групові заходи в рамках роботи лекторію з профілактики негативних явищ (шкідливих звичок, соціально-небезпечних хвороб тощо) для учнівської молоді в навчальних закладах міста.

Під час проведення міських заходів МЦСССДМ розповсюджує акцидентну продукцію з профілактики ризиків алкогольної, тютюнової, наркотичної залежності, яка надавалась обласним ЦСССДМ та розповсюджує засоби контрацепції отримані від різноманітних благодійних організацій.

З лекціями виступають представники навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, консультативно-реабілітаційного центру, різноманітних медичних закладів та інші. Інформація зазвичай спрямована на формування стандартів позитивної поведінки, пропаганди здорового способу життя та попередження негативних явищ в підлітковому середовищі.

З дітьми та підлітками обговорюються питання щодо формування здорового способу життя та безпечної поведінки, впливу вживання психоактивних речовин, тютюну та алкоголю, шкідливих звичок на їх здоров`я, попередження соціально-небезпечних хвороб та інфекцій, які передаються статевим шляхом, поведінки у випадку надзвичайних ситуацій, надання першої домедичної допомоги. Під час проведення таких заходів його учасники отримують рекламну продукцію тематичного спрямування [4].

Формування здорового способу життя серед молоді потребує значних зусиль з боку державних органів виконавчої влади на національному й регіональному рівнях, адже саме молоді люди є майбутнім нашої країни. Загалом вулична соціальна робота проводиться на основі мультидисциплінарного підходу, що передбачає залучення спеціалістів соціальної та медичної сфери. Особливістю аутріч-роботи є саме вихід до людей та принцип роботи «рівний-рівному». Так аутріч-працівник може налагодити комунікацію з різними верствами населення та професійно провести профілактику й допомогу. Складним в цьому аспекті є те, що ці категорії людей не мають бажання соціалізуватися, саме тому вуличний соціальний робітник має бути толерантним, терплячим та гнучким. В першу чергу аутріч повинен бути слухачем та помічником, а потім вже доповідачем з теми. Підліток повинен розуміти всю відповідальність за своє життя та його розвиток в подальшому, розглянути всі сценарії майбутнього й дослухатися до працівників соціальної сфери.

Висновки. Отже, аутріч-робота є одним з найдієвіших методів формування здорового способу життя. Основні зусилля в вуличній соціальній роботі покладенні на відкриття нових позитивних ресурсів молоді, а також покращення їх життя, адже головним завданням пропаганди є показати підліткам можливість щасливого життя без шкідливих звичок й розвинути жагу до нових знань та відкриттів. Загалом аутріч-робота з молоддю є однією з найкращих саме через свою інтеграцію в середовище проживання та ненав'язливу пропаганду, доступність та ефективне посередництво між соціальними службами та групами, з якими працює аутріч-працівник. У цьому є головний позитив вуличної роботи–вона скорочує дистанцію між клієнтом та соціальним працівником, і в цьому ж полягає її складність. Вуличний соціальній працівник може стати для молоді та підлітків другом та підтримкою, допомогти в самореалізації й показати успішну дорогу в майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Тарасенко, Н. В. Формування здорового способу життя підлітків шляхом реалізації комплексу засобів соціальної вуличної роботи / Н. В. Тарасенко // Нукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 4. – С. 121–122.

2. Профілактична робота з підлітками та молоддю з питань пропаганди здорового способу життя, профілактики алкоголізму, наркоманії та ВІЛ-інфекції : метод. посіб. / ред. В. В. Брич [та ін.]; ДВНЗ «УжНУ». – Ужгород: УжНУ, 2010. – 113 с.

3. Лозовицький, О. С. Молоді України – здоровий спосіб життя! [Електронний ресурс] / О. С. Лозовицький. – Режим доступу: http://maers.com.ua/71-molodi-ukrajini-zdorovij-sposib-zhittya

4. Білокамінська, О. Здоров'я – цінність нашого життя [Електронний ресурс] / О. Білокамінська. – Режим доступу: http://zn-rada.gov.ua/publ/propaganda_zdorovogo_sposobu_zhittja/10

УДК 364.043.4

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В М. МАРІУПОЛІ

Артемова Анастасія Ігорівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Артемова А. І. Основні напрямки створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю в м. Маріуполі

У статті розглядаються проблеми пристосованості доступності та навколишнього середовища для людей з інвалідністю.

Актуальність обумовлена зростаючим рівнем інвалідності населення по всьому світу, і зокрема на території України і нашого міста, що тягне за собою необхідність пристосування середовища життєдіяльності людей з інвалідністю під їх особливості, для повернення їм повноцінного життя, нарівні зі здоровими людьми.

Ключові слова:доступне середовище, універсальний дизайн, особа з інвалідністю.

Artemova A. The main directions of creating a barrier-free environment for people with disabilities in Mariupol

The article deals with accessibility accessibility and environment issues for people with disabilities.

The urgency is caused by the growing level of disability of the population all over the world, and in particular in the territory of Ukraine and our city, which entails the necessity of adapting the environment of people with disabilities to their special features, in order to return them to full-fledged life, along with healthy people.

Key words: Affordable environment, universal design, person with disabilities.

Постановка проблеми. Думка суспільства по відношенню до немічних і хворих змінювалося протягом всієї історії людства.

Багатовікове Пригнічення прав і неприйняття громадськістю, вибудував стіну нерозуміння, яка зробила людей з інвалідністю - ізгоями, позбавленими можливості жити на нарівні зі здоровими людьми.

На сьогоднішній день, стан людей з інвалідністю значно покращився, завдяки Конвенції ООН про права інвалідів, яка заклала основи по поліпшення життя і захисту прав людей з інвалідністю [2].

Важливою, є необхідність перегляду нормативно-правової основи захисту прав і можливостей осіб з інвалідністю, «облагороджування» законів і нагляд за виконанням встановлених в них правил і нормативів, для рівняння прав і можливостей всіх членів суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато авторів, займались вивченням особливостей соціальної допомоги особам з інвалідністю. А також пошуком рішень проблем, які постають перед особами з інвалідністю, під час пересуванню по місту та можливості їх доступу до громадських і жилих споруд.

Вивченням основ і історичних коренів соціальної роботи з людьми з інвалідністю, займалися: Павленок П. Д., Панов А. М., Гулина М. А. та ін.

Розглядом інтеграційних і реабілітаційних методів, розроблених для повернення інвалідів до повноцінного суспільного життя, займалися такі дослідники та наукові діячі, як: Нагорнова А. Ю., Макарова Т. А., Добровольська Т. А., Шабаліна Н. Б.

Роботи, спрямовані на розгляд і аналіз проблеми створення транспортної та вуличної інфраструктури - для підвищення рівня благоустрою міської інфраструктури, і розробкою рекомендації по створенню доступного середовища, займалися: Азин В. О., Байда Л. Ю., Грібальський Я. В., Красюкова О. В., Гарнага В. Л., Кучеренко Л. В., Петюренко Л. П., та ін.

Мета дослідження. Пошук рішення питань, щодо повернення можливості жити повноцінно у суспільстві, без перешкод при пересуванні, людям з інвалідністю, так як, недостатньо відновити здатності до праці або навчити новим навичкам, які допоможуть в цьому. Людині необхідно допомогти знайти можливості забезпечити себе основними самостійно: Сім'єю, здобути освіту, знайти роботу з гідною оплатою праці, доступність громадського обслуговування. Все необхідне для ведення звичайного способу життя [4, с. 34].

Виклад основного матеріалу. Під доступним середовищем розуміють елементи навколишнього середовища, в яку можуть вільно заходити, потрапляти і яку можуть використовувати люди з фізичними, сенсорними або інтелектуальними порушеннями. Це середовище, яке створює найбільш легкі і безпечні умови для найбільшого числа людей [3].

Щоб людина з інвалідністю могла адаптуватися до середовища проживання, необхідно пристосувати її до особливостей таких людей, для створення можливості інвалідам бути і відчувати себе на рівних зі здоровими людьми у всіх сферах життєдіяльності.

Елементами доступного середовища вважаються умови для ведення незалежної життєдіяльності - на роботі, вдома, громадських місцях транспорті і т. д. [1].

Універсальний дизайн або «дизайн для всіх» – концепція, що передбачає проектування продукції та середовища таким чином, щоб ними могли були користуватися найбільш широке коло людей. Універсальний дизайн набуває все більшої актуальності у світі, особливо в умовах зростаючого числа літніх людей у багатьох країнах [5, с. 16].

Першим кроком до подолання відстороненості осіб з інвалідністю від суспільства і захисту їх прав, стала Конвенція ООН про права інвалідів прийняті резолюцією Генеральної асамблеї ООН 13 грудня 2006 року та 3 травня 2008 року набув чинності.

У документі виділені основні принципи створення сприятливих умов для забезпечення гідного життя людей з обмеженими фізичними можливостями: «повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, включаючи свободу робити свій власний вибір, і незалежності; недискримінація; Для України Конвенція і протокол вступили в силу з 4 лютого 2010 [2].

Для реалізації ст. 9 Конвенції ООН про права інвалідів «Доступність», Кабінет Міністрів України створюючи безперешкодну життєве середовище для осіб з обмеженою фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення, на період до 2020 року в Україні, затвердив Державну цільову Програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права інвалідів» [2].

У цій Програмі йде про включення представників громадськості до участі в реалізації прав і задоволення потреб інвалідів, поліпшення умов їх життєдіяльності, а також забезпечення розвитку Міжнародної спільної роботи в сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів.

З метою створити доступну міську інфраструктуру в м. Маріуполі, 03 березня 2017 года міською радою була прийнята нова програма про благоустрій міського середовища «Доступний місто» та 2017-2021 роки.

Метою програми стало – формування доступного середовища життєдіяльності для жителів з інвалідністю та маломобільного населення для їх повноправної участі в житті суспільства, реалізації їх громадянських, економічних, політичних та інших прав [6].

Оснащення пандусами та перилами, пристосування громадського транспорту, його маршрутів і зупинок до потреб інвалідів, установка світлових і звукових маячків на дверях, звукових світлофорів, табличок з великим шрифтом і спеціальним шрифтом Брайля для сліпих, маркування сходинок, прозорих вітрин і дверей контрастним кольором.

Сумісними зусиллями комунальних служб, приватних забудовників і органів міського управління, програма дозволила послідовно, комплексно і системно, відповідно до чинного законодавства, узагальнити весь наявний досвід щодо соціального захисту людей з інвалідністю [6].

Для того щоб проаналізувати виконання програми «Доступний місто», було проведено дослідження, у формі соціологічного опитування серед різних категорій мешканців м. Маріуполя. Вибірка респондентів становила 250 осіб, з яких: 44 % (110) громадян – у яких відсутні проблеми зі здоров'ям; 38 % (95) - мають в родині є особа з інвалідністю; і 18 % (45) - є особами з інвалідністю.

Група опитаних респондентів була обмежена за віком, включає в себе: 4 % - до 18 років; 85 % – від 18 до 30 років; 87 % – від 30 до 60 років; і 27 % – від 60 років, від загальної чисельності опитаних.

Більшість опитаних, на питання про те, «як ставиться суспільство до осіб з інвалідністю», відповіли, що суспільство байдуже до проблем осіб з інвалідністю - 60 %; 5 % - вважає, що суспільство негативно налаштоване по відношенню до осіб з інвалідністю; і 35 % від загального числа опитаних - вважають, що суспільство зацікавлене в рішенні проблем осіб з інвалідністю.

На питання про рівень обізнаності жителів міста про проблеми осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, надійшли такі відповіді: 44 % - думають, що зараз про це досить багато говорять і пишуть; 46 % - вважають, що проблеми осіб з інвалідністю мало висвітлені

Наступне питання: – «Як ви оцінюєте дії міської влади щодо забезпечення доступності середовища життєдіяльності для осіб з інвалідністю?». 64 % вважають, що міська влада приділяє недостатньо уваги забезпеченню доступності міського середовища; 36 % –вважають, що забезпечення доступності середовища, знаходиться на задовільному рівні.

На питання про те, чи змінився рівень доступності об'єктів і послуг для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення в нашому місті за останні кілька років, 72 % респондентів, відповіли–що покращилися, але недостатньо; і 28 % – вважають, що, досить покращилася.

Про те, які об'єкти потребують, в першочерговому оснащенні спеціальними пристосуваннями для забезпечення доступу інвалідів, респонденти відповіли так: 30 % вважають, що першочерговими об'єктами повинні стати адміністративні будівлі органів місцевої та державної влади; пішохідні тротуари і переходи через транспортні комунікації – 50 %; культурно-дозвільні установи – 15 %; місця і зони відпочинку – 5 %.

Спільно з опитаними інвалідами, вдалося розробити рекомендації, які могли б допомогти у благоустрої міста, і нагадати про місця що не були порушені програмою «Доступний місто».

Чи не вирішувати проблеми інвалідів формально, але бути націленим на результат (мало організувати людям з інвалідністю місця для спеціалізованого в'їзду, проходу, підйому – вони повинні бути до місця і зручними).

Проведення ревізій за наступними напрямками: Вже побудовані пандуси і сходи. Перевірити чи дотримані норми побудови даних об'єктів; Пішохідні переходи і бордюри, що не відповідають нормам; Двері і дверні прорізи в місцях громадського користування; Перевірка міського транспорту на виконання ним поставленого завдання. І в слідстві виправлення виявлених недоліків.

Необхідно розширювати поле реконструкція і на віддалені від центру райони і вулиці. Люди з фізичними вадами проживають в кожному районі і повинні мати можливість нормально пересуватися по ближнім до них вулицях.

І останнє, але не за значенням: Розгляд житлово-комунального благоустрою житлових будинків і будівель громадського призначення. Будинки де проживають інваліди, зовсім не пристосовані до їх потреб, починаючи від вхідних дверей, закінчуючи сходовими майданчиками і ліфтами. У цій області потрібні негайні реформи і зміни.

Отже, за підсумками проведеного дослідження, було з'ясовано що жителі міста, вітають прагнення міської влади, зробити місто більш упорядкованим і доступним. Але, залишаються незадоволеними організацією доступності міста. Всі заходи з облагороджування, протікає дуже повільно, не зачіпаючи багатьох аспектів життєдіяльності осіб з інвалідністю, залишаючи середовище міста частково недоступною для більшості з них.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного дослідження шляхом спостереження, і аналізу проведеної на даний момент роботи з благоустрою міста, а також соціального опитування – що проводилось серед жителів міста, в число яких увійшли: люди з інвалідністю, люди похилого віку, діти та ін., і беручи за основу мої особисті спостереження, можна зробити наступні висновки:

Програма «Доступне місто», проводить досить активну політику в галузі благоустрою міської інфраструктури. Центральні вулиці поступово перетворюються. Устаткування зупинок за європейськими стандартами. Все більше будівель оснащено пандусами і все частіше зустрічаються сходи, по яких зможе зайти сліпа людина. У місцях, призначених для переходів вулиці прибирають бордюри, змінюючи їх на пологі спуски.

Однак, є й безліч мінусів, які не можна не перерахувати.

Облаштування міста йде занадто повільно і розрізнено. Будинки для обладнання вибираються в розкид. Реконструкція вулиць торкнулася тільки в центрі міста. Закуплені автобуси не функціонують в повній мірі. Будинки всередині все ще частково недоступні для відвідування інвалідами. Пандуси і сходи в більшості місцях залишилися не зворушені рукою конструктора.

За підсумками проведеного дослідження, методом спостереження і опитування, можна побачити, що жителі міста вітаю поступове перетворення міської інфраструктури і підвищення доступності міста для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Однак, залишаються не задоволені якістю і темпом зміни.Адже половина запропонованих правил і норм в Конвенції ООН, в проекті «Доступне місто», не виконуються комунальними службами міста та забудовниками в повній мірі.

Однак, жителі міста, як і самі особи з інвалідністю, не втрачають надії на те, що незабаром все місто перетвориться, бар'єри будуть стерті і інваліди нарешті зможуть відчувати себе вільно на просторі міської інфраструктури

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї [Електронний ресурс] : Закон України від 16.12.2009, № 1767-VI із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – N 9. – Ст. 77. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1767-17

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс] від 16.09.2010 : ратифіковано Законом України від 16.12.2009, № 1767-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

3. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов [Электронный ресурс] : Резолюция 48/96 Генеральной Ассамблеи ООН]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_306

4. Бормашина, Л. М. Універсальний дизайн як складова соціальної екології / Л. М. Бармашина // Сучасні проблеми архітектури і містобудування: зб. наук. праць / КНУБА. – Київ, 2014. – Вип. 40. – С. 43.

5. Доступність та універсальний дизайн : навчально-метод. посіб. / В. О. Азін [та ін.]. – Київ, 2013. – 128 с.

6. В Мариуполе приняли программу «Доступный город» на 2017 – 2021 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dnews.dn.ua/news/580987

УДК 316.354

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КЕРІВНИКА СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Бабаєнко Дмитро Олександрович, студент, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний унівесритет»
Ярченко Юлія Віталіївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри туризму, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Бабаєнко Д.О, Ярченко Ю. В. Соціально-психологічний портрет керівника сфери соціального захисту населення
У статті розкрито соціально-психологічний аспект портрету керівника сфери соціального захисту населення. Дослідження направлено на з'ясування ціннісних (якісних) характеристик керівників сфери соціального захисту.
Ключові слова: керівник, соціальний захист населення, соціально-психологічні характеристики керівника сфери соціального захисту населення.

Babayenko D., Yarchenko Y. Socio-psychological portrait of the head of the sphere of social protection of the population
In the article the socially-psychological aspect of portrait of leader of sphere of social protection of the population. Research is directed on finding out of the valued (highquality) descriptions of leaders of sphere of social protection of the population.
Key words: a leader, social protection of the population, socially-psychological descriptions of leader of sphere of social protection of the population.

Постановка проблеми. Сучасні умови висувають суттєві вимоги до керівників сфери соціального захисту населення й перш за все до рівня їх підготовки та особистих якостей. Складність і масштаби періоду реформ в Україні вимагають оновлення управлінських кадрів та залучення до системи керівних робітників енергійних, компетентних та ініціативних працівників нової генерації. Отже, сучасні процеси реформування в Україні зумовлюють актуальність дослідження якісних характеристик, властивих керівнику сфери соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання соціального портрету керівника сфери соціального захисту населення малодосліджені. Більшість дослідників основний акцент роблять на якісних характеристиках управлінських кадрів в загалі, не відокремлюючи особливості керівників по галузям. Серед цих публікацій варто назвати праці В. Цвєткова, Г. Дмитренка, О. Воронько, М. Пірена, М. Логунової, А. Гаврилюка, В. Шахова та ін. [1-10].

Проте серед невирішених повністю частин загальної проблеми залишається невизначеність якісних, зокрема комплексних соціальних характеристик керівника сфери соціального захисту населення.

Саме тому метою статті є окреслення портрету сучасного керівника сфери соціального захисту населення в соціальному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтовуючи належний образ керівника сфери соціального захисту, дослідники виділяють такі основні його професійно-етичні риси, як діловитість, високу дисциплінованість, сумлінність, наполегливість, сувору об'єктивність, гуманність, граничну чесність, тактовність, уважне гуманне ставлення до людей,

неприйняття чванства, бюрократизму, міщанського самовдоволення і зарозумілості, дрібного честолюбства та інших негативних рис [1, с. 254].

На думку наших сучасників, портрет керівника з соціального захисту мають доповнювати:

управлінська компетентність, лідерські та моральні якості (Г. Дмитренко, Т. Ріктор) [2];

наявність ділових, професійних якостей (О. А. Воронько) [3, с. 53];

морально-духовні якості: людяність, духовність, порядність, чесність, поважання гідності людей, почуття обов'язку (М. І. Пірен) [4, с. 16-17];

професіоналізм, інтелектуальні здібності, патріотизм та духовність (М. І. Пірен) [5];

соціально-психологічні якості, серед яких лідерство (М. М. Логунова) [6];

творче інноваційне мислення, оптимізм, емоційна стійкість, підприємливість, стресостійкість, уміння керувати власною поведінкою та створювати соціально-психологічний комфорт у колективі (М. М. Логунова) [6];

високий рівень культури, інтелекту, духовності, моралі, патріотизму, лідерських здібностей (А. М. Гаврилюк) [7];

патріотизм, відповідальність, громадянська компетентність (В. А. Шахов) [8, с. 19-35];

компетентність, моральність, відповідальність (В. А. Ребкало) [9, с. 50];

професійно-ділові, адміністративно-організаторські, соціально-психологічні, морально-етичні якості (М. М. Логунова) [10, с. 68-69];

особисті професійно-етичні якості [11, с. 103];

честь [12, с. 49] (доброчесність - І. Сурай);

рівень знань, досвід, дисциплінованість, спроможність до навчання, дієздатність; воля і рішучість, ініціативність, психологічна стійкість, фізичний стан, інтуїція, аналітичне мислення, здатність до вирішення проблем, стаж роботи на керівних посадах, знання та уміння працювати з людьми [13, с. 74].

В умовах конкуренції керівні кадри повинні проявляти самостійність та ініціативу, діяти ефективно; вміти реагувати вчасно на зміни макросередовища шляхом прийняття обґрунтованих рішень; стратегічно мислити; бути здатними до ризику; а також мати комунікабельність і вміння регулювати міжособистісні відносини [14].

Сьогодні на перший план висуваються завдання розвитку особистості працівника сфери соціального захисту населення відповідно до його індивідуальних якостей та підвищення його соціально-психологічної компетентності. Це є важливим соціально-психологічним резервом оптимізації його професійної діяльності [15].

Вимоги до керівника сфери соціального захисту населення виходять із специфіки його обов'язків, діяльності та основних принципів служби в органах соціального захисту. Їх визначено і закріплено низкою нормативно-правових актів України і перш за все Наказами Міністерства соціальної політики України «Про затвердження кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець із соціальної роботи» від 24.03.2016 р. [16] та «Про затвердження Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників» від 29.03.2017 р. № 518 [17], згідно яких до основних кваліфікаційних вимог провідного фахівця із соціальної роботи належать:

вища освіта другого рівня за ступенем магістра та спеціальністю відповідної галузі знань

підвищення кваліфікації;

стаж роботи на посаді фахівця із соціальної роботи І категорії – не менше ніж 2 роки [16].

Якщо проаналізувати освітній рівень керівництва Міністерства соціальної політики України, то можна побачити, що всі вони мають повну вищу освіту, з них з галузі знань

«Соціальна робота» - 10 %, переважають фахівці з державного управління – 33 %, решта – майже порівну – економісти, юристи, історики. Щодо керівників департаментів соціального захисту обласних державних адміністрацій, то фахівців з галузі знань «Соціальна робота» там майже немає, а до 20 % - спеціалісти з технічних спеціальностей. Саме тому на сучасному етапі для удосконалення роботи сфери соціального захисту населення треба акцентувати увагу на підготовці фахівців саме з соціальної роботи. Необхідно зазначити, що не зважаючи на неповну відповідність освіти керівників сфери соціального захисту населення, всі вони мають достатній стаж роботи на посаді фахівців із соціальної роботи та лідерські властивості, а саме лідерський потенціал керівника на сьогодні є надзвичайно актуальним, бо успіх перш за все залежить від відповідальності, професіоналізму, порядності та інноваційності лідерів-керівників.

Центральне місце в системі особистісних якостей керівного персоналу у сфері соціального захисту населення належить системі ціннісних орієнтацій, яка визначає спрямованість діяльності керівника, суть його ставлення до суспільства і до самого себе. Основними рисами є:

вміння впливати на підлеглих, спонукаючи їх до творчої та плідної праці;

впевненість у собі; емоційна врівноваженість, уміння контролювати свої емоції;

здатність до творчого вирішення завдань;

заповзятість у вирішенні проблем, що стосуються діяльності;

надійність і відповідальність; незалежність; товариськість;

організаторські здібності; вміння керівника виконувати свої функції вчасно з мінімальними затратами часу та коштів [18]. Причому чим вищий рівень організаційної ієрархії, тим більше значення цих якостей.

На наш погляд, до основних рис особистості керівників сфери соціального захисту населення належать: вміння впливати на підлеглих; впевненість у собі, рішучість і наполегливість, здатність до творчого вирішення завдань; організаторські здібності; прогнозування ситуацій та результатів діяльності; вміння приймати рішення; відповідальність; уміння контролювати свої емоції; заповзятість у вирішенні наявних проблем; висока професійна компетентність; прагматизм; постійне прагнення до самовдосконалення.

Зокрема, професійна компетентність складається з політичної, юридичної, економічної, соціологічної, психологічної та управлінської компетентностей. Особлива значимість цих складових професійної компетентності виявляється на керівних посадах [19].

Так, керівник у сфері соціального захисту населення повинен вільно володіти знаннями законів щодо соціальної роботи, соціального захисту, цивільного, кримінального, житлового та трудового права, нормативно-правові акти з прав дітей, осіб з обмеженими можливостями, осіб похилого віку тощо.

Таким чином, основні висновки проведеного дослідження полягають у тому, що соціально-психологічний портрет сучасного керівника можна охарактеризувати за трьома критеріями: моральними, професійними та особистісними, які певним чином пов’язані між собою [20, с. 140]. Врахування цих основних критеріїв важливо при розгляді відповідності керівника кваліфікаційним вимогам, необхідним для якісного виконання завдань соціального захисту населення.

Для цього необхідне формування нового типу керівників у сфері соціального захисту населення, здатних організовувати, координувати та працювати за умов реформ в Україні. У перспективі подальші дослідження у даному напрямі мають стосуватися розробки змістовних критеріїв і характеристик компетентності й професіоналізму керівників у системі соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. Цвєтков, В. В. Демократія – Управління – Бюрократія : в контексті модернізації українського суспільства / В. В. Цвєтков, В. П. Горбатенко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 348 с.

2. Дмитренко, Г. Стратегія формування управлінської еліти в Україні у сучасних умовах / Г. Дмитренко, Т. Ріктор // Персонал. – 2007. – № 6. – Режим доступу: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=522

3. Воронько, О. А. Керівні кадри: державна політика та система управління : навч. посіб. / О. А. Воронько. – Київ : Вид-во УАДУ, 2000. – 156 с.

4. Сучасна управлінська еліта в Україні : якісні характеристики, шляхи та методи підготовки : монографія / за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. – Київ, 2003. – 180 с.

5. Пірен, М. І. Українська еліта і проблеми модернізації суспільства [Електронний ресурс] / М. І. Пірен // Універсум. – 2000. – N 3/4. – С. 77–78. – Режим доступу: http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2000/2/elita.html

6. Логунова, М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунова. – Київ : Центр інституц. розвитку держ. служби, 2006. – 256 с.

7. Гаврилюк, А. М. Природа резонансного лідерства та якісні ознаки сучасного лідера-управлінця / А. М. Гаврилюк. – Режим доступу : http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07gamslu.htm

8. Шахов, В. А. Реалізація сучасною управлінською елітою влади та владних відносин / В. А. Шахов // Сучасна управлінська еліта в Україні : якісні характеристики, шляхи та методи підготовки : монографія / за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. – Київ, 2003. – С. 19–35.

9. Ребкало, В. А. Формування світоглядних засад національної управлінської еліти / В. А. Ребкало // Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні характеристики, шляхи та методи підготовки : монографія / за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. – Київ, 2003. – С. 36–54.

10. Логунова, М. М. Культурно-гуманітарна підготовка національної управлінської еліти / М. М. Логунова // Сучасна управлінська еліта в Україні : якісні характеристики, шляхи та методи підготовки : монографія / за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. – Київ, 2003. – С. 66–87.

11. Василевська, Т. Е. Особистісні виміри етики державного службовця : монографія / Т. Е. Василевська. – Київ : НАДУ, 2008. – 336 с.

12. Лытов, Б. По службе честь / Б. Лытов // Гос. служба. – 2001. – № 2 (12). – С. 48–52.

13. Нижник, Н. Підхід до формування змісту якостей керівника в системі державного управління / Н. Нижник, С. Мосов // Вісник держ. служби України. – 1999. – № 1. – С. 69–75.

14. Лукьяненко, В. Принципы государственной кадровой политики / В. Лукьяненко // Служба кадров. – 2002. – № 7. – С. 47–50.

15. Логунова, М. М. Соціально-психологічні механізми формування сучасної управлінської еліти / М. М. Логунова // Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні : зб. наук. праць. – Київ, 2005. – С. 71–88.

16. Про затвердження кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець із соціальної роботи» : Наказ Міністерства соціальної політики України від 24 березня 2016 р., № 285. – Режим доступу : https://www.msp.gov.ua/documents/949.html?PrintVersion

17. Про затвердження випуску 80 «Соціальні послуги» довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників : Наказ Міністерства соціальної політики України від 29 березня 2017 р., № 518. – Режим доступу : http://consultant.parus.ua/?doc=0AQ81ED09A

18. Ільченко, І. Стиль управління персоналом, оптимізація праці керівника / І. Ільченко // Аспекти самоврядування. – 2000. – № 3 (8). – С. 18–20.

19. Сурай, І. Г. Необхідність формування компетентностей щодо управління персоналом в управлінських кадрів державної служби / І. Г. Сурай // Демократичне врядування: наука, освіта, практика : матеріали науково-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 29 трав. 2009 р.) : у 4 ч. – Київ, 2009. – Ч. 2. – С. 58–60.

20. Серьогін, С. М. Формування якостей керівника в державному управлінні / С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук // Вісник НАДУ. – 2003. – Вип. 3. – С. 137–147.

УДК 316.35

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Костюченко Богдан Всеволодович, студент, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Костюченко Б. В. Соціальна політика держави щодо внутрішньо переміщених осіб

В статті проаналізовано законодавство України щодо соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, розкривається поняття «внутрішньо переміщена особа», надається аналіз досліджень і публікацій з проблем переміщених осіб з соціологічної, соціально-педагогічної точки зору, розглянуто види матеріальної допомоги, гарантовані державою, освітні пільги, пільги на отримання медичної допомоги, програми і соціальні проекти, спрямовані на захист прав внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: закон України, внутрішньо переміщена особа, соціальна робота, соціальні пільги, субсидії, програми та соціальні проекти підтримки переселенців, матеріальна допомога.

Kostyuchenko B. Social policy of the state of internal legislation

Summary. The article analyzes the legislation of Ukraine regarding social work with internally displaced persons, discloses the concept of «internally displaced person», provides analysis of research and publications on the problems of displaced persons from sociological, socio-pedagogical point of view, considered types of material assistance, guaranteed by the state, educational privileges, benefits for health care, programs and social projects aimed at protecting the rights of internally displaced persons.

Key words: the law of Ukraine, internally displaced person, social work, social privileges, subsidies, programs and social projects for the support of settlers, material assistance.

Постановка проблеми. Події в Києві листопада 2013 – лютого 2014 року, що отримали назву «революція свободи і гідності», викликали неоднозначну реакцію населення Сходу України, в результаті чого частини територій Донецької і Луганської областей опинилися в складі самопроголошених Донецької народної республіки і Луганській народної республіки. З метою збереження територіальної цілісності держави, в Україні розпочалась антитерористична операція, яка переросла в військові дії, і, як наслідок - з'явилась нова соціальна група незахищених громадян - біженців із зони АТО та Криму. Як громадяни України, вони мають права, що повинні бути забезпечені державою. Тому постало питання про необхідність створення закону, який би встановлював гарантії дотримання прав, свобод і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям розв'язання окресленої проблеми стали наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей, Дж. Беррі, В. Грищенко, О. Зайцева, І. Звєрєва, А. Капська, Ю. Моргун, О. Малиновська, Я. Овсяннікова, О. Ольхович, О. Піскун, А. Похлєбаєва, Г.Солдатова. Поняття «вимушено переміщені особи» із соціологічної точки зору було конкретизовано Г. Гудвіном-Гіллом та М. Ніколайчук.

Окремі аспекти щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні загалом розглядалися у працях І. Аракелова, О. Балуєва, І. Беззуб, С. Бритченко, М. Бурменського,

О. Гончаренко, В. Гринчака, О. Зельдіна, Д. Іванова. Права ВПО досліджував Б. Захаров; пропозиції щодо забезпечення зайнятості ВПО розглянуті в роботі Ю. Рогозян; особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні досліджує К. Лук'янова. Нині питання ВПО є предметом наукових досліджень сучасних науковців, таких як А. Ібрагімова й Н. Шуклінова. Вагомий внесок у вивчення проблем переміщених осіб зробила О. Балакірєва у дослідженнях, де визначені основні проблеми та потреби різних категорій ВПО. Правову основу соціальної роботи з ВПО становлять Закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Постанови Кабінету Міністрів України.

Мета дослідження – виявлення основних напрямів державної соціальної політики щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні згідно діючого законодавства.

Виклад основного матеріалу. Згідно Закону,внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка знаходиться на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини і надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру [1].

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомлень) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки і співпраці в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийняті відповідні рішення.

Згідно з офіційною статистикою Міністерства соціальної політики, в Україні зареєстровано 1 684 815 вимушених переселенців із зони АТО і Криму. Багато з них, виїжджаючи з непідконтрольних територій, не знають про те, що держава гарантує їм той чи інший вид матеріальної допомоги. Щомісячна грошова допомога мешканцям АР Крим і непідконтрольних районів Донецької та Луганської областей становить:

– для непрацездатних осіб (пенсіонерів, дітей) - 884 грн. на одну людину (члена сім'ї);

– для інвалідів – прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (в 2016 році - 1074 грн.);

– для працездатних осіб – 442 грн. на одну людину (члена сім'ї).

При цьому загальна сума допомоги на сім'ю, яку розраховують як суму розмірів допомоги на кожного члена сім'ї, не може перевищувати 2400 грн. Період виплати щомісячної грошової допомоги не перевищує 6 місяців. Після закінчення цього терміну необхідно заново подавати заяву, де вказати про відсутність змін, які впливають на призначення грошової допомоги [3].

В наданні такої допомоги можуть відмовити в наступних випадках:

– будь-який з членів сім'ї має у володінні житлове приміщення, розташоване в регіонах інших, ніж тимчасово непідконтрольна територія України і райони проведення АТО;

– у володінні сім'ї знаходиться два або більше транспортних засобів (легкові машини, автобуси, вантажівки);

– будь-який з членів сім'ї має на депозитному банківському рахунку кошти в сумі, що перевищує 10-кратний розмір прожиткового мінімуму, встановленого для

працездатних осіб (у 2016 році відповідна планка становила тисячі триста сімдесят вісім грн.).

Згідно з комплексною державною програмою з підтримки переселенців (затверджена постановою Кабміну від 16 грудня 2015 № 1094), одним із завдань є забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на житло. Зокрема, планується створення реєстру об'єктів нерухомості (незавершеного будівництва, кинутих житлових будинків, котеджних містечок і так далі, модульних будівель для тимчасового проживання), напрацювання моделей надання їх в оренду на пільгових умовах, а також створення соціального житлового фонду в містах (гуртожитку) для надання в оренду переселеним громадянам на пільгових умовах [4].

Відповідно до закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», держава зобов'язана надавати переселенцям безкоштовне житло у тимчасове користування (оплачуються тільки комунальні послуги), однак вирішувати цю проблему на практиці може тільки місцева влада, яка повинна формувати спеціальний фонд житла (санаторії, будинки відпочинку, готелі, гуртожитки і так далі), де можуть жити переселенці. Але виходячи з реальної практики ця норма закону практично не виконується. Місцеві органи влади просто посилаються на відсутність вільного житла і радять звертатися в громадські та благодійні організації.

Крім допомоги від держави, існує велика кількість громадських ініціатив та ресурсів, де переселенцям пропонують або безкоштовне житло (найчастіше це приватні будинки), або житло за пільговими цінами і де можуть проконсультувати щодо даного питання. Серед них:

·- громадська ініціатива «Відновлення Донбасу»;

·- громадська організація «Донбас СОС»;

·- центр взаємодопомоги «Врятуємо Україну»;

·- проект газети «Сегодня» «Тимчасовий будинок»;

·- ресурсний центр вимушених переселенців.

Держава надає освітні пільги внутрішньо переміщеним особам згідно закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти». Законом встановлено, що держава забезпечує цільову підтримку для отримання професійно-технічної та вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах до їх закінчення, але не довше ніж до досягнення ними 23 років. Згідно з текстом закону, державна цільова підтримка надається у вигляді:

·- повної або часткової оплати навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

·- пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти;

·- соціальної стипендії;

·- безкоштовного забезпечення підручниками;

·- езкоштовного доступу до мережі Інтернет, систем баз даних в державних і комунальних навчальних закладах;

·- безкоштовного проживання в гуртожитку [5].

На жаль, вузи неохоче йдуть на реалізацію норм цього закону, посилаючись на недостатнє фінансування. Разом з цим є випадки вибіркового надання тих чи інших пільг для переселенців в залежності від конкретного навчального закладу.

Переселенці мають право на надання їм необхідної медичної допомоги в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, а також забезпечення лікарськими засобами у випадках і порядку, визначених законом. Згідно з прийнятими і чинними

українськими законами, переселенцям гарантується сприяння в розміщенні їх рухомого майна до свого нового місця проживання. Держава також гарантує їм безкоштовний проїзд будь-яким видом громадського транспорту до свого покинутого місця проживання, якщо там зникнуть причини, які спонукали їх до переїзду.

За внутрішньо переміщеними особами закріплюється право на отримання гуманітарної та благодійної допомоги. Держава гарантує переселенцям можливість відновлення всіх соціальних виплат і пенсій за фактичним місцем проживання.

Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує можливість спрощеної реєстрації в центрі зайнятості. При цьому держава зобов'язана сприяти в працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб, організовувати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб.

Висновки. Поява внутрішньо переміщених осіб як особливої соціальної групи українського суспільства стала результатом збройного конфлікту на Сході країни. Як громадяни України, внутрішньо переміщені особи мають право на соціальний захист, на гарантування якого спрямована державна соціальна політика. Правову основу соціальної політики становлять нормативні документи, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Постанови Кабінету Міністрів, діюче законодавство України. Практика соціальної роботи з реалізації прав внутрішньо переміщених осіб показує, що виконання законів здійснюється не повною мірою і потребує додаткових зусиль з боку як органів державної влади, так і місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 20.10.2014 р., № 1706-VII із змінами і доп. – Режим доступу : https://zakon.help/law/1706-VII/edition20.04.2017/page

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс] : Закон України від 15 квітня 2014 р., № 1207-VII із змінами і доп. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1207-18

3. Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України і районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р., № 505 із змінами і доп. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2014- %D0 %BF

4. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р., № 1094 із змінами і доп. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015- %D0 %BF

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти [Електронний ресурс] : Закон України від 14 травня 2015 р., № 425-VIII. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/425-19

УДК 316

ЗАСТОСУВАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Куркчи Марія Ігорівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Куркчі М. І. Застосування кейс-менеджменту в соціальній роботі в сфері зайнятості населення

У статті розглянуто сутність ведення випадку, історичне та теоретичне підґрунтя ведення випадку та застосування цього методу в соціальній роботі. Подано досвід США щодо використання «case management» в соціальній роботі, а також досвід Великобританії щодо розвитку інтегрованих соціальних послуг для дітей та застосування «case management». Описано практику та перспективи застосування в Україні технології «ведення випадку» в сфері зайнятості населення

Ключові слова: кейс-менеджмент, ведення випадку, соціальна робота, кейс-менеджер, центр зайнятості.

Kurkchi M. Application of case management in social work in the field of employment

The article looks at the essence of casework, its historical and theoretical foundations. It also presents the experience of the Unites States in the use of case management in social work and the experience of the UK in the development of integrated social services for children and the use of case management. The author describes practices and perspectives of the casework technology in Ukraine in the sphere of employment of population

Key words: case management, case management, social work, case manager, employment center.

Постановка проблеми. У сучасному світі соціальна робота набуває ключового значення як інструмент захисту та підтримки соцільно вразливих категорій населення. Технології соціальної роботи з населенням є способом реалізації соціального захисту захисту, соціальної допомоги соціальної підтримки людей, що опинилися у важких життєвих обставинах. Саме ведення випадки сегодня є однією із ключових технологій соціальної роботи, спрямованої на вирішенню психологічних, міжособістісніх, соціальних та других проблем шляхом встановлення безпосередньої взаємодії между соціальнім працівніком и клієнтом та его соціальнім оточенням. Воно тісно пов'язане з поняттям «соціальний випадок», що передбачає наявність конкретного клієнта, який потребує підтримки та допомоги у зв'язку з виникненням чи поглибленням складних обставинні, які негативно вплівають на его життєдіяльність.

Соціальна робота в сфері занятості населення надає більш вузький спектр послуг, ключовими напрямку которого є постанова на облік по безробіттю, нарахування допомоги (якщо це передбачено у цьому конкретному випадку) перекваліфікація клієнта (коли є потреба), а також допомога з працевлаштування. Та не завжди відсутність роботи у клієнта соціальної служби є ключовою проблемою на данному життевому єтапі, безробіття може бути лише наслідком інших проблем людини.

Кейс-менеджмент, як провідна технологія соціальної роботи, набуває важливого значення, тому що саме ця технологія домогає більш глибоко та комплексно вирішити ті проблеми, з якими стикається клієнт соціальної роботи, щоб у подальшому запобігти повторному зверненню клієнта до служби занятості населення та зробити його

повноцінним членом суспільства, який спроможний самостійно вирішувати свої проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «кейс-менеджмент» вивчали такі науковці, як Роберт Баркер, Мері Річмонд (одна із засновниць професійної соціальної роботи, вона розглядала сутність поняття «соціальній діагноз», а також питання про те, як слід збирати інформацію про клієнта, як повинен проходити процес інтерв'ю, збір інформації з інших джерел, і як на основі зібраних даних проводити аналіз), Селія Дойл, яка докладно аналізувала роботу з конкретними випадками в соціальній сфері.

Мета статті – розглянути особливості застосування кейс-менеджменту в соціальній роботі в сфері зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу. Кейс-менеджмент провідна технологія соціальної тасоціально-педагогічної роботи з конкретною проблемною ситуацією, в якій об'єднані: моніторинг ситуації, залучення соціальних інституцій до вирішення проблеми, здійснення соціальним працівником координації дій фахівців і служб з метою вирішення психологічних, міжособистісних, соціальних проблем клієнта, його оточення тощо. Ця технологія реалізується шляхом встановлення безпосередньої взаємодії між фахівцем (соціальним працівником / соціальним педагогом) і клієнтом. Ведення випадку - як процес - дуже близький до управлінських моделями, тому дану технологію (в конкретних випадках - метод) певною мірою можна розглядати як універсальну. Ця технологія розвивається з початку XX століття.

Ведення випадку - це процес ідентифікації людини, яка має специфічні соціальні потреби, розробки і реалізації плану, відповідно до якого соціальні, освітні та медичні ресурси використовуються найбільш ефективно з метою досягнення оптимального результату для клієнта при найменших витратах. Ведення випадку можна розглядати як інструмент оптимізації витрат, збільшення ефективності, раціоналізації послуг і ресурсів. Ведення випадку слід розглядати як об'єднуючу технологію в діяльності соціального працівника тому що вона враховує і інтегрує в собі інші технології, а саме: оцінку потреб клієнта, раннє втручання, послідовну роботу з клієнтом, надання йому послуг тощо. Ці технології є етапами технології ведення випадку, саме тому її можна вважати політехнологічною.

Індикатором ефективності впровадження технології ведення випадку є результативність вищеназваних технологій. Як технологія, вона спрямована на забезпечення послідовності та доступності послуг з урахуванням відповідності їх інтенсивності реальним потребам клієнта і орієнтується на можливості, що існують ресурси системи соціального обслуговування, соціальної підтримки, надання послуг.

Основні принципи ведення випадку - комплексність, міждисциплінарна і міжвідомча взаємодія в здійсненні соціальної роботи, співпраця соціального працівника і клієнта та інші.

Існують різні моделі ведення випадку: мультидисциплинарна, трандісціплінарна, міждисциплінарна (міжпрофесійна), в основі яких лежить командний підхід до координації послуг, що підсилює ефективність цієї технології.

Мультідіціплінарна модель передбачає ведення випадку командою різних фахівців з різних галузей знань, які працюють за своїми окремими планами роботи і завданнями. На регулярних зустрічах фахівці проводять оцінювання виконаної роботи, визначають пакет послуг, які пропонують конкретному клієнтові. У цій моделі координацію роботи членів команди, представлення нових випадків здійснює соціальний працівник - менеджер ведення випадку [1].

Міждисциплінарну модель вважають однією з найбільш перспективних у створенні скоординованого пакету послуг, завдяки інтеграції зусиль всіх спеціалістів. Члени команди на регулярних зустрічах узгоджують головні питання ведення конкретного випадку, а саме: порядок взаємодії, єдиний план втручання, всі етапи ведення випадку,

перелік послуг, умови їх надання. Це дозволяє уникнути дублювання послуг, хаотичності в їх наданні. Важливий принцип функціонування моделі - врахування думки клієнта під час планування і надання йому послуг. Тому клієнт може брати участь у зустрічах міждисциплінарної команди як партнер. Головна роль менеджера випадку – координація роботи команди, а також представлення інтересів клієнта перед командою, захист його прав.

В рамках функціонування трансдисциплінарності моделі тільки один член команди фахівців підтримує прямий зв'язок з клієнтом і виступає об'єднуючою ланкою між фахівцями і клієнтом. Основа процесу координації роботи команди фахівців включає наступні складові: взаємообмін повної, точної, детальної інформацією між членами команди, які є представниками різних соціальних інституцій спільноти; відповідальність за прийняті рішення, дані проведеної оцінки потреб клієнта, надані послуги та ін ; формування єдиних переконань членів команди щодо цілей ведення випадку, пріоритетності інтересів клієнта і найкращою середовища для його розвитку.

Функціонал менеджерів ведення випадку об'єднує такі професійні вміння як:

- адвокація (захист прав та інтересів клієнта),
- фасилітація (допомога в різних видах діяльності),
- побудова або використання соціальних мереж (систем підтримки клієнта).

Менеджер ведення випадку виконує роль адвоката, який гарантує надання послуг, визначення індивідуальних потреб клієнта, недопущення необґрунтованого дострокового закриття випадку та ін. Дотримання послідовності етапів технологи ведення випадку забезпечує результативність роботи соціального працівника. Головна мета ведення випадку - оптимізувати функціонування клієнта, надаючи йому якісні та ефективні послуги, максимально залучати його для вирішення власних проблем на всіх етапах ведення випадку [1].

Впровадження ведення випадку в широкому розумінні дає можливість перейти від ізольованої, централізованої до інтегрованої, децентралізованої, активної, координаційної моделі надання послуг. Вона цінна саме орієнтацією на комплексний міждисциплінарний підхід у наданні соціальних послуг клієнтові. Послуги, які надаються в ході ведення випадку, здійснюються як одним соціальним працівником чи однією службою, так і різними організаціями. Ведення випадку в соціальній роботі реалізується як на макро-, так і на мікрорівнях: вплив можливий і на рівні клієнта, і на рівні цілої системи.

Традиційно роботою з соціальними випадками (Casework) прийнято вважати допомогу, що пропонується окремим особам чи малим групам в їхньому сімейному середовищі, а також процедуру ефективної організації ведення випадку. Термін «Casework» було описано М. Річмонд у її праці «Соціальні діагнози» [1]. Вона виділила два методи роботи: прямий вплив, який передбачає безпосередню роботу з клієнтом з метою покращення його персональних характеристик, знань, умінь, навичок, що сприяє його адаптації до умов конкретного соціуму; непрямий вплив, який сприяє покращенню життя клієнта завдяки активізації соціального оточення.

Саме поєднання цих двох методів дозволяло задовольнити різнобічні потреби клієнтів. Приклади роботи з конкретними випадками, на думку, мали місце ще в кін. XIX– на поч. XX ст., тобто у період, який, за одним із підходів до визначення відліку історії соціальної роботи, позначає початок її формування. С. Дойл [2] зазначає, що найбільш раннє посилання на «працівника з конкретними випадками» міститься у матеріалах, датованих 1887 роком. Водночас, у науковій літературі іноді наводяться більш ранні приклади індивідуальної соціальної роботи, яка передбачає роботу з конкретним випадком. У другій частині книги «Соціальна робота» «провісниками індивідуальної соціальної роботи» називаються «дружні візитери» – представники благодійних організацій США і Канади, які на поч. XIX ст. встановлювали контакти з бідними людьми, відвідуючи їх вдома. За панівною в той час моделлю довготривалого втручання

«вивчення–діагноз–лікування» соціальні працівники намагалися допомогти клієнтам шляхом вироблення і виконання плану «лікування», який передбачав покладання відповідальності на фахівців. Вони виступали як експерти та виконавці більшості завдань. Клієнтам відводилася роль пасивних споживачів послуг, що сприяло формуванню залежності від запропонованих послуг.

Робота з конкретними випадками у сучасній практиці соціальної роботи передбачає, як короткочасну, так і довготривалу допомогу, що у кожному окремому випадку обґрунтовується парадигмою потреб клієнта, його особливостями, метою втручання чи ресурсами соціальної служби. Науковці виділяють кілька моделей ведення випадку: адміністративну модель, яка полягає в оцінюванні соціальним працівником потреб клієнта, скеруванні його до інших професіоналів, а також координації їхньої роботи; модель інтенсивного догляду, яка полягає у наданні соціальним працівником клієнту безпосередньої практичної і терапевтичної підтримки [2].

Соціальні працівники, які працюють з конкретними випадками, застосовують різні теоретичні підходи, наприклад: психодинамічний підхід, який робить акцент на усвідомленні клієнтом витоків існуючих проблем та захисних механізмів, що визначають його відносини з іншими; біхевіористський підхід, який є актуальним для вироблення клієнтом бажаних стереотипів поведінки; кризове втручання, яке застосовується за потреби негайного реагування на ситуацію клієнта з боку фахівців; системний підхід, орієнтований на визначення взаємовпливу, який існує між клієнтом і оточенням, та посилення впливу клієнта на ситуацію, в якій він опинився; теорію ролей, що допомагає клієнту усвідомити, які соціальні ролі є для нього важливими, та окреслити, що передбачає роль «клієнт соціальної служби»; комунікативний підхід, який сприяє налагодженню контакту та взаєморозуміння між клієнтом та соціальним працівником.

Вибір теоретичного підходу має обґрунтовуватися доцільністю, прийнятністю використання, враховуючи особливості та потреби клієнта, а також ресурсні можливості соціальної служби, яка надає допомогу [3].

З початку ХХ ст. «ведення випадку» стало панівною технологією організації надання допомоги та підтримки клієнтам соціальних служб США, що знайшло відображення у відповідних нормативно-правових актах, кваліфікаційних характеристиках соціальних працівників, університетських програмах їх підготовки, відповідних стандартах надання соціальних послуг.

У соціальній роботі України «ведення випадку» не є новим поняттям. Однак у нормативно-правових актах, які регулюють питання надання соціальних послуг та соціальної підтримки вразливим категоріям населення, це поняття не використовується. Довгий час у практиці соціальної роботи фахівці соціальних служб ототожнювали поняття «ведення випадку» та «соціальний супровід». Дійсно, алгоритм і процедура соціального супроводу формально відображають більшість етапів «ведення випадку», однак не враховують низку принципів, які є обов’язковими та визначають сутність організації надання послуг відповідно до цієї технології. У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» термін «соціальний супровід» визначається як ключовий вид соціальної роботи. Відповідно до Закону «Про соціальні послуги» «соціальний супровід» трактується як комплексна соціальна послуга. Такі розбіжності потребують уточнення та урегулювання. На наш погляд, «соціальний супровід» слід розглядати як комплексну послугу, а ведення випадку–як універсальний спосіб організації надання соціальних послуг клієнту [2].

Зупинимося більш докладно на особливостях застосування кейс-менеджменту у сфері зайнятості населення. Основним завданням кейс-менеджменту є забезпечення підтримки і надання допомоги безробітним, які відносяться до вразливих на ринку праці груп населення, в процесі їх працевлаштування для підвищення конкурентоздатності шляхом: розвитку необхідних навичок пошуку роботи, підготовки резюме, проходження

співбесіди, закріплення на робочому місці, сприяння доступу до допоміжних та підтримуючих зайнятість послуг, координації залучених послуг.

Функції кейс-менедженра:

- вивчення ситуації та оцінка потреб безробітної особи, її сильних і слабких сторін щодо працевлаштування;
- визначення бар'єрів на шляху безробітної особи до працевлаштування;
- розробка індивідуального плану надання соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці;
- направлення клієнта до надавачів соціальних послуг з метою забезпечення доступу до необхідних допоміжних та/або підтримуючих зайнятість послуг;
- підвищення конкурентоздатності безробітної особи на ринку праці через мотивування, посилення необхідних навичок тощо;
- представництво інтересів безробітної особи;
- моніторинг надання соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці;
- оцінювання результатів надання соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці;
- ведення документації в межах надання соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці;
- взаємодія з організаціями та фахівцями, які надають необхідні безробітній особі допоміжні та/або підтримуючі зайнятість послуги.

Процес кейс-менеджменту передбачає організацію роботи фахівця центр зайнятості з безробітною особою за чітко визначеними етапами. Процес кейс-менеджменту складається з 8 етапів: встановлення контакту, оцінки, планування, виконання плану, моніторингу, оцінювання результатів, завершення, соціального супровіду після працевлаштування. В той же час, варто зазначити, що кейс-менеджмент– це не завжди лінійний процес, він може бути циклічним, що може передбачати закінчення стосунків з клієнтом / вихід на друге коло процесу/ повернення до будь-якої попередньої стадії з переглядом рішень.

Кейс-менеджмент передбачає особисту взаємодію безробітної особи з фахівцем центра зайнятості (ЦЗ), який працює за підходом кейс-менеджмент та здійснює соціальний супровід при працевлаштуванні, збір інформації про ситу- ацію, аналіз потреб, можливостей з метою подальшої розробки індивідуального плану. Етап вивчення ситуації та оцінки потреб включає також упорядкування отриманих результатів, заповнення форм оцінювання, оформлення особової справи. Цей етап є фундаментом для ефективного кейс-менеджменту, розробки індивідуального плану. Фахівець ЦЗ, який працює за підходом кейс-менеджменту, з метою проведення якісної оцінки направляє безробітну особу до інших профільних фахівців центра зайнятості (наприклад, до профконсультанта для оцінки / виявлення професійних здібностей безробітної особи тощо).

Розробка індивідуального плану здійснюється особистим консультантом, який працює за підходом кейс-менеджменту, спільно з безробітною особою. План розробляється на основі даних щодо ситуації безробітної особи, її потенціалу, рівня мотивації, визначених потреб та очікувань безробітної особи, з урахуванням її індивідуальних обставин, бар'єрів на шляху працевлаштування, а також поточної та перспективної ситуації на ринку праці.

При плануванні узгоджуються завдання, заходи та кроки щодо працевлаштування, закріплення на робочому місці, необхідні допоміжні та підтримуючі соціальні послуги та їх надавачі, умови/спосіб їх отримання; визначається роль та функції особистого консультанта та безробітної особи; встановлюються терміни виконання запланованого та проведення перегляду результатів виконання індивідуального плану, а також визначаються методи, періодичність робочих зустрічей та частота підтримки контакту між

особистим консультантом і безробітною особою. Пріоритетність і послідовність заходів при плануванні залежить від потреб безробітної особи. На етапі розробки індивідуального плану, в разі потреби, особистий консультант (фахівець з працевлаштування) може залучати інших фахівців (наприклад, фахівця по роботі з роботодавцями (рекрутера) для забезпечення адресних заходів щодо підбору підходящої роботи). Індивідуальний план переглядається спільно з безробітною особою щомісяця з обов'язковим враху- ванням її думки та побажань. За потреби, вносяться корективи та доповнення.

Одним із завдань особистого консультанта на цьому етапі є підтримка безробітної особи у виконанні визначених в індивідуальному плані заходів, його мотивування до змін, залучення та координація необхідних допоміжних / підтримуючих послуг.

Моніторинг є невід'ємною частиною надання послуг сприяння працевлаштуванню. Завдяки моніторингу особистий консультант отримує інформацію для ухвалення рішень щодо корегування плану, зміни тактики реалізації заходів, залучення необхідних фахівців, забезпечення доступу до підтримуючих, допоміжних послуг тощо. На основі даних отриманих за результатами моніторингу виконання індивідуального плану, може виникнути потреба повернутись на етап вивчення ситуації та оцінки потреб, переформулювання цілей та завдань, оновлення плану.

Оцінювання результатів роботи відбувається зазвичай на передостанній або останній зустрічі без- робітної особи та кейс-менеджера. У цей же час безробітна особа заповнює оціночні форми у яких фіксуються її думка щодо результатів роботи. За результатами оцінювання робота / надання послуг безробітній особі може завершитися або від- будеться повернення на попередні етапи роботи.

У разі досягнення поставленої мети та завдань робота з безробітною особою завершується. Крім того, робота може бути завершена і в інших випадках

Завершення роботи відбувається під час спільної робочої зустрічі з клієнтом, на якій підводяться підсумки роботи, клієнту пропонується надання послуги індивідуального супроводу після працевлаштування. У разі погодження, спільно з клієнтом узгоджується зміст, формат супроводу, обговорюються деталі здійснення соціального супроводу після працевлаштування, необхідність залучення інших надавачів соціальних послуг, необхідні допоміжні / підтримуючі послуги тощо. У разі не отримання згоди на здійснення супроводу після працевлаштування, робота з клієнтом завершується.

Висновки. Таким чином, кейс-менеджмент є важливою соціальною технологією надання допомоги клієнтам соціальних служб. Активно ця технологія застосовується в сфері зайнятості та на ринку праці щодо працевлаштування та підвищення рівня конкурентоспроможності особистості в умовах ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Технология социальной работы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. И. Г. Зайнышева. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 240 с.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. – 2-ге вид. – Київ; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.

3. Common Assessment Framework (CAF) [Electronic resource] : Guides for managers and practitioners. Practitioners and managers guides (July 2009). – Mode of access: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjRl_6MyqrcAhWHDSwKHcD4CKwQFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fwww.barnet.gov.uk%2Fdam%2Fjcr%3Ae57eb116-9fb4-4b06-a3ac-20527a14cfd7%2Fcaf-guidance-for-managers-and-practitioners&usg=AOvVaw1qP3VOgkyWIComVAhC6rRx

УДК 159.9.072

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Лапіна Марина Дмитрівна, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Радченко Кристина Саядівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Лапіна М. Д., Радченко К. С. Методи діагностики психологічної компетентності сучасного фахівця соціальної роботи

Стаття присвячена питанню діагностики психологічної компетентності сучасного фахівця, яка є важливою для оцінки професійної придатності та ефективності діяльності соціальних працівників. В статті окреслено проблеми визначення професійної та психологічної компетентності соціальних працівників, розглянуто підходи щодо структури психологічної компетентності в сучасних вітчизняних дослідженнях. Дається характеристика психодіагностичних методик дослідження соціально-психологічних та діяльнісних, емоційних та аутопсихологічних компонентів психологічної компетентності сучасного соціального працівника.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна компетентність, психологічна компетентність, методики психологічної діагностики.

Lapina M., Radchenko K. Methods of diagnosis of psychological competence of modern social work specialist

The article is devoted to the issue of diagnostics of modern specialist's psychological competence which is important for assessing the professional competence and effectiveness of social workers. The article outlines the problems of determining the professional and psychological competence of social workers, approaches to the structure of psychological competence in contemporary domestic research. The characteristic of psychodiagnostic methods of research socio-psychological and activity, emotional and autopsychological components of modern social workers' psychological competence is given.

Key words: social worker, professional competence, psychological competence, psychodiagnostic methods.

Постановка проблеми. Ускладнення соціально-економічної ситуації в країні, збільшення чисельності старих та поява нових соціально-вразливих категорій населення, призводить до розширення сфер та напрямів професійної соціальної підтримки та соціальної допомоги. В умовах економічної та соціальної кризи суспільства нова ідеологія та практика надання соціальних послуг потребує якісної підготовки та високого рівня професіоналізму соціальних працівників. Проте оцінка професійної придатності та ефективності діяльності фахівців у сфері соціальної допомоги є трудомістким та неоднозначнім процесом, який потребує науково обґрунтованих специфічних критеріїв. Проблема оцінки психологічної компетентності фахівців соціальних працівників наразі актуалізована в навчальних закладах та соціальних службах, проте не операціоналізована для повсякденної практики. Теоретичним підґрунтям для оцінювання фахівців є компетентнісний підхід, який дає підстави враховувати не тільки професійні й суто ділові, але й морально-психологічні та особистісні складові професіоналізму сучасних фахівців соціальної роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід до розвитку професіоналізму розглядається педагогами й психологами Е. Ф. Зеєром, И. А. Зимньою, О. В. Овчарук, Н. В. Кузьміною, А. К. Марковою, В. П. Бехом, Ю. М. Швалбом. Разом з цим Є. І. Холостова, Н. Б. Шмельова, П. Д. Павльонок, Ю. М. Швалб, Л. Т. Тюптя розробляють теоретичні засади соціальної роботи як професійної діяльності. Комплексний підхід до професіонально-психологічних якостей фахівців соціальної сфери пропонують Л. П. Журавльова, М. Д. Дяченко, Н. М. Дідик, Н. М. Бамбурак. Найбільш розробленою у наукових дослідженнях є проблема формування, структури та чинників психологічної компетентності педагогічних працівників (С. В. Грабовський, І. І. Драч, Г. А. Кошонько, О. В. Казаннікова, С. В. Мітіна, Н. І. Мачинська та ін.), лікарів, керівників. Проте практично немає досліджень психологічної компетентності сучасних соціальних працівників. Разом із цим науково-методична обґрунтованість діагностичних процедур і методик вивчення психологічної компетентності соціальних працівників покликана забезпечувати якість й оперативність розв'язання професійних завдань, своєчасне виявлення можливих професійних деформацій та їхнього коригування в системі підвищення кваліфікації та в процесі особистісно-професійного саморозвитку фахівців соціальної роботи.

Тому **метою дослідження** є розробка комплексу методик для діагностики психологічної компетентності фахівців соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Наразі в сучасних дослідників немає одностайної думки щодо визначення поняття професійна компетентність. Н. І. Мачинська визначає «професійну компетентність як базову характеристику діяльності спеціаліста; що включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення». Перед сучасним фахівцем ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних, професійних умінь, передусім пов'язаних з його психологічною підготовкою [6].

Л. Г. Подоляк та В. І. Юрченко трактують «психологічну компетентність викладача як сталу підструктуру педагогічної свідомості та самосвідомості особистості педагога, яка складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, єдність функціонування якого забезпечує оптимальне здійснення викладачем професійної діяльності» [8].

Під час оцінки професійної психологічної компетентності фахівця соціальної роботи слід враховувати складність досліджуваного феномена, який включає низку компонентів. О. В. Казаннікова розглядає психологічну компетентність як багатопараметричну система, компонентами якої є: ціннісно-мотиваційний (мотивація досягнень, ціннісні орієнтації); рефлексивний (усвідомлення сприйняття себе суб'єктом професійної діяльності з метою вибору стилю взаємодії, управління, тактики спілкування); організаторський (організація професійної діяльності з метою підвищення її ефективності); управлінський (передбачає прийняття рішень у повсякденних та екстремальних умовах професійної діяльності, контроль за перебігом діяльності, оцінка діяльності учасників професійної взаємодії); когнітивний (являє собою комплекс професійних знань, а також загальної, соціальної, вікової, педагогічної психології, які є необхідними в професійній діяльності); емоційно-вольовий (вміння керувати своїми власними емоційно-вольовими станами, емпатійність); самоактуалізуючий компонент (самоконтроль, саморегуляцію та самовдосконалення фахівця) [4].

С. В. Грабовський вказує на п'ять основних видів психологічної компетентності фахівця: соціально-перцептивна компетентність (розуміння людей, спостережливість і принциповість); соціально-психологічна (знання закономірностей поведінки, діяльності і стосунків людини, включеної у професійну групу, колектив); аутопсихологічна (самопізнання, самооцінка, самоконтроль, уміння управляти своїм станом і

працездатністю, самоефективністю); комунікативна (знання різних стратегій і методів ефективного спілкування); психолого-педагогічна (володіння методами здійснення впливу на інших). Однією з важливих характеристик фахівця є внутрішні спонукання, що обумовлюють потреби людини в активному саморозвитку, продуктивній самореалізації творчого потенціалу у роботі й просуванні до власних вершин професійного самовдосконалення [2].

Н. В. Кузьміна, розкриваючи структуру психологічної компетентності, виокремлює кілька взаємопов'язаних підструктур: соціально-перцептивну компетентність соціально-психологічну компетентність; аутопсихологічну компетентність; психолого-педагогічну й комунікативну компетентність [5].

За думкою М. А. Пономарьової психологічна компетентність співвідноситься з терміном «емоційний інтелект», який використовується для визначення таких властивостей людської психіки, як уміння розбиратися у власних почуттях, вміння розуміти настрій інших людей (емпатія) та вміння регулювати власні емоції. Один з проявів емоційного інтелекту – вміння адекватно оцінювати власні можливості й обмеження, максимально ефективно використовувати свої сильні якості та намагатися нівелювати слабкі. Отже, структурними компонентами психологічної компетентності є особистісна компетентність (самосвідомість, саморегуляція, мотивація) й соціальна компетентність (емпатія, соціальні уміння) [9].

Найбільш узагальнено в структурі психологічної компетентності викладача виокремлюють діяльнісно-рольовий та особистісний компоненти [7].

Отже, враховуючи наукові дослідження змісту та структури психологічної компетентності, з метою емпіричного дослідження професіоналізму соціального працівника можливо скласти комплекс психодіагностичних методик, що складається з методики діагностики соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребової сфері О. Ф. Потьомкіної в поєднанні з методикою визначення загальної емоційної спрямованості особистості Б. І. Додонова та методикою діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Методика діагностики соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребової сфері О. Ф. Потьомкіної призначена для виявлення соціально-психологічних та діяльнісних компонентів професійної компетентності фахівців соціальної роботи. Методика спрямована на виявлення ступеня прояву соціально-психологічних настанов на «альтруїзм – егоїзм»та «процес – результат», або настанов «свобода – влада» та «праця – гроші». Значення за шкалами методики визначають важливість для людини наступних типів мотивів:

Орієнтація на процес. При великих значеннях за шкалою людина має установку на процес, йому важливо, щоб саме заняття було цікавим. Над досягненням мети він відносно мало замислюється, якщо процес став йому нецікавий, він може проігнорувати завдання, не замислюючись про наслідки.

Орієнтація на результат. Фахівець може входити в число самих надійних співробітників, але за прагненням до досягнення результату він може забути про важливі аспекти професійної діяльності.

Орієнтація на альтруїзм. Установка фахівців на альтруїзм, як найцінніша громадська та професійна мотивація, наявність якої характеризує зрілу особистість та висококваліфікованого соціального працівника.

Орієнтація на егоїзм. Людина зосереджена в основному на своїх особистих інтересах, у разі прийняття рішень серйозно враховує те, які наслідки позначаться на ньому особисто.

Орієнтація на роботу. Велике значення за шкалою свідчить про направленість на процес роботи. Робота приносить людині більше радості й задоволення, ніж інші заняття.

У такому разі те, наскільки ця праця насправді результативна, не має значення, але важливо, наскільки вона схвалюється керівництвом або суспільством.

Орієнтація на гроші. При великих значеннях за шкалою людина має установку на гроші. Провідною цінністю для людей з цієї орієнтацією є прагнення до збільшення свого добробуту.

Орієнтація на свободу. Свобода для фахівця є головною цінністю. Він не терпить ніяких обмежень і готовий йти на жертви заради відстоювання своєї незалежності (іноді від уявної небезпеки).

Орієнтація на владу. Фахівець хоче відчувати контроль над іншими людьми, й може виявитися тираном, але може і стати непоганим керівником. Для людей з подібною орієнтацією провідною цінністю є вплив на інших, на суспільство.

На підставі результатів використання методик, можна виявити високовмотивованих досліджуваних з гармонійними орієнтаціями, низьковмотивованих досліджуваних та фахівців з дисгармонійними орієнтаціями, у яких деякі орієнтації виражені сильно, а інші можуть навіть бути відсутніми [10].

Методика визначення загальної емоційної спрямованості особистості Б. І. Додонова вимірює емоційні компоненти психологічної компетентності соціального працівника. Прагнення до певних типів переживань, до задоволення потреб особистості Б. І. Додонов назвав загальною емоційною спрямованістю й розробив методику для вивчення цієї особливості особистості.

Методика являє собою опитувальник, що містить перелік питань з 50 суджень, які характеризують емоції особистості. Підрахувавши кількість балів і проранжувавши результати, можна визначити домінуючі емоції особистості - емоційну спрямованість індивідуальності. Кількісні значення інтерпретуються відповідно до досліджень Б. І. Додонова:

Альтруїстичні емоції. Велика потреба віддавати, ділитися, сприяти, допомагати, спрямованість на інших людей. Низькі результати говорять про спрямованість на себе, потреби брати, отримувати.

Комунікативні емоції. Велика потреба в спілкуванні або виражена потреба в самоті.

Глорічні емоції свідчать про те, що випробуваний має яскраво виражену потребу в славі, переживанні успіху на очах у інших людей, в популярності. Низький результат говорить про бажання бути непомітним.

Праксичні емоції. Високий результат свідчить про потребу активно діяти, досягати поставленої мети, домагатися бажаних результатів.

Пугнічні емоції пов'язані з потребою ризикувати, долати небезпеки. При високих балах ця потреба виражається у респондента яскраво, при низьких–суттєво виражена потреба в безпеці та обережність, що формується на основі цієї потреби.

Романтичні емоції. При високих балах у випробуваного є прагнення до незвичайного, таємничого. При низьких – навпаки: виявляється тенденція до корисних речей, на основі якої формується прагматизм, як риса характеру.

Гностичні емоції. Емоції, що пов'язані з потребою в отриманні знань про новий, невідомому. При суттєво вираженої потребі (високі бали) людина отримує задоволення від процесу отримання знань. При низьких балах ця потреба недостатньо розвинена.

Естетичні емоції. Переважає потреба в сприйнятті прекрасного. Сприймаючи прекрасне, респондент відчуває потужні емоції, які в сучасній практичній психології називаються ресурсними.

Гедоністичні емоції – емоції, пов'язані із задоволенням потреби в тілесному і душевному комфорті. Комфортні умови для такої людини є дуже важливими, а досягнення комфорту є потужним мотивом діяльності. За низькими балами можна говорити про аскетичну настанову особистості.

Акізітивні емоції. Емоції, що виникають при наявності потреби в накопиченні речей, що виходить за межі практичної потреби в них. При високих балах потреба в колекціонуванні добре виражена. При низьких - така потреба не проявляється [3].

Аутопсихологічні компоненти професійної компетентності фахівців соціальної роботи доцільно визначити за допомогою методу діагностики міжперсональних відносин Т. Лірі (в модифікації Л. Н. Собчик). Загалом, ця методика призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе та ідеальне «Я», а також для вивчення типу відносин до людей у самооцінці та взаємооцінці. Ґрунтуючись на тому, що особистість проявляється в поведінці, що актуалізується під час взаємодії з оточенням, американський психолог Т. Лірі систематизував емпіричні спостереження у вигляді 128-ми особистісних характеристик-епітетів, які складають 8 варіантів міжособистісної поведінки суб'єкта [12].

Водночас Н. М. Бамбурак, розробляючи акмеологічну модель Я-концепції майбутнього соціального працівника, пропонує застосовувати методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі для дослідження самоставлення фахівців соціальної роботи [1]. Російським дослідником А. О. Реаном також зазначено, що методика Т. Лірі може застосовуватися не лише для діагностики міжособистісних зв'язків, запровадження модифікації методики з успіхом може бути використано для вивчення професійного Я-образу, зокрема для діагностики тенденцій розвитку людини як суб'єкта професійної діяльності. А. О. Реаном було проведено дослідження тенденцій професійно-особистісного розвитку педагогів, у модифікованому автором варіанті методики Т. Лірі застосовуються два аспекти – уявлення про «Я» та «Я якім хотів би бути» фахівців [11]. Тому для визначення професійної спрямованості особистості майбутніх соціальних працівників розроблено модифікований варіант методики у якому досліджувані за всіма 128 твердженнями методики Т. Лірі оцінюють себе як фахівція соціальної роботи та власне актуальне «Я-професійне» на момент дослідження.

Висновки. Проаналізувавши зміст методик, можна підсумувати, що професійно значущими соціально-психологічними установками особистості в мотиваційно-потребової сфері є орієнтація на альтруїстичні цінності, цінності роботи в поєднанні з низькими значеннями за шкалами егоїзму і влади. В діяльності професіонала соціальної роботи важливі альтруїстичні, комунікативні емоції, потреба активно діяти, досягати поставленої мети, й навпаки, для висококваліфікованого соціального працівника не характерні потреба в славі й накопиченні речей за відсутності практичної потреби в них. Отже комплекс діагностичних методик, що розроблений, дозволяє цілісно та системно вирішити проблему діагностики психологічної компетентності соціальних працівників.

Список використаних джерел:

1. Бамбурак, Н. М. Акмеологічна модель Я-концепції особистості майбутнього соціального працівника / Н. М. Бамбурак // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2009. – № 1. – С. 33–37.

2. Грабовський, С. В. Психологічний підхід у формуванні професійної компетентності та професіоналізму викладача [Електронний ресурс] / С. В. Грабовський // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – 2013. – Вип. 19. – С. 210–212. – (Серія : Педагогічна)

3. Диагностика эмоционально-нравственного развития / под ред. И. Б. Дерманова. – СПб. : Питер, 2002. – 360 с.

4. Казаннікова, О. В. Теоретичні підходи до формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів / О. В. Казаннікова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2016. – Вип. 50. – С. 133–140.

5. Кузьмина, Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н. В. Кузьмина. – М. : Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2001. – 144 с.

6. Мачинська, Н. І. Психологічна компетентність – необхідна складова професійної компетентності майбутнього фахівця / Н. І. Мачинська // Інженерні та освітні технології в електротехнічних і комп'ютерних системах. – 2013. – N 1 (1). – С. 125–130.

7. Мітіна, С. В. Психологічна компетентність викладача навчального закладу медичного спрямування / С. В. Мітіна // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2016. – Вип. 140. – С. 48–51. – (Серія : Педагогічні науки)

8. Подоляк, Л. Г. Психологія вищої школи : підруч. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – Київ : Каравелла, 2011. – 293 с.

9. Пономарева М. А. Психологическая компетентность руководителя / М. А. Пономарева. – М. : Форум, 2012. – 208 с.

10. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / ред. и сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2001. – 664 с.

11. Реан, А. А. Психология личности / А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2013. – 288 с.

12. Собчик, Л. Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодіагностики / Л. Н. Собчик. – СПб.: Речь, 2005. – 624 с.

УДК 316

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА МАРІУПОЛЬ)

Лобанова Юлія Сергіївна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Лобанова Ю. С. Діяльність громадських організацій щодо надання соціальної допомоги дітям з інвалідністю (на прикладі міста Маріуполь)

В статті висвітлюється роль недержавних громадських організацій щодо соціального захисту дітей з інвалідністю. Соціальний захист дітей з інвалідністю є не тільки державним завданням, а й однією з головних проблем громадянського суспільства. Виявлено загальне визначення недержавних громадських організацій, джерела їх фінансування, правова основа, спектр послуг та головні завдання даних організацій з надання соціальної допомоги дітям з інвалідністю. У статті відзначається збільшення кількості дітей з інвалідністю та фактори, що сприяють цьому. Також описується діяльність та досягнення громадської організації «З нами добрі серця» на території міста Маріуполя. Відображені проблеми, з якими стикається організація, її проекти та плани на майбутнє. Зроблено висновок про те, що саме недержавні громадські організації з підтримки дітей з інвалідністю на сьогоднішній день є незамінною частиною державної системи і суспільства в цілому.

Ключові слова: дитяча інвалідність; недержавна організація, соціальні послуги, соціальна реабілітація, «третій сектор».

Lobanova Y. Activities of non-governmental organizations on providing social assistance to children with disabilities (for example, the city of Mariupol)

The article highlights the role of non-governmental organizations for the social protection of children with disabilities. Social protection of children with disabilities is not only a state task, but also one of the main problems of civil society. The General definition of non-governmental public organizations, sources of their financing, legal basis, range of services and the main tasks of these organizations to provide social assistance to children with disabilities are revealed. The article notes the increase in the number of children with disabilities and the factors contributing to this. The activity and achievement of the public organization «with us kind hearts» in the territory of the city of Mariupol is also described. The problems faced by the organization, its projects and plans for the future are reflected. It is concluded that it is non-governmental public organizations to support children with disabilities today is an indispensable part of the state system and society as a whole.

Key words: childhood disability; disabled children;non-governmental organization, social services, social rehabilitation «Third Sector».

Постановка проблеми. Зараз в Україні стоїть гостре питання, пов'язане з проблемами дітей з інвалідністю в сучасному суспільстві. Проблема таких дітей стосується майже всіх сторін нашого суспільства: від законодавчих актів та соціальних організацій, які покликані надавати допомогу таким дітям, до атмосфери, в якій живуть їхні сім'ї. Число дітей з інвалідністю з кожним роком збільшується. Цьому сприяє безліч факторів: низький рівень медицини в Україні, нестача фінансування, погана екологія, високий рівень захворюваності, зростання травматизму і т. д. До дітей з інвалідністю

належать такі діти, які значно обмежені в життєдіяльності, соціально дезадаптовані внаслідок порушення розвитку, здібностей до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчання, трудової діяльності тощо. Слід зазначити, що держава неспроможна в повній мірі надати допомогу дітям з інвалідністю та їх родинам. Тому важливого значення набуває активізація громадської активності у цьому напрямку.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку недержавного сектору у сфері надання соціальних послуг, в тому числі дітям з інвалідністю, розглядали такі автори, як Т. Семигіна, Л. Сідєльнік, Л. Паливода, О. Кікоть. Тему недержавних організацій і соціального розвитку також висвітлював В. Новіков, В. Звонар розглядав перспективи активізації діяльності громадських організацій в Україні. Значний науковий і практичний внесок у справу розвитку соціальних послуг у «третьому секторі» зробив Український фонд соціальних інвестицій.

Мета статті – розглянути діяльність громадських організацій щодо надання соціальної допомоги дітям з інвалідністю.

В даний час можна спостерігати парадоксальну, але в цілому цілком типову для трансформаційного періоду ситуацію, яка характеризується наявністю досить розвиненого законодавства, що декларує права дитини з особливими потребами на розвиток, освіту, соціальну інтеграцію та одночасно - практичною відсутністю механізмів їх реалізації.

Державна соціальна політика не в повній мірі сприяє включенню дітей з особливими потребами у суспільство. Оптимальним варіантом соціалізації з позиції держави вважається їх розміщення в заклади інтернатного типу. Негативними моментами перебування дитини в таких установах виступає її відірваність від широких соціальних контактів, сім'ї, обмеження кола міжособистісної взаємодії між вихованцями, які мають порушення в розвитку, занижений рівень отриманої освіти, низька конкурентоспроможність на ринку праці тощо. Діти з інвалідністю приречені до ізоляції та страждають від різних соціально-психологічних проблем.

Соціальний захист дітей з інвалідністю є не тільки державним завданням, а й однією з головних проблем громадянського суспільства. Можна стверджувати, що однією з найважливіших функцій суспільства в цілому є соціальний захист дітей з інвалідністю.

Група дітей з інвалідністю абсолютно не відрізняється від будь-якої іншої соціальної групи людей, і так само має свої потреби і інтереси. Як наслідок нездатності дітей з інвалідністю самостійно задовольняти свої потреби в силу своїх фізичних особливостей, виникають різного роду недержавні громадські організації, благодійні фонди і т. д. Вони доповнюють роботу державних структур, шукають нові шляхи організації допомоги дітям з інвалідністю, вирішують численні проблеми, надають реальну допомогу в інтегруванні таких дітей в суспільство.

Недержавні громадські організації отримали назву «третього сектора». Першою ознакою, яка відрізняє організації третього сектору, є те, що отримання прибутку не є їх основною метою і прибуток не розподіляється серед членів організації. Друга особливість – майно цих організацій не є державною або приватною власністю.

Такі об'єднання виконують функції посередника між державою і різними соціальними групами, захищаючи їх права і інтереси. Завдяки таким об'єднанням громадськість також представляє державі власний погляд на соціальні проблеми.

Сьогодні «третій сектор» в Україні становить близько 28 000 неурядових неприбуткових організацій (НПО). Більшість з них (94 %) здійснює діяльність на регіональному рівні.

Всеукраїнські НПО складають 4 %, а відділи, філії і корпусу міжнародних фондів і агентств, які проводять діяльність на території України, відносяться до третьої групи НУО та становлять 2 %.

Багатоаспектність діяльності недержавних організацій призвела до того, що в науковій літературі немає єдиного визначення недержавної організації. Так, британський дослідник П. Рідінг пропонує такі визначення:

1) самоврядні об'єднання людей, які прагнуть досягти спільної вигоди шляхом спільних дій;

2) організація, заснована на добровільних засадах;

3) соціальна сила, яка забезпечує інтеграцію окремих індивідів в суспільство, сприяє єдності і згуртованості суспільства;

4) спосіб зняття напруги між потребами суспільства, соціальною політикою і соціальним забезпеченням.

Спектр послуг НПО охоплює такі соціальні сфери:

- рішення проблем інвалідності,
- робота з дітьми та молоддю,
- допомога сім'ям дітей-інвалідів, і ін.

З прийняттям Закону «Про соціальні послуги» яскраво проявилася здатність недержавного сектора реагувати на зміни в соціальній політиці і потребах громадян. У недержавні постачальників соціальних послуг Закон відносить: «громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг» [2].

Фінансування недержавних організацій соціальної сфери в Україні відбувається за рахунок [4]:

- надходжень від діяльності власних підприємств і комерційних структур, засновниками яких є НПО;
- благодійних внесків (як цільових, для реалізації окремих програм, так і тих, що спрямовуються на розвиток);
- підтримки інноваційних проектів міжнародними організаціями та фондами;
- співпраці з державними агентствами соціальної сфери;
- державних коштів.

Найбільш поширеними видами діяльності НПО є захист інтересів, лобіювання, проведення тренінгів та надання консультацій, поширення інформації, проведення аналітичних досліджень, вирішення соціальних питань, освітня діяльність.

Головними завданнями НПО по відношенню до дітей з інвалідністю є:

-сприяння організації лікувально-діагностичної допомоги тяжко хворим дітям, дітям з інвалідністю та членам їх сімей;

- сприяння профілактиці, охороні, відновленню здоров'я дітей, пропаганда здорового способу життя та покращення морально-психологічного клімату в суспільстві;

-розробка заходів щодо профілактики онкологічних та інших важких захворювань у дітей та сприяння їх реалізації;

- залучення спонсорської та благодійної допомоги від організацій і приватних осіб;

- сприяння розробці та реалізації некомерційних проектів, програм в галузі охорони здоров'я;

- надання благодійної допомоги в галузі охорони здоров'я;

- сприяння створенню широкої мережі медичних організацій та установ;

- сприяння в придбанні медичними установами передових медичних і біологічних технологій, апаратів, що сприяють зміцненню здоров'я дітей;

- проведення благодійних заходів.

У місті Маріуполь існує безліч громадських організацій, одним з найбільш яскравих прикладі в яких, безсумнівно, є «З нами добрі серця», що створена в грудні 2001 року за підтримки Правління та трудового колективу комбінату імені Ілліча. Ініціатором і засновником організації є Павлюк Ніна Іванівна.

Одним з головних завдань громадської організації «З нами добрі серця» є соціальний та правовий захист, реабілітація дітей з інвалідністю, створення умов для їх морального і духовного виховання, естетичного та фізичного розвитку, реалізації їх творчого потенціалу.

В даний час на обліку в організації складається більш 500 дітей з інвалідністю та інвалідів з дитинства, які мають захворювання органів зору та слуху, опорно–рухового апарату, нервово-психічні (шизофренія, аутизм і т. д.), внутрішніх органів (цукровий діабет, астма, нирки, серце, шлунково-кишковий тракт і т. д.), дитячий церебральний параліч та розумову відсталість.

Громадська організація «З нами добрі серця» бере активну участь в міських та іногородніх конференціях, засіданнях і розробках спецпроектів, співпрацює з громадськими організаціями та підприємствами міста, пов'язаними з реабілітацією дітей з інвалідністю та інвалідів з дитинства, а також виступає в Маріуполі ініціатором багатьох благодійних заходів, є учасником міських та всеукраїнських акцій, спрямованих на надання допомоги людям, які її потребують.

При організації створено Духовно-оздоровчий клуб дітей і батьків «Родник життя». Клуб організований з турботою про дітей з інвалідністю. Пріоритетними напрямками клубу є взаємодія з культурно-освітніми організаціями, громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю. На його засіданнях проводяться тематичні зустрічі, обговорення, диспути, покази відеоматеріалів відповідної тематики, які сприяють духовному зростанню членів клубу. Проведення святкових заходів, творчі конкурси, вікторини та виставки сприяють організації культурного дозвілля дітей та їх батьків. Для будь-якого небайдужого жителя міста, який бажає допомогти дітям з інвалідністю, внести свої ідеї, ініціативи, поділитися знаннями і професійними напрацюваннями, також працює дискусійний клуб «Під знаком рівності».

ГО «З нами добрі серця» розробила і успішно реалізує свій соціальний проект «Ми особливі діти Землі. Цей світ і для вас, і для нас», який знайшов підтримку серед навчальних закладів та мешканців міста.

Мета даного проекту:

- формувати у підростаючого молодого покоління міста інтерес до дітей, які не дивлячись на свої обмежені фізичні можливості, не втратили сенсу життя і досягають високих успіхів у громадському житті;
- змінити у молоді і підлітків думку про дітей з інвалідністю;
- залучити молоде покоління до соціального життя у суспільстві;
- об'єднати спільні зусилля маріупольців для збереження і популяризації духовних надбань людей з інвалідністю;
- прищепити оточуючим толерантне ставлення до людей з інвалідністю

Висновки. Таким чином, діяльність недержавних громадських організацій переоцінити неможливо. Їх робота має величезне значення для дітей з інвалідністю та сімей, в яких вони живуть. На прикладі ГО «З нами добрі серця» можна сказати, що саме недержавні громадські організації з підтримки дітей з інвалідністю на сьогоднішній день є незамінною частиною державної системи і суспільства в цілому. Ці громадські структури націлені на вирішення проблем осіб з інвалідністю та здатні брати участь в реалізації спільних з державою програм в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Кравченко, Р. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери // Соціальна робота в Україні : перші кроки / Р. Кравченко, Н. Кабаченко; під ред. В. Полтавця. – Київ, 2000. – С. 130–144.

2. Про соціальні послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р., № 966-IV із змінами і доп. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/966-15

3. Студопедія [Електронний ресурс] : електронна енциклопедія. – Режим доступу : http://studopedia.com.ua/1_295241_nederzhavni-zakladi-sotsialnoi-sferi-v-ukraini.html

4. Громадські об'єднання в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. – Київ: Знання, 2007. – 415 с.

УДК 316

МОЛОДІЖНА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Марінова Ганна Маратівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Гуленко Марина Сергіївна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Марінова Г. М., Гуленко М. С. Молодіжна сімейна політика як складова державної соціальної політики

Статтю присвячено розгляду молодіжної сімейної політики України як складової державної соціальної політики. У статті конкретизується термін «молода сім'я», розглядаються проблеми, з якими стикаються молоді люди на етапі формування своєї родини, з'ясовуються основні напрямки підтримки молодої сім'ї з боку держави. Молодіжна сімейна політика, повинна бути спрямована на розвиток і закріплення традиційних сімейних відносин, на надання необхідного соціального захисту сім'ям, які перебувають на етапі становлення, а також на забезпечення гідних умов життя цієї категорії молодих громадян України.

Ключові слова: соціальна політика, молодіжна політика, сімейна політика, молода сім'я.

Marinova G., Gulenko M. Youth family policy as a complex of the state social policy

Summary.The article is devoted to the consideration of the youth family policy of Ukraine as a component of the state social policy. The article specifies the term «young family», addresses the problems faced by young people at the stage of forming their families, identifies the main areas of support of the young family by the state.

The youth family policy should be directed at the development and consolidation of traditional family relationships, the provision of the necessary social protection for families at the stage of becoming, as well as for the provision of decent living conditions for this cagegory of young Ukrainian citizens.

Key words: social policy, youth policy, family policy, young families.

Постановка проблеми. Соціальна політика України щодо підтримки сім'ї та сімейних відносин є основною в забезпеченні стабільності державного розвитку через відновлення сімейних цінностей, забезпечення морального здоров'я сім'ї, виховання свідомого батьківства та запобігання соціального сирітства; збереження традицій середньодітності там, де вони ще існують, та формування настанов на дводітну родину; формування української національної ідеї, гордості за українську державу, що протидіятиме еміграційним настановам [1].

Сімейна політика держави повинна носити цілеспрямовану діяльність розраховану «на розвиток сімейно-шлюбних відносин, створення умов для повноцінного та успішного виконання сім'єю своїх основних функцій, задоволення потреб та сімейних інтересів [2, с. 514-516]. Така пильна увага до сім'ї зі сторони держави не випадкова, оскільки саме сім'я, родина виступає основним соціальним інститутом організації життя суспільства. Сімейна політика держави повинна бути довгостроковою, мати системний характер.

В законодавчих актах України розрізняються поняття сім'я та «молода сім'я». «Молода сім'я - подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років» [3]. Молода сім'я відрізняється від інших типів сімей, тим, що в ній основна вісь відносин обертається не довкола родственних відносин (дідусі бабусі - онуки, батьки - діти), а навколо подружніх відносин (тільки між чоловіком й дружиною), які є домінуючими по відношенню до всіх останніх.

Молода сім'я має специфічні, притаманні тільки їй особливості. Сім'я, що перебуває в стадії становлення є найбільш вразливою і потребує підтримки та захисту з боку держави. Це такі напрямки як: поліпшення матеріальниих та житлових умов молодої родини; скорочення кількості розлучень, через виховну роботу з молодим подружжям; створення умов для репродуктивної функції молодої сім'ї; надання допомоги при працевлаштуванні та увеличению бізнесактивності молоді; поліпшення дозвіллевих практик для сімейної молоді. Тому розробка проблем, пов'язаних з покращенням стану молодої сім'ї вважаються дуже своєчасними та актуальними.

Аналіз досліджень і публікацій. В науковій літературі проблемам становлення сім'ї приділяється велика увага. Сім'я як соціальний інститут розглядається в роботах Антонової А., Бодрової В., Мацковського М., Медкова В., Осколкової О., Сілласте Г., Харчевої А., Тольца М. Так питання становлення психологічного клімату в сім'ї присвячені роботи наступних авторів: Бадора С., Бевз Г., Варга А., Ейдемілер А., Іващенко Г., Комарова Н., Лічко Л., Мажец Д., Найдьонова С., Пєша І. Молода сім'я стала предметом дослідження наступних авторів як Балакірєва О., Галустян Ю., Головатий М., Комарова Н., Макарова О., Перепелиця М., Стешенко В., Чуйко Л. Слід зазначити, що науковці мало приділяють уваги розкриттю проблем пов'язаних із становленням державної довгострокової політики покращення стану молодої сім'ї в суспільстві. Нам вважається це дуже важливим, оскільки на родина виконує функції оновлення населення, виховання майбутніх громадян, тощо. Від того, як молода родина пройде шляхом становлення залежить майбутнє країни в цілому.

Мета дослідження. Статтю присвячено розгляду молодіжної сімейної політики України як складової державної соціальної політики. У статті конкретизується термін «молода сім'я», розглядаються проблеми, з якими стикаються молоді люди на етапі формування своєї родини, з'ясовуються основні напрямки підтримки молодої сім'ї з боку держави.

Виклад основного матеріалу. Потрібно відзначити, що проблеми пов'язані з деформацією сімейних відносин не раз ставали предметом досліджень, які проводилися на замовлення держави. Дослідні інститути, які проводили ці дослідження в своїх доповідних записках констатували наступні тенденції. «Несприятлива загальна шлюбно-сімейна ситуація пов'язана з матеріальною невлаштованістю молоді, низьким рівнем життя, житловими проблемами тощо. Тому значна частина пар, які живуть разом, не реєструють шлюб. Поширюються так звані консенсуальні шлюби (шлюби за згодою, за домовленістю, але без реєстрації). Це відбувається також в умовах радикальної переоцінки цінностей, змін у ставленні молоді до шлюбу та сім'ї» [4]. Висновки авторів доповіді були представлені 15 років тому, проте, на наш погляд, в умовах економічної та політичної кризи в Україні проблеми сім'ї тільки поглиблюються, тому підтримка сім'ї, як базової осередку суспільства повинна залишатися одним із пріоритетних завдань держави. Так у цей період було визначено низку невирішених проблем: передусім це стосується демографічної ситуації, репродуктивного здоров'я, економіки родин, сімейного безробіття, виховання дітей у сім'ї.

В Україні зросла кількість сімей, які прийнято називати неблагополучними. Бідність і аморальний спосіб життя батьків призводить до того, що діти залишаються без нагляду. Сімейні стосунки є первинними, вони формують моральні якості, та є основою для соціалізації, формування фізичного, морального і соціального здоров'я дітей. Тому

вирішення проблем української сім'ї потребують комплексного підходу і цілеспрямованих дій як з боку центральної та місцевої виконавчої влади, в обов'язки яких входить забезпечення достатнього рівня життєдіяльності сімей і соціальний захист вразливих категорій сімей, так і з боку громадських структур, за умови тісної співпраці служб соціального захисту, органів охорони здоров'я, працівників освіти, і культури, правоохоронних органів тощо.

Треба визначити, що проблематика сучасної родини залишається в центрі уваги держави. Так у 2017 році колективом ведучих фахівців був зроблено аналіз найактуальніших проблем молоді які також впливають на становлення інституту сім'ї в Україні:

«високий рівень захворюваності та смертності, слабка мотивація до дотримання здорового і безпечного способу життя;

низький рівень зайнятості на ринку праці за обраною професією;

повільні темпи розвитку молодіжного підприємництва;

недостатнє використання інноваційного потенціалу молоді;

низька якість загальної освіти, недостатнє застосування потенціалу неформальної освіти з метою підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці;

низький рівень забезпечення молодих сімей власним і соціальним житлом;

несистемний характер формування у молодих людей громадянської позиції та патріотизму;

відсутність сталої тенденції зниження рівня злочинності у молодіжному середовищі, насильства та системної роботи у сфері її профілактики;

низький рівень організації та культури молодіжного дозвілля;

слабка інтегрованість української молоді у європейське та світове молодіжне співтовариство» [5].

Основними завданнями держави є зрозуміння реальних проблем молоді, та молодої сім'ї, для визначення напрямків сімейної політики, спрямованої на організацію ефективної підтримки цього соціального інституту. Так у 2013 році була прийнята «Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 року» основною метою якої стало «збереження традиційних сімейних цінностей, посилення мотивації до реєстрації шлюбів, свідомого народження і виховання дітей, а також підвищення соціального захисту сімей, які опинились у складних життєвих обставинах» [6]. Ця програма повинна була сприяти саморозвитку і самозабезпеченню сімей, поступовий перехід на надання адресної соціальної допомоги, залучення центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань щодо створення умов для повноцінного розвитку соціального інституту сім'ї.

Оскільки молода сім'я має ряд специфічних проблем, основними з яких є матеріально-побутові та житлові; психологічні кризи становлення взаємовідносин в родині; працевлаштування молоді; медичне обслуговування, тощо. Названа вище програма підтримки сім'ї, спрямована як раз на молоду родину, вона передбачає:

«пропаганду сімейних цінностей з формування сім'ї, орієнтованої на народження та виховання двох і більше дітей, здатної самостійно розв'язувати проблеми, забезпечувати власний розвиток, брати активну участь у житті громади, виховувати відповідальних громадян;

здійснення підготовки молоді до подружнього життя;

формування свідомого та відповідального ставлення до батьківства, повноцінного виховання та розвитку дітей;

здійснення соціальної підтримки сімей шляхом створення ефективної системи захисту населення через запровадження механізму комплексного надання сім'ям адресної допомоги та соціальних послуг;

соціальний захист та підтримку сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, запобігання асоціальним проявам у сім'ї, передусім насильству;

забезпечення всебічної підтримки сімей, особливо з дітьми» [7, с. 131].

Молодіжна сімейна політика виступає складовою частиною державної соціальної політики, вона відгукується стану молодої сім'ї, а також існує як засіб для створення потрібних умов соціального становлення та розвитку родини. Молодіжну сімейну політику необхідно розглядати через призму державності, де держава вступаючи у взаємини з молодою сім'єю повинна сприятимє її позитивній соціалізації.

Потрібно відзначити, що процеси формування і життєдіяльності молодої сім'ї в Україні здійсняються в межі двох напрямків державної політики. Сімейна політика–веде соціальний супровід багатодітних сімей, сімей які опинилися в складних життевих обставинах, сімей, які виховують прийомних дітей та ін. Молодіжна політика спрямована на розвиток активної життевої позіції молоді, становлення здорового способу життя, розвиток студнтського самоврядування тощо. Обидва ці напрямки державної соціальної політики не надають достатньої уваги проблемам самє молодої родини.

В системі соціальних відносин сім'я виконує дуже важливі для нормального розвитку суспільства фукнции: продовження роду, виховання дітей їх матеріальне утримання. Але становище молодої сім'ї залишає бажати кращого оскільки соціальна структура суспільства ускладнилася настільки, що розглянута нами категорія сім'ї не може виконувати гідно свої соціальні функції на сучасному етапі. Саме тому на державу лягає додаткова турбота опіки над молодою сім'єю: забезпечення необхідного матеріального рівня, поліпшення житлово-побутових умов. Можна констатувати, що сімейна молодіжна соціальна політика повинна ставати пріоритетним напрямом соціальної політики держави в цілому.

Первинна державна підтримка та розвиток самостійності молодих сімей є найважливішими завданнями державної політики. Можна спостерігати тісний зв'язок між формуванням молодої сім'ї та іншими соціальними процесами. Так наприклад доведено що, економічна та соціальна нестабільність, а також міграційні процеси прямо впливають на демографічні зміни в суспільстві. Як підкреслюють науковці: «Державна сімейна політика залишається важливим компонентом у сучасній програмі оновлення української держави, яка має відповідати поняттям соціальної безпеки. Важливим фактором стабільності і позитивного руху суспільства є досягнення соціальної безпеки. Основними компонентами якої постають: – безпека для здоров'я; економічна; – продовольча; – екологічна; – особиста; – демографічна безпека Для сім'ї та її гармонійного розвитку всі ці компоненти важливі. Найголовніше те, що як сама сім'я та її стан впливають на соціальну безпеку, так і навпаки. Соціально-економічна складова безпеки проецирується на такі важливі категорії сімейно-шлюбних відносин: планування дітей та матеріальне забезпечення» [8].

Висновки. Як показав аналіз молодіжна і сімейна політика України існують як окремі напрями державної соціальної політики. Окремо можна виділити законодавчі акти, які регламентують надання соціальної і фінансової підтримки малозабезпеченим сім'ям, багатодітним сім'ям, студентським сім'ям і т. д. Виділення молодої сім'ї для організації заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту, поліпшення добробуту тощо, представляється нам обґрунтованим. Молодіжна сімейна політика, повинна бути спрямована на розвиток і закріплення традиційних сімейних відносин, на надання необхідного соціального захисту сім'ям, які перебувають на етапі становлення, а також на забезпечення гідних умов життя цієї категорії молодих громадян України.

Списки використаних джерел:

1. Стратегії демографічного розвитку на 2006–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat6.stat.lviv.ua/PXWEB2007/ukr/publ/strateg.pdf

2. Скуратівський, В. А. Політика сімейна / В. А. Скуратівський, Л. М. Мельничук // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]. – Київ, 2011. – Т. 4. – С. 514–516.

3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лютого 1993 р., N 2998-XII із змінами і доп. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/299812?test=dCCMfOm7xBWM2vXEZiJMycA/HI4O2s80msh8Ie

4. Ноур, А. М. Щорічна державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року «сім'я в умовах становлення незалежної України (1991–2003 роки) [Електронний ресурс] / А. М. Ноур, В. Г. Захарченко. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/2-3.2005/143-160.pdf

5. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. – Тернопіль : Терно граф, 2017. – 100 с.

6. Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р., № 341. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/341-2013- %D0 %BF

7. Піддубний, С. А. Сімейна політика як складова соціальної безпеки держави [Електронний ресурс] / С. А. Піддубний // Сімейна політика в Україні : проблеми і перспективи розвитку : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2018 р.). – Київ, 2018. – С. 130–134. – Режим доступу: http://ispp.org.ua/files/1526459118.pdf

УДК 316.47

ОСОБЛИВОСТІ ТА БАР'ЄРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Маслова Вікторія Володимирівна, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Булгакова Світлана Андріївна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Маслова В. В., Булгакова С. А. Особливості та бар'єри соціалізації осіб з інвалідністю

У статті розглядаються особливості та бар'єри соціалізації осіб з інвалідністю. Показано, що зміни суспільних відносин і пов'язані з ними соціальні потрясіння болісно переживають незахищені верстви населення, до яких відносяться, зокрема, особи з інвалідністю. Головна проблема людини з інвалідністю полягає в порушенні її зв'язку зі світом, в малій мобільності, обмеженості контактів з іншими людьми, в недостатньому спілкуванні, недоступності низки культурних цінностей. Проблеми адаптації осіб з інвалідністю пов'язані з тим, що їм складно засвоїти норми і правила поведінки через наявність порушень, відсутність прикладів з боку інших людей, неможливість спільного спілкування в реальних умовах. Найпершим завданням будь-якого здорового суспільства в критичні періоди розвитку є находження в собі сил, щоб компенсувати труднощі соціально незахищених груп населення увагою до їхніх потреб і турботам, гуманним ставленням до цих людей, реальними кроками, які підтверджують, що особи з інвалідністю можуть бачити, творити, жити активним і повноцінним життям.

Ключові слова: особа з інвалідністю, соціалізація, вид відхилень, модель соціалізації осіб з інвалідністю, бар'єр соціалізації.

Maslova V., Bulgakova S. Features and barriers of socialization disabled person

The article deals with the peculiarities and barriers of socialization of persons with disabilities. It is shown that changes in social relations and the social upheavals associated with them are painfully affected by vulnerable segments of the population, including persons with disabilities.The main issue of a person with a disability is the violation of its connection with the world, in the small mobility, limited contacts with other people, inadequate communication, inaccessibility of a number of cultural values. Problems of adaptation of persons with disabilities are connected with the fact that it is difficult for them to learn the norms and rules of conduct due to the presence of violations, the lack of examples from other people, the impossibility of communicating in real conditions.The very first task of any healthy society in critical periods of development is to find strength in order to compensate for the difficulties of socially vulnerable groups of the population by paying attention to their needs and concerns, the humane attitude towards these people, real steps that prove that people with a disability can see, to create, to live an active and full-fledged life.

Key words: person with disability, socialization, type of deviations, model of socialization of persons with disabilities, barrier of socialization.

Постановка проблеми. Корінні зміни суспільних відносин і пов'язані з ними соціальні потрясіння болісно переживають незахищені верстви населення, до яких відносяться, зокрема, люди з інвалідністю. Особливо гостро вони відчувають ослаблення державної підтримки, яке породжує незворотні негативні процеси у суспільстві та вимагає негайних заходів з подолання ситуації, що склалася. Найпершим завданням будь-якого

здорового суспільства в критичні періоди розвитку є находження в собі сил, щоб компенсувати труднощі соціально незахищених груп населення увагою до їхніх потреб і турботам, гуманним ставленням до цих людей, реальними кроками, які підтверджують, що особи з інвалідністю можуть бачити, творити, жити активним і повноцінним життям.

Проблеми соціалізації осіб з інвалідністю, незважаючи на свою актуальність, все ще залишаються слабо вивченими, тоді як до даної категорії за даними ООН відноситься майже 10 % жителів планети. Обмежені фізичні можливості припускають виникнення обмежень у життєдіяльності та соціальній дезадаптації, як наслідків порушень в розвитку, скруті в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками. Все це вимагає від суспільства докладання певних додаткових зусиль, заходів і засобів, серед яких можуть бути спеціальні соціальні програми, центри з реабілітації, навчальні заклади тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Мислителі з найдавніших часів замислювалися про проблеми взаємовідносин між людьми, деякі з них не залишали без уваги і проблему взаємовідносин суспільства і осіб з особливостями розвитку: Конфуцій, Платон, Аристотель, Плутарх, Сенека та ін. В епоху Відродження ідеї антропоцентризму і гуманізму привели до науковому інтересу по відношенню до людей з особливостями розвитку і окремим спробам їх навчання.

У наступні століття багато мислителів, так чи інакше, торкалися теми людини з обмеженими можливостями розвитку: Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, Д. Дідро, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, А. Н. Радищев, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, К. Маркс, Ф. Енгельс, А. І. Герцен, В. М. Бехтерєв, А. Біне і ін.

Значний внесок у розвиток системи спеціальної освіти внесли вчені П. Понсе де Леон, Д. Кардано, В. Гаюї, Ф. Пинель, Е. Сеген, Ф. А. Рау, А. Куссмауль, І. А. Сікорський, Л. С. Виготський, П. П. Блонський, Г. Я. Трошин, В. І. Лубовский, І. А. Соколянський, В. В. Лебединський, Ф. Ф. Рау, Ж. І. Шиф, Л. В.Занков, М. І. Земцова, Е. І. Леонгард, Т.А. Власова, А. І. Мещеряков, А. В. Ярмоленко, М. С. Певзнер, М. Є. Хватцева, О. П. Правдіна, Р. Е. Левіна, С. Я. Рубінштейн.

В Україні проблему соціалізації осіб з інвалідністю вивчали Бочелюк В. Й., Турубарова А. В., Богданова І. М., Єлісєєва Ю. М., Гладиш М. О., Черноусов А., Іноземцева С., Єременко І. В., Заплотінська Н., Мирошніченко Н. О., Стадієнко Н., Тюптя Л. Т., Іванова І. Б., Андрійчук С., Капська А. Й., Кривоконь Н. І., Яременко І. М.

Мета дослідження – проаналізувати особливості соціалізації осіб з інвалідністю, а також бар'єри, щодо соціалізації певної категорії клієнтів соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. У процесі соціальної взаємодії людина як соціальна істота набуває певний соціальний досвід, який стає невід'ємною частиною особистості. Соціалізація - це процес і результат засвоєння і подальшого активного відтворення індивідом соціального досвіду. Процес соціалізації нерозривно пов'язаний із спілкуванням та спільною діяльністю людей та може одночасно носити регульований, цілеспрямований і нерегульований, стихійний характер.

У дослідженнях виділяють первинну і вторинну соціалізацію. Первинна соціалізація є чимось більшим, ніж просто когнітивним навчанням, і пов'язана з формуванням узагальненого образу дійсності. Вторинна соціалізація являє собою придбання специфічно-рольового знання, коли ролі прямо або опосередковано пов'язані з поділом праці. Однак, існує і інше уявлення про поняття «соціалізації», в рамках якого вона розглядається як процес, що протікає в двох напрямках - становлення людини як особистості і становлення людини як суб'єкта діяльності.

Таким чином, основна мета соціалізації полягає в тому, щоб перевести людину з біологічного стану в самостійну соціальну особистість, що володіє самосвідомістю. Людина, яка усвідомлює власний образ, розуміє свою відмінність від інших, знаходить своє місце і відіграє свою роль в суспільстві. Соціалізація можлива тільки при взаємодії

індивідів. Цей процес будується на міжособистісних відносинах. В результаті відбувається передача фізіологічного і морального досвіду, соціальних норм, людських цінностей; розуміється власна відповідальність, права і обов'язки перед суспільством, зміст та значення подій і вчинків.

До певної категорій клієнтів соціальної роботи, що потребують допомоги у процесі соціалізації, відносяться люди з інвалідністю.

Відповідно до Декларації про права інвалідів (ООН, 1975) інвалід - це будь-яка особа, не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормальної особистої і (або) соціального життя в силу вродженого або набутого недостатньої кількості фізичних або розумових можливостей. На думку авторів, поняття «інвалід» слід відносити не стільки до суб'єкта життєдіяльності, стільки розглядати його як соціальне явище, а саме результат взаємодії психофізичних обмежень і бар'єрів соціального характеру.

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні «людиною з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисту». Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19.12.2017 року у тексті Закону України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні» слова «інвалід», «дитина-інвалід» та «інвалід з дитинства» в усіх відмінках і числах замінено відповідно словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю» та «особа з інвалідністю з дитинства» у відповідному відмінку і числі.

На думку більшості вітчизняних дослідників, інвалідність - це специфічна ситуація розвитку і стану особистості, що супроводжується обмеженнями життєдіяльності в найрізноманітніших її сферах.

Є багато класифікацій відхилень у здоров'ї і розвитку. Однією з найпоширеніших є британська тризірковий шкала обмежених можливостей [2]:

– недуга – втрата або аномалія психічних або фізіологічних функцій, елементів анатомічної структури, що утруднює певну діяльність;

– обмежена можливість – втрата здатності (внаслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність в межах того, що вважається нормою для людини;

– недієздатність – наслідок дефекту або обмежена можливість конкретної людини, перешкоджає або обмежує виконання ним певної нормативної ролі, виходячи з вікових, статевих або соціальних факторів.

Розглянемо види відхилень у здоров'ї [2]:

1) фізичні: тимчасові або постійні відхилення в розвитку і (або) функціонуванні органу (органів) людини, хронічні соматичні захворювання, інфекційні захворювання;

2) психічні: тимчасові або постійні відхилення в психічному розвитку людини (порушення мови, пошкодження мозку, порушення розумового розвитку затримка психічного розвитку психопатії);

3) складні: поєднання фізичних і психічних відхилень (дитячий церебральний параліч і т. п.);

4) важкі: поєднання фізичних і психічних відхилень, при яких оволодіння освітою в обсязі державних стандартів неможлива (ідіотія, аутизм і т. д.).

У нашій країні якість життя осіб з інвалідністю та їх соціалізація нижче рівня решти населення, що пов'язано з наступним:

- недостатністю в нашому суспільстві гуманізму та милосердя по відношенню до осіб з інвалідністю;

- нерозвиненістю та непристосованістю соціальної інфраструктури міст і сільських населених пунктів з урахуванням задоволення основних потреб осіб з інвалідністю;

- низьким рівнем матеріального забезпечення та соціального обслуговування, їх недостатньою гнучкістю;

- низькою якістю або відсутністю технічних засобів і пристосувань, необхідних для обслуговування, пересування і праці людей з інвалідністю;

- наявністю значних труднощів в отриманні якісної професійної, особливо вищої освіти, в задоволенні духовних потреб.

Зараз у світі є кілька моделей соціалізації осіб з інвалідністю.

Модель соціально-педагогічної роботи - це сукупність теоретичних положень і технологій практичної соціально-педагогічної діяльності щодо інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство.

В рамках медичної моделі інвалідність розуміється як особиста проблема особи з інвалідністю, тобто обмежені можливості розглядаються в контексті взаємозв'язку між певною людиною і її недугою. Завдання соціальної роботи полягає в підтримці життєдіяльності особистості, переважно за допомогою медичних заходів, і домінуючому акценті на соціальний захист осіб з інвалідністю.

Стрижнем соціальної моделі є взаємозв'язок між особою з інвалідністю і соціумом, а не відхилення у його здоров'ї і розвитку. Обмежені можливості розуміються як наслідок того, що соціальні умови звужують можливості самореалізації осіб з інвалідністю, тобто вони розглядаються скоріше як дискримінована група, ніж аномальна.

У зв'язку з розглянутими моделями, можна зробити висновок: необхідна інтеграція осіб з інвалідністю у суспільстві через створення для них умов для максимально можливої самореалізації, а не шляхом пристосування осіб з інвалідністю до норм і правил життя здорових людей. Суспільство має адаптувати наявні в ньому стандарти до потреб осіб з інвалідністю для того, щоб вони не відчували себе заручниками обставин і обмеженої дієздатності.

Детальніше зупинимося на бар'єрах, які ставить перед людиною інвалідність. В першу чергу можна говорити про фізичне обмеження або ізоляцію осіб з інвалідністю - це обумовлено фізичними, чи сенсорними, або інтелектуально-психічними вадами, які заважають йому самостійно пересуватися і (або) орієнтуватися в просторі. З іншого боку, фактори зовнішнього середовища можуть збільшити або, навпаки, компенсувати вплив цих індивідних недоліків. В цьому аспекті прийнято говорити не тільки про безбар'єрне середовище для інваліда, але також про доброзичливе або неприязне середовище. Це обмеження викликає багато наслідків, що ускладнюють становище особи з інвалідністю, і вимагає прийняття спеціальних заходів, що усуватимуть просторову, транспортну, побутову ізоляцію інваліда, емоційну депривацію і забезпечують можливість трудової адаптації.

Другий бар'єр – це трудова сегрегація, або ізоляція особи з інвалідністю: через свою патологію індивід з інвалідністю має вкрай вузький доступ до робочих місць або не має його зовсім. У ряду випадків особа з інвалідністю абсолютно не здатна до трудової діяльності, навіть найпростішої. Однак в інших ситуаціях їм пропонуються або виявляються доступні робочі місця, які потребують низької кваліфікації, що передбачають монотонну, стереотипну працю і невисоку заробітну плату. Таке становище зумовлено не тільки і не стільки обмеженістю їх індивідуальних фізичних або інтелектуальних ресурсів, скільки нерозвиненим характером ринку праці для осіб з особливими потребами. В умовах «дикої» ринкової економіки адаптація робочих місць для таких індивідів розглядається роботодавцями як невигідна і небажана.

Третім бар'єром в житті людей з інвалідністю виступає малозабезпеченість, що є наслідком соціально-трудових обмежень: ці люди змушені існувати або на невисоку заробітну плату, або на допомогу (яка теж не може бути достатнім для забезпечення гідного рівня життя індивіда). Втім, в останні роки з'явилися особи з числа підприємців, які отримали інвалідність внаслідок травми, терористичного акту і т. д. Фінансові

обмеження не є для них значущими. Однак подолання всіх інших бар'єрів вимагає від них чималих зусиль.

Важливим бар'єром, який важко подолати, для людини з інвалідністю є просторово-середовищний. Навіть в тих випадках, коли особа з фізичними обмеженнями має засоби пересування (протез, крісло-коляска, спеціально обладнаний автомобіль), сама організація житлового середовища і транспорту поки не є дружньою по відношенню до неї, бракує обладнання і пристосувань для побутових процесів, самообслуговування, вільного пересування. Люди з сенсорними порушеннями відчувають дефіцит спеціальних інформаційних засобів, які повідомляють про параметри навколишнього середовища. Для осіб з інтелектуально-психічними обмеженнями відсутні можливості орієнтуватися в середовищі, безпечно пересуватися і діяти в ній.

Для всіх типів осіб з інвалідністю, ймовірно, важливою перешкодою є інформаційнийбар'єр, який має двосторонній характер. Людям з інвалідністю складно отримувати інформацію як загального плану, так і тієї що має безпосереднє значення для них. Це викликано і економічними причинами, і дефіцитом спеціальних носіїв інформації, і нерозвиненістю сучасних глобальних інформаційних систем в нашій країні. Звичайно, структурована інформація потрібна тільки тим людям з інвалідністю, які мають збережений або більш-менш збережений інтелект, мінімальний рівень здібностей до пізнання, критичної оцінки навколишньої дійсності і до самооцінки. Дефіцит інформації або її недостатня насиченість можуть привести до незворотнього згасання інтелектуальних здібностей таких осіб. З іншого боку, існує інформаційний бар'єр, що відгороджує суспільство від інваліда: особам з інвалідністю набагато складніше уявити свої погляди і позиції, донести до суспільства свої потреби і інтереси. Тому можуть виникати невірні погляди про потреби людей з інвалідністю, особливості їх особистості. На основі таких спотворених поглядів виникають забобони і фобії, які ускладнюють комунікації між такими людьми і соціумом.

Емоційний бар'єр також є двостороннім, він може складатися з непродуктивних емоційних реакцій оточуючих з приводу інваліда - глузування, незручності, почуття провини, гіперопіки, страху і т. д. і фруструючих емоцій людини з інвалідністю: жалість до себе, недоброзичливість по відношенню до оточуючих, очікування гіперопіки, прагнення звинуватити когось у своєму дефекті, прагнення до ізоляції і тощо. Подібний комплекс ускладнює соціальні контакти в процесі взаємин людини з інвалідністю і його соціального середовища. І сам індивід з інвалідністю, і його найближче оточення мають гостру потребу в тому, щоб емоційний фон їх взаємовідносин був нормалізований.

Також, комплексний характер має комунікативний бар'єр, обумовлений кумуляцією дії всіх перерахованих вище обмежень, деформують особистість людини. Розлад спілкування, одна з найважчих соціальних проблем людей з інвалідністю, є наслідком і фізичних обмежень, і емоційної захисної самоізоляції, і випадання з трудового колективу, і дефіциту звичної інформації.

Висновки. Зробивши аналіз специфіки соціальної адаптації осіб з інвалідністю можна прийти до висновку, що сам процес організації соціальної адаптації набуває виняткової актуальності в переломні періоди життєдіяльності людини з інвалідністю. Соціальна адаптація спрямована на пристосування до стану, що виникає в результаті каліцтва або хвороби, навчання користуватися різними технічними та іншими засобами, передбаченими для підтримки цієї категорії населення.

Найважливішими умовами досягнення цілей соціальної адаптації є, з одного боку, впровадження в суспільну свідомість ідеї рівних прав і можливостей для осіб з інвалідністю, а з іншого – формування суб'єктної позиції у осіб з інвалідністю по відношенню до процесу подолання труднощів і прагнення до підвищення ефективності своєї соціальної адаптації в суспільстві. Ефективність соціальної адаптації людей з інвалідністю значною мірою обумовлена гармонією, взаємодоповнення цих двох процесів,

усвідомленням і культивуванням цих ідей у суспільстві. Саме соціальні служби покликані сприяти, з одного боку, ефективній адаптації особи з інвалідністю у соціумі, з іншого боку - профілактиці формування неадекватного ставлення до феномену інвалідності.

У висновку можна сказати, проблема соціалізації людей з інвалідністю й досі залишається актуальною і потребує багато зусиль на шляху її вирішення.

Список використаних джерел:

1. *Богданова, І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. для студентів і викладачів ВНЗ / І. М. Богданова. – Київ : Знання, 2008. – 343 с.*
2. *Єлісєєва, Ю. М. Особливості соціалізації дітей шкільного віку з ОВЗ / Ю. М. Єлісєєва // Молодий вчений. – 2016. – № 3. – С. 959–964.*
3. *Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21.03.1991 р., № 875-XII із змінами і доп. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875-12*
4. *Іванова, І. Б. Соціальна робота : теорія і практика / І. Б. Іванова, Л. Т. Тюптя. – Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.*
5. *Капська, А. Й. Соціальна робота : технологічний аспект : навч. посіб. / А. Й. Капська; за ред. А. Й. Капської. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.*
6. *Кривоконь, Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні : навч. посіб. / Н. І. Кривоконь. – Чернігів: Чернігів. держ. технолог. ун-т, 2012. – 320 с.*

УДК 316.334:373.66

ДЕЯКІ СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Николаєва Валентина Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології управління, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

Николаєва В. І. Деякі сучасні теоретико-методологічні підходи сутності соціальної роботи

У статті розглядаються деякі положення і концепції соціальної роботи, що потребують додаткових пояснень і уточнень. Соціальна робота має мультідисциплінарний характер і спирається на концептуальні розробки інших гуманітарних наук. Місія соціальної роботи – надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій. Професійна соціальна робота спрямована на вирішення проблем та зміни. Автором розкриті три типи поглядів на соціальну роботу: рефлексивно-терапевтичні; соціалістично-колективістські; індивідуалістично-реформістські.

В західних країнах дискутують про місію соціальної роботи, про те, щоб помістити її між функцією соціального контролю та соціальних змін. Функції соціального контролю часто асоціюються із звичайними видами діяльності в соціальній роботі, такими, як стримування і обмеження проблемної поведінки.

Теорія соціальної роботи є соціально-науковою суспільною та прикладною наукою, завдання, зміст і перспективи якої формуються у контексті розвитку практики соціальної роботи, у тісному зв'язку з державною соціальною політикою. Можна стверджувати, що соціальна робота уявляє собою взаємопов'язану систему цінностей, теорії та практики.

Ключові слова: соціальна робота, місія, мультідисциплінарний характер, соціальний контроль, соціальні зміни.

Nikolaeva V. Some modern theoretical and methodological approaches to the essence of social work

This article discusses some of the provisions and concepts of social work, requiring additional explanation and clarification. Social work has a multidisciplinary character and is based on the conceptual development of other humanities. The mission of social work is to enable people to develop their own potential as fully as possible, to enrich their lives and to prevent dysfunctions. Professional social work is aimed at solving problems and changes. The author discovers three types of views on social work: reflexive-therapeutic;socially-collective, individualist- reformatory.

One of these is the role and mission of profession, and in the west, this is often posed as debate between the functions of social control and social change. Social control functions are often associated with conventional social work activities such as restricting or limiting the problematic behavior of others.

The theory of social work is a social-scientific social and applied science., the task, content and prospects of which are formed in the context of the development of the practice of social work, in close connection with the state social policy. It can be argued that social work represents an interconnected system of values, theory and practice.

Key words: social work, mission, multidisciplinary character, social control, social changes.

Постановка проблеми. Наука не може обмежуватися тільки вивченням впливу різних чинників на окремо взяту сферу, необхідно досліджувати загальні закони і принципи не просто взаємодії, а цілісного інтегрального впливу заради досягнення мети– забезпечення безпеки членів суспільства і підвищення якості їх життя.

Соціальна робота як наука в Україні знаходиться на стадії становлення. Вона має мультідисциплінарний характер і спирається на концептуальні розробки суміжних сфер знання й адаптації їх до потреб соціальної роботи. Тому для неї характерна предметна невизначеність, домінування із інших областей пізнання і формування специфічного понятійного поля на засадах уточнення меж понятійного простору, характерного для даної області. Соціальна робота як специфічна область пізнання зазнає значні зміни.

Аналіз досліджень і публікацій. Як стверджує М. Фірсов [1], що саме у період з 1990 року і по сучасний час в освіті домінують модерністські підходи, що формуються на основі переосмислення соціальних та медичних підходів у соціальній роботі.

Постмодернізм заперечує універсальні моделі пояснення та описання реальності й висуває принципіальний плюралізм у підходах та цінностях. Відносність понять, цінностей пов'язується з суб'єктивністю. Для постмодернізму характерне заперечення авторитетів, універсальних принципів та абсолютних істин. Такі підходи приводять до того, шо абсолютною цінністю в соціальній роботі стає клієнт і його запити.

Питання теоретичного осмислення соціальної роботи здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Бех, В. Бочарова, В. Сидоров, І. Грига, І. Звєрєва, О. Іванов, А. А. Капська, А. Козлов, В. Курбатов, М. Лукашевич, М. Пейн, Ш. Рамон, М. Туленков, Т. Семигіна, С. Тетерський, В. Поліщук, В. Полтавець, Г. Попович, В. Савицький, С. Харченко, Є. Холостова, М. Фірсов та інші.

Отже, на сьогоднішній день здійснюється систематизація накопичених знань, апробованих практичних надбань і розширення категоріально-термінологічного поля соціальної роботи, тому деякі положення і концепції потребують додаткових пояснень і уточнень.

Незважаючи на те що області пізнання можливо описати, структурувати, визначити можливі межі дати точне визначення соціальної роботи та її місії на сьогоднішній момент не уявляється можливим. Соціальна робота, її сутність, зміст залежить від конкретних історичних, соціально-економічних, політичних умов у тому чи іншому суспільстві.

Мета статті: розкриття специфічних рис і характеристик соціальної роботи, які дозволять найбільш точно описати зміст і місію соціальної роботи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Пошук ефективності соціальної роботи у вирішенні соціальних проблем вимагає звернутися до концепції соціальних змін як однією із пріоритетних теоретичних парадигм. Вивчення змін за допомогою синтезу різних гуманітарних наук дозволяє реалізації першочергових завдань: пошук шляхів гармонізації взаємодії особистості та навколишнього середовища; становлення оптимальних відносин між людьми у суспільстві, групі, громаді; зміна ситуації клієнта на основі стимулювання його соціального й особистісного потенціалу.

Згідно положень, висловлених Європейської Асоціації Шкіл соціальної роботи: «Соціальна робота, впроваджується у різних формах, має місце там, де відбуваються численні комплексні взаємодії між людьми та їхнім середовищем. Місія соціальної роботи–надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій. Професійна соціальна робота спрямована на вирішення проблем та зміни. Соціальні працівники, таким чином, є «агентами» змін у суспільстві, а також у житті людей, сімей та громад, яким вони послуговуються» [2].

Звичайно, що знання переносяться із загальних теорій соціальних наук в теорію соціальної роботи і навпаки. Між теорією і практикою існують складні відносини, які

характеризуються взаємовпливом. Перед практиками стоїть питання про необхідність прийняття рішення про вибір однієї теорії або поєднання теорій (селективний або еклектичний підхід).

Теорії можуть спиратися на академічні, практичні, організаційні джерела, і відповідно в них будуть переважати або поєднуватися різні погляди. В Україні склалася дуже цікава ситуація. Спочатку виникла практична соціальна робота у 90-х роках минулого століття, і тільки у 21 сторіччі почалися деякі наукові дослідження, а також перенесення зарубіжного досвіду і навіть копіювання. Отже, ми повинні знаходити шляхи для з'єднання теорії та практики на основі різних варіантів і, тому, доречне уникати будь-якої полеміки за професійний вплив між різними представниками соціальної роботи.

Представляється доцільним згадати книгу Малколма Пейна «Сучасна теорія соціальної роботи», де наводяться 3 типи поглядів на соціальну роботу:

рефлексивно-терапевтичні;

соціалістично-колективістські;

індивідуалістично-реформістські [3].

У рефлексивно-терапевтичному підході місія соціальної роботи визначається як забезпечення благополуччя індивідів, груп і мікросоціальних груп в суспільстві через сприяння особистісному розвитку і самореалізації. При цьому, процес взаємного впливу клієнта та соціального працівника робить соціальну роботу рефлексивною, шляхом відповідності соціальним інтересам практичної діяльності соціальних працівників і формує їх уявлення про практику. Завдяки цьому процесу клієнти набувають здатність керувати своїми почуттями і будувати своє життя.Даний підхід відображає соціально-демократичну політичну філософію соціальної роботи–економічний і соціальний розвиток має здійснюватися спільно з рухом до індивідуального і соціального розвитку.

Соціалістично-колективістські погляди розглядають місію соціальну роботу як забезпечення співпраці і взаємної підтримки в суспільстві, для того щоб найбільш незахищені та неблагополучні соціальні верства населення могли розраховувати на здатність до самостійного життя. Соціальна робота налагоджує зв'язки між клієнтами і соціальними системами, стимулює активність людей, надає можливості для отримання нових знань і співробітництва, формуючи об'єднання і організації й стимулюючи їх активну участь.Більш того, представники цього підходу підкреслюють, що індивідуальне і соціальний розвиток цих категорій населення неможливі доти, поки не будуть проведені соціальні перетворення у суспільстві із дотримання принципу соціальної справедливості.

Індивідуалістично-реформістські теорії розглядають соціальну роботу як таку, що відповідає потребам індивідів та покращує послуги, частиною яких вона є. У контексті цього підходу соціальна робота розглядається як частина соціального захисту, яку пропонує індивідам суспільство. Вона відповідає потребам людей, надає соціальні послуги, підвищує їх якість і ефективність. як підхід підтримки стабільності. Згідно їх позиції, соціальна робота підтримує соціальний порядок і соціальну структуру суспільства, а також підтримує людей у важких ситуаціях, повертає їх до стабільного стану. Цей підхід відображає ліберальну, раціонально-економічну політичну філософію, яка стверджує гарантовану законом особисту свободу в умовах ринкової економіки в якості найкращого варіанту організації суспільства.

Відомий український дослідник з соціальної роботи Т. Семигіна, так коментує зміст цих поглядів: «У кожному з цих підходів міститься своя точка зору на цілі і сутність соціальної роботи в забезпеченні соціального захисту в будь-якому суспільстві. Представники цих підходів критикують інші підходи або намагаються ввести в них поправки. Наприклад, прагнення до особистісного. Отже, соціальні працівники визначають та відповідають на потреби від імені суспільства, забезпечуючи ефективне використання ресурсів, здійснюють в агенціях представництво клієнтів та при змінах політики – агенції» [4].

Соціальна робота в Україні перебуває у стані реформування, тому її філософія та функції усе ще чітко не визначені. Проте деякі не є унікальними. Однією з таких дилем є місія соціальної роботи. Усі ці категорії будуть відрізнятися в залежності від напрямків, видів та рівнів соціальної роботи. У західних практиках до сих пір ведуться дискусії відносно цього. Одні вважають віднести місію до функції соціального контролю, інші–до функції соціальних змін, а треті – поставити посередині між функціями соціального контролю та соціальних змін.

Сам термін «соціальний контроль» був введений в науковий обіг французьким соціологом і соціальним психологом Габріелем Тардом. Найбільш розгорнуту теорію соціального контролю розробили американські соціологи Е. Росс і Р. Парк. Росс намагався знайти і вивчити способи досягнення рівноваги між забезпеченням соціальної стабільності, з одного боку, і індивідуальної свободи–з іншого. Він вважав за необхідне перш за все внутрішній етичний і соціальний контроль, заснований на інтерналізації суспільних цінностей. Роберт Парк, один із засновників чиказької школи, автор «класичної» соціально-екологічної теорії, вважав, що суспільство–це і є контроль і згоду. Він розумів соціальний контроль як особливий засіб, що забезпечує певне співвідношення між людською природою і соціальними силами.

Отже, соціальний контроль – це спосіб саморегуляції суспільної життєдіяльності, що за допомогою прийнятих у суспільстві соціальних цінностей і норм забезпечує упорядковане функціонування всіх її компонентів. Під соціальним контролем розуміють авторитет суспільної думки, гласності результатів, оцінок поводження і діяльності людей [5].

Як видно з визначення, діяльність системи соціального контролю передбачає виконання широкого комплексу заходів (санкцій) як позитивного, так і негативного характеру. Ця діяльність здійснюється суб'єктами соціального контролю. П. Бергер виділяє кілька суб'єктів, акторів соціального контролю: держава і правоохоронні органи; соціальні норми; професійне середовище та сім'я; спеціалізовані установи: інтернати, лікарні, пансіонати, спеціальні школи.

Мабуть, одним з провідних акторів системи соціального контролю є держава і правоохоронні органи. За Т. Парсонсом, вони виконують функцію інтеграції, тобто підтримки внутрішньої єдності і припинення можливих відхилень. Протидія індивідуальним і масовим відхилень, або девіацій, є найважливішим завданням системи соціального контроля. Для того щоб краще відобразити її сутність, ми назвемо її репресивної. Репресивна функція являє собою комплекс коштів, процедур, дій, які спрямовані на усунення, припинення різних видів деликвентного (злочинного) і девіантної поведінки. Ця функція реалізується різними формами соціального контроля: формальної, неформальної тощо [6].

Можна вказати на такі відмінні риси соціального контролю:

1) впорядкованість, категоричність і формалізованість: соціальні норми нерідко застосовуються до індивіда без урахування його особистісних особливостей; іншими словами, людина повинна прийняти норму тільки тому, що він є членом цього товариства;

2) зв'язок з санкціями–покараннями за порушення норм і заохоченнями за їх дотримання;

3) колективне здійснення соціального контролю: соціальна дія часто є реакцією на ту чи іншу поведінку людини, а отже, може бути як негативним, так і позитивним стимулом при виборі цілей і засобів їх досягнення [6].

Соціальний контроль спрямований на те, щоб зробити звичкою стандарти поведінки в певних ситуаціях, які не викликають заперечень соціальної групи або всього суспільства. Базуючи свою діяльність на спільне визнання культури даного суспільства або групи, на прищепленні її цінностей і норм своїм членам шляхом виховання, соціальний контроль покликаний гарантувати відповідність поведінки людини цим

цінностям, нормам і ролям. Насамперед особливо значима, безпосередня і наочна роль соціального контролю у превенції та припиненні соціальних відхилень, в першу чергу девіантної поведінки людей та їх груп.

Вважаємо за доцільне надати пояснення з приводу вищеназваних функцій. Функції соціального контролю часто асоціюються із звичайними видами діяльності в соціальній роботі, такими, як наприклад, стримування та обмеження проблемної поведінки інших людей. Це стосується, насамперед, захисту прав дітей від насильства батьків або реабілітація неповнолітніх злочинців. Хоча методи соціального контролю є часто необхідними для стримування девіантної поведінки, що може зашкодити іншим людям. У той же час, необхідно бути застережними, щодо надто черезмірне захоплення соціальними працівниками виконанням функцій соціального контролю іноді призводить до дій, метою яких є підсилення дотримання та відповідності певному стандарту таким чином, що не дозволяє окремим категоріям населення, сім'ям та громадам стверджувати своє право бути відмінними від інших. Крім того спеціалістам з соціальної роботи не вдається подолати певні форми дискримінації, що, на жаль, поки що існують у суспільстві та соціальної справедливості. Проведення соціальних змін, що досить часто асоціюються з позитивною соціальною роботою, включає діяльність, що сприяє дотриманню прав вразливих верств населення у суспільстві, включаючи розробку нової державної політики, послуг та пільг, які відповідають потребам цих категорій. Якщо основна функція соціальної роботи відтворює дотримання соціальній справедливості та соціальним змінам, то роль соціального працівника стає більш чіткою.

Відтак, соціальний працівник сприяє соціальним змінам незахищеним верствам населення навіть якщо інколи це робиться за рахунок обмеження прав інших людей, що мають більше повноважень. Наприклад, соціальний працівник проводить професійне втручання у сім'ї, в яких існує проблема недогляду за дітьми та вчинення насильства над дітьми; у першу чергу, пріоритет віддається забезпеченню та захисту прав дитини, навіть якщо це передбачає накладення обмежень на права батьків.

Відповідальність соціальної роботи за соціальні зміни – це функція, що відображена у міжнародному визначенні соціальної роботи, яке було прийняте Міжнародною Асоціацією Шкіл Соціальної Роботи та Міжнародною Федерацією Соціальної Роботи у липні 2002 року. «Професія соціального працівника сприяє соціальним змінам, вирішенню проблем у стосунках між людьми, наснаженню та звільненню людей з тим, щоб збільшити їх благополуччя. Користуючись теоріями поведінки людини та соціальних систем, соціальні працівники проводять професійне втручання у тих місцях та в ті моменти, коли і де люди взаємодіють зі своїм середовищем. Принципи дотримання прав людини та соціальної справедливості є фундаментальними для соціальної роботи» [7].

У цьому коментарі йдеться також про те, що соціальна робота постала з гуманітарних і демократичних ідеалів, тому її цінності ґрунтуються на визнанні рівності, значущості та гідності усіх людей. У зв'язку з цим вона спрямована на задоволення потреб людей і розвиток людського потенціалу. Головною її мотивацією є права людини і соціальна справедливість. Цим обумовлені її повсякденна увага до вразливих груп населення, старання щодо викорінення бідності, надання свободи знедоленим, пригніченим людям з метою їх залучення до активного і повноцінного соціального життя. Методологія соціальної роботи ґрунтується на доказових наукових знаннях, а її результати оцінюють з урахуванням конкретних умов її здійснення.

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що основна місія соціальної роботи є обов'язок звертати увагу і намагатись усунути перешкоди та несправедливість, які існують у суспільстві, допомагати та мобілізувати окремих індивідуумів, групи та громади на збільшення свого благополуччя та розвиток їх можливостей вирішувати

проблеми; виступати на захист політики, що відповідає етичним принципам професії та спрямовувати свою діяльність на захист тих, хто не може сам себе захистити.

Зазначені вимоги накладають на соціальну роботу обов'язок виконувати таку місію, яка зумовлює професійне втручання на кількох рівнях суспільства: окремої людини, сім'ї, групи та державної політики. При такій трактовці створення зв'язків між політикою та практичною соціальною роботою стає «наріжним каменем» професії. Важливість цих положень витікає із: по-перше, політика в галузі соціальних послуг, як і інші функції держави, часто розробляється у надто централізованим способом, із недостатньою увагою до потреб споживачів цих послуг чи впливу на працівників, які повинні надати ці послуги. Доволі часто в результаті формується соціальна політика, яка не сприяє адекватній реакції на потреби тих, кому вона повинна слугувати, або така політика, що тільки декларує і практично мало що реалізується. Для того, щоб заохотити нововведення, розбудувати громадянське суспільство та створити більш дієві та ефективні соціальні служби, потрібен такий підхід до вироблення соціальної політики, який би передбачив більшу участь у цьому процесі зацікавлених сторін та завдяки якому соціальні працівники та громадські представники допомагали б формувати місцеву соціальну політику та соціальні служби.

Перспектива соціального розвитку вимагає зосередження уваги на таких зв'язках та на обов'язку працювати з людьми як для збільшення їх власних можливостей, так і для створення соціальних закладів, які будуть своєчасно реагувати на їхні потреби. Соціальна робота з громадами, створення можливостей проведення наукових досліджень на місцевому рівні, розробка нових соціальних служб з орієнтацією на сім'ю, а також безпосередня робота з окремими людьми та групами, виконуючи підтримуючу роль,–усе це приклади видів професійного втручання, що витікають при підході до соціальної роботи з точки зору соціального розвитку.

Крім того, соціальним працівникам необхідно критично оцінювати діапазон соціальних проблем та питань, співпрацювати у партнерстві зі своїми клієнтами та іншими закладами, що надають соціальні послуги, а також застосувати професійне втручання з тим, заради змін не тільки на особистісному рівні, але й на рівні громади і навіть усієї системи. У той же час, перспектива соціального розвитку визнає важливість економічного розвитку та пошуку стратегій, які зосереджуються на створенні як економічного, так і соціального благополуччя у громадах.

Ця загальна місія соціальної роботи має конкретні втілення у конкретних цінностях, знаннях та навиках, які потрібно розвивати у практичних соціальних працівників. Пріоритет повинен віддаватися саме етичним засадам, що асоціюються із соціальною справедливістю та обов'язком сприяти наснаженню клієнтів. Етичні кодекси соціальних працівників у багатьох країнах включають ці принципи, що вимагають від соціального працівника відмовитися від ролі «професіонала як експерта» і по можливості працювати у тісному контакті з клієнтами.

Потреби сьогодення вимагають від місії соціальної роботи оказувати позитивний вплив на соціальні системи, соціальне середовище та індивідуальні фактори з метою вирішення соціальних проблем. Це потребує звертати увагу і намагатись знизити або усунути перешкоди та несправедливість, які існують у суспільстві, допомагати та мобілізувати ресурси особистості і громади.

Слід зауважити, що в соціальній роботі соціум і клієнт виступають у нерозривній єдності, проте, способу описання даних об'єктів у єдиній понятійній системі поки не існує, тому використовуються способи й концепції, розроблені в інших науках.

Теоретики соціальної роботи розглядають проблеми клієнта на різних рівнях: індивідуальному, груповому, суспільному. Кожен з яких потребує своїх способів описання, для цього застосовуються як психологічні, так і соціологічні теорії.

Висновки. Таким чином, становлення знання як теоретичної, так і практичної соціальної роботи пов'язано з динамікою соціально-економічного розвитку суспільства, пошуком ефективних моделей взаємодії з клієнтом на усіх рівнях їх прояви, визначенням предмета пізнання та дослідження. У той же час, теорія соціальної роботи є соціально-науковою суспільною та прикладною наукою, завдання, зміст і перспективи якої формуються у контексті розвитку практики соціальної роботи, у тісному зв'язку з державною соціальною політикою. Можна стверджувати, що соціальна робота уявляє собою взаємопов'язану систему цінностей, теорії та практики.

Таким чином, в теорії та практиці соціальної роботи різні підходи можуть і доповнювати, і виключати один одного. Висновку про те, що являє собою соціальна робота, бути не може, але крізь її дискурсивне поле можна побачити сфери, де вона може бути застосована, а також проблеми, що стоять перед нею. Думки про її сутність варіюються в залежності від часу, соціальних умов і культури. Часові межі, соціальні умови і культура є факторами, які конструюють соціальну роботу в процесі взаємодії соціальних працівників, клієнтів і служб. Проте місія соціальної роботи вимагає розуміння взаємодії цих цілей, тобто наявності нашої власної конструкції щодо виконуваної діяльності. Вона включає уявлення про цінності соціальної роботи та теоріях її природи, наприклад знання соціологічних теорій про роль соціальної роботи в суспільстві або уявлення про її стосунки з іншими професіями. Подібний аналіз допомагає соціальним працівникам продумати свою власну позицію в цілому, а також визначити співвідношення різних підходів в кожному конкретному випадку.

Перспективи подальшого дослідження вважаємо у питаннях виокремлення проблемного поля інституалізації соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. *Социальна работа. Введение в профессиональную деятельность : учеб. пособие / отв. ред. А. А. Козлов. – М. : КНОРУС, 2005. – 368 с.*
2. *Соціальна робота, її мета і завдання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ssw.ukma.edu.ua/node/6*
3. *Пейн, М. Сучасна теорія соціальної роботи / М. Пейн. – Київ : Либідь, 2000. – 438 с.*
4. *Семигіна, Т. Міжнародне визначення соціальної роботи / Т. Семигіна, О. Брижовата // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002. – № 3/4. – С. 144–145.*
5. *Соціологічна енциклопедія : 1042 статті / уклад. В. Г. Городяненко. – Київ : Академвидав, 2008. – 455 с.*
6. *Соціологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Волович [та ін.]. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 808 с.*
7. *Social Work and Social Justice [Electronic resource] // IFSW news. – 2002. – N 2/3. – P. 6. – Mode of access: http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_32046-5.pdf*

УДК 316.35

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО СУЇЦИДУ

Овчарова Лідія Михайлівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Мовчан Ганна Вікторівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Овчарова Л. М., Мовчан Г. Технології соціальної роботи з особами, схильними до суїциду

В статті досліджено суїцид як соціальне явище, надається огляд наукової літератури з проблеми суїциду, розглядаються ознаки в поведінці особи, що є свідченням суїцидальних намірів. Розглянуто технології соціальної роботи з профілактики суїцидальної поведінки осіб, схильних до скоєння суїциду та соціальної реабілітації суїцидентів. Досліджено таки форми соціальної роботи з попередження суїциду, як «телефон довіри» та формування «позитивного мислення».

Ключові слова: суїцид, суїцидальна поведінка, технології соціальної роботи, профілактика, реабілітація, «телефон довіри», позитивне мислення.

Ovcharova L., Movchan A., Technologies of social work with persons easy to succid

The article investigates suicide as a social phenomenon, gives an overview of scientific literature on the problem of suicide, examines the signs in the behavior of a person who is evidence of suicidal intentions. The technologies of social work on the prevention of suicidal behavior of persons susceptible to committing suicide and social rehabilitation of suicidals are considered. The forms of social work on the prevention of suicide as a «phone of trust» and the formation of «positive thinking» have been explored.

Key words: suicide, suicidal behavior, technology of social work, prevention, rehabilitation, «telephone trust», positive thinking.

Постановка проблеми. Кожне самогубство - це особиста трагедія, яка передчасно перериває життя людини і завдає непоправної шкоди членам його сім'ї, друзям, суспільству. Щорічно в результаті самогубств гинуть понад 800 тис. чоловік – одна людина кожні 40 секунд. Ця проблема зачіпає місцеві спільноти, регіони і цілі країни. Серед найбільш уразливих груп – молодь; наразі самогубства є другою провідною причиною смерті людей у віці від 15 до 29 років в глобальному масштабі. Згідно даних Державного комітету статистики, Україна посідає перше місце серед європейських держав за кількістю самогубств – на 100 тисяч осіб у нас припадає 22 самогубства. Смерть від суїциду займає 3-е місце в Україні після природної смерті і смерті від зовнішніх причин. Найвищий рівень смертності в результаті суїцидів - 33,6 на 100 тис. населення - зафіксований в промислових регіонах Східної України, в Донецькій і Луганській областях.

З початку війни на Донбасі вчинили самогубство із-за посттравматичного синдрому більш ніж 500 українських військових. Серед способів здійснення самогубства переважає поранення вогнепальною зброєю (61 %) і повішення (31 %) [1]. Таким чином, статистичні дані свідчать про високу активність суїцидальної поведінки як серед населення країн світу, так і серед населення України.

У зв'язку з високим рівнем суїцидальної поведінки серед населення світу гостро стоїть питання про причини даного феномена і пошуку оптимальних технологій, покликаних унеможливлювати поширення суїцидальної активності.

Аналіз досліджень і публікацій. Автором першого соціологічного дослідження феномену самогубства і засновником суїцидології був французький соціолог Еміль Дюркгейм. Різні аспекти суїцидальної поведінки вивчали М. Фарбер, З. Фрейд, К. Меннінгер, Е. Шнейдерман, К. Хорні та ін. З вітчизняних психологів вивчала суїцидальну А. Г. Амбрумова. У своїх дослідженнях А. Г. Амбрумова відрізняє мотивацію піти з життя при істинних і маніпулятивних спробах суїциду. Це надає підставу зробити висновок, що вибір способу суїциду демонструє чи є справжнім намір померти. Вважаємо, це має методологічне значення в теорії та практики профілактичної роботи з корекції суїцидальної поведінки особи [2].

Соціальні причини суїциду розглядав П. Сорокін, М. Хальбвакс розподіляв самогубства на спокутні, в основі яких самозвинувачення особи, протестні, спрямовані на обвинувачення інших, і такі, що є результатом розчарування, невдоволеності. Недолік даних класифікацій в тому, що в їх основі змішані два критерії: мотив і причина здійснення суїциду [2]. Э. Шнейдман, Э. Гроллман надають свою класифікацію самогубств. Вважаємо більш вдалим класифікацію самогубств з поділом на істинні, демонстративні і приховані.

В розумінні причини скоєння самогубства, вчені дійшли згоди, що причина повинна бути в принципі одна, а факторів може бути багато. Е. Шнейдман в останніх роботах також підкреслює важливість одного психологічного механізму, що лежить в основі суїцидальної поведінки, - душевного болю (psychache), що виникає через фрустрації таких потреб людини, як потреба в приналежності, досягненні, автономії, вихованні і розумінні [2]. Соціальна робота з попередження суїциду має спиратись на теоретичні дослідження з питань сутності суїциду, причин суїцидальної поведінки та суїцидального мислення людини.

Мета дослідження – розглянути поняття суїциду як соціально-психологічного явища та технології соціальної роботи з суїцидентами.

На досягнення мети спрямовані завдання:

1. Розглянути поняття «суїцид».
2. Ознайомитися з технологіями соціальної роботи з суїцидентами.
3. Запропонувати профілактичні методи проти суїциду та суїцидального мислення.

Виклад основного матеріалу. Одне з перших визначень самогубства надається в роботах Е. Дюркгейма: «Самогубством називається всякий смертний випадок, що є безпосереднім або опосередкованим результатом позитивного або негативного вчинку, здійсненого самим потерпілим, якщо цей потерпілий знав про результати, що чекали його» [3]. Дюркгейм вказував на найбільш вірогідну причину скоєння самогубства– нестачу соціальних стосунків, особливо якщо проблема виникає несподівано.

У більшості країн Європи користуються визначенням, прийнятим робочою групою з профілактики самогубств і суїцидальних спроб регіонального європейського офісу Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Суїцид – дія з фатальним результатом, яку було навмисно почато і виконано таким, що помер в усвідомленні і очікуванні фатального результату, за допомогою якого померлий реалізував бажану зміну». Це визначення не включає опис конкретного бажання смерті, проте обмежує внесення в це поняття смертей осіб, що не розуміють або не усвідомлюють потенційну летальність своїх дій (ряд психотичних пацієнтів; особи, що страждають важкою розумовою відсталістю або деменцією).

Мета суїцидента – втеча від дійсності, що сприймається як ворожа. Сенс суїциду – вирішити усі проблеми безповоротно. Але практика свідчить, що людина, яка має на меті вчинити суїцид, свідомо чи несвідомо намагається повідомити оточуючих про скруту, в

якій опинилась та можливий акт самогубства. Неуважність до проблем людини з боку рідних та друзів є перешкодою своєчасного реагування на такі сигнали.

Успішність соціальної роботи з профілактики суїцидів багато в чому залежить від вміння соціального працівника розпізнати ознаки суїцидальності в поведінці людини. Серед таких ознак дослідники називають найбільш загальними депресію, усні або письмові натяки, що включають в себе міркування про самогубства, розповіді про свої проблеми, прохання про допомогу. Серед факторів, що сприяють думкам про самогубство, є соціальна ізоляція, відсутність підтримки родичів і друзів в скрутній ситуації, проблеми в навчанні або на роботі, проблеми міжособистісних відносин, невиліковні хвороби та інше.

Одним з найбільш важливих напрямів роботи з суїцидентами є профілактика (превенція) самогубств.

Організація соціальної роботи з особами, схильними до суїциду потребує системного підходу який би передбачав певні зміни у свідомості людини. Насамперед соціальний працівник вивчає внутрішньо сімейні стосунки та допомагає усунути виявлені негативні фактори, що спонукають людину до вирішення покінчити з життям.

Підтримка суїциденту може бути надана з боку сусідів, колег по роботі або навчанні, «товариств за інтересами». Крім цих заходів, соціальний працівник сприяє в наданні клієнтам необхідної соціальної допомоги (матеріальної, соціально-побутової, соціально-психологічної), надає соціально-психологічну допомогу близьким і родичам суїцидента.

Профілактика є частиною великої програми по відвертанню самогубств, здійснити яку тільки силами соціальних працівників неможливо. Для її реалізації потрібне залучення медичних психологів, психологів-консультантів, церковних служителів, працівників різних громадських і державних організацій і соціальних служб, волонтерів, створення груп самодопомоги, а також активна участь засобів масової інформації.

Одним із засобів профілактики скоєння самогубства є «телефон довіри». Такий вид соціальної послуги надає можливість людині, що опинилась у скрутному становищі і не взмозі самотужки знайти вихід, крім як піти із життя, анонімно звернутись по допомогу до кваліфікованого консультанта. Відсутність довірливих відносин з рідними або друзями перешкоджають відкритому обговорюванню незручних питань. Це можуть бути питання міжособистісних і сексуальних стосунків, хвороб, вживання наркотиків і таке інше.

У сучасній практиці використовується ряд моделей телефону довіри:

- професійна модель, коли на телефоні довіри працюють фахівці - психологи, лікарі, соціономи і так далі;

- волонтерська модель. Волонтер - це людина, яка добровільно прийшла в програму на заклик серця і, пройшовши спеціальну підготовку, безкоштовно віддає частину свого часу і сил, чергуючи на телефоні довіри;

- підліткова модель. Варіант телефону довіри, коли волонтерами-консультантами виступають підлітки, що пройшли спеціальну підготовку [6].

У Маріуполі вже багато років працює анонімна консультаційна лінія «Телефон довіри». Кожна людина стикається з життєвими труднощами, але не кожен може поділитися з близькими або з фахівцями своїми проблемами. Причини різні: незручність, страх перед засудженням, негативний досвід, невіра у власні сили. Співробітники надають маріупольцям психологічні, юридичні, інформаційні і інші консультації,що допомагають вирішити спірні моменти.

Однією з найбільш поширених технологій допомоги суїциденту є реабілітація.

Реабілітація - це система заходів, що мають на меті повернення людини до активного життя в суспільстві, до суспільно корисної праці. Цей процес є безперервним, хоча і обмеженим в часі.

Слід розрізняти наступні види реабілітації:

- медична реабілітація, спрямована на повне або часткове відновлення або компенсацію тієї або іншої втраченої функції організму або на можливе уповільнення прогресуючого захворювання;

- психологічна реабілітація, що спрямована на психічну сферу суїцидента і має на меті подолання в його свідомості уявлення про його непотрібність і нікчемність;

- професійна реабілітація, що передбачає заходи з забезпечення для тих, що реабілітуються, можливості брати участь в суспільно-професійній діяльності;

- побутова реабілітація, що забезпечує нормальні умови для життєдіяльності суїцидента;

- соціально-педагогічна реабілітація, як система заходів виховного характеру, спрямована на формування особових якостей, значимих для життєдіяльності суїцидента, активної життєвої позиції, сприяючих його інтеграції в суспільство;

- соціально-економічна реабілітація як комплекс заходів, націлених на покращення матеріального стану та фінансових можливостей суїцидента, захист його прав і інтересів;

- соціальна реабілітація як процес відновлення громадян, схильних до суїциду, до життєдіяльності в соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життєдіяльності особи, які і привели до психологічних утруднень, суїцидальних думок або намірів [5].

Ефективним методом як профілактики, так і соціально-психологічної реабілітації є метод «позитивного мислення», за допомогою якого людина досягає в думках тривалого конструктивного і оптимістичного настрою і тим самим підвищує своє задоволення і якість життя. «Все буде добре» – приклад афірмації, короткого позитивного твердження, спрямованого на конкретний аспект свідомості і формуючого нову програму, згідно якої підсвідомість будує свою роботу і створює життєві ситуації, що відповідають цієї афірмації по сенсу.

Висновки. Суїцид – це одна з вічних проблем людства, оскільки існує практично стільки, скільки існує людина. У зв'язку з високим рівнем суїцидальної поведінки серед населення світу вчені та практики вивчають психологічні, соціальні причини цього феномену, щоб запобігти поширенню цього явища. Важливу роль має відігравати соціальна робота, технології якої спрямовані на профілактику суїциду та соціальну реабілітацію суїцидентів. Важливе місце серед технологій соціальної роботи, особливо на рівні місцевого самоврядування, посідають метод «позитивного мислення» та «телефон довіри».

Список використаних джерел:

1. Самогубства в армії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/26/7172855/

2. Суицид как крайняя форма аутодеструктивной деятельности человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://destructivnost.ru/index.-php/autodestruktsiya/suitsid

3. Дюркгейм, Э. Самоубийство : социологический этюд / пер с фр. с сокр. Э. Дюркгейм; под ред. В. А. Базарова. – М. : Мысль, 1994.– 399 с.

4. Причины суицида [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.oksanochka.com/003/001/006.shtml

5. Павленок, П. Д. Технологии социальной работы с различными группами населения : учеб. пособие / П. Д. Павленок, М. Я. Руднева; под ред. П. Д. Павленка. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 272 с.

6. Єфімова, М. Телефон довіри. Для кого і навіщо? [Електронний ресурс] / М. Єфімова. – Режим доступу: http://shkolazhizni.ru/-archive/0/n-25986/

УДК 316

РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Талах Ірина Володимирівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Талах І. В. Реабілітаційний простір для дітей з інвалідністю: поняття та сутність

У статті розглянута проблема реабілітації та соціалізації дітей з інвалідністю в умовах сучасного розвитку суспільства. Особлива увага приділена формуванню сприятливого та якісного реабілітаційного простору для дітей з інвалідністю. Окремо була розглянута проблема формування реабілітаційного культури батьків, які виховують дітей з інвалідністю. Зауважено, що саме центри ранньої соціальної реабілітації повинні координувати та управляти процесом створення сприятливого реабілітаційного простору для дітей з інвалідністю на місцевому рівні. Розглянуто приклади функціонування таких центрів в Україні та місті Маріуполі.

Talah I. Rehabilitation space for children with disabilities: concept and essence

The article deals with the problem of rehabilitation and socialization of children with disabilities in the conditions of modern development of society. Particular attention is paid to the formation of a favorable and qualitative rehabilitation space for children with disabilities. Separately, the problem of the formation of a rehabilitation culture of parents raising children with disabilities was considered. It is noted that it is the centers of early social rehabilitation that must coordinate and manage the process of creating a supportive rehabilitation space for children with disabilities at the local level. Examples of the functioning of such centers in Ukraine and in the city of Mariupol are dismantled.

Постановка проблеми. Складна демографічна ситуація в країні і стабільне зростання дитячої інвалідності актуалізують питання соціального захисту та створення сприятливого життєвого та реабілітаційного простору для дітей з інвалідністю. Інвалідність у дітей призводить до істотного обмеження життєдіяльності як самої дитини, так і батьків, до соціальної дезадаптації, що обумовлено порушеннями у розвитку, спілкуванні, навчанні. Відсутність у батьків необхідних психологічних, педагогічних, медичних знань і навичок виховання таких дітей; закритість спеціальних виховних та освітніх установ не може не позначитися на розвитку особистості дитини з інвалідністю, її готовності до самостійного життя. У зв'язку з цим актуальним є питання створення сприятливого реабілітаційного простору для дітей з інвалідністю, у тому числі і для ранньої соціальної реабілітації. Це дозволить максимально компенсувати обмеження їх життєдіяльності та створить усі передумови для подальшого розвитку та успішної інтеграції дітей з інвалідністю у суспільні відносини.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття соціальної реабілітації неодноразово торкалися у своїх працях такі відомі дослідники та науковці як: Г. Беккер, П. Бергер, І. Гофман, Н. Васильєва, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, Т. Парсонс, В. Сайфулін, П. Сорокін, Т. Черняєва, А. Шевцов, П. Штомпка та ін. У сучасній науковій літературі розглянуті окремі аспекти формування сприятливого життєвого та реабілітаційного простору для дитини з обмеженими можливостями, спрямованого не тільки на фізичну і психологічну реабілітацію, а й на соціальну адаптацію та інтеграцію такої дитини в суспільство.

Л. Березовська розглядає проблеми соціально-реабілітаційної роботи з дітьми з інвалідністю та поняття реабілітаційної культури батьків таких дітей.

Мета статті – розглянути поняття та сутність сприятливого реабілітаційного простору для дітей з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Інвалідність у дітей визначається вченими як стійка соціальна дезадаптація, зумовлена хронічними захворюваннями чи патологічними станами, що різко обмежує можливість включення дитини в адекватні до її віку виховні і педагогічні процеси, у зв'язку з чим вона постійно потребує догляду та допомоги. Це значне обмеження життєдіяльності, що призводить до соціальної дезадаптації внаслідок порушень розвитку і росту дитини, здібностей до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчання, спілкування, трудової діяльності у майбутньому.

Розрізняють такі обмеження дитячої життєдіяльності - діти з [1]:

– порушеннями слуху і мови (глухі, слабочуючі, логопатії);

– порушеннями зору (сліпі, слабозорі);

– порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, з затримкою психічного розвитку);

– порушеннями опорно-рухового апарату;

– з комплексними порушеннями психофізіологічного розвитку, (сліпоглухонімі, ДЦП з розумовою відсталістю та ін.);

– хронічними соматичними захворюваннями;

– психоневрологічними захворюваннями.

Тривалий час державна підтримка дітей з обмеженими можливостями включала тільки матеріальне забезпечення, надання медичних послуг та початкову освіту. Не приділялося уваги вирішенню проблем соціальної ізоляції дітей з особливими потребами та підтримки батьків, які виховують таких дітей. Діти з обмеженими можливостями часто змушені отримувати освіту та виховання або в сім'ї; або в спеціальних установах інтернатного типу, таких як будинок дитини; дитячий будинок інтернат; спеціальна загальноосвітня школа, школа-інтернат. Як наслідок, діти з інвалідністю замикаються в «особливому» соціумі, вчасно не набувають необхідний соціальний досвід. Відсутність у батьків необхідних психологічних, педагогічних, медичних знань і навичок виховання таких дітей; закритість спеціальних виховних та освітніх установ не може не позначитися на розвитку особистості дитини з інвалідністю, її готовності до самостійного життя.

Міжнародна та вітчизняна практика свідчить, що на зміну ізольованому сімейному і інтернатному вихованню дітей-інвалідів повинно прийти інтегроване навчання і виховання. Реабілітаційні заходи повинні поширюватися за рахунок розвитку сфери соціальної реабілітації, яка повинна починатися досить рано, щоб діти з обмеженими можливостями в ранньому віці могли максимально розвинути свої природні здібності без відриву від сім'ї і надалі вчасно і найбільш повно інтегрувалися в суспільство.

Слід зазначити, що в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» реабілітація людей з інвалідністю інвалідів розглядається як система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення [2]. Під реабілітаційними послугами розуміються послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство;

Виділяються наступні різновиди реабілітаційних заходів щодо осіб з інвалідністю [2]:

– медична реабілітація – система лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання;

– психолого-педагогічна реабілітація – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями і навичками, надання психологічної допомоги, зокрема щодо формування самоутвердження і належної самооцінки особою своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи;

– професійна реабілітація – система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи;

– трудова реабілітація – система заходів, розроблених з урахуванням схильностей, фізичних, розумових і психічних можливостей особи і спрямованих на оволодіння трудовими навичками забезпечення трудової діяльності та адаптацію у виробничих умовах, у тому числі шляхом створення спеціальних чи спеціально пристосованих робочих місць;

– фізкультурно-спортивна реабілітація – система заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення здоров'я особи та спрямованих на відновлення і компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних можливостей її організму для покращення фізичного і психологічного стану;

– фізична реабілітація – система заходів, спрямованих на вироблення і застосування комплексів фізичних вправ на різних етапах лікування і реабілітації, що забезпечують функціональне відновлення особи, виявляють і розвивають резервні і компенсаторні можливості організму шляхом вироблення нових рухів, компенсаторних навичок, користування технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення;

– психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості;

– соціальна реабілітація – система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації.

Реабілітаційний простір для дитини з інвалідністю – це організація сприятливого життєвого простору для дітей з інвалідністю, створення усіх необхідних умов для реабілітації та соціалізації дітей в суспільні відносини. Складовими реабілітаційного простору є: реабілітаційна культура сім'ї, виховний та освітній простір у закладах виховання та освіти, безбар'єрне середовище у суспільстві та спеціальний простір у реабілітаційних закладах.

Принципи організації якісного життєвого та реабілітаційного простору для дітей з інвалідністю:

– ранній початок здійснення реабілітаційних заходів;

– безперервність і поетапність проведення соціальної роботи;

– комплексний характер реабілітаційних програм з урахуванням медичних, педагогічних, психологічних, професійних, соціально-побутових, технічних аспектів;

– індивідуальний підхід до визначення характеру та спрямованості реабілітаційних заходів, заснований на координації роботи фахівців різного профілю;

– залучення батьків до реабілітаційних заходів;

– «рівний-рівному», залучення здорових дітей до реабілітаційного процесу дітей з інвалідністю тощо.

Слід зазначити, що саме становлення системи ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю дозволить максимально компенсувати обмеження їх життєдіяльності та створить усі передумови для подальшого розвитку та успішної інтеграції у суспільні відносини.

Система ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю орієнтована на дитину та її родину, об'єднує соціальну, загальноосвітню, педагогічну, медичну та технічну допомогу дітям-інвалідам та їх родинам. Це система реабілітаційних та корекційно-відновлювальних заходів, які застосовуються для дітей-інвалідів з метою зменшення або усунення фізичних та інтелектуальних вад, набуття знань, умінь і навичок, формування здатності до самореалізації та життєтворчості. Це дозволить дитині з інвалідністю в подальшому інтегруватися в дитячі колективи дошкільних установ та загальноосвітніх шкіл.

Віз чого залежить рівень реабілітаційної культури сім’ї [3]:

– уявлення сім’ї про ціль реабілітаційного процесу і про свою роль у ньому;

– готовності до вирішення завдань реабілітації;

– пізнавальної активності;

– суб’єктивної оцінки досягнутих результатів у реабілітації дитини.

Ознаками низької реабілітаційної культури сім’ї є:пасивна роль сім’ї у реабілітації дитини: схильність перекладати відповідальність на різні соціальні інститути; неадекватна оцінка стану дитини; відсутність чіткого уявлення про завдання реабілітаційного процесу.

Реабілітаційна культура сім’ї представляє специфічну систему цінностей, ідей, знань і навичок, які допомагають вирішувати конкретні завдання. Тому соціальні педагоги і працівники орієнтовані у своїй діяльності на підвищення активних можливостей, актуалізацію внутрішніх ресурсів сім’ї шляхом реалізації соціальних функційних завдань, що включає:

- корекцію ставлення до дитини;

- сприяння формуванню реабілітаційної культури сім’ї;

- підвищення реабілітаційної активності сім’ї і дитини за компонентами.

Слід зазначити, що епіцентром формування сприятливого реабілітаційного простору на ранніх етапах розвитку дитини повинні стати саме центри ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, в межах яких починаючи з народження особливої дитини 9чи встановлення діагнозу у ранньому віці), фахівці починають працювати і з дитиною, і з батьками, у тому числі, і у напрямку формування реабілітаційної культури сім'ї.

У звязку з цим, головною метою ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю є надання можливості:

– допомогти дітям подолати труднощі розвитку, засвоїти побутові та соціальні навички, розвинути свої здібності, повністю або частково інтегруватись у соціальне життя суспільства;

– допомогти батькам усвідомити суть проблем своїх дітей, оволодіти методикою виконання індивідуальних реабілітаційних програм, перетворитись на активного учасника реабілітаційного процесу і на цій основі досягти прогресу у подоланні вад дитиною, в її інтеграції у дитячий колектив та суспільство.

У систему ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів входять наступні державні та недержавні організації: Центри ранньої соціальної реабілітації дітей; Групи ранньої соціальної реабілітації дітей у різноманітних центрах надання допомоги; Центри (відділення) професійної, медичної та соціальної реабілітації; Центри дитячої ортопедії та реабілітації; Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Навчально-реабілітаційні центри; Віртуальні реабілітаційні центри; Інститут раннього втручання; Центри ранньої, загальної соціально-педагогічної та трудової реабілітації; Консультаційно-освітні центри для батьків, які виховують дітей з інвалідністю ін.

Прикладом створення такого реабілітаційного простору є Київський центр соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, в якому щоденно можуть проходити реабілітацію поняд 70 дітей [4] В Центрі соціальної реабілітації створені всі умови для всебічного розвитку дітей-інвалідів. Тут проходитимуть соціальну реабілітацію діти від народження до 18 років, які отримали статус інваліда, діти з фізичними та розумовими вадами.

Центр соціальної реабілітації дітей з інвалідністю (далі - Центр) – реабілітаційна установа для дітей з інвалідністю сфери управління Міністерства соціальної політики та органів соціального захисту населення, цільовим призначенням якої є здійснення комплексу реабілітаційних заходів, спрямованих на розвиток та коригування порушень розвитку дитини-інваліда, навчання її основним соціальним та побутовим навичкам, розвиток здібностей, створення передумов для інтеграції у суспільство.

Центр забезпечує:

1) права дітей з інвалідністю на реабілітацію з метою їх подальшої інтеграції в дитячі колективи дошкільних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл;

2) створення умов для всебічного розвитку, засвоєння дітьми з інвалідністю знань, умінь і навичок з метою підготовки їх до здобуття дошкільної освіти з подальшим здобуттям дітьми базової та повної загальної середньої освіти, професійно-технічної та вищої освіти;

3) підготовку батьків дітей з інвалідністю до продовження реабілітаційного процесу з дітьми-інвалідами поза межами Центру;

4) надання реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю відповідно до їх індивідуальних програм реабілітації (ІПР) та залучення до участі в цьому процесі батьків та (або) законних представників;

5) виконання індивідуального реабілітаційного плану;

6) проведення заходів з професійної орієнтації дітей з інвалідністю відповідно до їх ІПР, зокрема оволодіння ними трудовими навичками, у тому числі у трудових майстернях, визначення можливостей дітей з інвалідністю до професійного навчання у відповідних навчальних закладах, центрах професійної реабілітації інвалідів.

Учасниками процесу соціальної реабілітації є діти з інвалідністю та їх батьки та (або) законні представники, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, вчителі-реабілітологи, асистенти вчителів-реабілітологів, фахівці з фізичної реабілітації, музичні керівники, лікарі-педіатри, лікарі-неврологи дитячі, медичні сестри з масажу та інші працівники, які беруть участь у процесі соціальної реабілітації дітей з інвалідністю.

В Центрі функціонують такі групи:

– ранньої соціальної реабілітації – для дітей-інвалідів віком від 2 до 6 років;

– соціальної реабілітації – для дітей-інвалідів віком від 6 до 14 років;

– професійної орієнтації – для дітей віком від 14 до 18 років.

Висновки. Діти з інвалідністю та їх батьки потребують підвищеної уваги з боку держави та суспільства. Вони мають право на розвиток та повинні мати можливість у подальшому отримати професію та соціалізуватися у суспільство. Для цього необхідно створити сприятливий реабілітаційні простір для дітей з інвалідністю. Важливого

значення у цьому напрямку набуває діяльність центрів ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю.

Список використаних джерел:

1. *Березовська, Л. І. Реабілітація дітей з особливими потребами як соціальна проблема [Електронний ресурс] / Л. І. Березовська. – Режим доступу: http://ap.uu.edu.ua/article/482*
2. *Про реабілітацію осіб з інвалідністю [Електронний ресурс] : Закон України від 06.10.2005, № 2961-IV із змінами і доп. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2961-15*
3. *Реабілітаційна культура сім'ї, в якій виховується дитина з інвалідністю. Професійна соціальна робота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://disabilityua.blogspot.com/2012/11/blog-post_6370.html*
4. *У Києві відкрили єдиний в Україні найсучасніший центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kiev.unian.ua/1701831-u-kievi-vidkrili-pershiy-i-ediniy-v-ukrajini-naysuchasnishiy-tsentr-sotsialnoji-reabilitatsiji-ditey-invalidiv.html*

УДК 316

ВПРОВАДЖЕННЯ ПАТРОНАТУ ЯК ФОРМИ СІМЕЙНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНИ

Ташкінова Оксана Анатоліївна, кандидат соціологічних наук, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Булигіна Юлія Олександрівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Ташкінова О. А., Булигіна Ю. Впровадження патронату як форми сімейного влаштування дітей в України

В статті розглянуто особливості впровадження сімейного патронату в Україні як нової форми влаштування дітей. Особливу увагу приділено дітям, які знаходяться в складних життєвих ситуаціях та потребують соціального захисту та допомоги в сфері організації для них безпечного життєвого простору та виховного середовища. Розглянуто такі форми сімейного влаштування дітей, як прийомна родина та дитячий будинок сімейного типу. Ще однією з форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є сімейний патронат (або фостерний догляд). В багатьох країнах світу вже багато років застосовується така форма сімейного виховання соціально-вразливих дітей, як фостерне виховання (патронат). В Україні тільки розпочинається впровадження у практику цієї форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених сімейного піклування. Приведено досвід міста Маріуполя щодо впровадження патронату як форми сімейного влаштування дітей.

Ключові слова: соціальний ризик, сімейне виховання, соціальний захист, сімейний патронат.

Tashkinova O, Bulygina Y. the Introduction of patronage as a form of family placement of children in Ukraine

The article considers specific features of introduction of family patronage in Ukraine as new forms of placement of children. Special attention is paid to children in difficult situations and in need of social protection and assistance in the field of organizing for them a safe living space and educational environment. Considered such forms of family placement of children, as the foster family and the orphanage of family type. Another form of family upbringing of orphans and children deprived of parental care is a family patronage (or fosteri care). In many countries for many years used this form of family education of vulnerable children, as posterne education (patronage). In Ukraine is just beginning the implementation in practice of this form of family placement of children-orphans and children deprived of family care. The experience of the city of Mariupol on the implementation of patronage as a form of family placement of children.

Key words: social risk, family education, social protection, family patronage.

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічних перетворень одним з найважливіших завдань є формування сучасної системи соціального захисту населення. Окремої уваги потребують діти, які є найбільш вразливими до впливу об'єктивних чинників сучасного суспільства. Це діти, які знаходяться в ситуації соціального ризику, складній життєвій ситуації та потребують соціального захисту з боку держави та суспільства, а саме: діти з інвалідністю, діти-сироти, діти з девіантною поведінкою тощо. Особливої уваги потребують діти-сироти та діти, що залишилися без батьківського піклування. У зв'язку з цим актуальним є питання поліпшення становища дітей у сім'ї та створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини.

Вивчення наукових джерел свідчить про наявність жвавого інтересу дослідників до становища дітей, які потребують уваги суспільства. Зокрема, вагомий вклад у визначення проблем таких дітей в Україні зробили О. Антонова-Турченко, О. Балакірєва, Л. Волинець, І. Голубєва, І. Іванова, Н. Комарова, О. Макарова, І. Пєша, С. Полякова, О. Хмелевська, Л. Черенько, І. Римаренко та інші.

Мета дослідження – розглянути особливості впровадження патронату як нової форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, що залишилися без батьківського піклування – сімейний патронат (на прикладі міста Маріуполя).

Виклад основного матеріалу. До дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах відносяться діти, які потрапили в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухиляннням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини [1].

Серед таких дітей особливу категорію створюють діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування у зв'язку з позбавленням батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти [1].

В Україні існують і застосовуються такі форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування: інтернатні установи; усиновлення; опіка та піклування; прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ).

Національне та міжнародне законодавство, ратифіковане Україною, закріплює права дітей на життя, охорону здоров'я, соціальний захист і всебічний розвиток. Важливим аспектом є забезпечення права дитини на виховання в сім'ї. Закон України «Про охорону дитинства» проголошує, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення для цього належних умов, кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та піклування батьків [1]. Тому в останній час активно розвивається ще одна форма сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є сімейний патронат (фостерний догляд, короткострокова прийомна опіка).

Фостерінг – це інноваційний метод соціальної роботи, який активно розвивається за умови деінституціоналізації державних закладів інтернатного типу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В багатьох країнах світу вже багато років застосовується така форма сімейного виховання соціально-вразливих дітей, як фостерне виховання (патронат). У випадку виявлення неблагополучної родини, в якій відсутні належні умови для розвитку та життєдіяльності дитини, її тимчасово вилучають із сім'ї. В умовах деінституціоналізації інтернатних закладів діє три форми тимчасового влаштування такої дитини: «фостерінг», «mainstay» та «emergencycare». Перша передбачає перебування у фостерній родині протягом тривалого часу (до повноліття), однак, за умови

збереження контактів із біологічною родиною. Друга–передбачає догляд за дитиною у фостерній сім'ї протягом кількох місяців, у зв'язку із тимчасовими труднощами в біологічній сім'ї. Якщо ці труднощі зникають, дитина повертається в сім'ю, якщо ж сім'я продовжує переживати важкий період, то оформляється фостеринг. Третя–передбачає догляд у надзвичайних, критичних ситуаціях, коли негайно слід ізолювати дитину від негативного впливу сім'ї [2].

В Україні тільки розпочинається впровадження у практику патронатної форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених сімейного піклування. Так, Законом України від 26.01.2016 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» впроваджено у практику нову форму тимчасового сімейного виховання – сім'я патронатного вихователя. Законом України від 08.09.2016 року «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей-позбавлених батьківського піклування» запроваджено наставництво над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, які проживають у державних закладах опіки. Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 16.03.2017 року «Деякі питання здійснення патронату над дитиною», визначені порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя; типовий договір про патронат над дитиною; порядок оплати послуг патронатного вихователя та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя. Отже, з 2017 року сімейний патронат у якості експерименту активно впроваджується у деяких місцевих громадах України.

Під соціальним патронатом розуміється професійна послуга, яка має комплексний характер та включає в себе, по-перше, тимчасовий догляд і виховання такої дитини в сім'ї патронатного вихователя, по-друге, надання інтенсивних підтримуючих послуг дитині для відновлення її соціального положення та функціонування в соціумі. Отже, забезпечується право дітей, які потребують соціального захисту, на безпечні умови життя та розвитку та сімейне виховання. Метою патронату над дитиною є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення у сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини [3].

Під патронатними вихователями розуміють спеціально підготовлених осіб, які на договорній основі з уповноваженим закладом соціальної сфери тимчасово здійснюють догляд та виховання дітей, влаштованих у їхню сім'ю, та несуть відповідальність за життя та стан здоров'я дитини під час перебування у сім'ї. Патронатним вихователем може стати громадянин України, який має досвід виховання дитини, відповідні житлові умови для надання послуг з догляду, виховання та реабілітації дитини. Патронатні вихователі гарантовано отримують заробітну плату, кошти на дитину та професійну підтримку фахівців соціальних служб. Важливою умовою для кандидата у патронатні вихователі є проходження обов'язкової навчальної програми, затвердженої Міністерством соціальної політики України.

Патронат над дитиною передбачає надання в сім'ї патронатних вихователів тимчасового догляду, виховання та реабілітації для дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах (насильство, бездоглядність, загроза життю і здоров'ю, проблеми з житлом, хвороба батьків або їх ув'язнення тощо). У цей же час фахівці надають комплексну підтримку біологічній родині дитини у вирішенні проблем, щоб дитина невдовзі змогла до неї повернутись. Якщо ж повернення в рідну сім'ю буде неможливим, для дитини підберуть альтернативні форми сімейного виховання–усиновлення, опіка/піклування, прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу.

Основними підставами для прийняття органом опіки та піклування рішення про тимчасове влаштування дитини під патронат можуть бути [3]: наявність загрози життю,

розвитку та здоров'ю дитини; ухиляння батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання та розвитку дітей; відсутність батьків; заява батьків щодо наявності складних життєвих обставин, у зв'язку з чим вони не в змозі виконувати свої обов'язки; тимчасова неможливість батьків виконувати свої обов'язки з догляду та виховання дитини у зв'язку із станом здоров'я та інших причин. У ситуації, коли негайно слід вилучити дитину із небезпечних умов життя, вона може бути передано до сім'ї патронатного вихователя за наказом служби у справах дітей. Термін перебування дитини у сім'ї патронатних вихователів залежить від потреб дитини та обставин, що спричинили влаштування дитини, але не може перевищувати 3 місяці. У окремих випадках, за рішенням органу опіки та піклування, термін може бути подовжено до 6 місяців.

Отже, важливе завдання патронатної сім'ї – це збереження для дитини біологічної родини, тому що фахівці соціальних служб працюють не тільки з дитиною та її патронатними вихователями, але й з самою родиною, біологічними батьками дитини у напрямку комплексного вирішення наявних проблем.

В місті Маріуполі активно впроваджується така форма сімейного влаштування дітей, які знаходяться в складній життєві ситуації. Фахівці соціальних служб міста беруть участь у різноманітних тренінгах та освітніх програмах з цього приводу для більш ефективного впровадження цієї форми в місті. Так, у 2017 році фахівці приймали участь у тренінгу «Сімейний патронат: запровадження кращих практик альтернативного догляду дітей, які тимчасово залишилися без батьківського піклування. Підготовка спеціалістів та представників громади з питань пошуку та первинного відбору кандидатів у патронатні вихователі» на базі Центрального районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Маріупольської міської ради. Учасники тренінгу центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, заклади охорони здоров'я, освіти, центр зайнятості, представники громади. Тренінг відбувається за підтримки МБО «Партнерство кожній дитині».

Висновки. Таким чином, сімейний патронат виступає альтернативною формою влаштування дитини, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, в сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) з метою сімейного виховання. Це допоможе затвердити сімейні цінності, забезпечити умови для деінституалізації дітей, які через СЖО не можуть проживати у власних родинах.

Список використаних джерел:

1. *Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26.04.2001, № 2402-III із змінами і доп. – Режим доступу:* http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14

2. *Тюптя, А. Соціальна робота: теорія та практика [Електронний ресурс] / А. Тюптя, І. Іванова. – Режим доступу:* http://pidruchniki.com/158407207079/sotsiologiya/sotsialna_robota

3. *Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя [Електронний ресурс] : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р., № 148. – Режим доступу:* http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF#n13

4. *Римаренко, І. Сімейний патронат як інновація у сімейному праві України [Електронний ресурс] / І. Римаренко. – Режим доступу:* https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017-39-46.pdf

5. *Проведення досліджень з питань надання соціальних послуг дітям [Електронний ресурс] : аналітичний звіт за результатами дослідження / О. Балакірєва [та ін.]. – Київ, 2016. – Режим доступу:* http://xn--q1aan.xn--j1amh/2-uncategorised/471-analitichnij-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya-provedennya-doslidzhen-z-pitan-nadannya-sotsialnikh-poslug-dityam.html

УДК 316.35

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В МАРІУПОЛІ

Форманюк Анна Миколаївна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Форманюк А. М. Проблеми соціальної адаптації вимушених переселенців в Маріуполі

У даній статті мова йде про соціальну та професійну адаптацію вимушених переселенців з непідконтрольних Україні територій в місті Маріуполі. Розглянуто проблеми, які перешкоджають соціальній та професійній адаптації переселенців такі як: безробіття, відсутність житла, а також взаємини між переселенцями і місцевими жителями. Крім того описані методи за допомогою яких, можна вирішити або добитися більш позитивної динаміки в питаннях адаптації. Для прикладу наведено вже існуючі як державні, так і благодійні соціальні програми, які були запущені в Маріуполі в 2017 році і оцінка їх ефективності. На основі цієї інформації зроблено висновок, за допомогою яких ресурсів можна збільшити результативність засобів соціальної адаптації вимушених переселенців як в місті Маріуполі, так і в Україні в цілому.

Ключові слова: вимушений переселенець, соціальна адаптація, соціальна інтеграція.

Formaniuk A. Problems of social adaptation of internally displaced persons in Mariupol

In this article we are talking about the social and professional adaptation of internally displaced persons from areas beyond Ukraine's control in the city of Mariupol. Problems that hamper the social and professional adaptation of immigrants such as unemployment, lack of housing, as well as the relationship between immigrants and local residents are considered. In addition, the methods by which we can solve or achieve more positive dynamics in adaptation issues are described. As examples, there are already existing both state and charitable social programs that were launched in Mariupol in 2017 and an assessment of their effectiveness. Based on this information, it was concluded that with the help of which resources it is possible to increase the effectiveness of the means of social adaptation of internally displaced persons both in the city of Mariupol and in Ukraine as a whole.

Key words: internally displaced persons, social adaptation, social integration

Постановка проблеми. У зв'язку зі збройним конфліктом на Донбасі, який почався в 2014 році і триває по сьогоднішній день, Україна зіткнулася з величезною кількістю вимушено переміщених осіб із зони проведення бойових дій. В проекті Закону України «Про вимушених переселенців», внутрішньо-переміщена особа, або вимушений переселенець – це особа, яка покинула або залишила місце постійного проживання у результаті, або щоб уникнути, негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, внаслідок стихійного лиха, голоду, епідемії чи надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Перед урядом і місцевими адміністраціями постало питання соціальної адаптації переселенців на новому місці проживання. Соціальна адаптація - процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; вид взаємодії особистості із соціальним середовищем. Для врегулювання ситуації уряд вжив такі кроки як щомісячна адресна допомога,

впровадження пільг та інше. Незважаючи на це унаслідок такої масштабної міграції в Маріуполі накопичилося безліч гострих соціальних проблем, що вимагають грамотних і різнопланових рішень, від своєчасності і професіоналізму яких залежить ефективність соціальної роботи з переселенцями в усьому місті.

Аналіз досліджень і публікацій. У роботі використані матеріали таких дослідників як А. Н. Балакірєва, Г. Ф. Габдрахманова також цю проблему вивчали А. С. Ферон «Правові механізми забезпечення жилими приміщеннями біженців і вимушених переселенців: шляхи вдосконалення», Г. У. Солдатова «Психологія біженців і вимушених переселенців: досвід досліджень і практичної роботи», Л. А. Шайгерова «Розвиток особистісної ідентичності у підлітків з сімей біженців і переселенців», А. А. Бєлко «Кризові стани особистості та соціально-психологічна адаптація жінок - вимушених переселенців із зони збройного конфлікту», Л. А. Пергаменщик «Психологічні механізми адаптації мігрантів»

Мета дослідження – розглянути фактори які впливають на процес соціальної адаптації переселенців, й якими методами можна досягти більш позитивної динаміки в процесі їх адаптації.

Виклад основного матеріалу. Негативний вплив на процес соціальної адаптації переселенців можуть надавати як зовнішні фактори (умови зовнішнього середовища: політичні, економічні, культурні і т. д.), так і внутрішні (індивідуальні та особистісні особливості людини) [1].

Оскільки серед вимушених переселенців Маріуполя є певний відсоток молодих людей, які перебувають в процесі не тільки соціального, а й професійного становлення, одним з перших питань які постають перед ними - це питання працевлаштування.

Тема працевлаштування є болючою не тільки для переселенців, а й для всього маріупольського суспільства. Несприятлива соціально-економічна ситуація в Україні, недосконаліть механізму забезпечення переселених громадян робочими місцями та обмеженість інформації про можливості працевлаштування стали причинами безробіття серед переселенців Маріуполя [2].

Повністю оцінити масштаб безробіття складно, оскільки офіційні дані центру зайнятості не відображають реальної картини на ринку праці, так як статус безробітного з різних причин отримують не всі. Однак фахівці міського центру зайнятості зазначають, що через три роки все-таки почалося зниження офіційного показника безробіття. Ринок праці поступово оживає і росте довіра не тільки до служби, а й до тих, хто шукає роботу, особливо до переселенців [3].

За словами заступника директора Маріупольського міського центру зайнятості, Світлани Міщенко, державна служба зайнятості практикує різні нововведення. Створення відеорезюме і онлайн-співбесіди з роботодавцями, ваучери на навчання і співробітництво з різними фондами, курси підвищення кваліфікації і перенавчання, компенсації витрат роботодавцям і допомогу в створенні власного бізнесу, розміщення на сайті центру відеовакансій і оплата стажувань з подальшим працевлаштуванням не тільки в Маріуполі, але і в інших містах [3].

Так само програми з працевлаштування існують і у недержавних організацій. Так в міжнародному благодійному фонді «Карітас», який займається допомогою людям у кризових ситуаціях та соціальною допомогою мігрантам, були запущені програми виділення бізнес-грантів та проходження курсів з освоєння нової професії або підвищення кваліфікації.

Однак, з причини того що велика кількість людей не зареєстровані в центрі зайнятості, мають обмежений інформаційний простір і низьку соціальну активність, ефективність перерахованих вище програм знижується. Для поліпшення цієї ситуації необхідно максимально повідомити вимушених переселенців про існуючі соціальні програми шляхом проведення рекламних компаній, а так само організувати різні заходи

щодо формування активної громадянської позиції у переселенців і суспільства Маріуполя в цілому.

Наступна не менш важлива проблема – необхідність знайти відповідне житло. Велика кількість переселенців живуть з родичами, друзями, в орендованих приміщеннях або гуртожитках. Люди потребують постійного житла, оскільки конфлікт затягнувся і має всі шанси стати замороженим. Потреба в житлі з кожним роком стає все гостріше, оскільки заощадження населення вже не можуть покривати витрати а ситуація з працевлаштуванням як і раніше напружена [4].

У Маріуполі існують програми які допомагають переселенцям отримати власне житло. Так в кінці 2017 року, була запущена програма від Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву «Доступне житло» [5]. Згідно з цим проектом, внутрішньо переміщені особи можуть претендувати на покупку житла з 50 % підтримкою від держави. Фактично розмір допомоги розраховується додатково за допомогою формул, в яких позначено розмір загальної площі на одну людину, а так же коефіцієнт регіону і міста, в якому проживає переселенець. Однак в цій програмі існує багато складнощів, про це в інтерв'ю «Громадському радіо» сказав заступник Київського міського союзу ветеранів АТО Антон Колумбет [6]. За його словами, проекту не вистачає фінансування. Крім того, учасник програми повинен враховувати, що в проекті бере участь тільки первинна нерухомість, а значить, отримання житла займе час, необхідний на узгодження і будівництво будівлі забудовником. У вимогах також значиться, що учасник проекту повинен мати на рахунку всю вартість квартири, і тільки після цього держава компенсує йому 50 %.

Дана програма не вирішує житлові проблеми переселенців в Маріуполі на сьогоднішній день. Виконання програми закладено в майбутню перспективу і може зайняти тривалий час.

Державі та міській адміністрації необхідно розробити більш доступний алгоритм для отримання або покупки житла переселенцями, який міг би бути реалізований в більш короткі терміни.

Взаємини між переселенцями і корінними жителями міста так само можуть викликати труднощі в адаптації вимушених переселенців. На це впливає статусна структура (господарі – гості; свої – чужі), включеність переселенців в суспільство, політичні погляди і т. д. [7].

Для соціальної і культурної інтеграції переселенців з непідконтрольних Україні територій в суспільство Маріуполя, необхідно за допомогою різних соціальних проектів і засобів масової інформації ментально об'єднати людей. Це можуть бути концерти, виставки сучасного мистецтва та ін.

Соціальна інтеграція – (лат. Integratio – відновлення, заповнення; лат. Integer - цілий): Стан і процес об'єднання соціальних явищ в єдине ціле, співіснування різних елементів суспільства разом, гармонізація відносин між різними соціальними групами, їх взаємозалежність; духовна, соціально-політична та економічна єдність суспільства.

У Маріуполі існує досить відомий центр прогресивної і нестандартної сучасної культури «Платформа ТЮ». Це майданчик для подій і заходів, платформа для ідей і думок. Тут проходять лекції, кінопокази, виставки, концерти, літературні вечори, творчі зустрічі, спектаклі, вечірки і дискусії.

Засновницею даного проекту є Діана Берг, яка сама є вимушеною переселенкою з Донецька. До війни вона була графічним дизайнером. У своєму центрі Діана привертає художників, акціоністів і активістів з інших міст для освітлення нагальних соціальних питань, пов'язаних з дискримінацією, стереотипами і насильством, щоб разом знайти вихід з проблемних ситуацій [8].

Теми, які піднімаються в «Платформі ТЮ» корисні для Маріуполя, оскільки вони піднімають специфічні проблеми регіону (в тому числі і проблеми пов'язані з

вимушеними переселенцями) завдяки чому вони стають помітні суспільству. Крім того культурні заходи є тим фактором, який може в деякій мірі стерти або згладити існуючі соціальні розбіжності між переселенцями і місцевими жителями.

Висновки. Можна сказати, що процес соціальної адаптації вимушених переселенців з непідконтрольних Україні територій – одне з найважливіших питань які потребують вирішення на сьогоднішній день як в Маріуполі, так і в Україні. Проблеми працевлаштування, пошук постійного житла та соціальна інтеграція вимушених переселенців як і раніше гостро стоять перед суспільством. У рішенні більшості цих проблем може ефективно брати участь як держава і громадські та волонтерські організації, так і самі переселенці. Так само при належному фінансуванні і популяризації серед населення вже існуючі і нові соціальні програми зможуть дати більш продуктивні результати в соціальній адаптації вимушених переселенців Маріуполя.

Список використаних джерел:

1. Балакірєва, О. М. Вимушені переселенці та приймаючі громади [Електронний ресурс] : уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь / О. М. Балакірєва, за ред. О. М. Балакірєвої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Київ, 2016. – 140 с. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj-iZ_hwMbcAhWObZoKHU--DaMQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fief.org.ua%2Fdocs%2Fsr%2F295.pdf&usg=AOvVaw111-WqkiMHd0_j-6grXgx4

2. Будник, О. У центрі державної політики щодо переселенців–людина чи держапарат? [Електронний ресурс] / О. Будник // Ейдос. Центр політичних студій та аналітики, 2016. – Режим доступу: http://eidos.org.ua/novyny/u-tsentri-derzhavnojipolityky-schodo-pereselentsiv-lyudyna-chy-derzhaparat/

3. Горбасьова, І. «Как в Мариуполе ищут работу» Донбас. Реалії [Електронний ресурс] / І. Горбасьова. – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/28869648.html

4. Звіт про спільну оцінку потреб біженців, шукачів притулку та внутрішньо переміщених осіб - липень 2017 [Електронний ресурс] // Управління верховного комісара у справах біженців (УВКБ ООН). – 2017. – Режим доступу:http://unhcr.org.ua/attachments/article/1527/UKRAINE %202017 %20PARTICIPATORY %20ASSESSMENT_UKR_WWW.pdf

5. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. Житлові програми – Доступне житло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/dostupne-zhytlo

6. «Доступне житло» : як зіштовхують інтереси перселенців та ветеранів : [Відеозапис розмови з Антоном Колумбетом]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=OWv3gqm7tRU

7. Габдрахманова, Г. Ф. Социокультурная адаптация беженцев и вынужденных переселенцев в республике Татарстан : монография / Г. Ф. Габдрахманова. – Казань : Институт истории АН РТ, 2003. – 148 с.

8. Кострова, К. Тю! из Мариуполя [Электронный ресурс] : как сделать людей свободными в военно-патриотическом городе / К. Кострова. – Режим доступа: http://update.com.ua/istorii_tag924/tiu-iz-mariupolia-kak-sdelat-liudei-svobodnymi-v-voenno-patrioticheskom-gorode_n2870

УДК 316.65

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З САМОТНІМИ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ У НІМЕЧЧИНІ, ФРАНЦІЇ ТА УКРАЇНІ

Шахгусейнова Туркана Тофіг кизи, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Шахгусейнова Т. Т. Порівняльний аналіз організації соціальної роботи з самотніми людьми похилого віку у Німеччині, Франції та Україні

Стаття присвячена аналізу соціальної роботи з самотніми людьми похилого віку в Україні, Франції та Німеччині. У Франції існують такі програми допомоги літнім людям як: «Домашній помічник» і «Сестринський догляд, а також служба «Госпіталь на дому». У Німеччині, важливу роль відіграють добровільні об'єднання, церковні благодійні союзи, працює Союз державного і приватного піклування над людьми похилого віку. В Україні соціальна допомога самотніх літніх людей надається різними засобами, тут діє адресна соціальна допомога, термінова допомога, бригадна соціальна допомога, тощо.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальна геронтологія, соціальна допомога, соціальна робота.

Shakhgusyinova T. Comparative analysis of the organization of social work with self-mental personal people in Germany, France and Ukraine

This article is devoted to the analysis of social work with single people in the elderly in Ukraine, France and Germany. In France, there are such programs for the elderly as «Home Assistant» and «Nursing care, as well as the» Hospital at Home «service. In Germany, an important role is played by voluntary associations, church charity unions, the Union of Public and Private Care for the elderly. In Ukraine, social assistance for single elderly people is provided by various means, targeted social assistance, emergency assistance, brigade social assistance, etc. is in place.

Key words: elderly people, social gerontology, social assistance, social work.

Постановка проблеми. Одинокі люди похилого віку є однією з найбільш численних груп клієнтів системи соціальної роботи в державі. З кожним роком їх кількість збільшується, а це потребує підвищення рівня матеріальних витрат на їх гідне соціальне забезпечення, – з одного боку, а з іншого, – реформування системи соціального захисту і послуг, що пов'язане з постійним зростанням кількості клієнтів. В умовах досить важкого соціально-економічного стану держави, розвиток соціальних послуг та соціальної допомоги дозволить з найменшими витратами удосконалювати процес надання допомоги і підтримки літнім людям соціальними службами. Саме тому, цікавим стає дослідження досвіду соціальної підтримки похилих людей у різних країнах світу.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтування сутності моделей соціального забезпечення самотніх літніх людей закордоном, вивчення специфіки соціальної роботи з літніми громадянами в провідних європейських країнах Франції та Германії.

Аналіз досліджень і публікацій. Дану тему висвітлюють у своїх працях І. Н. Бондаренко, Н. В. Герасимова, А. Й. Капська, Т. В. Карсаєвська, А. В. Мудрик, М. Д. Олександрова, О. А. Пачина, М. І. Рожков, К. А. Фєофанов, В. В. Фролькис, Є. І. Холостова, Т. І. Бакланова, Г. А. Євтєєва, Т. Г. Кисельова С. С. Комісаренко, О. І.

Смирнова, Л. І. Столярчук, В. Я. Суртаєв, В. Є. Тріодін, В. М. Чижиков, Н. Н. Ярошенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Віково-фізіологічні зміни в літньому віці супроводжуються змінами мотиваційної та емоційної сферах, а також змінами, пов'язаними з втратою друзів, близьких, неможливістю продовжувати професійну діяльність. Життя свідчить і про те, що проблема похилого та пізнього віку людини супроводжується такими проблемами як самотність і почуття бути «тягарем» для близьких, «серцем» для молодих і навіть відчувати жорстокий до себе звернення, як у сім'ї, так і в державному соціальному закладі.

Вивчаючи досвід окремих країн з давніми традиціями в питаннях надання соціальних послуг, теоретики в галузі соціальної роботи та соціальні працівники-практики постійно вишукують різні можливості по створенню тих моделей соціальної роботи, які прийнятні для нашої країни. Закономірний інтерес до світового досвіду соціальної роботи, який представляє багатий матеріал для осмислення ключових проблем соціальної сфери і дослідження можливостей адаптації розроблених в зарубіжній практиці соціальних технологій до наших умов. Розвиток в Україні соціальної роботи та її вдосконалення було б неможливим без всебічної, навчальної, організаційної та інформаційної допомоги, яку надавали і надають міжнародні та зарубіжні організації.

Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє побачити тісний зв'язок між специфікою соціальних проблем, що виникають на певному етапі розвитку суспільства, та формами соціальної роботи. Актуальність проблеми обумовлена також тим, що соціальне обслуговування громадян похилого віку знаходиться зараз на такому етапі розвитку, коли мова йде не про збільшення кількості установ або зростання кількості окремих соціальних служб, які надають соціальну допомогу, а про надання освітніх, культурно-дозвіллєвих послуг, які б дійсно були затребувані людьми похилого віку, враховували їх особливості, глибоке бажання вести активне життя [1, с. 130].

Дуже цікавою є організація соціальної роботи з похилими людьми у Франції. Робота з літніми людьми, організована органами державної влади Франції, яка орієнтована на максимально довгий час перебування осіб похилого віку у звичних домашніх умовах. Найбільше поширення одержали два види такої допомоги–»Домашній помічник» і «Сестринський догляд за престарілими громадянами на дому.

Служба «Домашній помічник» організовує соціально-побутове обслуговування вдома: придбання продуктів харчування, приготування їжі, утримання житлових приміщень, прання білизни, оплата рахунків тощо. Фінансування організації здійснюється системою державного страхування або приватними страховими компаніями Франції.

Для літніх людей, які не здатні самостійно справлятися зі своїми потребами за станом здоров'я, організована служба «Сестринський догляд», яка включає в себе як надомне обслуговування, так і надання долікарської медичної допомоги і послуг гігієнічного характеру. Підставою, за якою літній людині виявляються такого роду послуги, є рішення лікаря, що саме обслуговування здійснюється медичною сестрою та її помічницею (нянею). Робота служби «Сестринський догляд» полягає у виконанні лікарських призначень. Оплата послуг за встановленими розцінками проводиться за рахунок страхування хвороби [1, с. 131].

В Україні ж соціальна допомога такій категорії людей може надаватись у різний спосіб, наприклад:

1) адресна соціальна допомога – надається одиноким людям похилого віку, які опинились в тяжкій життєвій ситуації та не можуть самостійно дбати про себе. Така допомога передбачає постійне відвідування робітників соціальної служби зазначеної категорії осіб та надання побутової або психологічної допомоги.

2) термінова допомога – вид допомоги одиноким та похилим особам, який має разовий характер надання соціальних послуг: безкоштовне харчування, забезпечення

одягом та предметами побутової необхідності, забезпечення медичними препаратами, отримання тимчасового житла, надання психологічної допомоги, консультування з правових питань, надання разової матеріальної грошової допомоги тощо [2, с.135].

В окремих великих містах України у підпорядкуванні органів соціального захисту населення перебувають соціальні аптеки, соціальні лікарні. До них слід додати соціальні їдальні, спеціалізовані магазини, будинки побуту та інші життєво важливі заклади для престарілих людей, які почали створюватися в останні роки. Працюють перукарні, майстерні з ремонту побутової техніки, пункти прокату, які надають пенсіонерам послуги за прийнятними цінами [2, с. 135].

3) Бригадна соціальна допомога – вид комплексного соціального обслуговування та надання різного соціальних послуг побутового та медичного характеру. Така допомога складається з здійсненні соціальних послуг у комплексі бригадою соціальних робітників або медичних співробітників, наприклад сестринський догляд за пенсіонером тощо.

Проте сьогодні сестринський догляд розповсюджений не у всіх містах. Саме тому, доцільним вважаємо створення у Територіальний центр соціального обслуговування й сестринського догляду за одинокими людьми у всіх регіонах України. Виходячи з зазначеного, можливо узагальнити, що особливостями соціальної роботи з одинокими особами похилого віку є надання не тільки медичної та матеріальної допомоги, а й психологічної, юридичної, побутової тощо.

Слід зазначити, що для осіб похилого віку, виписаних із стаціонарних медичних установ і не потребують інтенсивного лікування, у Франції організовується служба «Госпіталь на дому» [3]. Обслуговування літніх громадян здійснюється лікарями і медичними сестрами спільно з соціальними працівниками, що надають послуги медичного, соціально-психологічного, побутового характеру.

Суттєва роль у соціальній роботі з одинокими людьми у Франції належить клубам для пенсіонерів, робота яких переважно спрямована на організацію дозвілля, усунення соціальної ізоляції і сприяння активній участі в суспільному житті. Створюються данні заклади громадськими організаціям. Для підтримки служб, які надають допомогу престарілим громадянам, держава надає фінансову підтримку.

У Франції існує Комісія національного комітету пенсіонерів та осіб похилого віку [3]. Даною організацією були виділені принципи, які дозволяють регулювати відношення державних закладів до похилих людей:

принцип гідності особи літнього громадянина. Одинока людина має право на утримання, кваліфіковане та гідне лікування та звернення до собі, незалежно від стану здоров'я, доходу, сімейного стану;

принцип свободи вибору. Кожна людина похилого віку, стан здоров'я якого вимагає спеціалізованого втручання, має можливість вибирати місце свого перебування;

принцип координації допомоги. Літнім людям повинна надаватися фінансова допомога з боку уряду, люди похилого віку не повинні ні в чому мати потреби [3].

Отже, виходячи з аналізу соціальної роботи з людьми похилого віку у Франції, слід зазначити, що актуальним та цікавим для нашої країни стане впровадження дозвілєвих клубів для пенсіонерів, робота яких переважно спрямована на організацію дозвілля, усунення соціальної ізоляції і сприяння активній участі в суспільному житті.

У Німеччині найсильніша в Європі економіка і найбільше літніх громадян. До 2050 року частка людей від 60 і старше досягне 40 % проти сьогоднішніх 27 %. При цьому кожен 20-й європеєць старше 65 років в тій чи іншій формі страждає деменцією. На боротьбу з нею в одній тільки Європі в рік витрачається близько 110 млн €. Кількість пацієнтів з деменцією кожні 10 років збільшується приблизно в 2 рази. Важкі і важко піддаються лікуванню хвороби, такі як розсіяний склероз, хвороба Паркінсона, Альцгеймера та ін., збільшують кількість потребують догляду та опіці в рази. Так що, як

це не цинічно, але складається ситуація створює сприятливі умови для розвитку бізнесу в соціальній сфері та секторі охорони здоров'я [4].

Крім того, зараз значно скоротилася кількість безкоштовних робочих рук з числа тих, хто проходив альтернативну службу в будинках престарілих. В даний час у Німеччині немає обов'язкової військової повинності, відповідно немає і тих волонтерів, які раніше по кілька років доглядали за людьми похилого віку замість того, щоб служити в армії. Цей факт теж зіграв негативну роль в питанні заповнення вакансій в сфері догляду за людьми похилого віку.

Необхідно відзначити досвід соціальної роботи з літніми людьми у Німеччині, де важливу роль відіграють добровільні об'єднання, в першу чергу церковні благодійні союзи і Німецький Червоний Хрест. Широке поширення отримали центри денного перебування, різні клуби для літніх людей. В даний час стали популярними соціальні відділення для надання особам похилого віку соціальної, медичної, побутової допомоги [5, с. 50].

У Німеччині існує Союз державного і приватного піклування над людьми похилого віку. У нього входять соціальні працівники, керівники правлінь і об'єднань, відомі громадські діячі. У роботі Спілки беруть участь навчальні заклади, дослідні інститути, установи практичної соціальної роботи. Головна мета організації полягає у втіленні ідей соціального захисту літніх людей. Його основними завданнями, по-перше, є висунення ініціатив у сфері соціальної політики, вироблення практичних рекомендацій щодо здійснення державної, громадської та приватної допомоги літнім людям; по-друге, експертна діяльність в галузі соціального права; по-третє, створення інформаційного банку для фахівців; по-четверте, підвищення кваліфікації провідних кадрів та працівників у соціальній сфері, розвиток міжнародного співробітництва та обміну досвідом з іншими країнами; по-п'яте, видання праць та інших публікацій з питань соціальної сфери [1, с. 135].

Висновки. Таким чином, в діяльності соціального працівника Німеччини на практиці втілюється соціальна політика держави. На жаль, в Україні розвиток добровільних об'єднань, що здійснюють соціальну допомогу знаходиться в процесі становлення. Вважається необхідним відносно української практики соціальної роботи з людьми похилого віку перейняти досвід Франції в організації послуги «Сестринський догляд» на дому. В Україні такий вид соціальної послуги знаходиться на етапі розвитку та потребує вдосконалення.

Доведено, що форми соціальної роботи з людьми похилого віку у Франції та Німеччині досить ефективні. Частково ці заходи використовуються в Україні, що позитивно впливає на життєдіяльність осіб похилого віку. Все ж перспективна модель соціальної політики України повинна відповідати наступним умовам: по-перше, мати у своїй основі концепцію, яка буде враховувати можливі зміни соціальної ситуації в країні. По-друге, у неї повинні бути закладені «механізми зворотного зв'язку», що вловлюють зміни, що відбуваються в суспільстві з одинокими людьми. По-третє, передбачається ефективність і чіткість роботи адміністративного апарату, здатного приймати «сигнали» і перетворити їх у відповідні програми. Таким чином, українському уряду слід приділяти більше уваги літнім людям, грамотно використовувати досвід соціальної роботи за кордоном по відношенню до своїх громадян.

Список використаних джерел:

1. Василенко, Н. Ю. Социальная геронтология : учеб. пособие / Н. Ю. Василенко. – Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2003. – 140 с.

2. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Звєрєва [та ін.]; за заг. ред. І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

3. Мартин, Э. Социальное обеспечение в Великобритании и Франции [Электронный ресурс] / Э. Мартин // Свободная мысль XXI века. – 2005. – N 8. – Режим доступа: http://polit.ru/article/2005/08/23/martin/

4. Социальная работа в Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://soc-work.ru/article/152

УДК 316.36

БАГАТОДІТНА СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Шмигля Катерина Юріївна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Шмигля К. Ю. Багатодітна сім'я як об'єкт соціальної роботи

У статті проаналізована роль багатодітної сім'ї як пріоритетного зразка сімейних відносин, а також специфіку соціальної роботи з багатодітними сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах. Розкривається поняття багатодітної сім'ї та її категорії, виокремлюються основні проблеми сучасних сімей в Україні. Зазначено нормативно-правову базу, яка регулює процес соціальної роботи з даною категорією сімей та основні форми державної допомоги сім'ям, які мають дітей. Намічено шляхи вирішення питань забезпечення багатодітних родин на всіх рівнях життєдіяльності, а саме залучення громадських організацій та всебічну підтримку їхньої діяльності у наданні допомоги багатодітним родинам.

Ключові слова: багатодітна сім'я, об'єкт соціальної роботи, категорії багатодітних сімей, соціальна підтримка та соціальний захист, проблеми багатодітних сімей, форми державної допомоги сім'ям.

Shmyglya K. Large family as an object of social work

Summary.The article analyzes the role of a large family as a priority model for creating a family, as well as the specifics of social work with large families that have found themselves in difficult life circumstances. The main concepts and categories of families with many children are disclosed, as well as the main problems of modern families in Ukraine. The legal framework regulating the process of social work with this category of families and the main forms of state aid to families with children are described. Solving the issues of providing families with many children at all levels of life, namely, involving public organizations and providing comprehensive support to their activities in assisting large families.

Key words: large family, object of social work, categories of large families, social support and social protection, problems of large families, forms of state assistance to families.

Постановка проблеми. Багатодітна сім'я є важливим соціальним інститутом суспільства, вона є незамінним засобом соціалізації та соціального становлення особистості, оскільки саме в родинах відбувається первинний процес формування умінь і соціальних установок індивідів, як правило дитина обирає стиль життя або образ поведінки, які притаманні їхнім батькам. Наразі в Україні склалася критична демографічна ситуація, що характеризується різким зниженням народжуваності на тлі значного зростання загальної смертності населення, тому держава зацікавлена в збільшенні числа багатодітних сімей та зміцнення здоров'я дітей. Останнім часом в сучасному суспільстві з'являється стереотип про те, що багатодітні сім'ї є неблагополучними або асоціальними. Дійсно, в сучасній соціально-економічній ситуації багатодітні сім'ї стикаються з значними труднощами, часто вони отримують статус малозабезпечених сімей і тому потребують допомоги з боку держави. Отже, проблема соціальної роботи з багатодітними сім'ями є наразі особливо актуальною.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченням статусу багатодітних сімей у суспільстві, в тому числі проблемами надання їм соціальної допомоги займалися такі автори, як: О. М. Черняк, Є. І. Холостова Л. П. Кузнєцова, Г. І. Осадча, М. М. Зирянова,

Г. Н. Дмитрієв, Е. А. Караєва та ін. Сучасні вчені в галузі соціальної роботи, провели ґрунтовну теоретичну розробку проблеми надання соціальної допомоги багатодітним сім'ям, це А. І. Капська, А. В. Беспалько, Л. І. Мигович, С. В. Толстоухова, І. М. Трубавіна та ін. Проте, незважаючи на значний інтерес до даної проблеми, в теорії соціальної роботи недостатньо вивчені засади організації соціальної підтримки та соціального захисту багатодітних сімей, які б сприяли подоланню кризових ситуацій та підвищенню соціальної суб'єктності та формуванню сімейних цінностей.

Мета дослідження: проаналізувати проблематику та напрямки соціальної підтримки багатодітної сім'ї у сучасній соціальній роботі.

Виклад основного матеріалу. Для соціальної роботи важливим завданням є розв'язання проблем і потреб багатодітних сімей. тому необхідно мати цілісне наукове уявлення про сутність феномену багатодітної сім'ї та її місце у сучасному суспільстві. Єдиного трактування у визначенні багатодітності в нашій країні на теперішній час не існує [1]. Так, демограф В. А. Борисов вважає сім'ї з одним або двома дітьми - малодітними, оскільки вони ні за яких умов не забезпечують нормальне заміщення поколінь. Виходячи з тієї ж логіки, він вважає сім'ї з трьома и чотирма дітьми - средньодітними, а сім'ї з п'ятьма і більше дітей-багатодітними [2]. Л. Ф. Голубєва визначає багатодітну сім'ю, яка має трьох і більше дітей віком до 18 років, які постійно або переважно проживають на території певної області [3]. О. А. Агарков зазначає с точки зору демографії, багатодітна сім'я називається сім'єю з п'ятьма і більше дітьми, а в соціальній політиці, коли йдеться про надання допомоги сім'ям, то в першу чергу, критерієм виступає наявність у сім'ї трьох і більше неповнолітніх дітей [4]. Закон України «Про охорону дитинства» визначає, що багатодітна сім'я – сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років [5].

За твердженням Є. І. Холостовой, всі багатодітні сім'ї можуть бути розподілені на три категорії:

- сім'ї, багатодітність в яких запланована (наприклад, у зв'язку з національними традиціями, релігійними приписами, культурно-ідеологічними позиціями, традиціями сім'ї). Такі сім'ї відчувають багато труднощів, обумовлених малозабезпеченістю, тіснотою житла, завантаженістю батьків (особливо матері), станом їх здоров'я, але у батьків є мотивація до виховання дітей. У таких сім'ях діти є цінністю для батьків;

- сім'ї, що утворилися в результаті другого і наступних шлюбів матері (рідше – батька), в яких народжуються нові діти. Дослідження показують, що такі сім'ї можуть бути і цілком благополучними, але їх членам властиве відчуття неповної сім'ї;

- неблагополучні багатодітні сім'ї, які утворюються в результаті безвідповідальної поведінки батьків, іноді на тлі низького інтелектуально-психічного рівня розвитку, алкоголізму, асоціального способу життя. Діти з таких багатодітних сімей особливо часто потребують допомоги, реабілітації, страждають від хвороб та недорозвинення. У разі втрати батьківської опіки їх долю особливо важко влаштувати, так як сімейне законодавство перешкоджає поділу дітей з однієї сім'ї, а усиновити 3-7 дітей різного віку і різного ступеня соціальної дезадаптації далеко не завжди можливо [6].

Е. Б. Бреєва розглядає основні проблеми сучасної багатодітної сім'ї - це матеріальні, житлово-побутові, а також виховні, рекреативні і комунікативні. Багатодітна сім'я потребує уваги та допомоги з боку суспільства. Проте слід зазначити, що в конкретній допомозі з боку соціальної служби має потребу практично кожна багатодітна сім'я. Завдання соціальних служб полягає в тому, щоб допомогти таким сім'ям.

Насамперед, це виявлення соціальних, економічних, побутових, психолого-педагогічних, правових та інших проблем, які існують в кожній сім'ї. Їм необхідна допомога в працевлаштуванні батьків, наданні дітям можливості підробити, в організації їх літнього відпочинку тощо.

Найчастіше батьки з багатодітних сімей потребують соціально-педагогічних консультацій. Педагогічні консультації для батьків можуть вміщувати такі питання: харчування дітей і збереження їх здоров'я; роль мати та батька в організації правильних взаємин в сім'ї; найбільш поширені помилки у вихованні; виховання дітей з психічними і фізичними вадами. Заохочення і покарання дітей в багатодітній сім'ї має свою специфіку, тому батьки повинні здобути спеціальні педагогічні знання у вигляді лекцій і індивідуальних консультацій [7].

Т. В. Букій, доповнює, що на основі скрутного матеріального становища багатодітної родини виділяються також проблеми труднощів у сімейних взаєминах, соціально-рольова нестабільність; емоційна напруженість відносин в сім'ї; безконтрольності поведінки та шкільної успішності дітей; бродяжництво дітей [8].

Н. Ю. Кучукова виділяє наступні психолого-педагогічні проблеми: обмежений виховний потенціал сім'ї, коли кожній дитині приділяється недостатньо уваги, в разі сімейної дисфункціональності відбувається порушення психосоціального розвитку дітей, формується конфліктність і деструктивні міжособистісні відносини [9].

Е. Б. Бреєва з поширених проблем багатодітних сімей виділяє рекреативні і комунікативні. До рекреативних проблем належать наступні: обмеження у відпочинку й розвагах дітей, кількість та якість проведення змістового дозвілля всією родиною тощо. Комунікативні складнощі пов'язані, наприклад, з гіперболізованою роллю матерій батька у відносинах в сім'ї, або коли міркування або думки, висловлені одним зчленівсім'ї, іншими розуміються не зовсім правильно [7].

Для вирішення проблем багатодітної сім`ї законами та нормативно-правовими актами України передбачені основні форми державної допомоги сім'ям, які мають дітей: грошові виплати сім'ї на дітей і в зв'язку з народженням, утриманням та вихованням дітей (допомоги і пенсії); трудові, податкові, житлові, кредитні, медичні та інші пільги сім'ям з дітьми, батькам і дітям; безкоштовні видачі родині і дітям (дитяче харчування, ліки, одяг і взуття, харчування вагітним жінкам і ін.); соціальне обслуговування сімей (надання конкретної психологічної, юридичної, педагогічної допомоги і т. п.).

Усі зазначені форми допомоги можуть бути реалізовані тільки після безпосереднього звернення до відповідних установ (дошкільні, шкільні навчальні заклади, комунальні підприємства) та органи влади з наданням всіх необхідних документів.

Л. В. Крамаренко вважає, що для вирішення питань забезпечення багатодітних родин на всіх рівнях необхідно залучення громадських організацій та всебічну підтримку їх діяльності у наданні допомоги багатодітним родинам. Окрім матеріального забезпечення цієї категорії сімей держава повинна організаційно сприяти взаємовідносинам між членами родини й органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо.

У культурно-освітній сфері наша країна також має можливість сприяти багатодітним сім'ям. За допомогою засобів масової інформації необхідно звертати увагу суспільства до проблем багатодітних сімей, проводити соціальну рекламу. Наприклад, звільнити від сплати за навчання у державних дитячо-юнацьких спортивних школах, студіях і секціях при дошкільних, позашкільних і культурно-освітніх закладах для дітей з багатодітних сімей. Для членів багатодітних родин необхідно передбачити право на безплатне відвідування кінотеатрів, виставок, музеїв, спортивних споруд та ін. [10].

Висновки. Отже, є всі підстави зробити висновок, що сучасна система соціального роботи з багатодітними сім'ями повинна бути вибудувана таким чином, щоб вона сприяла соціальної захищеності цих груп громадян, стимулювала їхню економічну активність,

зайнятість, забезпечувала матеріальне благополуччя і стабільність таких сімей. Усі зазначені аспекти необхідно вирішувати, спільними зусиллями всіх органів виконавчої влади, допомогою громади, а також з співпрацею фахівців різних галузей (психолог, соціальний педагог, медичний працівник, соціальний працівник та ін.). Актуальні проблеми багатодітної родини мають вирішуватися на засадах соціального партнерства сім'ї та держави, коли держава надає всебічну підтримку сім'ї, а сім'я несе відповідальність за виховання і розвиток дітей перед державою.

Список використаних джерел:

1. *Капська, А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й. Капська. – Київ: Центр навчальної літ., 2005. – 328 с.*

2. *Борисов, В. А. Демография / В. А. Борисов. – М. : NOTABENE, 2001. – 272 с.*

3. *Голубєва, Л. Ф. Проблеми організації соціального захисту багатодітних сімей та шляхи їх вирішення / Л. Ф. Голубєва // Соц.-екон. явища і процеси. – 2013. – № 6. – С. 72–79.*

4. *Технології соціальної роботи : навч. посіб. / О. А. Агарков [та ін.]. – Запоріжжя : Мотор Січ, 2015. – 487 с.*

5. *Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26.04.2001 р., № 2402-III із змінами і доп. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14*

6. *Холостова, Е. И. Социальная работа : учеб. пособие / Е. И. Холостова. – 5-е изд. – М. : Дашков и Ко, 2007. – 668 с.*

7. *Бреєва, Е. Б. Программа социальной работы с многодетными семьями / Е. Б. Бреєва. – М. : Наука, 1992. – 156с. – (Серия : Практика социальной работы)*

8. *Букій, Т. В. Зміст соціально-педагогічної підтримки в контексті роботи з багатодітною сім'єю / Т. В. Букій // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України. – Київ, 2016. – С. 92–103.*

9. *Кучукова, Н. Ю. Социальная работа с неблагополучными и проблемными семьями : мультимедийное учеб. пособие мультимедійний навч. посіб. / Н. Ю. Кучукова. – СПб : СПбГИПСР, 2014.*

10. *Крамаренко Л. В. Категорія «багатодітна сім'я» у законодавчих актах України/ Л. В. Крамаренко. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwj_j-DjqLXcAhXDxaYKHSI6BbIQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Firbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis_nbuv%2Fcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FNvamu_upravl_2011_4_38.pdf&usg=AOvVaw3VwW4Y8IY28Np0762R0g7C*

УДК 316.47

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Воробйова Олена Олександрівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Маслова Вікторія Володимирівна, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Воробьева О. О., Маслова В. В. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику у загальноосвітній школі

У роботі розглядаються питання, що розкривають проблему розробки соціально-педагогічних технологій та заходів з дітьми групи ризику в молодших класах загальноосвітньої школи. Питання, що стосуються розробки соціально-педагогічної діяльності розглянуто з позиції системно-структурного та технологічного підходів. Поняття діти «групи ризику» використовується різними фахівцями, але на даний момент однозначне тлумачення даного терміну відсутнє. Формування життєвих навичок, що дозволяють людині контролювати поведінку і уникати ситуацій ризику, виступає сьогодні як важлива мета науки. У соціальній роботі термін «група ризику» використовується для позначення груп населення, які перебувають в несприятливих умовах для життя, які відчувають різні форми соціальної дезадаптації. Вивчення ризику можливо тільки з оновленням методологічних позицій науки і розвитку дослідно-експериментальної діяльності.

Ключові слова:ризик, діти «групи ризику», класифікація дітей «групи ризику», соціально-педагогічна технологія, соціально-педагогічна взаємодія.

Vorobieva O., Maslova V. Theoretical bases of social-pedagogical activity with children of risk group in general education school

The paper considers issues that reveal the problem of developing social-pedagogical technologies and activities with risk group children in junior high school. Matters related to the development of socio-pedagogical activities are considered from the standpoint of system-structural and technological approaches. The concept of the children of the «risk group» is used by different specialists, but at the moment there is no clear interpretation of this term. Formation of life skills that allow a person to control behavior and avoid risk situations, today serves as an important goal of science. In social work, the term «risk group» is used to denote groups of people who are in unfavorable conditions for life who are experiencing various forms of social disadaptation. The study of risk is possible only with the updating of the methodological positions of science and the development of experimental and experimental activities.

Key words: risk, children of «risk groups», classification of children «risk groups», socio-pedagogical technology, socio-pedagogical interaction.

Постановка проблеми. Поняття діти «групи ризику» зазвичай використовується психологами, соціологами, лікарями. На сьогоднішній день однозначне тлумачення терміну діти «групи ризику» відсутній, проте, до них, за даними вчених можна віднести: дітей з рисами невротизації і психопатії; дітей з психосоматичними захворюваннями; з акцентуацією характеру; дітей з соціально-неблагополучних сімей; дітей з екологічно неблагополучних зон.

У соціальній педагогіці термін «група ризику» використовується для позначення груп населення (дітей, підлітків, молоді, сімей), які перебувають у критичній ситуації або в несприятливих умовах для життя, що відчувають ті чи інші форми соціальної дезадаптації.

Активно діють фактори ризику – економічні (низький рівень життя), екологічні (несприятливе середовище проживання), медичні (хвороби, інвалідність, відхилення в розвитку), психологічні (конфліктність відносин, соціальна та педагогічна занедбаність), криміногенні (вплив злочинних груп) і інші.

Характеризуючи «групу ризику» звертаємо увагу на два аспекти – ризик для суспільства, небезпека для оточуючих через порушення загальноприйнятих соціальних норм і правил. Другий - ризик для конкретної особистості через відсутність нормальних умов для її повноцінного розвитку.

Психологи на відміну від соціальних педагогів серед дітей молодшого шкільного віку в «групу ризику» відносять гіперактивних дітей, дітей з синдромом дефіциту уваги, дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери (агресивних дітей, емоційно-розгальмованих і загальмованих дітей, сором'язливих, тривожних дітей).

Актуальність проблеми соціалізації школярів «групи ризику» особливо яскраво проявляється в рамках гуманістичної спрямованості розвитку сучасного суспільства і освіти, що ставить в центр педагогічних зусиль особистість дитини. Конвенція про права дитини закріпила принципи, якими міжнародне співтовариство зобов'язується керуватися по відношенню до дітей. У документі вказується, що діти мають право на особливе піклування і допомогу через свою фізичну і розумову незрілість [3, с.120].

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням дослідження з даної проблеми присвячено достатню кількість робіт. В основному матеріал, викладений у навчальній літературі, носить загальний характер, а в монографіях з даної тематики розглянуті більш вузькі питання проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей «групи ризику», серед них можна виділити монографії та навчальні посібники Л. Я. Олиференко, Т. Н. Шульги, І. Ф. Дементьєвої, С. А. Беличева.

Підставою для соціально-педагогічної діяльності з дітьми «групи ризику» виступають положення про єдність законів розвитку нормального і аномального дитини (Л. С. Виготський); комплексні медико-педагогічні дослідження особливостей розвитку молодших школярів (Б. Г. Ананьєва, Ю. К. Бабанський, С. А. Беличева).

Подання про перспективні напрямки, технологіях, засобах навчання школярів дають дослідження: теорії змісту загальної початкової освіти (В. В. Краєвський, В. С. Ледньов, І. Я. Лернер, М. Н. Скаткін, В. А. Сластьонін та ін.); розвиваючого навчання (Л. С.Виготський, П. Л. Гальперін, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, Л. В. Занков); корекційно-розвиваючого навчання (Г. К. Селевко, В. А. Сластьонін, Н. Малофєєв).

Питання психодіагностики і корекції дітей з порушеннями і відхиленнями розвитку представлені в роботах класиків психології – Л. С. Виготського, А. Р. Лурія, а також провідних фахівців в області дефектології, дитячої психіатрії та медичної психології: І. Л. Белопольской, Т. А. Власової, В. І. Гарбузова, Д. Н. Ісаєва, А. І. Корнєва та ін. [4].

Проблемі дітей, які перебувають в соціально небезпечному положенні. присвячені праці таких вчених-педагогів, як В. Г. Бочарова, А. В. Мудрик, В. Д. Сєченов, М. А. Галагузова, Ю. В. Васильєва.

Вивчення існуючих на сьогоднішній день визначень поняття діти «групи ризику» показує, що молодших школярів з особливостями в розвитку відносять до цієї категорії зазвичай з точки зору готовності і здатності до навчання їх в загальноосвітній школі [1].

Психологи, на відміну від соціальних педагогів, серед дітей молодшого шкільного віку в «групу ризику» відносять гіперактивних дітей, дітей з синдромом дефіциту уваги), дітей, дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери (агресивних дітей, емоційно-розгальмованих і загальмованих дітей, сором'язливих, тривожних дітей).

Мета дослідження. Вивчення особливостей соціально-педагогічної діяльності з дітьми «групи ризику» в загальноосвітній школі на основі технологічного підходу. Основне завдання, що стоїть перед державою і суспільством в цілому і соціальним педагогом зокрема щодо дітей даної категорії – створення належних умов і надання допомоги в їх розвитку, соціальної адаптації та реабілітації, підготовку до повноцінного життя в суспільстві. Для розробки теми дослідження застосовувалися методи дослідження проблеми: вивчення теоретичної та науково-методичної літератури з теми дослідження; вивчення педагогічного досвіду; спостереження, бесіда, вивчення документації; аналіз і узагальнення отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. Явище і поняття «ризик» є предметом дослідження багатьох наук: теорії ігор, ймовірностей, психології, економіки, медицини, права, в т. ч. і педагогічних наук (соціальна педагогіка). Поняття «ризик» є об'єктивним тому міждисциплінарних досліджень і оцінює наступне: ймовірність реалізації небезпеки; розмір матеріальної шкоди; невизначеність знання в ситуації вибору.

Соціально-педагогічний аспект ризику пов'язаний з ідеями соціалізації особистості та оптимізації педагогічної діяльності, а також співпраці педагогів і вихованців. Соціально-педагогічний аспект ризику визначено тенденціями розвитку сучасної школи, змінами характеру педагогічної діяльності вчителя і взаємин між учасниками процесу становлення і розвитку особистості в соціокультурному середовищі.

Соціально-педагогічний аспект ризику пов'язаний з ідеями соціалізації особистості та оптимізації педагогічної діяльності, а також співпраці педагогів і вихованців. Соціально-педагогічний аспект ризику визначено тенденціями розвитку сучасної школи, змінами характеру педагогічної діяльності вчителя і взаємин між учасниками процесу становлення і розвитку особистості в соціокультурному середовищі.

Соціальна педагогіка акцентує увагу на тріаді «свідомість - ставлення - поведінка». У педагогіці значне місце займають такі аспекти: руйнівний вплив факторів ризику на соціальні групи, витрати ризику, психологія сприйняття ризику і суспільно-педагогічна доцільність дій і рішень) [5, с. 54].

У розробках з проблем ризику використовується поняття «група ризику», під яким розуміють приналежність людини до групи, яка піддається небезпеці по одному або декільком факторам ризику. У педагогічній ризикології найбільше значення мають особистісний, фізичний і технологічний ризики.

Особистісний ризик. Якість і спрямованість вибору вчителем конкретного рішення, орієнтація при цьому на ризик або неприйняття його, визначаються не тільки впливом зовнішньої освітнього середовища. Вибір залежить від темпераменту, характеру, потреб, мотивів і властивостей особистості. Рішуча людина більш схильний до вибору ризикованих рішень, вчинків, дій, ніж обережний, який буде уникати ризику. Особистісний ризик як джерело розвитку особистості виникає, якщо цілі освіти виявляються в протиріччі з особистими устремліннями.

Фізичний ризик пов'язаний з ризиком захворювання такими «типовими» шкільними хворобами як, наприклад, короткозорість, сколіоз, бронхіт, а також з ризиком придбання в освітніх установах різноманітних комплексів: сором'язливості, неповноцінності, агресивності і ряду інших, які можна віднести до навчальних факторам ризику. До числа факторів ризику, що привертають до виникнення в учнів психічних розладів, слід віднести наступне: нездатність учня впоратися з навчальним навантаженням; зменшення рухової активності; інформаційне перевантаження мозку в поєднанні з постійним дефіцитом часу; зміна освітнього закладу, складні відносини з однолітками, батьками. Все це підсилює фізичний ризик, пов'язаний з придбанням хронічних хвороб, втратою працездатності, втратою інтересу до навчання.

Технологічний ризик пов'язаний з вибором учителем педагогічного прийому або техніки. У зв'язку з цим слід трохи докладніше зупинитися на проблемі «стандарти і творчість» в діяльності педагога.

Ризик присутній у нашому житті щомиті. Імовірнісний характер навколишньої дійсності визнають всі. Ризик з'являється в тих випадках, коли немає повної ясності і визначеності в обстановці, а вирішувати і діяти необхідно без зволікання. Можна сказати, що ризик - супутник будь-якого рішення, прийнятого людиною.

Поняттям «ризик» користуються багато науки, кожна з яких розкриває специфіку ризику в конкретній галузі наукового знання. Це дозволяє виділити екологічний, психологічний, педагогічний, соціально-психологічний, правовий, медико-біологічний, економічний та інші аспекти феномена «ризик». У зв'язку з цим одним з важливих напрямків професійної діяльності соціального педагога є соціально-педагогічна робота з дітьми «групи ризику», яких виділяють в самостійну категорію за цими критеріями. У літературі зустрічаються різні визначення: важкі, важковиховувані, педагогічно запущені, проблемні, дезадаптовані, діти з поведінкою, що відхиляється. Різні назви відображають різні точки зору на цю категорію дітей. Наприклад, «важкі» - соціально-педагогічна точка зору. У звичайній школі для педагога такі діти завжди створювали проблеми і незручності. Як правило, педагогічні підходи щодо цих дітей зводилися до ізоляції «звичайних» дітей від «важких», наприклад, до виключення останніх зі школи [1, 2].

Одним з найбільш поширених і найбільш невизначеним серед іменувань даної категорії дітей є поняття «діти групи ризику». Слово ризик в соціальній педагогіці означає велику ймовірність негативних, небажаних подій, які можуть відбутися. Тому коли говорять про дітей групи ризику, мається на увазі, що вони знаходяться під впливом деяких небажаних чинників, які можуть впливати на двох аспектах [3].

Перший аспект - це ризик для суспільства, який створюють діти даної категорії. Поняття «група ризику» з'явилося в кінці 20 століття. Це поняття дозволяло виділяти категорії людей і сімей, поведінка яких могло становити потенційну небезпеку для оточуючих і суспільства в цілому, оскільки суперечило загальноприйнятим соціальним нормам і правилам.

Другий аспект – ризик, якому самі діти постійно піддаються в суспільстві: ризик втрати життя, здоров'я, нормальних умов для повноцінного розвитку.

Залежно від відносин до об'єкта соціально-педагогічної діяльності, можливостей його самоорганізації, встановленні нормальних відносин в сім'ї та суспільстві, існують такі підходи в теорії соціальної роботи: ризиковий, ресурсний і проблемний [3, с. 17].

Ризиковий підхід. Ризик – ситуативна характеристика діяльності, що означає невизначеність її результату, при якій можливі альтернативні варіанти помилки або успіху. Соціально-педагогічний ризик - облік і регулювання небажаних, соціально і педагогічно неприйнятних, що загрожують життю, здоров'ю, повноцінної соціалізації особистості факторів і наслідків. Фактори адаптації до ситуацій ризику у різних груп населення, в тому числі у неповнолітніх, різні. Ті групи неповнолітніх, які в силу поєднання об'єктивних і суб'єктивних причин максимально схильні до різних соціальних і соціально-педагогічним ризиків, називають «групами» або «категоріями ризику». Кількість «груп ризику» в даний час значно збільшилася. До них відносять дітей з сімей безробітних, мігрантів (репатріантів, біженців, вимушених переселенців), малозабезпечених, сиріт, бездоглядних дітей і ін., А також обдарованих дітей. Шари і категорії населення, у яких закріпилося об'єктивно і суб'єктивно заданий стан потенційного ризику, прийнято називати соціально-вразливими групами населення. До таких традиційно в світовій практиці відносять дітей і молодь.

Ресурсний підхід. Ресурси – арсенал засобів або можливостей, до яких можна звертатися в міру необхідності для виконання будь-якої задачі або вдосконалення тих чи інших дій, особливо, коли вони носять надзвичайний характер або здійснюються в

критичній ситуації. Ресурси в соціально-педагогічної роботи розглядаються з точки зору їх природи, джерел і корисності застосування. Вони можуть бути: внутрішні чи зовнішні; формальними або неформальними; реально існуючими чи потенційними; різною мірою керованими. Соціально-педагогічна діяльність повинна сприяти найбільш повному, ефективному і скоординованого виявлення і застосування внутрішніх, матеріальних і соціальних ресурсів. Вона передбачає створення і реалізацію програм діяльності, спрямованих на активізацію внутрішніх ресурсів і забезпечення зовнішніми ресурсами. Людина розглядається як комплекс ресурсів, здібностей, можливостей, які використовуються для життєвих звершень і досягнення поставлених цілей.

Проблемний підхід. Соціальні проблеми – соціальне протиріччя, усвідомлюване людиною (групою) як значуща для нього (неї) невідповідність між метою та результатом. Ця невідповідність, виникає через відсутність або нестачу коштів для досягнення мети, призводить до незадоволення соціальних потреб. Проблемні ситуації в соціальному житті існують у будь-якої дитини як зростаючого організму. На кожному етапі розвитку дитина і його оточення виявляють протиріччя між новим рівнем соціальних завдань і власними потенційними можливостями, а також між новим рівнем соціальних якостей і раніше сформованими мірками, що пред'являються до людини. Якщо своєчасно не змінюються норми, оцінки, не створюються відповідні умови, то виникають різного роду проблеми на шляху самостійного вирішення життєво важливих завдань.

Висновки. Поняттям «ризик» користуються багато науки, кожна з яких розкрив-кість специфіку ризику в конкретній галузі наукового знання. Це дозволяє виділити екологічний, психологічний, педагогічний, соціально-психологічний, правовий, медико-біологічний, економічний та інші аспекти феномена «ризик». У зв'язку з цим одним з важливих напрямків професійної діяльності соціального педагога є соціально-педагогічна робота з дітьми «групи ризику», яких виділяють в самостійну категорію за цими критеріями.

Діти вступають в групу ризику не тому, що вони такими народжуються, а під впливом різних, не залежних від них факторів ризику: медико-біологічні; соціально-економічні; психологічні; педагогічні.

За класифікацією Титової С. В. виділяється п'ять основних проблемних груп дітей в загальноосвітній школі, які знаходяться в зоні ризику і можуть перейти в групу ризику, якщо їм не будуть забезпечені адекватні умови розвитку, психолого-педагогічний супровід в школі, любов, розуміння, турбота, індивідуальний підхід: обдаровані діти, діти з проблемами в навчанні і розвитку, психофізично ослаблені, діти з проблемних і неблагополучних сімей, педагогічно запущені діти.

Особливості соціалізації дітей «групи ризику» мають особливості:

- відсутність цінностей, прийнятих у суспільстві; переконання в своїй непотрібності в суспільстві, неможливості досягти в житті чогось своїми силами, розумом і талантом, зайняти гідне місце серед однолітків;
- проектування на себе сучасного життя власних батьків, відчуття емоційного відкидання з боку батьків і одночасно психологічна автономія;
- серед цінностей на першому місці – щасливе сімейне життя, на другому - матеріальне благополуччя, на третьому – здоров'я. У той же час, що здається недоступність цих цінностей в житті. Висока цінність в поєднанні з недосяжністю породжує внутрішній конфлікт – один з джерел стресу;
- підкріплення втрати цінності освіти в реальному житті, підвищений рівень тривожності і агресивності;
- у відносинах з дорослими характерні відхилення в спілкуванні, що призводять до переживання непотрібності, втрати цінності себе і іншого.

Список використаних джерел:

1. *Василькова, Ю. В. Методика и опыт работы социального педагога : учеб. пособие для студ. высш. пед. заведений / Ю. В. Василькова. – М. : Академия, 2001. – 160 с.*
2. *Методики и технологии работы социального педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Б. Н. Алмазов [и др.]; под ред. М. А. Галагузовой, А. В. Мардахаева. – М. : Академия, 2002. – 222 с.*
3. *Пальчевський, С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – Київ : Кондор, 2005. – 560 с.*
4. *Питюков, В. Ю. Основы педагогической технологии : учеб.-практ. пособие / В. Ю. Питюков. – М. : Новая школа, 1997. – 123 с.*
5. *Шакурова, М. В. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. В. Шакурова. – М. : Академия, 2002. – 299 с.*

УДК 338.482.22:378

ПРОБЛЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ТУРИЗМУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Любчук Ольга Костянтинівна, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри туризму ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет

Любчук О. К. Проблема удосконалення якості фахової підготовки бакалаврів з туризму відповідно до вимог інформаційного суспільства

В статті представлено дослідження проблеми якості підготовки фахівців з туризму. Проблема розглянута відповідно до потреб інформаційного суспільства. Показано розуміння сутності якості сучасної фахової підготовки у вищій школі. В проведеному дослідженні констатовано необхідність відповідності фахової підготовки європейським стандартам інформаційного суспільства. Відзначена ключова вимога до якості фахової підготовки. Визначені детермінанти удосконалення якості фахової підготовки у вищій школі. В статті надано розуміння сутності та складу педагогічного моніторингу, поетапність його проведення. Зазначені програмні компетентності для якісної підготовки фахівця спеціальності «туризм». Визначені фахові компетентності спеціальності «туризм», які формуються на спеціалізованих обов'язкових та вибіркових курсах. Представлені результати дослідження рівнів задоволеності студентами якістю фахової підготовки. Виявлено наявність достатнього рівня задоволеності наявними елементами матеріальної бази та ресурсами навчального процесу. Запропоновано план заходів з підвищення якості навчання студентів спеціальності «туризм». Показано перспективи подальшого дослідження з виявлення впливу суб'єктивних детермінант на якість підготовки фахівців з туризму.

Ключові слова: якість, професійна підготовка, студенти, туризм, компетентності.

Lyubchuk O. The problem of improving the quality of the professional training of bachelors in tourism in accordance with the requirements of the information society

The article deals with the study of the quality of the training of tourism specialists. The problem is considered in accordance with the needs of the information society. The understanding of the essence of the quality of modern professional training in the high school is shown. The study concluded that the necessity of professional preparation for the European standards of the information society was established. The key requirement for the quality of professional training is noted. It is determined of improving the quality of professional training in higher education. The article provides an understanding of the essence and composition of pedagogical monitoring, its stage-by-stage conducting. It is indicated program competencies for the qualitative training of specialist specialty «tourism». The professional competences of the specialty «Tourism», which are formed on specialized obligatory and selective courses, are determined. The results of the study of levels of satisfaction by students with the quality of professional training are presented. The existence of a sufficient level of satisfaction with the available elements of the material base and resources of the educational process was revealed. The plan of measures for improving the quality of studying students of the specialty «Tourism» is offered. The prospects of further research on revealing the influence of subjective determinants on the quality of training of tourism specialists are shown.

Key words: quality, professional training, students, tourism, competence.

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розбудови українського суспільства освіта являється одним із провідних факторів соціальної стабільності, соціально-економічного та науково-технічного прогресу. Якість фахової підготовки стає необхідною умовою для становлення креативної економіки, ринку кваліфікацій, входження українського освітнього простору вищої освіти до Європейського. Однією з ключових вимог до якості професійної освіти в Європейському союзі у зв'язку з розбудовою інформаційного суспільства є набуття ключових компетентностей. Тому формування даних компетентностей у студентів спеціальності туризм освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» є актуальним та затребуваним.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема удосконалення якості професійної підготовки, її відповідності європейським стандартам інформаційного суспільства, необхідності формування ключових компетентностей у студентів досліджувалися в працях М. Дробнохода, М. Євтуха, В. Лугового, О. Любчук, С. Поважного та інших. Дослідниками вивчалися різні компетентності, зокрема В. Ковальчук така компетентність як соціальна, К. Корсак - цивілізаційна компетентність, І. Єрмаков, І. Ящук – життєтворча компетентність. В роботах О. Шаталова, В. Афанасьєва, І. Афанасьєвої, Є. Гвоздєвої, О. Пічугіної вивчалися цілі, особливості проведення педагогічного моніторингу, його структурні складові.

В сучасних роботах проводилися дослідження стосовно особливостей організації професійної підготовки студентів, з'ясовувалися детермінанти підвищення якості підготовки у студентів гуманітарних спеціальностей. Аналіз існуючого стану та особливостей підготовки майбутніх фахівців з туризму в освітньому процесі вищого навчального закладу виявив недостатню спрямованість досліджень на визначення факторів, що сприяють підвищенню якості їх фахової підготовки.

Мета дослідження. Визначити сутність, детермінанти підвищення якості професійної підготовки та рівні задоволеності ними у студентів молодших курсів вищої школи спеціальності «туризм».

Виклад основного матеріалу. Система вищої освіти в незалежній Україні зазнала суттєвих змін. Вона перестала бути об'єктом всеосяжного контролю з боку держави. Вищі навчальні заклади отримали можливість розвивати ті напрями підготовки спеціалістів, які користувалися найбільшим попитом у суспільстві, а самі ВНЗ принаймні декларували свою спроможність задовольняти його. Відповідно ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» «заклад вищої освіти - окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей» [1]. Актуальними завданнями вищої школи зазначено проведення освітньої діяльності відповідно до національних стандартів вищої освіти, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, підтримка наукової та науково-технічної творчості, сприяння духовному та соціальному прогресу, здійснення спортивної та оздоровчої діяльності, виконання державного замовлення щодо фахової підготовки, сприяння працевлаштуванню.

«Держава організує і контролює процес якісної підготовки фахівців шляхом комплексного оцінювання ВНЗ, використовуючи процедури ліцензування освітньої діяльності, акредитації напрямів, спеціальностей та ВНЗ в цілому та державної атестації випускників» [2]. Впровадження інноваційних розробок в навчальний процес у вищому навчальному закладі. особливо у тих сферах господарської діяльності, за якими відбувається професійна підготовка потребує нової якості від викладачів, переходу від передачі наукових основ певних професій, до сумісної науково-творчої діяльності зі студентами. «Без цього університет не може забезпечити подальший прогрес соціально-

економічного і духовного життя, а буде лише професійно технічним закладом, який готує фахівців масових професій» [3, с. 320].

В умовах становлення світового ринку кваліфікацій необхідними умовами якісної фахової підготовки визначається відповідність державних освітніх стандартів європейським освітнім стандартам; загальних, фундаментальних, професійних результатів професійної підготовки і змісту професійної освіти вищих навчальних закладів державним стандартам за певною спеціальність та галуззю. Тому спрямованість професійної підготовки на досягнення якості знаходить відображення у створенні відділу якості фахової підготовки на рівні конкретного вищого навчального закладу для узгодження державних, суспільних і особистих інтересів та потреб щодо надання та отримання якісних освітніх послуг.

Проблема підвищення якості фахової підготовки потребує також розробки та впровадження системи державних заходів для її удосконалення, запровадження педагогічного моніторингу для забезпечення об'єктивного контролю за якістю професійної підготовки. Для досягнення поставленої мети щодо відповідності якості національної освіти вимогам XXI століття на основі моніторингу, необхідним є з'ясування його сутності та структурно-функціональних характеристик. Сутність поняття «моніторинг» розуміють як спеціально організоване систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозу розвитку. Задіяність моніторингу для оцінювання та перевірки якості фахової підготовки надає органам управління освітою можливість визначити стан освітньої системи, її окремих складових; виявити проблеми, що виникли в процесі досягнення мети; врахувати тенденції розвитку освіти для розроблення ефективної освітньої політики.

В дослідженнях виділяють різні види моніторингу, зокрема за спрямованістю на об'єкт: технологічний, екологічний, соціальний, педагогічний та інші. Згідно дослідження О. Шаталова, В. Афанасьєва, І. Афанасьєвої, Є. Гвоздєвої, О. Пічугіної, «моніторинг розглядається як систематичний процес спостереження за об'єктом для оцінювання його стану, контроль за характером подій, попередження небажаних тенденцій та передбачення тенденцій розвитку» [4].

Моніторинговий прогноз може як наближатися до одиниці, так і віддалятися від неї, що залежить від системоутворюючих факторів та міри адекватного вивчення. Для ефективності моніторингу визначальною є певна характеристика впливу психіки, зокрема усвідомленості людей певних суспільних процесів. Відмінними особливостями моніторингових показників можуть виступати «інтегративність», «якісно-кількісна повнота», «визначеність», «інформаційна ємкість», «стійкість», «повторюваність». Застосовування моніторингу в освіті може бути спрямованим на менеджмент в керівництві освітнім закладом, на визначення стану функціонування системи освіти в цілому або в окремому регіоні. Як зазначає І. Зязюн, «педагогічний моніторинг - це педагогічна технологія освітнього процесу і виконання виховних функцій у навчальному закладі. Структура моніторингу визначається його функціями, відображає зв'язок між ними на кожному рівні його формування» [5, с. 156-157].

Структурно-функціональна характеристика моніторингу передбачає визначення рівнів його проведення; з'ясування тих функцій, які обумовлюють специфіку педагогічної взаємодії, дослідження цілей освітньої діяльності; положень, принципів, на яких ґрунтується спрямованість та організація технології його проведення.

Управління педагогічним моніторингом передбачає здійснення дослідно-пошукового і конструктивно-організаційного етапів:

етап дослідно-пошуковий, який включає підготовчий, адаптаційний, висхідно-діагностичний, змістово-технологічний, підсумково-діагностичний підетапи;

етап конструкторсько-організаційний, який забезпечує реалізацію педагогічно значущих моніторингових процедур та включає: нормативний підетап (розробляється

положення й інструкції з реалізації технологій педагогічного моніторингу); організаційний підетап (обговорення педколективом навчального закладу організації моніторінгу, затвердження на вченій раді; конкретизація та затвердження технології проведення моніторингу на навчально-методичній раді); науково-методичний підетап (конкретизація технологій проведення моніторингу з врахуванням специфіки галузі наукового знання на засіданні предметно-методичних комісій, розробка методики проведення відповідно до цілей, завдань, навчальних програм, прогнозованих якісних та кількісних результатів).

Педагогічний моніторинг у вищій школі є сучасною інформаційною технологією управління якістю фахової підготовки для удосконалення освітньої діяльності навчального закладу на основі застосування моніторингових принципів, методів, використання моніторингових показників. До моніторингових методів в освіті відносять наступні: логіко-смислове моделювання проблем, масові та експертні опитування, моніторинги динаміки освітніх процесів, соціологічні спостереження, експерименти, кореляційний та типологічний аналіз, контент-аналіз тощо. Вони забезпечують надійну діагностику процесів, що відбуваються, та здатні здійснювати корекційно-попереджаючий вплив на самі різні тенденції і процеси.

Якість навчання у вищій школі, що визначається освітньо-кваліфікаційними характеристиками та освітньо-професійними програмами, значною мірою залежить від наповнення робочих програм, яке здійснюється кожним навчальним закладом самостійно. Порівняння робочих програм з дисциплін, що вивчаються у навчальних закладах, може бути здійснено як на рівні Міністерства освіти і науки, так і на рівні окремих вищих навчальних закладів та їх об'єднань. Тобто планування якості освіти у вищій школі здійснюється на двох рівнях: рівні Міністерства освіти і науки та рівні вищого навчального закладу.

На кожному рівні якість може бути втрачена ще на стадії планування. Забезпечення якості освіти - це оцінка загального виконання вимог до якості освіти на стадії здійснення навчального процесу. Якісне здійснення навчального процесу неможливе без головних чинників: матеріально-технічного забезпечення (аудиторний фонд, бібліотека, комп'ютери, лабораторна база, база для практики), кадрового складу працівників навчального закладу (викладачів та допоміжного персоналу), новітніх технологій викладання відповідно до поставлених мети та завдань та контрольно-оцінних дій як зворотнього зв’язку щодо їх досягнення та інших внутрішніх та зовнішніх факторів. Переорієнтація змісту професійної освіти на освоєння ключових компетентностей сприяє набуттю своєрідного комплексу знань, умінь і ставлень, що набуваються в процесі фахової підготовки й дозволяють студентам спеціальності «туризм» розуміти, тобто ідентифікувати та оцінювати в різних контекстах проблеми, що є характерними для сфери обслуговування.

Згідно з розробленою освітньо-професіною програмою «Туризм» першого рівня вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» галузі знань 24 сфера обслуговування, виділяють такі програмні компетентності для якісної підготовки фахівця в галузі «Туризм», як: інтегральну компетентність, загальні компетентності та фахові компетентності спеціальності. До фахових компетентностей спеціальності відносять компетентності, які формуються на спеціалізованих курсах, як обов’язкової так і вибіркової частини ОПП. До них відносять, насамперед, такі: здатність здійснювати аналіз сучасного стану, визначати роль природних рекреаційних ресурсів; здатність визначати адекватний потребам ринку перелік туристичних напрямків (дестинацій), розробляти різні види турів з урахуванням потреб цільових груп споживачів туристичних послуг, програми туристичного обслуговування на основі врахування мотивів туристичних подорожей; здатність складати, оформлювати і оперувати туристичною документацією при формуванні, реалізації туристичного продукту; здатність розробляти,

проводити різні види екскурсій, організовувати надання анімаційних послуг та процес екскурсійного обслуговування різних категорій туристів та екскурсантів; здатність до організації роботи обслуговуючих господарств, в готельному господарстві, використання технологій прийому і розміщення туристів; здатність до організації реалізації продукції ресторанного господарства, обслуговування бенкетів, дипломатичних прийомів та інших свят; здатність до формування продажу туру, інвестиційної політики туристичної фірми; здатність розробляти та проводити ефективну продуктову, цінову, збутову політику туристичних підприємств на основі рекламно-інформаційних заходів та врахування особливостей поведінки різних категорій споживачів туристичних послуг та інші.

Метою освітньо-професійної програми є оволодіння студентами першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, відповідно до шостого кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій, а саме: необхідними знаннями в галузі сфери обслуговування, розвиток студентів в особистісному, професійному та соціальному плані.

Мінімальне матеріально-технічне забезпечення нормується згідно з вимогами Міністерства освіти і науки, кадровий склад викладачів (кількість та кваліфікація) також визначається міністерством. Вимоги до кадрового складу викладачів мають суто формальний характер - перевіряється наявність відповідних дипломів та атестатів без урахування реальної здатності викладачів до викладання конкретних дисциплін. Крім того, успіхи людини в навчанні, науковій і професійній роботі напряму залежать від того, наскільки вона підготовлена до діяльності та залучена до неї. Поява інтерактивних навчальних програм та технологій, методів та засобів навчання таких, як навчальних посібників на гіпертекстовій основі, мультимедійних енциклопедій; організація мережних комунікацій відкриває перед викладачами та студентами можливість самостійної пізнавальної діяльності, яка повністю видозмінює освітній процес. Умови і форми робіт, що змінилися, примусили переосмислювати і роль комп'ютера, і функції викладача і студентів, і характер їхніх взаємин.

Усвідомлене і кваліфіковане використання інформаційних технологій викладачем в організації самостійної роботи студентів усіх видів сприяє мотивації учбової діяльності. Застосування інформаційних технологій в освітньому процесі дозволяє поєднувати способи організації аудиторної і позааудиторної самостійної роботи, засновані на формуванні самостійної пізнавальної діяльності. Використання в навчанні інформаційних технологій та їх можливостей в розвитку творчих здібностей у студентів створює умови для індивідуального просування у вивченні матеріалу в звичайній аудиторії, не порушуючи традиційну групову структуру занять у цілому.

«Організація освітнього процесу на основі інформаційних технологій забезпечує розвиток у студентів таких важливих якостей, як самостійність у формуванні індивідуального графіка пізнавальної діяльності, творчість у розробці колективних проектів в процесі виконання практичних завдань» [3, с. 6]. Крім того, однією із необхідних умов досягнення якості професійної підготовки є «виклик» позитивного відношення у студентів до набуття професійних знань та вмінь, «входження» в стан задоволеності від наявності та реалізації професійних компетентностей.

Тому було проведено дослідження, спрямоване на вивчення задоволеності студентів детермінантами покращення якості навчального процесу у вищому навчальному закладі. Вважаємо, що результати даного дослідження можуть бути основою для корегування впливу значущих чинників з метою удосконалення якості фахової підготовки студентів. В даному дослідженні приймали участь студенти молодших курсів. Отриманні результати виявили, що 50 % респондентів повністю задоволенні якістю навчання та 44 % респондентів задоволенні частково. Вивчення рівнів задоволеності студентів наявними елементами матеріальної бази та ресурсами навчального процесу, визначили наступне:

- наявністю необхідних підручників у бібліотеці цілком та частково задоволені 63 % респондентів;

- кількістю методичних матеріалів – 88 % респондентів;
- викладанням навчального матеріалу у доступній формі – 88 % респондентів;
- кількістю навчальних програм за вибором ВНЗ – 100 % респондентів;
- наявністю мультимедійного супроводження лекцій – 94 % респондентів;
- організацією навчального процесу – 82 % респондентів;
- наявністю необхідних електронних навчальних посібників – 88 % респондентів.

Тому професорсько-викладацьким складом кафедри були розроблено та запропоновано план заходів з підвищення якості навчання студентів, серед яких: аналіз причин заборгованостей, особисті співбесіди кураторів, завідувача кафедри зі студентами, що мають заборгованості, а також напрями удосконалення самостійної роботи студентів спеціальності «туризм». До напрямів удосконалення самостійної роботи студентів запропоновано віднести та розробити атлас географічних та адміністративних карт регіонів України та туристичних регіонів світу, відеофільми про особливості організації тематичних столів, проведення бенкетів, дипломатичних прийомів в закладах готельно-ресторанного господарства, а також вимог до прибирання номерного фонду інших процесів готельного обслуговування та особливостей обслуговування в закладах ресторанного господарства для використання в процесі самостійної підготовки до практичних занять, методичні вказівки до виконання практичних відтворювальних та творчих завдань з спеціалізованих курсів, завдання з яких включають до олімпіадних завдань в галузі туризму, оновити тематику курсових робіт з «Географії туризму (Туристичне країнознавство)» та включити теми, які відповідають темі НДР кафедри туризму «Проблеми та перспективи розвитку туристичних ресурсів Приазов'я», запланувати ознайомлення, опис та систематизацію культурно-історичних та природо-охоронних пам'яток м. Маріуполя під час виконання самостійної роботи з дисципліни «Туристичні ресурси України», а також ознайомлення, опис та систематизацію традицій грецького народу з підготовкою наочних матеріалів в процесі виконання самостійної роботи з дисциплін «Світова культура та мистецтво», «Паломницький туризм», «Туристичні ресурси України» тощо.

Висновки. Проведене дослідження дозволило констатувати, що рівень організації навчального процесу, зокрема викладання в доступній формі, а також забезпечення методичними матеріалами, електронними навчальними посібниками, мультимедійним супроводженням оцінюються на достатньому рівні, але повністю задоволені якістю навчання студенти лише на середньому рівні. Тому вважаємо, що перспективою подальшого дослідження є виявлення впливу суб'єктивних детермінант на якість фахової підготовки, зокрема особливостей сформованості навчально-професійної мотивації, складових вміння вчитися, навичок самоосвіти, творчого мислення.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014, № 1556-VII із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37/38. – Ст. 2004.– Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. О процедуре комплексной оценки ВУЗа / В. Шадриков [и др.] // Высшее образование в России. – 2001. – № 1. – С. 29–38.

3. Участь України у глобалізаційних процесах : зб. матеріалів III Всеукр. семінару молод. учених та студ. (Сімферополь, 23–24 квіт. 2013 р.) / ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». – Саки : Фенікс, 2013. – 404 с.

4. Мониторинг и диагностика качества образования : монографія / А. А. Шаталов [и др.]. – М. : НИИ школьных технологий, 2008. – 322 с.

5. Поважний, С. Ф. Реформування освітнього простору вищої школи–нагальна проблема сучасності / С. Ф. Поважний, О. К. Любчук // Філософські та психолого-педагогічні засади управління: зб. наук. пр. Донец. держ. ун-ту управління. – Донецьк, 2005. – Т. 6. вип. 1. – С. 4–8.

УДК 364.044.26:378.14

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Любчук Ольга Костянтинівна, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри туризму, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет

Хлебнікова Анастасія Олександрівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Любчук О. К., Хлебнікова А. О. До проблеми становлення економічної компетентності у студентів спеціальності «соціальна робота» у процесі професійної підготовки

В статті представлено дослідження проблеми підготовки соціальних працівників відповідно до потреб ринкової економіки. Показано необхідність вивчення сутності та складу економічної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота» в сучасних наукових дослідженнях. Відзначено перехід в професійній підготовці сучасних фахівців в умовах вищої школи до компетентнісного підходу. В проведеному дослідженні констатовано наявність в нашій країні проблем в підготовці фахівців для соціальної сфери. Визначено, що проблема полягає у потребі суспільства в соціальних працівниках відповідно до потреб ринкової економіки. В статті надано розуміння сутності та складу економічної компетентності в різних сучасних підходах. З'ясовано, що економічна компетентність є складним утворенням. Виявлено, що економічна компетентність включає мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний компоненти. Кожний з компонентів складається із певних елементів. Введення навчальних дисциплін економічного спрямування в процесі професійної підготовки сприяє формуванню економічної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота».

Ключові слова: студенти, соціальна робота, професійна підготовка, економічна компетентність.

Lubchuk O., Khlebnikova A. The problem of developing the economic competence of students of the specialty «social work» in the process of professional training

The article presents the study of the problem of training social workers in accordance with the needs of a market economy. The necessity of studying the essence and composition of students' economic competence of the specialty «Social work» in modern scientific research is shown. The transition in professional training of modern specialists in the conditions of high school to the competent approach is noted. The study concluded that there are problems in the preparation of specialists for the social sphere in our country. It is determined that the problem is the need of a society in social workers in accordance with the needs of a market economy. The article gives an understanding of the essence and composition of economic competence in various modern approaches. It is revealed that economic competence is a complex formation. It was found that economic competence includes motivational, cognitive, operational and personal components. Each component consists of certain elements. Introduction of educational disciplines of economic direction in the process of professional training contributes to the formation of economic competence of students specialty «Social Work».

Key words: students, social work, professional training, economic competence.

Постановка проблеми. Для кінця XX та початку XXI століття характерним є перехід країн, які виникли після розпаду Радянського Союзу, від економіки розподільного типу до ринкової економіки, економіки знань, яка потребує висококваліфікованих, компетентних фахівців, здатних вирішувати складні проблеми соціально-економічного характеру в нестабільних та екстремальних умовах. Тому сучасна підготовка соціальних працівників з вищою освітою потребує формування у них не тільки професійної, але й економічної, соціальної, особистісної компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки соціальних працівників досліджувалась в наукових працях О. Безпалько, І. Звєрєвої, А. Капської, Т. Семигіної, І. Миговича, Л. Міщик, В. Полтавця, Г. Попович, Є. Холостової та ін. Педагогічні та психологічні основи підготовки фахівців соціальної сфери вивчалися такими вченими, як З. Багатова, В. Бочарова, М. Гуліна, І. Козубовська, А. Мудрик, Л. Романовська, Т. Шевеленкова, Ю. Шевченко, Н. Шмельова та ін. Зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників в країнах з ринковою економікою з'ясовували дослідники: Л. Віннікова, Н. Видишко, Н. Гайдук, Я. Гулецька, С. Когут, А. Кулікова, Т. Кремнєва, Г. Лещук, О. Ольхович, О. Пришляк, Н. Микитенко, Г. Слозанська, В. Тименко та ін. Тому потребує дослідження питання вдосконалення професійної підготовки соціальних працівників в Україні відповідно до вимог ринкової економіки.

Професійна підготовка фахівців соціальної роботи у ВНЗ детермінована соціальними, економічними і культурними умовами розвитку українського суспільства, а також принципами, які відображають специфіку соціальної діяльності у суспільстві. Підготовка фахівців для соціальної сфери в нашій країні має певні проблеми. Аналіз існуючого стану та особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників в освітньому процесі вищого навчального закладу дозволяє виявити низку суперечностей між наявною дійсністю та вимогами суспільства до професійної підготовки студентів спеціальності «соціальна робота». Проблема полягає у потребі суспільства у кваліфікованих соціальних працівниках відповідно до потреб ринкової економіки, що потребує необхідності вивчення економічної компетентності як складової професійної компетентності.

Мета дослідження. З'ясувати сутність та склад економічної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота» в сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників як окремий напрямок професійної освіти і професійної діяльності почала формуватися на початку 1990-х років. У квітні 1991 року Постановою Держкомпраці СРСР Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців був поповнений кваліфікаційною характеристикою «спеціаліст із соціальної роботи», «соціальний педагог» та «соціальний працівник». Ці посади стали еквівалентом прийнятої в світі посади «соціальний працівник» [1, с. 82].

Переорієнтація змісту професійної освіти на освоєння ключових компетентностей сприяє розумінню наукової картини світу, проявленню соціальної активності, духовності. Впровадження компетентністнісного підходу в системі професійного навчання полягає в зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених професійних знань, умінь і навичок до формування й розвитку у них здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності.

Компетентнісний підхід розглядається як засіб оновлення змісту освіти, зорієнтований на розвиток у тих, хто навчається можливостей засвоювати новий досвід на основі цілеспрямованого формування творчого та критичного професійного мислення. Компетентності розглядаються як своєрідний комплекс знань, умінь і ставлень, які формуються в навчально-професійній діяльності й дозволяють майбутньому фахівцю розуміти та оцінювати в різних контекстах проблеми, що є характерними для різних сфер

діяльності. Вважають, що компетентність ґрунтується на поєднанні цінностей, емоцій, ставлень і практичних навичок, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що мобілізує до активної дії. Експерти також вказують на провідне значення ключових компетентностей. Серед них найбільш значущими вони виділяють автономну діяльність, уміннявфункціонувати в соціальних гетерогенних групах, інтерактивне використання засобів. Крім того, вчені тлумачать компетентність як міру відповідності отриманих знань, вмінь та досвіду реальним рівням складності тих завдань та проблем, які повинні будуть вирішувати фахівці в процесі виконання своїх службових обов'язків. Компетентність на відміну від кваліфікації включає не тільки професійні знання та вміння, а й певні особистісні якості, вміння вчитися, самостійно ставити цілі, здійснювати діяльність на їх досягнення, оцінювання тощо.

Перехід в професійному навчанні до впровадження компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат вищої професійної освіти в діяльнісному вимірі. Слід зазначити, що процес роботи в освіті «за компетентностями» розпочався і потребує глибинного й різнобічного опрацювання, як вказує Н. М. Бібік [2]. Ключові професійні компетентності пов'язують воєдино особистісне, соціальне й професіональне в освіті, сприяють комплексному оволодінню сукупністю способів навчально - професійної діяльності в конкретній справі чи ситуації. Вважаємо, що компетентний фахівець–це професіонал, який здолав власну обмеженість в певній галузі знань та навичок та в певній сфері діяльності і людських відносин.

Проведені дослідження, які присвячені проблемі компетентнісній підготовці майбутніх фахівців, дозволили виокремити різні компетентності, зокрема :

- життєтворча компетентність (І. Єрмаков, І. Ящук),
- етична компетентність (Л. Хоружа),
- економічна компетентність (О. Ануфрієва, Г. Дмитренко, В. Саюк, О. Семеньков),
- соціальна компетентність (В. Ковальчук),
- цивілізаційна компетентність (К. Корсак) [3].

Під «економічною компетентністю» О. Ануфрієва розуміє «сукупність економічних знань та практичних умінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності» [4, с. 87]. Економічна компетентність керівника, згідно дослідженням В.Саюк, розкривається як «інтегрована професійно-особистісна характеристика управлінця, яка включає ціннісні орієнтації, економічні знання, вміння, навички використовувати економічні важелі управління та особистісні якості для досягнення ефективного результату діяльності в ринкових умовах» [5, с. 512].

В дослідженні Т. Бурлаєнко надається як визначення економічної компетентності майбутнього менеджера, так і її структура. Економічна компетентність нею розглядається як здатність результативно здійснювати управлінську діяльність у галузі освіти, на основі ґрунтовних економічних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, для ефективного розвитку організації в умовах ринкової конкуренції. Структура економічної компетентності, згідно Т. Бурлаєнко, включає чотирі компоненти. До складових економічної компетентності відносяться мотиваційна компонента, когнітивна компонента, операційна компонента, особистісна компонента [3].

Мотиваційна компонента економічної компетентності виокремлюється у зв'язку з тим, що професійна діяльність в сучасних ринкових умовах здійснюється відповідно до мотивації, яка спонукає фахівця до неї. Складовими професійної мотивації можуть виступати як певні потреби, мотиви, так і ціннісні орієнтації. Саме вони виступають головними стимулами до засвоєння нових економічних знань, готовності до розв'язання економічних проблем в професійній діяльності, особистісного та професійного розвитку.

Когнітивна компонента економічної компетентності включає певні економічні знання, які необхідні майбутньому спеціалісту для досягнення ефективності під час

вирішення практичних завдань професійної діяльності. В набутті економічних знань та формуванні економічної компетентності сприяє оволодіння такими навчальними дисциплінами, як «Економічна теорія» та (або) «Економіка соціальної роботи». Операційна компонента економічної компетентності забезпечується оволодінням під час аудиторних занять (лекції, семінари, практичні) і позааудиторних (тренінги, ділові ігри, форуми, конференції, лекторії, вечори запитань і відповідей на економічну тематику) занять.

Економічні уміння і навички у нашому дослідженні виступають як елементиопераційного компонентуекономічної компетентності. Операційний компонент дає змогу розглядати економічну компетентність у межах діяльнісного і функціонального підходів. Він охоплює способи дій (засоби, форми, методи, прийоми економічного впливу), особистісну поведінку у процесі вирішення економічних проблем, професійний такт, комунікативні здібності, вміннябезконфліктного вирішення професійних ситуацій тощо. Операційний компонентне може існувати автономно, а лише у взаємодії з іншими компонентами.

Особистісна компонента економічної компетентності в процесі здійснення професійної діяльності соціального працівника та мотивується внутрішніми потребами, усвідомленням свого місця у житті суспільства і колективу в умовах ринкової економіки. Але від того, якою буде особистість соціального працівника, як враховуються потреби, індивідуальні особливості, які застосовуються технології для задоволення запитів клієнтів залежить майбутній розвиток соціальної служби. Тому у структурі економічної компетентності виділено особистісний компонент.

В дисертаційному дослідженні В. А. Москова, присвяченому проблемі формування економічної компетентності в процесі фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю, розроблена модель економічної компетентності, що включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісний компоненти. Кожний із зазначених компонентів складається із відповідних елементів: мотиваційно-ціннісний (мотиви, потреби, особистісні якості, ціннісні орієнтації), когнітивний (знання), діяльнісний (досвід, творча діяльність) [6, с. 64-65].

Аналіз переліку навчальних дисциплін, що викладаються для студентів спеціальності «Соціальна робота» кваліфікаційного рівня «бакалавр» Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій Відкритого університету розвитку людини «Україна», Класичного приватного університету, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», показав наявність навчальних дисциплін економічного спрямування.

Так, викладання навчальної дисципліни «Економічні основи соціальної роботи» в ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» дозволяє з’ясувати сутність і структуру економічних основ соціальної роботи; поняття і сутність економічного простору соціальної роботи; питання соціального розвитку і соціальної орієнтації економічної політики держави; систему соціального захисту населення та її економічні основи. Студенти знайомляться з динамікою та проблеми в забезпеченні матеріального добробуту населення, економічною стратифікацію суспільства та її соціально-економічні наслідками. Крім того, дається уявлення про державні гарантії і соціально-економічні стандарти підтримки населення. Розкриваються проблеми, пов'язані з фінансуванням, оподаткуванням, підприємницькою діяльністю установ соціального обслуговування; організаційно-економічні засади соціального забезпечення та соціального страхування населення. Розглядаються питання організації економічної діяльності, кадрового забезпечення, оплати праці соціальних працівників та забезпечення ефективності соціальної роботи. Метою викладання даної дисципліни є надання майбутнім фахівцям форм і методів економічної діяльності у сфері соціальної роботи та системі соціального

захисту населення в умовах, коли раціональне використання фінансових коштів стає нагальним завданням.

На основі вивчення даного курсу студенти повинні оволодіти наступними економічними знаннями: сутність і структура економічних основ соціальної роботи, особливості економічної діяльності соціальних служб; основні принципи і методи в економічних взаємовідносинах суб'єктів і об'єктів економічного простору соціальної роботи; динаміка матеріального добробуту населення з метою здійснення адресної соціально-економічної підтримки; консультування клієнтів соціальних служб з питань соціально-економічних гарантій, пільг та інших виплат; засоби організації та оплати праці працівників соціальних служб та установ соціального захисту.

Вивчення даного курсу повинно стати основою для набуття студентами спеціальності «Соціальна робота» вмінь, які потребує виконання службових обов'язків в умовах ринкової економіки: використовувати основні способи фінансування підприємницької діяльності, бухгалтерського обліку у сфері соціальної роботи; виявляти резерви економічної ефективності соціальної роботи; обґрунтовувати необхідність державного регулювання ринкового механізму і соціальної орієнтованості ринкової економіки з метою забезпечення принципу соціально-економічної справедливості, створення оптимальних умов життєдіяльності громадян і ефективної системи соціальної підтримки населення в цілому і особливо соціально вразливих категорій громадян [7].

Висновки. Враховуючи сучасні вимоги до професійної компетентності соціальних працівників, вважаємо, що у їх підготовці необхідним є забезпечення відповідного рівня економічної компетентності, застосування у навчальному процесі різних форм інтерактивного навчання, проведення виробничої практики з урахуванням функціональної діяльності фахівця в умовах ринкової економіки. Також необхідним є виокремлення та систематизація зарубіжного досвіду з підготовки соціальних працівників, зокрема в напрямку становлення економічної компетентності як складової професійної компетентності для досягнення більших можливостей в самореалізації соціального працівника в умовах розвитку креативної економіки, становлення ринку кваліфікацій в країнах Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук Т. В. Особливості професійної підготовки соціальних працівників : (регіональний аспект) // Зб. наук. праць / Хмельницький ін.-т соц. технологій ун-ту «Україна». – 2014. – № 1 (9). – С. 82–86.

2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній світовій освіті: досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під ред. О. В.Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – С. 47–52.

3. Булаєнко, Т. І. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти як необхідна вимога часу [Електронний ресурс] / Т. І. Булаєнко // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/2.pdf

4. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти: навч. посіб. / за ред. Г. А. Дмитренка. – Київ : ЦІППО, 2008. – 125 с.

5. Саюк, В. І. Розвиток економічної компетентності педагогічних працівників у системі підвищення кваліфікації / В. І. Саюк // Вища освіта України.- 2006. – Т. 3. – С. 511–520.

6. Москов, В. А. Формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. … канд. пед. наук; 13.00.04 / Москов Василь Анатолійович. – Вінниця, 2017. – 287 с.

7. *Економічні основи соціальної роботи [Електронний ресурс] : програма навч. дисципліни «Економічні основи соціальної роботи» для студентів за напрямом підготовки 6.130102 «Соціальна робота» / розроб. Ю. В. Ярченко. – Маріуполь : ПДТУ, 2015. – 8 с. – Режим доступу:* http://umm.pstu.edu/handle/123456789/10024

УДК 316

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИКИ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» (НА ПРИКЛАДІ ДВНЗ «ПРИАЗОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»)

Ташкінова Оксана Анатоліївна, кандидат соціологічних наук, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний унівеситет»

Ташкінова О. А. Організація практики у студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» (на прикладі ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»)

У статті розглянуто особливості професійної підготовки студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». Особлива увага приділена розгляду важливих професійних компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній фахівець із соціальної роботи. Розглянуто сутність професійної підготовки та практичного навчання соціальних працівників у закладах вищої освіти. Наведено результати дослідження ефективності організації виробничої практики студентів ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Ключові слова: соціальна робота, професіоналізація, компетентності, освітній стандарт, виробнича практика.

Tashkinova O. Organization of the practice of students of specialty 231 «Social Work» (on the example of the «Priazovsky State Technical University»)

The article deals with the features of professional training of students of specialty 231 «Social work». Particular attention is paid to the consideration of important professional competencies that a future social worker must master. The essence of vocational training and practical training of social workers in higher education institutions is considered. The results of the study of the effectiveness of the organization of industrial practice of the students of the Dvnz Institute «Priazovsky State Technical University» are presented.

Key words: social work, professionalization, competence, educational standard, industrial practice.

Постановка проблеми. В українському суспільстві відбуваються глобальні зміни усіх сфер життя, у тому числі, і соціальної сфери. У зв’язку з цим важливого значення набуває якісна підготовка фахівців із соціальної роботи з урахуванням сучасних вимог роботодавців до професіоналів цього профілю. Соціальна робота–це відносно новий фах для нашої країни, але дуже важливий в умовах збільшення кількості соціально-вразливих людей, які знаходяться у складних життєвих ситуаціях. Для підготовки фахівця з соціальної роботи важливого значення набуває не тільки теоретична підготовка, а й практична. При чому, співвідношення теорії та практики повинно бути майже рівнозначним. Тому в умовах активної професіоналізації соціальної роботи, зміни освітніх стандартів та впровадження нових освітніх програм, у тому числі і за спеціальністю 231 «Соціальна робота», важливо зосередити увагу на якісній практичній підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з активним розвитком теорії та практики соціальної роботи, за останні роки з’явилося дуже багато публікацій, присвячених різним аспектам професійної підготовки соціальних працівників, а саме: Н. М. Горішина (організація професійної підготовки майбутніх соціальних працівників :

міжнародний досвід) [1], Р. В. Чубук (проблеми професійної підготовки соціальних працівників в умовах вищої школи) [2], В. С. Сизикова (Інноваційні педагогічні технології формування професіоналізму майбутнього соціального працівника в процесі фахової підготовки) [3] та інші. Теоретико-методологічні аспекти професіоналізації соціальної роботи розглянуті в роботах Андрющенко, А. Капської, І. Звєрєвої, Т. Семигіної та інших.

Мета дослідження є аналіз особливостей організації практики у студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» на прикладі ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».

Виклад основного матеріалу. Підготовка соціальних працівників в Україні як окремий напрямок суспільної практики і самостійний вид професійної діяльності почала формуватися в Україні на початку 1990-х років. В умовах сучасності підготовка майбутніх соціальних працівників в Україні повинна переходити на більш високий рівень з урахуванням досвіду розвинутих Європейських країн, а також тенденції розвитку соціальної політики в нашій країні. Соціальні працівники повинні отримувати необхідні знання для роботи в умовах сучасної соціально-економічної ситуації, а також бути затребуваними в умовах конкретного місцевого ринку праці.

У кожній країні, в тому числі в Україні, навчання соціальній роботі повинно базуватися на власній концептуальній моделі. Проблема полягає в тому, що в Україні зараз відсутня єдина концептуальна модель підготовки соціальних працівників. Професійна підготовка фахівців для соціальної сфери (соціальних працівників) в Україні здійснюється більш ніж вищих навчальних закладах різних напрямків: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах тощо. Виділяють декілька спеціалізацій: соціально-медична, соціально-педагогічна, соціально-правова, соціально-психологічна тощо. Це обумовлено тим, що соціальний працівник може працювати як на загальному рівні та займатися організацією соціальної роботи, так і на індивідуальному–це ведення випадку, групова соціальна робота та робота в громаді. Для цього, фахівець має отримати загальну фахову підготовку, а потім оволодіти спеціальними знаннями та навичками, необхідними йому в подальшій роботі. Крім того, виділяють більше 30 категорій клієнтів, з якими проводиться соціальна робота в організаціях, як державних, так і недержавних. Все це обумовлює специфіку підготовки фахівців із соціальної роботи [4].

З 2016 року Міністерство освіти та науки Україні впроваджує стандарти вищої освіти, у тому числі і для напряму підготовки 231 «Соціальна робота», на основі яких кожний вищий навчальний заклад розробляє освітні та освітньо-професійні програми, навчальні плани, документи навчально-методичного супроводу навчального процесу.

Відповідно до ст. 10 ЗУ Про вищу освіту, стандарт вищої освіти - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [5]. Стандарт вищої освіти визначає вимоги до освітньої програми. У стандарті визначено загальні та фахові компетентності. Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання. Для бакалаврів 50 % обсягу ОПП визначаються стандартом, для магістрів–35 %. Інше–визначається навчальним закладом виходячи з потреб регіону. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачає, що інтегральною компетентністю майбутніх соціальних працівників повинна бути «Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов» [6]. Саме тому практика студентів спеціальності «Соціальна робота» - це обов'язкова складова частина навчального процесу з підготовки фахівців у закладах вищої освіти, вона повинна

проводитися на відповідним чином оснащених базах практики, а також в умовах сучасних підприємств і в організаціях різних галузей господарства, пов'язаних з соціальною сферою. Розглянемо більш докладно особливості організації та проведення практики.

В Донецькій області 3 вищих навчальних заклади займаються підготовкою фахівців із соціальної роботи: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (м. Маріуполь), Донецький державний університет управління (м. Маріуполь), Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ).

Розглянемо досвід підготовки соціальних працівників в Приазовському державному технічному університеті (м. Маріуполь). Кафедра соціології та соціальної роботи ДВНЗ «ПДТУ» здійснює підготовку фахівців із соціальної роботи з 2000 року. За цей час відбулося 15 випусків бакалаврів, 11 випусків спеціалістів, 11 випусків магістрів. Це більше 400 фахівців, які працюються в різних сферах, а саме: в органах місцевого самоврядування, в сфері соціального обслуговування, пенітенціарній сфері, сфері освіти, науки, охорони здоров'я та ін. Зараз за цією спеціальністю навчаються більше 150 студентів денної та заочної форми навчання.

Напрямки роботи кафедри щодо підготовки конкурентоспроможних фахівців соціальної сфери: теоретична та практична підготовка з соціальної роботи, соціальної політики, психології, соціології, соціального забезпечення, права тощо; організація практики в провідних соціальних службах міста Маріуполя; міжнародне стажування та практика для студентів спеціальності «Соціальна робота» в Польщі; науково-дослідна робота студентів (участь у конференціях, конкурсах наукових робіт); психологічна підготовка; волонтерська та благодійна діяльність, формування додаткових навичок за допомогою Лабораторії соціально-психологічних досліджень, психологічного клубу «Інсайт»; Школи інноваційного підприємництва, Регіонального центру бізнес навичок, участі у студентському самоврядуванні та молодіжних громадських організаціях тощо. До викладання фахових дисциплін залучаються провідні практики соціальної сфери міста. Все це дозволяє формувати необхідні особистісні та професійні якості у майбутніх фахівців із соціальної роботи соціальної роботи.

Для врахування потреб регіону у кваліфікованих фахівцях соціальної сфери, кафедрою проводяться постійні конференції, круглі столи із залученням провідних фахівців соціальних служб та організацій міста та Донецької області. 8 листопада 2017 року в ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» у м. Маріуполі на базі кафедри соціології та соціальної роботи проведено круглий стіл на тему: «Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в умовах сучасності». В роботі круглого столу взяли участь 60 учасників, у т. ч. викладачі, молоді вчені, які ведуть підготовку фахівців із соціальної роботи (ДВНЗ «ПДТУ» та ДонДУУ), провідні фахівці соціальної сфери міста.

Важливого значення набуває практична підготовка майбутніх соціальних працівників. До 2014 року практика у соціальних працівників мала наскрізний, неперервний характер. Вважалося, що одним із основних принципів організації практики є її систематичність, безперервність і зв'язок з вивченням теоретичних курсів. Практика організовується і проводиться цілеспрямовано, з ускладненням її змісту і завдань від курсу до курсу, послідовним забезпеченням наступності методів і засобів її організації, управління практичною роботою студентів. вона проводиться щорічно протягом всіх років навчання. На кожному курсі студент проходив певний вид практики. Таким чином, за весь час навчання він повинен був пройти через п'ять різних її видів: ознайомча (1 курс), технологічна (2 курс), стажерська (3 курс), професійна (4 курс), переддипломна (5 курс), яка складалась із двох практик : асистентська та науково-дослідна.

Тривалість практики від курсу до курсу збільшувалось в міру ускладнення завдань, що поставлені перед студентами, а це давало можливість поступово готувати їх до самостійної професійної діяльності.

Зараз освітньо-професійною програмою для бакалаврів соціальної роботи передбачено лише два види практики: ознайомча (1 курс) та виробнича (3 курс); для магістрів: переддипломна, яка складається з двох частин: педагогічної та науково-дослідної практики (6 курс). У той же час, скорочення годин на практичну підготовку соціальних працівників є недопустимим, тому що соціальна робота–це практично-орієнтована професія і навчати соціальній роботі якісно можна лише за умови збільшення кількості годин на практичне опрацювання засвоєних знань.

У той же час, за останні 10 років є помітною тенденція розширення баз практики від 5 до 20-25 баз залежно від тем магістерських робіт та потреб студентів у проходженні практики. Так, зараз соціальні працівники мають змогу проходити виробничу практику на базі: Маріупольського міського центру зайнятості, Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Центру ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, Територіального центру соціального обслуговування та інші. Це значно розширило можливості майбутніх соціальних працівників у напрямку отримання додаткових фахових компетентностей за часів навчання.

Щодо змісту практики також є певні проблеми. Практика студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота» є частиною державного галузевого стандарту освіти. Її проходження є обов'язковим для всіх студентів, що навчаються за даною спеціальністю. Практика студентів організовується і проводиться відповідно до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 р. № 93 і Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах від 08.04.93 № 93, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161. Основна мета практики – формування у майбутніх спеціалістів практичних професійних умінь і навичок, необхідних для успішної діяльності у сфері соціальної роботи. Підприємства (бази практики) повинні відповідати певним вимогам: мати високий рівень розвитку техніки і технології, організації і культури праці; відповідати профілю підготовки спеціалістів; забезпечувати можливість послідовного проведення більшості видів практик при дотриманні вимог наступності, забезпечувати можливість проходження практики групою студентів, мати висококваліфікованих спеціалістів, здатних успішно виконувати обов'язки методиста практики, забезпечувати практичну підготовку майбутніх спеціалістів на належному рівні,
підтримувати постійні контакти з навчальним закладом, бути розміщеними на незначній відстані від закладу вищої освіти [6].

З метою підвищення якості організації та проведення виробничої практики, було проведено аналіз щоденників практики студентів 2015–2017 років навчання. 60 % студентів в межах виробничої практики виконували виключно роботу з документами, сюди входить робота у архіві і робота з особистими справами клієнтів. Решта 40 % студентів крім роботи з документами виконували і інші види робіт, зокрема брали участь у наданні соціальних послуг клієнтам соціальних служб. Після проведеного круглого столу з керівниками та провідними фахівцями соціальних служб цей показник істотно змінився. Так, у 2018 році тільки 30 % студентів не мали змоги брати участь у наданні соціальних послуг та взаємодії з клієнтами соціальних служб. Так, 20 % відвідували малозабезпечені сім'ї на дому, 15 % – проводили семінари з клієнтами, 10 % – брали участь в соціальному супроводі клієнтів, 10 % – брали участь в розробці інструментарію для роботи з людьми похилого віку і проводили лекції для них, 15 % – виконували інші види робіт. Даний аналіз показує стабільну позитивну динаміку розширення видів робіт, які виконувалися практикантами, що свідчить про зростання довіри з боку фахівців

соціальних служб, а також про розвиток співпраці між соціальними службами і закладом вищої освіти. Також можна побачити зростання успішності студентів при захисті щоденників практики.

Отже, запорука ефективності освітнього процесу професійної підготовки соціальних працівників–це інтеграція теорії і практики. Саме орієнтація на практику дозволить сформувати компетентного та професійного соціального працівника. Тому, основою соціально-педагогічної технології підготовки соціальних працівників повинно стати: наскрізна практика, залучення фахівців соціальної сфери до навчального процесу, проведення практичних занять в умовах базових соціальних служб, виконання тем магістерських робіт на замовлення базових соціальних служб. Крім того, слід використовувати інноваційні педагогічні технології, а саме використання можливостей Moodle для контролю за навчальним процесом студентів денної форми навчання, розробка соціальних проектів за результатами самостійної роботи студентів, тренінгові форми ведення занять тощо.

Висновки. Таким чином, підготовка соціальних працівників є важливим завданням для сучасної вищої школи. Держава та суспільство повинні залучатися до цього процесу, зважаючи на те, що соціальні працівники – це професіонали, які спроможні реалізовувати основні напрямки соціальної політики на місцях. До процесу підготовки соціальних працівників у вищій школі важливо залучати провідних фахівців соціальної роботи державних та недержавних соціальних служб та організацій у напрямку забезпечення якісної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» у формі: організації практики, проведення спільних конференцій та круглих столів, лекційних та семінарських занять, реалізації спільних проектів тощо. Важливо в межах цієї співпраці проводити «Інформаційний день» для студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота». Саме забезпечивши усі ці умови, на нашу думку, можливо досягти високого рівня професіоналізації студентів спеціальності «Соціальна робота».

Список використаних джерел:

1. *Горішна, Н. М. Організація професійної підготовки майбутніх соціальних працівників [Електронний ресурс] : міжнародний досвід / Н. М. Горішна // Social Work and Education. – 2014. – № 1. – Р. 13–20. – Mode of access: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwi56dWU36rcAhWKhaYKHY-HArAQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fjournals.uran.ua%2Fswe%2Farticle%2Fdownload%2F67766%2F63037&usg=AOvVaw12IY7OoFIDcoH1G0CxGRUN*

2. *Чубук, Р. В. Проблеми професійної підготовки соціальних працівників в умовах вищої школи [Електронний ресурс] / Р. В. Чубук // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 114. – С. 256–-259. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1017*

3. *Сизикова В. С. Інноваційні педагогічні технології формування професіоналізму майбутнього соціального працівника в процесі фахової підготовки. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/25443/1/Elita_2016_45_1_Syzykova_Innovatsiini.pdf*

4. *Сизикова, В. С. Інноваційні педагогічні технології формування професіоналізму майбутнього соціального працівника в процесі фахової підготовки [Електронний ресурс]/ В. С. Сизикова // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / НТУ «ХПІ». – Харків, 2016. – Вип. 45 (49) : матеріали 2 міжнар. наук.-практ. конф. : «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників» (Харків, 25–26 травня 2016 р.), ч. 1. – С. 352–364. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/25443*

5. *Ташкінова, О. А. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи : регіональний підхід / О. А. Ташкінова, С. О. Строітелева // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–16 грудня 2017 р.). – Київ, 2017. – С. 33–37.*

6. *Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014, № 1556-VII із змінами і доп. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37/38. – Ст. 2004.– Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18*

7. *Стажерська та виробнича практика [Електронний ресурс] : методичні вказівки до проходження стажерської та виробничої практики для студентів напряму підготовки 6.030102 «Соціальна робота» денної форми навчання / уклад. О. А. Ташкінова. – Маріуполь : ПДТУ, 2015. – 30 с. – Режим доступу: http://umm.pstu.edu/handle/123456789/8962*

8. *Клос, Л. Є. До питання підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності / Л. Є. Клос // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2015. – № 1/2. – С. 136–156.*

УДК 316.47

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬСЯ В ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Чепелева Світлана Володимирівна, студентка, спеціальність «Соціальна робота», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Маслова Вікторія Володимирівна, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Чепелева С. В., Маслова В. В. Психолого-педагогічні умови організації роботи соціального педагога з дітьми, що виховуються в закладах інтернатного типу

У статті розглядаються проблеми громадського виховання та державного утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. Громадське виховання та державне утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є проявом дбайливого ставлення суспільства до найболючішого явища сучасності–сирітства. Недосконаліть чинного законодавства України, яка призводить до необхідності забезпечення дієвого механізму соціального захисту дітей-сиріт, обумовлюють актуальність теми. Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, потребують цілеспрямованої соціально-педагогічної та психологічної допомоги від працівників інтернатної установи, і від фахівців соціальної спрямованості - соціального педагога. Однак тільки соціально-педагогічна допомога, яка здійснюється з урахуванням індивідуальних потреб кожного випускника, здатна сприяти відновленню або формуванню у нього навичок самостійного життя у суспільстві, відновленню сімейних і соціальних зв'язків.

Ключові слова: діти-сироти, соціально-педагогічна діяльність, заклад інтернатного типу, санаторна школа-інтернат.

Chepeleva S., Maslova V. Psychological and pedagogical conditions of organization work of a social pedagogue with children, which run in business innovative type

Summary. The article deals with the problems of public education and state maintenance of orphans and children deprived of parental care in Ukraine. Public education and state maintenance of orphans and children deprived of parental care are a manifestation of the careful attitude of the society to the most painful phenomenon of the present-orphanhood. The imperfection of the current legislation of Ukraine, which leads to the need to provide an effective mechanism for social protection of orphaned children, determine the relevance of the topic. Orphaned children and children deprived of parental care need targeted social-pedagogical and psychological assistance from employees of the boarding school, and from specialists of social orientation - social pedagogue. However, only social-pedagogical assistance, which is carried out taking into account the individual needs of each graduate, can contribute to the restoration or formation of his skills in independent living in society, the restoration of family and social ties.

Key words: children, orphans, social-pedagogical activity, boarding school type, sanatorium boarding school.

Постановка проблеми. Однією з проблем, які відносяться до ряду вічних, які виникають з покоління в покоління при будь-якому суспільному ладі, у будь-якій культурі, є проблема сирітства. Існуюча проблема дитячого сирітства є найбільш актуальною для нашої держави і тому в останні роки проблеми соціального та правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, не залишаються без уваги держави і громадських установ [2, с. 193].

Складність завдань, що стоять сьогодні перед суспільством у зв'язку з соціальним сирітством, безпритульністю, зростанням дитячої злочинності, вимагають від педагогічної науки та державних органів управління освітою, нових, нестандартних підходів до вирішення проблем навчання, виховання та соціального захисту дітей-сиріт. Громадське виховання та державне утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є проявом дбайливого ставлення суспільства до найболючішого явища сучасності–сирітства. Недосконаліть чинного законодавства України, яка призводить до необхідності забезпечення дієвого механізму соціального захисту дітей-сиріт, обумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

Сучасний період становлення і розвитку системи інтернатних закладів України характеризується функціонуванням побудованих в XX столітті нових форм і моделей шкіл-інтернатів, а також реформування їх діяльності і адаптації до норм європейського права.

Надання соціальних послуг в закладах інтернатного типу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснюється і координується соціальним педагогом закладу. Соціальний педагог – це особа, професія якої–соціально-педагогічна та освітньо-виховна діяльність. Як фахівець, він організовує взаємодію освітніх та позашкільних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації, благополуччя дітей та молоді в мікросоціумі [4].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми соціального захисту дітей-сиріт залишаються в центрі постійного наукового інтересу дослідників. На особливу увагу заслуговують роботи, в яких визначені мета, зміст, види та технології соціально-педагогічної роботи в закладах для дітей-сиріт (В. Звєрєва, А. Капська, Л. Артюшкина, Т. Веретенко, Н. Галагузова, Р. Овчарова, Ж. Петрочко, А. Василенко, В. Галатир, Є. Горбунова, Л. Нікітіна, Л. Олиференко, С. Сорочинська, С. Шкуркіна).

Різні аспекти виховання та розвитку дитини в закладах інтернатного типу знайшли досить повне висвітлення в дослідженнях М. І. Лісіна, А. М. Прихожан, Л. С. Рузскій, Г. В. Сім'ї, Н. Н. Толстих та ін. Встановлено, що психічний розвиток особистості в умовах інтернатного закладу характеризується уповільненим темпом, низьким рівнем інтелектуального розвитку, бідністю прояви дітьми емоційної сфери та уяви, несформованістю у них навичок саморегуляції.

У дослідженнях особливо відзначаються труднощі в соціальному становленні та адаптації випускників закладів (М. С. Астоянц, В. В. Леміш, В. Н. Ослон, Н. В. Пристяжна та ін.), Які пояснюються відсутністю можливості вільного вибору виду діяльності, регламентованим характером життєдіяльності, замкнутістю середовища установи з обмеженим колом соціальних контактів.

Аналіз психолого-педагогічних робіт та інших джерел свідчить, що проблеми закладів інтернатного типу досить широко відображені в численних дослідженнях. Однак діяльність шкіл-інтернатів для дітей-сиріт висвітлено недостатньо.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні головних принципів соціально-педагогічної діяльності закладів інтернатного типу, визначенні головних проблем функціонування цієї системи та розробці перспективних напрямів соціально-педагогічної роботи, спираючись на провідний досвід.

Виклад основного матеріалу. Однією з проблем, які відносяться до ряду вічних, які виникають з покоління в покоління при будь-якому суспільному ладі, у будь-якій

культурі, є проблема сирітства. Існуюча проблема дитячого сирітства є найбільш актуальною для нашої держави і тому в останні роки проблеми соціального та правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, не залишаються без уваги держави і громадських установ [2, с. 19].

Слово «інтернат» походить від латинського слова «internus», що в перекладі означає «внутрішній». Інтернатами в радянські часи називали гуртожитки для учнів, які створювалися при початкових, семирічних і середніх школах з метою успішного здійснення загального обов'язкового навчання дітей. «Школа-інтернат» за педагогічним словником визначається «як загальноосвітня школа, в якій діти навчаються і живуть» [1, с. 6]. Саме в такому розумінні «школи-інтернату», починаючи з 1956 року в Україні приступили до створення загальноосвітніх шкіл-інтернатів, як навчально-виховних закладів нового типу.

Сьогодні в системі освіти України досить скромне місце за чисельністю і дуже важливе за значенням посідають загальноосвітні школи-інтернати різних типів, вихованцями яких є діти і підлітки з певними соціально-психологічними проблемами в житті і такі, які мають вади у фізичному та розумовому розвитку. Ідея суспільного виховання підростаючого покоління виникла в ранню пору людської історії і на різних етапах розвитку суспільства набувала різного змісту. В Україні ще за часів Київської Русі були спроби виховання знедолених і аномальних дітей. А в «Палацової школі», яка утримувалася за рахунок князівської казни, виховувалися діти київської знаті, які були повністю ізольовані від домашнього впливу батьків і з них готували кадри для державного управління, церковної організації, розвитку культури [2].

Сучасний період становлення і розвитку системи інтернатних закладів України характеризується функціонуванням побудованих в XX столітті нових форм і моделей шкіл-інтернатів, а також реформування їх діяльності і адаптації до норм європейського права.

Діяльність соціального педагога в таких установах ґрунтується на таких принципах: підготовки дітей до самостійного життя стають: відповідність потребам (задоволення потреби дітей); комплексність (співпраця з іншими інститутами); реалістичність (виконання посильних завдань); спрямованість на розвиток власної активності (робота в напрямку зміцнення власної здатності вирішувати проблеми в самостійному житті); практичність (використання набутих знань та вмінь).

Діяльність соціального педагога в закладах інтернатного типу різноманітна. Так, відповідно до видів та змісту соціальних послуг, визначених Законом України «Про соціальні послуги», діяльність соціального педагога в школах інтернатного типу з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, здійснюється за такими напрямами [4]:

1) соціально-психологічна підтримка;

2) соціально-правова допомога;

3) допомога у працевлаштуванні, перекваліфікації, підвищенні кваліфікації, продовження навчання;

4) допомога у вирішенні житлових питань, з розвитку навичок самообслуговування, формування соціально-побутових умінь і навичок;

5) робота з біологічною сім'єю–повернення у сімейне оточення шляхом залучення батьків, родичів до реабілітаційних програм, посередництво між батьками-отримувачами послуг та адміністрацією соціального гуртожитку тощо.

Можна виділити основні напрями діяльності соціального педагога в установах інтернатного типу:

1) соціально-педагогічна підтримка;

2) соціально-педагогічний захист прав дитини;

3) соціально-педагогічна профілактика, корекція та реабілітація;

4) соціально-педагогічне консультування;

5) посередницька діяльність соціального педагога з сім'єю;

6) робота з питань соціального захисту дітей.

Свідченням актуальності організації соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх закладах є відповідні інструкції Міністерства освіти і науки України. Так, у документі «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладах» перед соціальними педагогами ставляться такі професійні завдання [4]:

1) формування гуманних стосунків між вихованцями, учнями та педагогами;

2) охорона і захист прав та інтересів дітей;

3) вивчення особливостей особистості учня, соціальної ситуації розвитку та умов життєдіяльності;

4) вияв інтересів та потреб, проблем і труднощів дітей та підлітків;

5) створення атмосфери психологічного комфорту для учнів у навчальній та поза навчальній діяльності;

6) організація та координація різних видів поза навчальної діяльності дітей і підлітків;

7) попередження конфліктів в учнівських колективах;

8) допомога старшокласникам у професійному самовизначенні;

9) орієнтація учнів на здоровий спосіб життя;

10) профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з учнями «групи ризику»;

11) посередницька діяльність між вихованцями та адміністрацією, педагогами школи, батьками, різними соціальними інститутами;

12) взаємодія з педагогами, психологом, батьками або опікунами для надання допомоги учням.

Документом Міністерства освіти і науки України від 18 серпня 2003 року № 1/9-385 визначені нормативи чисельності соціальних педагогів в навчальних закладах [2, с. 32]. Ним передбачено, що, починаючи з 2004 року, на посади соціальних педагогів вводяться в штати загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти незалежно від наявності там посад практичних психологів. Ці фахівці, як і передбачено їх посадовими інструкціями, повинні співпрацювати, оскільки їх функції в навчальному закладі є взаємодоповнюючими (раніше вибирати навчальний заклад для працевлаштування психолога чи соціального педагога).

Результати діяльності соціального педагога можуть бути оцінені за допомогою вивчення документації, бесід з дітьми, батьками, працівниками різних соціальних служб, проведення анкетування за підсумками його роботи, аналізу динаміки соціально-педагогічних процесів (як здійснюється захист та інтересів дітей; зменшилася кількість дітей, які не відвідують школу, тощо). За наявність цих документів соціальний педагог несе персональну відповідальність.

Виходячи з вищевикладеного, стає можливим зробити наступний висновок, що робота соціального педагога в закладах освіти супроводжується низкою питань. З чого почати свою роботу? Як планувати? Яким змістом його наповнити? Адже від раціонального розподілу зусиль залежить ефективність роботи. Тому умілий соціальний педагог повинен знати перелік нормативів щодо своєї сфери діяльності, основи планування і організації своєї діяльності. Саме від цих чинників залежить успішність роботи будь-якого соціального працівника [6].

Виходячи їх вищевикладеного, можна зробити наступні висновки: функціонування інтернатних закладів має на меті сприяти соціалізації дитини та її адаптованості у соціумі, тому в діяльності цих закладів ефективним є комплексне використання технологій, які базуються на принципах педагогіки, психології, соціології та інших наук. Наукове

осмислення і структурування соціально-педагогічних технологій ще не завершені і вимагають подальших спеціальних досліджень, які б врахували не лише фрагментарні пошуки окремих науковців, але й інтегрували їх результати у цілісну теорію.

Висновки. У роботі досліджено особливості діяльності соціального педагога в закладах інтернатного типу, його цілі і завдання, встановлено, що діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, потребують цілеспрямованої соціально-педагогічної та психологічної допомоги від працівників інтернатного закладу, і від фахівців соціальної спрямованості, таким і є соціальний педагог. Основна мета діяльності соціального педагога полягає у сприянні адаптації та позитивної соціалізації молодої людини, позбавленої батьківського піклування, шляхом допомоги вихованцю у освоєнні соціальних цінностей і норм, створення умов для психологічного комфорту і безпеки мешканців гуртожитку; задоволенні потреб у забезпеченні прав цих осіб, попередження негативних явищ у соціальному середовищі, зокрема в середовищі заклади, тощо.

У роботі визначено, що в науковій літературі досі існують дискусії про трактування поняття «метод» діяльності соціального педагога. Багато ототожнюють його з поняттям «засіб» і «прийом». У своїй професійній діяльності соціальний педагог стикається з безліччю методів. Кожен метод виступає як інструмент, з допомогою якого педагог впливає на свідомість, почуття, поведінку підопічного, його відносини з навколишнім середовищем, організовує різноманітну соціальну діяльність.

Виходячи з дослідження, було виявлено, що діяльність соціального педагога в закладах освіти передбачає створення умов для успішної соціалізації дитини, як процесу набуття нею соціальної компетентності, формування і ствердження її як особистості, входження в активне громадське життя. Соціальний педагог – ключова фігура в закладі освіти, яка покликана об'єднати зусилля сім'ї, школи, громадськості, для надання допомоги дитині.

.

Список використаних джерел:

1. Бєльченко, В. О. Соціально-правовий захист дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] / В. О. Бєльченко, А. С. Пілігрим. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2011/Pravo/7_81307.doc.htm.

2. Наточій, А. М. Загальноосвітні школи-інтернати у сучасному освітньому просторі України [Електронний ресурс] / А. М. Наточій. – Режим доступу: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-17.pdf

3. Овчиннікова, М. М. Загальна характеристика результатів впливу фізичного виховання на рівень соціальної адаптації вихованців в закладах інтернатного типу / М. М. Овчиннікова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 3. – С. 108.

4. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей - сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012, № 995/557. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12

5. Ропаєва, Г. О. Особливості соціально-педагогічної роботи з безпритульними та бездоглядними дітьми / Г. О. Ропаєва // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 2. – С. 220.

6. Цибулько, Л. Г. Організація соціально-педагогічної роботи з вихованцями в закладах інтернатного типу / Л. Г. Цибулько // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 106.

УДК 159.9.07

ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Сахно Світлана Віталіївна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Мун Володимир, магістрант Соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», спеціальність «Соціальна робота»

Сахно С. В., Мун В. Лідерські якості у студентів спеціальності «соціальна робота»

Стаття присвячена питанню визначення лідерських якостей студентів спеціальності «соціальна робота» в особистісно - орієнтованому виховному процесі вищих навчальних закладів та позааудиторної виховної діяльності. В статті окреслено проблеми пошуку нових форм та методів роботи, які сприятимуть формуванню лідерських якостей у студентів спеціальності «соціальна робота» в умовах вищого навчального закладу. Розглянуто теорії та технології лідерства в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Проведено аналіз існуючих концепцій лідерства.

Ключові слова: *лідерство, лідерські якості, навчально-виховний процес, студентство, соціальна робота.*

Sakhno S.V., Moon V. Leadership skills of students of the specialty «social work»

The article is devoted to the question of determining the leadership qualities of students of the specialty «social work» in the person - oriented educational process of higher educational institutions and non - audition educational activity. The article outlines the problems of finding new forms and methods of work that will contribute to the formation of leadership skills in students of the specialty «social work» in a higher education institution. The theory and technologies of leadership in the works of domestic and foreign scientists are considered. An analysis of existing leadership concepts has been conducted.

Key words: *leadership, leadership qualities, educational process, students, social work.*

Постановка проблеми. Зміна пріоритетів в нашому суспільстві, де головною цінністю, суб'єктом культури і життя є людина, вимагає від сучасної вищої освіти системного, новаторського психолого-педагогічного забезпечення виховного процесу, який ґрунтується на демократичних принципах, принципах особистісно-орієнтованої взаємодії. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування лідерських якостей студентів в особистісно-орієнтованому виховному процесі вищих навчальних закладів та позааудиторної виховної діяльності.

Виховання сучасного лідера є умовою підготовки молодого покоління до управління власним життям і зміцненню Української держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Положення теорії соціальної перцепції, розроблені і розглядаються в працях вітчизняних вчених (К. А. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв. Г. М. Андрєєва, А. А. Бодальов, А. І. Донцов, Е. З. Кузьмін, В. М. Куликов, Б. Ф. Ломов, В. В. Новіков, М. М. Обозов, A.JL Свєнціцький та ін.).

Досягненнями зарубіжних психологів в розробці теорії пізнання людьми один одного викреслені в працях (Д. Брунер, К. Девіс, Д. Дженнінгс, Г. Келлі, Г. Ліндсей, Г. Оллпорт, Л. Хайдер і ін.).

Менш інтенсивно проводяться дослідження лідерства у майбутніх фахівців. В останньому випадку вони найчастіше носять прикладний характер, в них вивчаються окремі аспекти проблеми (Н. В. Бахарєва, Р. Б. Гітельмахер, Н. В. Гришина, Д. В. Дьоміна, Ю. Н. Ємельянов, А. Л. Журавльов, Ю. Д. Красовський, С. М. Міхєєва, А. А. Русалінова, Ю. Н. Степкин, В. А. Чикер і ін.).

Тому **метою дослідження** є теоретичне вивчення особливостей формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів. Об'єкт дослідження: технології лідерства.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми лідерства протягом останніх років в країнах накопичило великий фонд емпіричних даних. Перша «теорія рис лідера», що грунтувалася на тому, що лідерами є носії певних якостей і умінь, що мають вроджений характер і виявляються незалежно від особливостей ситуації або групи. На перший план вийшли фізичні риси (зріст, вага і т. д.). Бути вище інших, мати велику вагу - якості лідера, як в переносному, так і в прямому значенні слова. Але основне підкріплення «теорія рис» намагалася знайти в вивченні особистісних характеристик лідера (Е. Богардус та інших.). Однак в 1948 році американський дослідник Р. Стогдилл порівняв між собою більш ста двадцяти досліджень «рис лідера» і прийшов до висновку про відсутність серйозних наукових даних, що дозволяють вважати, що лідерами стають люди, які володіють особливими рисами характеру або специфічним набором цих рис. Пошуки детермінант лідерства як психологічного явища вже на початку 1950-х років зміщуються в область вивчення групових взаємин. Так виникає «теорія лідерства як функції групи» (Г. Хомманс і ін.), В якій лідер - особа, найбільш відповідає соціальним очікуванням групи і найбільш послідовно дотримується її і цінностей.

Найбільш загальноприйнятою є «теорія лідерства як функції ситуації» (Г. Бейлс, Т. Ньюком, А. Хейр). Лідерство не стільки функція особистості або групи, скільки результат складного і багатопланового впливу різних факторів при входженні в різні ситуації. Відповідно до вищезгаданої теорії, у всіх групах є щонайменше два типи лідерів: емоційний (регулювання міжособистісних відносин) та інструментальний (захоплюючий ініціативу в специфічних напрямках і координує спільні зусилля по досягненню мети). Розуміння лідерства як «функції ситуації» породжує уявлення про множинність лідерів (або лідерських функцій) в групі, які приймають в себе відповідальність за організацію тих чи інших справ або окремих сторін спільної діяльності.

Теорія лідерства в роботах К. Левіна, Г. Ліппіта та ін., розглядає в своїй основі стиль керівництва: авторитарний, директивний або ж демократичний, ліберальний.

Останнім часом американські психологи і Ф. Фідлер, спробували побудувати «операціональну» модель лідерства, де були б подолані спрощення інтерпретації лідерства як функції різноманітних проблемних групових ситуацій. Запропонована Ф. Фідлер «імовірнісна модель ефективності лідера» передбачає, що ефективність групової діяльності залежить від того, наскільки стиль лідера відповідає даній ситуації. Ефективність лідера визначається ступенем свободи, яку допускає групова ситуація і яка дає лідеру можливість здійснювати вплив. Виділені Ф. Фідлер змінні (стиль лідерства, ситуація його реалізації) досить переконливо характеризують стан лідера групи, однак, є недостатніми щодо його розуміння. У цій моделі відсутня третя найважливіша змінна, яку американський психолог прийняв. Такий третьої змінної повинен бути рівень розвитку групи, обумовлений рівнем діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин.

Концепції лідерства. В даний час існує декілька концепцій лідерства. Проведемо короткий аналіз існуючих концепцій.

Концепція атрибутивного лідерства спирається на теорію атрибуції, що пояснює причинно-наслідковий зв'язок між тим, що сталося, і тим, що люди вважають причиною того, що сталося. Атрибутивний підхід до лідерства виходить з того, що висновки лідера в рівній мірі, як і поведінка підлеглих, обумовлено реакцією лідера на поведінку останніх.

Спостерігаючи за діяльністю підлеглих, лідер отримує інформацію про те, як вона виконується. Залежно від цього він робить свої висновки про поведінку кожного з працівників і вибирає стиль своєї поведінки таким чином, щоб адекватно реагувати на поведінку підлеглого [3].

Розглянутий підхід припускає, що знання причин, які створили ситуацію, посилює лідерське розуміння і здатність передбачити реакцію людей на ситуацію. Концепції і моделі, розроблені на цій основі, намагаються відповісти на питання, чому люди поводяться так, а не інакше. Дослідження показали, що в рамках даної моделі, швидше за все, відбувається не просто вплив лідера на поведінку підлеглого, а взаємодія між лідером і підлеглим.

Концепція харизматичного лідерства передбачає, що є дві протилежні позиції формування іміджу лідера. Одна заперечує взагалі будь-який вплив лідера на організаційну ефективність, а інша - веде до лідерської харизми та спробу підлеглих приписати лідеру майже магічні, а в окремих випадках і божественні якості.

Харизма є формою впливу на інших за рахунок особистісної привабливості, викликає підтримку і визнання лідерства, що забезпечує володарю харизми владу над підлеглими. Як джерело лідерської влади харизма відноситься до влади прикладу, пов'язаної зі здатністю керівника впливати на підлеглих в силу своїх особистих якостей і стилю керівництва. Харизма дає керівникові переваги ефективніше здійснювати свій вплив на підлеглих. Інші визначають харизму як набір специфічних лідерських якостей, що лягло в основу концепції харизматичного лідерства, що є продовженням концепції атрибутивного лідерства і будується на комбінації якостей і поведінки лідера [4].

Харизматичним вважається той лідер, який в силу своїх особистісних якостей, здатний робити глибокий вплив на підлеглих. Лідери цього типу відчувають високу потребу у владі, мають сильну потребу в діяльності і переконані в моральній правоті того, у що вони вірять [7].

Дослідження свідчать, що у харизми є і негативна сторона, пов'язана з узурпацією особистої влади або повним фокусом лідера на самого себе, і позитивна - пов'язана з упором на поділювану владу і тенденцією до делегування частини її підлеглим. Моделі харизматичного лідерства розрізняються кількістю стадій розвитку самої харизми і відносин з підлеглими. Вважається, що спочатку необхідно розвинути чутливість до виявлення проблеми, на яку можна було б обрушитися з критикою. Потім необхідно розвинути в собі бачення ідеалізованих шляхів вирішення цієї проблеми [11].

Інша концепція лідерства: концепція лідера-перетворювача або лідера реформатора. Поняття перетворюючого або реформаторського лідерства в концепції має багато спільного з харизматичним лідерством. Лідер-реформатор мотивує підлеглих шляхом підвищення рівня їх свідомості в сприйнятті важливості і цінності поставленої мети, надання їм можливості поєднати свої особисті інтереси із загальною метою, створення атмосфери довіри та переконання, підлеглих в необхідності саморозвитку [10].

Модель перетворюючого або реформаторського лідерства передбачає наявність у лідера і підлеглих певної поведінки, придатного, на думку розробників моделі, для творчого вирішення проблеми в кризовій ситуації [8].

Таким чином, проаналізовані нами концепції не є повною картиною наявних теорій лідерства, але, тим не менш, відзначаються багатьма психологами в якості основних. Відзначаючи роль лідерів в організації діяльності людей, основним фактором дослідники називають особистісні якості лідерів, їх індивідуальність.

Умови технології формування лідерства у студентів спеціальності «соціальна робота». Особистість тим значніша, чим більше в індивідуальному плані в ній представлено загальне. Індивідуальні властивості особистості – це не одне і те ж, що особистісні властивості індивіда, тобто властивості, що характеризують його як особистість.

Індивідуально-психологічні особливості особистості – динамічна, змінюється в процесі життя і діяльності система. Тому їх вивчення і аналіз повинні будуватися з позиції розкриття потенціалу особистості для подальшого розвитку [6].

Визначаючи, що таке ефективне лідерство, важливо провести відмінності між лідером, лідерством і веденням. Позиція лідера – це роль в певній системі. Людина, формально грає роль лідера, може володіти, а може й не мати лідерськими навичками і здатністю керувати. Лідерство має пряме відношення до особистих умінь, здібностей і впливу. Часто лідерство може належати людині, яка не є формальним лідером [8].

У найширшому сенсі лідерство можна визначити, як здатність впливати на інших в напрямку досягнення певної мети. Таким чином, лідер веде групу до певної мети. Лідерство визначають, як «вміння зробити так, щоб інші люди захотіли виконати завдання». Таким чином, лідерство тісно пов'язане зі створенням мотивації і впливом на інших людей. Саме тому, що майбутній фахівець з соціальної роботи має працювати з різними категоріями населення, йому дуже важливо формування лідерських якостей [2]. Тому розглянемо різні підходи до цієї проблематики.

Існують такі підходи до проблеми лідерства: підхід з позиції особистих якостей: рівень інтелекту і знання, вражаюча зовнішність, чесність, здоровий глузд, ініціативність, соціальний і економічний високий ступінь впевненості в собі.

Однак вивчення особистих якостей продовжує давати суперечливі результати. Лідери, як правило, відрізняються інтелектом, прагненням до знань, надійністю, відповідальністю, активністю, соціальною участю та соціально-економічним статусом. Але в різних ситуаціях ефективні лідери виявляли різні особисті якості. Вченими було зроблено висновок, що «людина не стає лідером лише завдяки тому, що він володіє деяким набором особистих властивостей» [9; 11].

Поведінковий підхід. Поведінковий підхід створив основу для класифікації стилів керівництва або стилів поведінки. Згідно поведінкового підходу, ефективність визначається не особистими якостями лідера, а скоріше його манерою поведінки по відношенню до групи.

Ситуаційний підхід. Пізніші дослідження показали, що в ефективності лідерства вирішальну роль можуть зіграти ситуаційні фактори, які включають потреби і особисті якості групи, характер завдання, вимоги і впливи середовища, а також наявну у лідера інформацію [5].

Таким чином, розглядаючи лідера як активного організатора і координатора діяльності, ми погоджуємося з думкою багатьох авторів про його провідну роль в організації взаємодії людей, підвищенні їх працездатності [9].

Якості лідера, представлені в психології, та важливі для соціального працівника, можна об'єднати в такі групи: воля, наполегливість, незалежність і ініціативність, адаптивність, самокритичність, психічна стійкість, надійність, витривалість, оптимістичність, рішучість [6].

Системні, комунікативні та внутрішні якості лідера: виділимо 12 основних лідерських якостей, які були поділено на три групи: системні навички, комунікативні навички та внутрішні якості. До системних навичок належать: бачення, ціле покладання, чутливість до змін, гнучкість, цілеспрямованість, наполегливість. До комунікативних навичок належать: уміння мотивувати, надихати, переконувати, комунікабельність. До внутрішніх якостей належать: впевненість в собі, проактивність, самовладання, внутрішня цілісність.

Лідерство в освітніх установах, а саме для майбутніх фахівців з соціальної роботи, слід розглядати як соціально необхідний, природний процес самоврядування та координації взаємодій і взаємин між студентами в зв'язку з цілями і завданнями навчальної діяльності.

Будь-якій групі студентів необхідний лідер, який буде брати на себе відповідальність за діяльність групи, спрямовувати її енергію в потрібне русло. У ролі лідера, як показує практика, виступає зазвичай найбільш авторитетний студент. Виходячи з вищесказаного, можна зробити наступні висновки:

Формування в виховно-освітньому процесі готовності студентів до лідерства ми розуміємо як цілеспрямований педагогічний процес, в ході і результаті якого:

• створюється стійка позитивна мотивація розвитку лідерських якостей особистості (мотиваційно-особистісний компонент);

• застосовуються знання про професійно значущих лідерських якостях (операційно-діяльнісний компонент);

• відбувається співвіднесення особистісних якостей і вимог до майбутньої професійної діяльності (операційно-контрольний компонент).

Сьогодні визнається, що концептуальною основою процесу формування лідерських якостей є припущення, що вміння в цілому найбільш ефективно формуються в ході набуття досвіду з подальшим його осмисленням, теоретизуванням і перевіркою на практиці [3].

Вибір методів навчання в існуючій професійній школі в системі підвищення кваліфікації різноманітний. Методи навчання, як відомо, використовуються з урахуванням вимог, які пред'являються до випускнику вузу, тобто виходячи з моделі фахівця. В процесі навчання використовуються як традиційні методи (лекції, семінари), так і активні, причому частка останніх в навчальному процесі постійно зростає.

Серед активних методів навчання важливе місце займають: ділові ігри, практика, групові вправи, психологічні тренінги. Вони дозволяють інтенсифікувати процес навчання, максимально підпорядкувати його цілям підвищення професійної майстерності, стимулювати активну пізнавальну діяльність студентів, зокрема самопізнання.

Процес розвитку лідерських якостей у студентів можливий за умови створення системи навчально-практичних ситуацій, націлених на: розвиток у них здатності самостійно освоювати новий досвід, аналізувати свою діяльність; приймати рішення, наближені до реальної професійної діяльності.

Все це можна реалізувати в процесі застосування активних особистісно-орієнтованих форм навчання [8].

Однак слід зазначити, що до кінця навчання в студентських групах вже є сформовані лідери, які беруть на себе відповідальність за прийняті рішення, більш активні на заняттях, часто виступають з відповідями при виконанні завдань викладача, в той час як інша частина групи більш пасивна.

Психологам і викладачам слід враховувати сформовані групи і застосовувати такі методи, які дозволяли б студентам проявляти свої знання.

Для ефективного розвитку лідерських якостей у студентів необхідно визначити загальні та специфічні умови. Можна виділити загальні умови розвитку лідерських якостей:

1. Створення колективу високого рівня розвитку.

2. Спеціальна організація діяльності, її творчий характер.

3. Особистість психолога і викладача, головними якостями яких є професіоналізм, ерудиція, особиста майстерність, творчість в роботі.

4. Активна діяльність самого студента.

5. Застосування психолого-педагогічної діагностики, що дозволяє виявляти наявність лідерських якостей у студентів, управляти їх розвитком, визначати рівень даного розвитку [1].

На основі отриманих результатів куратор може будувати корекційно-розвиваючу роботу зі студентами.

Практичні рекомендації щодо формування лідерських якостей для студентів психодіагностика – застосування тестових методик; метод соціометричних вимірів; тренінги: лідерства і успіху, особистого зростання; введення менторства; розвиток студентського самоврядування, впровадження нових видів практики, серед них організаційної.

Висновки. Наявність лідерських якостей у студентів значно підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці після отримання диплому про вищу освіту. Швидкі темпи розвитку науки і техніки вимагають від сучасного успішного фахівця не тільки професійних знань, умінь і навичок, а й наявності лідерських якостей. Формування основних професійно-важливих якостей особистості відбувається в основному під час навчання у вищому навчальному закладі.

Особливо важлива роль кураторів для студентів першого курсу. Саме куратори першими помічають лідерські здібності у першокурсників. Вони ініціюють вибори старости та активу групи. Також сприяють активності групи у культурно-масовому житті університету.

Таким чином подальшого вивчення потребує проблема пошуку нових форм та методів роботи, які сприятимуть формуванню лідерських якостей у студентів спеціальності «соціальна робота» в умовах вищого навчального закладу.

Список використаних джерел:

1. Дубровская, Е. М. Соотношение эмоционального и инструментального лидерства в юношеских группах / Е. М. Дубровская, О. О. Савина // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – М., 1989. – № 1 (1). – С. 71–76.

2. Капська, А. Тренінг лідерів учнівських колективів за методикою «Рівний–рівному» / А. Капська, О. Карпенко, Н. Лук'янова // Психолог. – 2002. – № 21/24. – С. 39–42.

3. Клочкова, А. В. Виховання лідерських якостей юних науковців шляхом залучення їх до науково-дослідної роботи / А. В. Клочкова // Обдарована дитина. – 2009. – № 7. – С. 33–39.

4. Коваленко, И. Н. Школа лидеров / И. Н. Коваленко // Славянская педагогическая культура. – 2004. – № 3. – С. 219–229.

5. Ложкин, Г. В. Механизмы лидерства: К вопросу о мотивационных предпосылках лидерского влияния / Г. В.Ложкин // Практична психологія і соціальна робота. – 1999. – № 5. – С. 41–44.

6. Мельничук, Т. Лідерство в групі, колективі як інструмент і мотив розвитку особистості, її самовираження / Т. Мельничук // Рідна школа. – 2000. – № 5. – С. 49–50.

7. Мирошниченко, П. Лидеры / П. Мирошниченко, Н. Довгопол // Персонал. – 2005. – № 2. – С. 87–91.

8. Мітлош, А. В. Тренінг розвитку лідерської обдарованості / А. В.Мітлош // Обдарована дитина. – 2010. – № 4. – С. 33–40.

9. Петровский, А. В. Теория деятельностного опосредствования и проблема лидерства / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1980. – № 2. – С. 29–42.

10. Світлична, Н. Лідерство. Лідер та його риси / Н. Світлична // Психолог. – 2006. – № 23/24. – С. 86–91.

11. Шимановський, М. Завдання лідера – вести за собою: практичні поради / М. Шимановський // Шкільний світ. – 2008. – № 8. – С. 18–20.

УДК 159.9.07

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ В УМОВАХ АТО

Сахно Світлана Віталіївна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Абжелю Еміне, магістрантка Соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», спеціальність «Соціальна робота»

Сахно С. В., Абжелю Е. Соціально-педагогічний супровід дітей в кризових ситуаціях в умовах АТО

В статті розкрито актуальне питання соціально-педагогічного супроводу дітей в кризових ситуаціях в умовах анти-терористичної операції. Надано теоретичні засади психологічної допомоги дітям в кризових ситуаціях. Наведено засоби підвищення рівня обізнаності щодо можливостей отримання допомоги для внутрішньо переміщених осіб та громад, які зазнали наслідків конфлікту в Східній Україні. Обговорено шляхи отримання знань про правила безпечної поведінки для дітей в кризових ситуаціях. Проаналізовано вітчизняний практичний досвід надання соціально-педагогічної підтримки. Визначено зміст та ефективність соціально-педагогічної роботи загальноосвітніх навчальних закладів в умовах військового конфлікту.

Ключові слова: *соціально-психологічний супровід, кризові ситуації, розвиток психосоціальної стійкості дітей.*

Sakhno S.V., Abzhelyu E. Social-pedagogical support for children in crisis situations in the conditions of ATO

The article deals with the actual issue of social and pedagogical support of children in crisis situations in the context of anti-terrorist operations. The theoretical bases of psychological help for children in crisis situations are given. The paper provides ways to raise awareness about the possibilities of receiving assistance for internally displaced persons and communities affected by the conflict in eastern Ukraine. The ways of getting knowledge about the rules of safe behavior for children in crisis situations are discussed. The domestic practical experience of provision of social-pedagogical support is analyzed. The content and efficiency of social-pedagogical work of general educational institutions in conditions of military conflict are determined.

Key words: *socio-psychological support, crisis situations, development of psychosocial stability of children.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена подіями, що відбуваються на сході України, які продемонстрували велике значення і цінність людей, їх роль у суспільно-історичних змінах. На сьогодні стала безсумнівною необхідність соціально-педагогічної допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам. Ситуація на Сході України є викликом для усього українського народу. Подолати військову агресію, підтримати армію, допомогти пораненим, дати притулок вимушеним переселенцям, сприяти відновленню життя у повернутих містах і селах–стало тими завданнями, котрі об'єднали українців з усіх куточків нашої країни та й у всьому світі.

Втім, поруч із завданнями кожного українця, що полягає у зміні власної свідомості щодо оцінки подій і тих фізичних та психологічних ран, яких завдає війна постає необхідність кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги дітям в умовах АТО, а саме

через навчання спеціалістів соціально-педагогічної діяльності практичних та теоретичних навичок надання даної допомоги, а також необхідність організації належних спеціалізованих програм і тренінгів соціально-педагогічної допомоги дітям в умовах військового конфлікту.

Аналіз досліджень і публікацій. Соціально-педагогічну роботу з дітьми у конфліктний та постконфліктний період розглядали в своїх працях: Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. Бурмистрова Е. В., Малкіна-Пих І. Г. досліджували аспекти психологічної допомоги в кризових ситуаціях в освітньому середовищі Корольчук М. С. та В. М. Крайнюк визначили чинники соціально-психологічного забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах. Психологію травматичного стресу досліджувала Е. В. Пятницька. Такі вчені, як: Ж. І. Мицкевич, Л. М. Мицкевич, О. Е. Римашевська, О. С. Ящук займались дослідженням світу дорослих та дітей в рамках соціальної роботи. Визначенням створення безпечного середовища для навчання та адаптації дітей-біженців займались: О. А. Возіянова, О. П. Григоренко, Т. В. Гуцаленко та ін. Н. В. Тарабриною розроблено практикум з психології посттравматичного стресу, І. Л. Холковською запропоновано діагностичний інструментарій соціального педагога.

Але на нашу думку розробленість проблеми допомоги дітям в умовах АТО, що є для них кризовими, недостатня і потребує подальшого вивчення. З огляду на це - виділимо *об'єкт дослідження*: процес забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей в кризових ситуаціях в умовах АТО. Предметом дослідження є форми і методи соціально-педагогічної підтримки дітей під час військового конфлікту.

Метою статті є дослідження ефективних форм і методів соціально-педагогічної підтримки дітей в кризових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Україна багато років була мирною країною. Таке явище як війна сприймалося як відгомін страшних подій минулого і, звичайно, ніхто не готувався до надання допомоги дітям, постраждалим у воєнному конфлікті. Тому лише зараз почали з'являтися публікації, присвячені особливостям та роботі з людьми з посттравматичним стресовим розладом. Серед них можна назвати грунтовне видання Інституту психології імені І. С. Костюка НАПн України «Психологічна допомога постраждалим внаслідок травматичних подій» посібником МЖПЦ «Ла Страда – Україна»: «Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні», «Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктній та постконфліктний період», методичний посібник для педагогів «Психосоціальна підтримка у кризовій ситуації», розроблений Всеукраїнським союзом молодіжних громадських організацій «Християнська асоціація молодих людей України» (YMCA України), USAID/OFDA «Екстрена підтримка постраждалих від конфлікту груп населення в південно-східних регіонах України» [4].

На підставі здійсненого аналізу соціальних, психологічних, правових, педагогічних проблем внутрішньо переміщених осіб і членів родин учасників АТО, складові соціально-психологічного супроводу поділяють:

- на виявлення осіб «групи ризику», зокрема з категорії сімей учасників АТО;
- вивчення соціально-психологічних особливостей даної групи дітей;
- соціально-педагогічного впливу мікросередовища навчального закладу на вихованців шляхом спостереження, бесід, опитування експертів, інтерв'ювання, тестування, аналізу документів тощо;
- здійснення аналізу їх потреб, які можуть бути досить специфічними;
- надання допомоги в межах своїх можливостей і компетентності;
- перенаправлення в органи державної влади, волонтерські групи, громадські організації;
- формування знань про соціально-політичну ситуацію в Україні;

- зміни у правовому законодавстві стосовно даної категорії сімей [2, с. 12].

В ході здійснення комплексного супроводу дітей фахівці соціально-психологічної служби повинні звернути особливу увагу на: створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчально-виховному закладі та оптимізацію змісту соціально-психологічної просвіти педагогічних працівників і батьків;

Соціально-психологічна допомога (освітня, психологічна, посередницька), це - недопущення своїми діями або бездіяльністю повторної травматизації учасників навчально-виховного процесу; перенаправлення дітей, батьків, педагогів у разі потреби до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога, психіатра); використання міжсекторальної взаємодії з пропозицією співпраці та координації зусиль у наданні допомоги; залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів [2].

Зміст соціально-педагогічної діяльності з дітьми учасників АТО можна визначити через основні функції:

1. Профілактична: використання різних профілактичних програм навчання учнів новим формам поведінки, виховання стресостійкості особистості, здатної самостійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Профілактичні програми, призначені для проведення групових занять з учнями та їх батьками, можуть включати групові заняття: з розвитку комунікативних навичок як в учнів, так і в батьків; з профілактики асоціальної поведінки з основами правових знань; спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо.

2. Консультативна: соціальний педагог дає рекомендації учням, батькам, вчителям, але не вирішує проблему за клієнта і, відповідно, не бере на себе відповідальність за це рішення. Він допомагає клієнту об`єктивно поглянути на проблемну ситуацію, пропонує альтернативні способи реагування на дану ситуацію, психологічно підтримує клієнта в момент прийняття власного рішення проблеми.

3. Діагностична. Її реалізація починається з комплексного соціально-психологопедагогічного дослідження, яке вимагає серйозного аналізу та інтерпретації отриманих результатів. Так, для визначення рівня депресивного стану дитини можна використовувати методики В. Жмурова «Методика диференціальної діагностики депресивних станів» та Т. Балашової «Визначення рівня депресії. Крім того, варто працювати з визначенням рівня тривожності особистості, оскільки це суб`єктивний прояв неблагополуччя індивіда і показник переживань наслідків психічної травми дитиною. Разом з батьками ефективним буде проведення аналізу відповідей, знаходження слабких, «порожніх» місць сімейного виховання.

4. Корекційна. На цьому етапі варто використовувати під час проведення групових чи індивідуальних консультацій, бесід, «круглих столів» з батьками щодо подолання наслідків травмуючих ситуацій, розширення способів поведінки в напрямку підтримки дитини в сучасних умовах нестабільності та невизначеності:

1. Інформування дитини про події, що відбуваються; пояснення.

2. Надання можливості виходу негативним емоціямза допомогою арт-терапії та спорту (гра, малювання, ліплення, взаємодія з піском, водою, заняття фізкультурою, танцями, плаванням тощо [2].

Для надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу, з метою підвищення рівня обізнаності щодо можливостей отримання допомоги для внутрішньо переміщених осіб та громад, які зазнали наслідків конфлікту в Східній Україні, Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи і Центром «Ла Страда-Україна» було підготовлено 31 кваліфікованого фахівця із 14 областей нашої країни, здебільшого досвідчених освітян, а також працівників соціальної сфери та громадських активістів. Для проведення занять тренери використовують методичні рекомендації «Правила безпеки та можливості

отримання допомоги у період конфлікту в Україні», які містять практичні розробки для проведення занять з учителями, дітьми та батьками.

Під час проведення заходів тренерами протягом жовтня-грудня 2014 року було проведено анкетування серед педагогів та учнівської молоді з метою виявлення актуальних соціальних проблем, які стосуються прав дітей та внутрішньо переміщених осіб. Анкетуванням було охоплено 1210 учнів та 893 педагогів з Київської, Вінницької, Харківської, Дніпропетровської, Луганської і Донецької областей [3, 5, 7]. Свої знання про правила безпечної поведінки вважають достатніми 70 % учнів та 88 % знають, куди звертатися за допомогою у складній ситуації. Вважають свої знання про права людини достатніми 61 %, 44 % учнів вважають, що анексія Автономної Республіки Крим або конфлікт на сході України вплинули на них особисто або на їх родину. Відповіді на питання «З яких джерел ти отримуєш інформацію про події, які відбуваються на сході України?» розподілилися таким чином: 72 % – Інтернет, 70 % –телевізор, 44 % – рідні, 38,5 % – друзі, 17 % – газети, 6,5 % – не цікавляться. Вважають свої знання щодо можливостей отримання допомоги у складній життєвій ситуації достатніми 42 % педагогів. 37 % респондентів позитивно оцінили дотримання прав внутрішньо переміщених осіб. Анексія Автономної Республіки Крим або конфлікт на сході України вплинули особисто на 64 %. Серед труднощів, які з'явилися в роботі в цьому навчальному році, виокремлюють роботу з сім'ями та дітьми із зони АТО (11 %), емоційну, психологічну, моральну напруженість, конфлікти (13 %), недостатню матеріально-технічну базу (9 %). Вважають достатніми свої знання для роботи з внутрішньо переміщеними дітьми 42 % педагогів. 35 % відповіли, що мають достатньо методичних матеріалів та інформації для роботи з внутрішньо переміщеними дітьми. Потребу в методичних матеріалах для роботи з учнями в період конфлікту та постконфлікту виявили 82 % опитаних.

Отже, очевидною є потреба підвищення знань педагогів з питань соціально-педагогічної та психологічної роботи з учнями та їх батьками в період конфлікту в Україні. Дуже важливим залишається питання впровадження зазначеної теми в навчальні плани курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Зважаючи на надзвичайну актуальність соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми, які мають високий рівень стресу внаслідок військового конфлікту в Україні, Міністерство освіти і науки України, Дитячий Фонд ЮНІСЕФ спільно з Національним університетом «Києво-Могилянська Академія» та Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи НАПН України ініціювали проведення навчання для 300 практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів із Донецької, Дніпропетровської, Запорізької Луганської та Харківської областей щодо навичок кризового консультування в межах виконання проекту «Підвищення психосоціальної відповіді дітей та сімей у східних та центральних областях України». Розвиток психосоціальної стійкості до стресу у школярів передбачає посилення ролі позитивних активностей; розвиток навичок керування психологічними реакціями; пропагування позитивного мислення; відновлення підтримуючих соціальних зв'язків.

З метою допомоги дітям представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у співпраці з рекламною агенцією AdPro започаткувало інформаційну кампанію з психосоціальної допомоги дітям, які пережили стресову ситуацію. Адже за дослідженням ЮНІСЕФ, що було проведене у січні-лютому 2015 року серед постраждалих дітей унаслідок конфлікту на Сході, 37 % таких дітей мають стресові реакції, наприклад, нав'язливі спогади, а 18 % побоюється, що не зможе впоратися зі своїм станом самостійно. У рамках кампанії ЮНІСЕФ разом з AdPro створили спеціальний інформаційний ресурс.

У ситуації військового конфлікту актуальності набуває своєчасно надана перша психологічна допомога. Навчальні заклади завжди були, є та залишаються серцевиною

організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та їх батьками. Великий потенціал освітянської сфери в сучасній складній ситуації в країні має бути спрямований і вже спрямовується на надання відповідей тим викликам і проблемам, які мають діти і суспільство. Вчителі, соціальні педагоги, вихователі дитячих садочків та працівники позашкільних закладів є тими, хто вже відгукнувся на існуючі труднощі. Нові теми та форми роботи, організація психологічної допомоги, групова робота з дітьми та батьками, профілактичні, навчальні, інформаційно-просвітницькі заходи, весь арсенал педагогічної майстерності концентрується і спрямовується на роботу із дітьми.

Діти під час війни, як і дорослі, можуть не раз ставати жертвами різноманітних жахливих подій, що травмують психіку. Вони можуть ставати свідками артилерійських обстрілів та стрілянини, спостерігати руйнування рідного села або міста, або навіть їхніх домівок. Діти можуть побачити поранених чи померлих, катування та вбивство, масову загибель людей. Діти можуть зазнавати тяжких втрат, бачити, чи зазнають поранення чи помирають члени їхніх сімей та друзі. Діти самі можуть бути поранені [10].

За результатами моніторингу, на питання, як саме війна змінила дітей, усі опитувані часто стверджували суттєві зміни. Діти ставали дратівливими, неспокійними та полохливими. Вони лякалися гучних звуків, а іноді навіть боялися виходити з дому. Дехто здавався замкнутим та депресивним, часто плакав та засмучувався через дрібниці. Такі діти не хотіли гратися та втрачали цікавість до того, що зазвичай робили. Деякі діти постійно проявляли занепокоєння та тривогу. Інші ставали більш дратівливими, схильними до різких приступів гніву чи роздратування. Вони були не спокійним було важко зосередитися у школі. У деяких дітей виникали проблеми зі сном: вони прокидалися серед ночі з криками та розповідями, що бачили жахіття про те, що вони пережили.

Діти, які навчаються в умовах АТО, у зоні конфлікту, мають серйозні проблеми зі здоров'ям та потребують психосоціальної підтримки. Учителі основ здоров'я, класні керівники, учителі початкових класів взяли участь в семінарах-тренінгах та заняттях Школи саморозвитку, а саме: «Підвищення психосоціальної стійкості до стресу у дітей та їх родин», «Психосоціальна підтримка особистості у складних життєвих ситуаціях», «Психологічна підтримка учнів в рамках проекту «Вчимося жити разом», «Психосоціальна підтримка «Знаю. Можу. Роблю», що були організовані Донецьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти за сприяння Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Представництва Датської Ради у справах біженців, Представництва Міжнародного Корпусу в Україні, Швейцарського фонду «Terre des Hommes». Педагоги отримали інструментарій, який дав можливість запровадити широкий вибір заходів, вправ, які спрямовані на усвідомлення учнями сенсу і цінності життя. На заняттях дітям надавалася підтримка у зміцненні власної ідентичності, підвищується самооцінка учнів і зміцнюється їхня стійкість до стресу, розвивається відчуття приналежності до середовища, у якому вони живуть. Вони вчаться змінювати свої стосунки в шкільних колективах, у родинах та громаді, розвивають психосоціальні компетентності та життєві навички.

Висновки. Особливо вразливою верствою населення є жінки та діти із соціально незахищених категорій, сім'ї, члени яких загинули або були поранені в ході АТО. Надзвичайну увагу варто приділяти дітям з огляду на обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість та незрілість дитячої психіки. Для дитини непросто зрозуміти, що сталося в родині, місті, країні, що часом призводить до переживання безпорадності, тривоги, навіть до виникнення стресових розладів. Зважаючи на те, що і надалі відбуваються бойові дії, не зменшується потік переселенців, професійна діяльність працівників соціально-психологічної служби системи освіти та соціально-психологічний супровід дітей є одними з першочергових.

Список використаних джерел:

1. Бурмистрова, Е. В. Психологическая помощь в кризисных ситуациях (предупреждение кризисных ситуаций в образовательной среде) : метод. рекомендации для специалистов системы образования / Е. В. Бурмистрова. – М. : МГППУ, 2006. – 96 с.

2. Грицик, Л. А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу : метод. посіб. / Л. А. Грицик. – Вінниця: ММК, 2016. – 46 с.

3. Корольчук, М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

4. Лебедева, Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.

5. 5. Малкина-Пых, И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.

6. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : метод. рек. – Київ : Агентство «Україна». – 2014. – 48 с.

7. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического расстройства у детей. – Киев: ПАДАП, 2014. – 122 с.

8. Социальная работа с семьей : мир взрослых и детей : учеб.-метод. пособие / Ж. И. Мицкевич [и др.]. – Мн. : БГПУ, 2002. – 159с.

9. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-біженців: навч. мет. посіб. / упоряд. [О. А. Возіянова [та ін.]– Київ : Розрада, 2012. –130 с.

10. Тарабрина, Н. В. Практикум з психології посттравматичного стресу / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Пітер, 2009. – 272 с.

УДК 159.9.07

НАСИЛЬСТВО НАД ЖІНКАМИ В СІМ'Ї

Сахно Світлана Віталіївна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Брагінець Валерія, магістрантка Соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», спеціальність «Соціальна робота»

Сахно С. В., Брагінець В. Насильство над жінками в сім'ї

В статті окреслено проблеми насильства над жінкою в сучасній сім'ї. Проведено теоретичний аналіз наукових джерел з проблем подружнього насильства як одного з різновидів сімейного насильства. Визначено поняття насильства та його основні характеристики. Виділено ознаки насильства як соціального явища. Розглянуто психологічні чинники сімейного насильства та форми жіночого насильства в сім'ї. Проаналізовано причини та наслідки насильства над жінками в сімейних стосунках.

Ключові слова: *насильство, жінка, сім'я, чинники сімейного насильства.*

Sakhno SV, Braginets V. Violence against women in the family

The article outlines the problems of violence against a woman in a modern family. The theoretical analysis of scientific sources on the problems of marital violence as one of the varieties of family violence was conducted. The concept of violence and its main characteristics are defined. Signs of violence as a social phenomenon are highlighted. The psychological factors of domestic violence and the form of female violence in the family are considered. The causes and consequences of violence against women in family relationships are analyzed.

Key words: *violence, woman, family, factors of family violence.*

Постановка проблеми. За офіційними даними, в Україні щороку внаслідок побутового насильства гине понад тисяча жінок. Побутове насильство сьогодні стає страшною нормою життя. Переважна кількість жінок, які сьогодні відбувають терміни покарання за вбивство свого чоловіка, сексуального партнера чи родича, це ті жінки, які потерпали через систематичне і тривале насильство.

На думку голови Правління Інформаційно-консультативного жіночого центру Олени Суслової, сьогодні в Україні спостерігається явище феміциду–системної практики винищення жінок. На думку експертів, в Україні дівчаток виховують у боязні та покорі до чоловіків, тому «не можна чекати від них, що вони скажуть «ні», коли вони захочуть сказати «ні».

Щодня і щохвилини в кожній з європейських країн є жінки, які потерпають від насильства у власному домі, спричиненого їхніми чоловіками або партнерами. Одна з чотирьох жінок в якийсь із періодів свого життя була жертвою насильства, а одна з десяти жінок зазнала сексуального насильства. Деякі не пережили цього–побутове насильство залишається головним убивцею жінок у віці від 16 до 44 років. Але ця вражаюча статистика свідчить про інше – про те, що половині населення загрожує ризик найбрутальнішого порушення прав людини – насильства або навіть смерті в місці, де вони мають почуватися в цілковитій безпеці – у власних домівках.

Об'єктом є психологічні чинники сімейного насильства. Предметом дослідження є причини та наслідки насильства над жінками в сім'ї.

Мета дослідження – теоретично визначити причини та наслідки насильства над жінками в сімейних стосунках.

Аналіз досліджень і публікацій. Насильство проти жінок, як проблему соціологічного анализу розглядали І. Д. Горшкова, І. І. Шуригіна. Питання домашнього насильства, та його вплив на здоров'я людини вивчали зарубіжні вчені (А. Робертс, Д. Доджл, Є. Меллібруда, М. Росс, Этьенн Г. Круг та ін.) та українських дослідників (О. Савчук, Є. Луценко, Н. Лавриненко, В. Бондаровська, О. Відзюк та ін.). Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї визначили (О. Кочемировська, Д. Й. Стрейстяну, Г. Христова).

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» був прийнятий ще в 2001 році, і визначає, що домашнє насильство – не приватна справа, Україна й досі знаходиться на ранніх етапах розвитку загальнодержавної системи запобігання та протидії цьому негативному явищу. Щороку в Україні фіксується понад 100 тисяч випадків насильства в родинах. Так з 2011 року: 126514 звернень щодо насильства в сім'ї, з них надійшли від жінок – 113872; чоловіків – 11861; 2012 рік: 110002 звернення щодо насильства в сім'ї, з них надійшли від жінок – 93402; чоловіків – 15902. Ці цифри переконливі - насильство над жінками майже втричі більше, ніж чоловіче.

Виклад основного матеріалу. Насильство – це складний, багатоаспектний феномен. Поняття насильства несе чітко виражене негативно оціночне навантаження і вживається в дуже широкому значенні, яке включає усі форми фізичного, психологічного, економічного придушення, а також такі душевні якості, як брехня, ненависть, лицемірство, тощо [3, с. 35]. При цьому, як зазначає Л. М. Кулик, під придушенням розуміється будь-яке обмеження умов особистого розвитку, причиною якого є діяльність інших людей або суспільних інститутів [7, с. 67].

Взяті з аналітичного звіту, який підготував академік із Німеччини доктор Кароль Хагеманн Уайт, цифри є–в цьому майже не виникає сумніву – верхівкою айсбергу. На кожну жінку, яка заявляє про насильство та залишається живою, припадає набагато більше тих, хто потерпає мовчки, хто «забивається об двері» чи «падає зі сходів».

Гірко те, що суспільство занадто поблажливо ставиться до насильства по відношенню до жінок. І не одні лише службовці правоохоронних органів готові не зважати на насильство в родині, вважаючи його «домашньою» справою та не реагуючи на нього належним чином. Міжнародна організація *Amnesty International,* яка провела дослідження в Сполученому Королівстві, свідчить, що 30 % людей вважають нормальним вдарити жінку, а 50 % (половина людей, яких було опитано) впевнені, що не варто втручатися до гострої суперечки між партнерами. На підставі цього *Amnesty International* дійшла висновку, що люди скоріше заявлять про зловживання по відношенню до тварини, ніж про зловживання відносно жінки. Подібна картина і в інших країнах Європи. Багато людей не можуть повірити в те, що таке насильство насправді існує. Інші вважають, що таке трапляється лише з «кимось іншим», однак факти доводять протилежне і настав час їх оприлюднити.

Виділяють такі ознаки насильства як соціального явища: наявність як мінімум двох суб'єктів; спричинення або створення загрози, спричинення шкоди; умисний та цілеспрямований характер діяння; здійснення проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване.

Насильство є свідомим актом, який вчиняється умисно, з певною метою, тому притаманний лише людині як єдиній істоті, наділеній свідомістю, акт вчиняється у відношенні когось, а не проти себе, тому для нього характерною буде наявність як мінімум двох осіб: насильника та жертви насильства [9].

Спричинена шкода є іншою ознакою насильства. Проте, якщо примусові дії вчинені, а шкода не настала–насильницький акт все одно наявний. Тому правильніше буде говорити не лише про наявну шкоду, але й про можливу, гіпотетичну, яка може настати за визначених обставин [8]. Умисний, свідомий характер дій є наступною ознакою, адже примус особи до певної поведінки може вчинятися лише умисно, з передбаченням та

бажанням настання певного результату. Неумисні вчинки, нещасні випадки не підпадають під визначення насильства, оскільки відсутня така важлива ознака насильства, як воля особи, що спричиняє шкоду. Вчинення проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване [2].

Розглянемо поняття сімейного (домашнього, або побутового) насильства–це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [1].

Ми визначаємо домашнє насильство (подружнє насильство, насильство партнера, синдромом побиття) як навмисні насильницькі або контролюючі дії людини, яка перебуває або перебувала в інтимних стосунках з жертвою, і яка може проживати або не проживати з жертвою спільно. Домашнє насильство може містити в собі наступні прояви: нанесення або погроза нанесення тілесних ушкоджень; сексуальний напад; психологічна жорстокість; створення економічної залежності; прогресуюча соціальна ізоляція шлюбного партнера [4; 6].

Важливим аспектом насильства щодо контексту характеру поведінки насильника є «гаряче» та «холодне насильство». Характеризуючи гаряче насильство, автор вдається до таких психологічних особливостей поведінки насильника, як оскаження–переповнення вкрай негативними емоціями. Особа певний час стримує емоції, породжені психологічною напругою, безсиллям, ненавистю, почуттям агресії тощо. Почуття гніву і люті зростають, і як наслідок виникає оскаження. Психологи визнають, що хоча більшість людей усвідомлюють недоречність подібної поведінки, однак те переживання екстазу, яке притаманне розрядці напруги, має для них навіть деяку привабливість. Холодне насильство–це продуманий стиль насильницької поведінки, що базується на сценаріях, які людина засвоїла протягом свого життя, найчастіше у батьківській сім’ї, певному стереотипі людських стосунків [6].

Часто жінка, яка потерпає від насильства, знаходиться зі своїм чоловіком в стосунках токсичної або залежної любові, реалізує сценарій «рятівниці». Така жінка щиро впевнена, що вона і тільки вона може допомогти своєму чоловікові розв’язати його проблеми (наприклад, подолати алкогольну залежність, захистити від «поганих» друзів тощо). Вона сподівається, що коли «його життя налагодиться» (він кине пити, знайде роботу тощо), то він одразу ж перестане знущатися над нею. Проте, зазвичай цього не відбувається, і жінка знаходить інші «об’єктивні» пояснення насильницьким діям свого чоловіка.

Виділяють 4 типи чинників насильства: фізичні, психологічні, економічні, сексуальні.

Фізичні чинники: погіршення фізичного та психічного здоров’я, емоційні та психоневрологічні розлади; синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м’яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла, розриви статевих органів; поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями; втрата ваги, зневоднення; наявність хвороб, що передаються статевим шляхом; викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, брак ваги у немовлят.

Психологічні чинники насильства: «брак часу», наявність скарг психосоматичного характеру; невідповідність отриманих ушкоджень поясненням жінки щодо їх походження; сповіді щодо відвідування лікарів; «відсутність грошей»; відкладання часу звернення за психологічною допомогою або відмова від неї чи будь-якого зовнішнього втручання, спрямованого на прояснення та корекцію ситуації; недостатнє лікування; «необхідність виконувати хатні обов’язки», тощо. В жінки виникають: тривожність, нерішучість, страхи, безініціативність, безпорадність; депресія, нав’язливі рухи та думки, схильність до

одноманітних рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо; надмірне збудження, втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття самотності та ізольованості; уникання погляду в очі, приниженість у поведінці, квапливість; як наслідок можуть бути суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя; почуття провини за отримані фізичні ушкодження.

Економічні чинники насильства: житлові проблеми; відсутність власного помешкання, проживання на території чоловіка; відсутніть можливості розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами; відмова від праці; навчання під тиском чоловіка; праця обрана під тиском чоловіка; праця, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас забирає всі фінанси; одяг, взуття, які не відповідають сезону та погодним умовам; погане харчування.

Сексуальні чинники насильства: порушення у психосексуальній сфері, зниження, втрата сексуального потягу; захворювання, що передаються статевим шляхом; травми та пошкодження статевих органів; наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей [5].

Висновки. Подружнє насильство, як один з різновидів сімейного насильства, є однією з найпоширеніших соціальних проблем, межі, якої не можливо конкретизувати. Це повязано з тим, що у свідомості людей, домашнє насильство, є нормою, а не чимось протиправним. Насильство в сім`ї завдає шкоди фізичному та психічному здоров`ю жінки та дітей. Побутове насильство – це не проблема приватного характеру. Це може трапитись з нашими друзями та нашими сім'ями. Це не є релігійною або культурною проблемою. Насильство трапляється в усіх прошарках суспільства в усіх країнах, і ця проблема заслуговує на увагу кожної людини.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. – № 5. – Ст. 35. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-19

2. Горшкова, И. Д. Насилие против женщин как проблема социологического анализа / И. Д. Горшкова, И. И. Шурыгина // Общество и гендер. – Рязань, 2003. – С. 5–10.

3. Гусейнов, А. А. Понятия насилия и ненасилия / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35–41.

4. Етимологія насильства над жінкою в сім'ї // Соціальна робота в Україні на початку XXI століття : проблеми теорії і практики : матеріали доп. на Міжнар. науково-практ. конф. (Київ, 29–31 жовтня 2002 р.). – Київ, 2002. – С.119–130.

5. Кочемировська, О. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї : метод. посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / О. Кочемировська, Д. Й. Стрейстяну, Г. Христова; заг. ред. С. Павлиш, Г. Христова. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. – 364 с.

6. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навчально-метод. посіб. / В. М. Бондаровська [та ін.]. – Київ : КАЛИТА,2014. – 282 с.

7. Кулик, Л. М. Ознаки насильницької злочинності / Л. М. Кулик // Держава та регіони. – 2009. – № 2. – С. 65–69. – (Серія : Право)

8. Насилие и его влияние на здоровье : доклад о ситуации в мире / под ред. Э. Г. Круга [и др.]. – М.: Весь Мир, 2003. – 376 с.

9. Приколотина, Ю. Л. К вопросу о методологи криминологического исследования насилия / Ю. Л. Приколотина. – 2007. – № 1. – С. 131–148.

УДК 159.9.07

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ В ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ

Сахно Світлана Віталіївна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Іващенко Ірина, магістрантка Соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», спеціальність «Соціальна робота»

Сахно С. В., Іващенко І. Психологічний клімат в прийомних сім'ях

В статті розглянуто питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в прийомних сім'ях, зокрема психологічний клімат прийомної сім'ї. Наведено теоретичні та практичні доробки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблеми знаходження дитини в прийомній сім'ї в перші місяці перебування. Виокремлено роль прийомних батьків в забезпеченні психологічного клімату для дитини-сироти. Визначено пріоритетні напрямки в роботі соціального працівника з покращення психологічного клімату в прийомній сім'ї.

Ключові слова: *психологічний клімат, прийомні сім'ї, діти-сироти, с*оціальний супровід.

Sakhno SV, Ivashchenko I. Psychological climate in foster families

The article deals with the issues of social protection of orphans and children deprived of parental care in foster families, in particular the psychological climate of the foster family. Theoretical and practical appendixes of domestic and foreign scientists concerning the problem of finding a child in the foster family during the first months of stay are given. The role of foster parents in providing a psychological climate for an orphan child is singled out. The priority directions in the work of a social worker on improvement of the psychological climate in the foster family are determined.

Key words: psychological climate, foster families, orphans, social support.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні в умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації постає проблема щодо необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають у особливо складних і дискомфортних умовах. Перш за все це стосується дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. В останні десять років в нашій державі вдвічі збільшилася кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти повинні зростати в сім'ях рідних батьків, але коли це неможливо, альтернативою біологічній родині може слугувати інша сім'я.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, хвилює багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. В цьому напрямку працюють відомі науковці Г. М. Бевз, В. О. Кузьмінський, О. І. Нескучаєва, А. Й. Капська, С. Мещерякова, І. В. Пєша, І. М. Трубавіна, Н. М. Комарова та ін. Соціальне сирітство в Україні: експертну оцінку та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування проводили Л. С. Волинець, Н. М. Комарова, О. Г. Антонова-Турченко та ін.

Реінтеграція батьків і дітей, перші кроки до усвідомлення проблематики визначили такі вчені: Л. С. Волинець, Т. В. Говорун, Г. І. Постолюк, Л. В. Косаревська, Л. В. Балим та ін.

Але попри значну кількість досліджень з проблеми психологічного клімату прийомних сімей та стану прийомної дитини це питання є дуже актуальним і потребує подальшої плідної роботи.

Виклад основного матеріалу. В Україні існує чотири форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За їх пріоритетністю перелік такий – усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

Динамічний розвиток прийомних сімей в Україні – складний, поступовий процес, який потребує відповідного науково-методичного забезпечення. З одного боку, необхідне подальше вдосконалення технології створення прийомних сімей: від процесу пошуку потенційних прийомних батьків до прийняття рішення про передачу дитини на виховання. З другого боку, прийомним батькам часто потрібна допомога у їхній роботі. Бути прийомними батьками – складне завдання. Часто виникає необхідність визначати пріоритети, щоб краще задовольнити потреби дітей на усіх стадіях їх розвитку. Крім того, діти мають різні потреби, які змінюються з часом. Це вимагає організації соціального супроводу прийомних сімей соціальними службами на засадах міжвідомчої взаємодій місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування.

В Україні розпочато роботу по створенню інституту прийомної сім'ї. Під час перебування дитини у прийомній сім'ї держава не тільки фінансує, а й контролює утримання і виховання дитини, надає допомогу в її розвитку, соціалізації, організовує соціальний супровід сім'ї та дитини. Прийомна сім'я – це родина, яка бере на виховання дітей, не надаючи їм статусу біологічних, і яку підтримує держава як таку, що виконує суспільну функцію по відношенню до дитини. Соціальний супровід–обов'язкова умова створення прийомної сім'ї особливо на початковому етапі. Вона є гарантією того, що права дітей будуть захищені. Згідно з урядовою постановою, небажання прийомних батьків мати соціальний супровід може стати причиною відмови у створенні такої сім'ї.

Соціальний супровід прийомних сімей – вид соціальної роботи, система комплексних заходів для підтримки сприятливих соціально)економічних та психологічних умов функціонування сім’ї, збереження її здатності до виховання прийомних дітей. Основними завданнями соціального супроводу прийомних сімей є:

- підтримка здорового соціально-психологічного клімату сім’ї;
- навчання та посилення виховного потенціалу прийомних батьків;
- контроль за отриманням батьками державних виплат на утримання дитини;
- формування партнерських стосунків між учасниками соціального супроводу;
- залучення різних видів додаткової допомоги за потребою;
- захист прав та інтересів прийомних сімей;
- підготовка щорічного звіту про ефективність функціонування прийомної сім’ї [1, с. 32-34].

Соціальний супровід прийомних сімей ґрунтується на принципі співпраці між учасниками процесу для виконання головного завдання – соціальної реабілітації та соціалізації прийомних дітей.

Формами роботи соціального працівника із супроводу прийомної сім’ї є:

- відвідування прийомної сім’ї;
- підтримка телефонних контактів;
- організація груп взаємопідтримки,
- спеціальні індивідуальні освітні програми тощо;
- представництво інтересів прийомних сімей;
- посередництво при вирішенні суперечностей;
- організація надання матеріальної та інших видів допомоги за потребою;
- щорічний аналіз ефективності функціонування прийомних сімей [2].

Соціальний працівник та прийомні батьки є партнерами у наданні опіки дитини у прийомній сім'ї. Соціальний працівник є з'єднуючою ланкою між державою та прийомними батьками і саме його кваліфікаційна підготовка та робота забезпечують компетентне ви) рішення і узгодження усіх поточних питань супроводу прийомної сім'ї.

План соціального супроводу – це план спільних дій соціального працівника та прийомних батьків щодо соціалізації прийомних дітей та підтримки прийомних сімей. План соціального супроводу складається соціальними працівниками після підписання угоди про влаштування дитини у прийомну сім'ю відповідно до визначених завдань і містить у собі дві частини. Для прийомної дитини план соціального супроводу має такі напрямки:

1. Економічний супровід – діяльність спрямована на підтримку матеріального благополуччя прийомної дитини.

2. Юридично-правовий супровід – діяльність, спрямована на дотримання державних гарантій стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до прийомної сім'ї, а також здіснення заходів із захисту їхніх прав та за) конних інтересів.

3. Психологічний супровід – проведення комплексу заходів з реабілітації, реактивації, перенаучіння та ресоціалізації прийомних дітей в прийомних сім'ях, він є найважливішим для корегування та підтримки психологічного клімату. Для цього можуть використовуватися такі форми роботи:

- моніторинг психічного стану та розвитку дитини,
- психодіагностика (базова, поточна, за запитом, по виходу дитини і з прийомної сім'ї – завершальна),
- психокорекція,
- психотерапія (робота з травмою втрати),
- консультування,
- організація та проведення тренінгів,
- моніторинг інтеграції дитини в прийомній сім'ї.

4. Медичний супровід – діяльність спрямована на вирішення питань охорони здоров'я прийомної дитини.

5. Педагогічний супровід – діяльність спрямована на вирішення питань навчання прийомних дітей та здобуття ними освіти [1, с. 32-34].

Проживання та сімейні взаємини в прийомній сім'ї – спостереження за тим, як складаються стосунки дитини із членами прийомної сім'ї, чи враховуються потреби прийомної дитини, наскільки дитина комфортно себе почуває в сім'ї. Це здійснюється під час відвідувань прийомної сім'ї, зустрічей та прогулянок з дитиною. Стосунки з біологічною ріднею–робота спрямована на виконання визнаних доцільними опікунською радою контактів дитини з її біологічними родичами. Це передбачає організацію зустрічей на визначеній території з дотриманням екологічності умов проведення. Робота соціального працівника з біологічними батьками та родичами прийомної дитини проводиться з метою оцінки можливості її реінтеграції. Повернення дитини у біологічну сім'ю можливе внаслідок відновлення здатності батьків самостійно та повноцінно турбуватися про дитину [1; 7].

Моніторинг стану прийомної сім'ї – включає в себе спостереження за психологічним станом членів прийомної сім'ї, аналіз цих спостережень з метою попередження ускладнень, що можуть виникати у сім'ї. Моніторинг здійснюється методом відвідувань, телефонних контактів, організації у Службі зустрічей всіх членів сім'ї

Психологічна допомога (за потребою) – включає в себе систему заходів, спрямованих на корекцію соціально-психологічного клімату прийомної сім'ї. Спочатку слід розробити план соціального супроводу на перший місяць існування прийомної сім'ї,

враховуючи найбільш гострі проблеми, які потребують термінового вирішення, далі розробляється план супроводу на півріччя. В подальшому складається щорічний план соціального супроводу [4].

Аналіз досліджень показує, що в цілому діти в прийомній сім'ї активніші при взаємодії з дорослим в кожній із спостережуваних ситуацій в порівнянні із початком дослідження. Загальна кількість реєстрованих показників (сума показників погляду, емоцій, дій і мовних проявів) у дітей з сім'ї приблизно в три рази більше наприкінці дослідження. Аналіз активності дітей в різні режимні моменти дозволяє зробити висновок про те, що найяскравіше відмінності між результатами обох вибірок виступають в ситуаціях підйому, гігієнічних процедур та укладанні спати. Загальний аналіз досліджень показує, що на початку першого місяця перебування, діти не дуже охоче вступають у взаємодію з батьками, інколи присутній негативний фон емоцій, що тільки через 3-6 місяців змінюється на позитивний [1; 6].

Психічні прояви дітей та їх уявлення про родину на першому місяці перебування в сім'ях бувають гострими та не завжди насичені радістю та щастям. Тільки після тривалого перебування, можна зробити висновок, що перебування дітей в родинах мало дуже позитивне значення для їх психічного стану та розвитку. Покращується емоційний стан дітей, діти стають більш відкритими, спостерігаються ознаки прихильності до батьків. Діти мають уявлення про родину та бачать себе часткою родини. Якщо на початку переходу до прийомної родини, діти мали ознаки депривації, то наприкінці ці ознаки практично відсутні [1; 8].

Психологічний клімат в прийомних сім’ях, як показує практика тепліший та більш адаптований для дитини особливо в перші місяці перебування в родині, аніж в інших формах, наприклад ДБСТ. Особливими факторами є моральна та психологічна підтримка дитини батьками та іншими членами родини. Продуктивними для доброї та повноцінної адаптації дитини є сумісна побутова діяльність із дитиною, проведення з нею ігрового часу та виконання навчальних завдань, перегляд пизитивно забарвлених та повчальних мультфільмів та фільмів, заняття спортом, процедур оздоровлення, та ін. Важливо показувати дитині - що вона є бажаною в цій сім’ї, і є її невідємною частиною, такою, як і всі інші члени. Тоді психологічний клімат з часом покращується, і дитина почуває себе вільною і рідною, має бажання повноцінного родинного спілкування [1; 5].

Висновки. Зі всього вищезазначеного можна зробити висновок, що подальше перебування дітей в родинах є безумовно доцільним. Прийомна сім'я є соціальним інститутом становлення особистості дитини, позбавленої батьківської опіки, яка виконує соціальні функції, аналогічні до функцій, що їх забезпечує біологічна сім'я: виховну, рекреативну, комунікативну, регулятивну, економічну. Соціально-педагогічні умови виховання дітей у прийомних сім'ях потребують відповідної підготовки потенційних батьків-вихователів, що забезпечується проходженням ними системи відповідної підготовки. Підтримка здорового психологічного клімату дуже важлива, так як по завершенні перебування дитини в прийомній сім’ї настає час, коли дитина має піти з прийомної сім’ї в суспільство повноцінною людиною з почуттям родини у серці.

Список використаних джерел:

1. Прийомна сім’я : методика створення і соціального супроводу : науково-метод. посіб. / Г. М. Бевз [та ін.]. – Київ : Центр страте гічної підтримки, 2003. – 92 с.

2. Методичний посібник по проведенню тренінг)курсу для соціальних працівників з питань підбору, підготовки та соціального супроводу прийомних батьків / О. О. Яременко [та ін.]. – Київ: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 128 с.

3. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо підготовки прийомних батьків / Н. М. Комарова [та ін.]. – Київ : Студцентр, 1998. – 128 с.

4. Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо соціального супроводу прийомних сімей / Н. М. Комарова [та ін.]. – Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 1999. – 103 с.

5. Пєша, І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : (проблеми реформування) / І. В. Пєша. – Київ : Логос, 2000. – 87 с.

6. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї : соціальний супровід : навч.-метод. посіб. / Л. С. Волинець [та ін.]. – Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 127 с.

7. Соціальні служби – родині : розвиток нових підходів в Україні / за ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної. – Київ : Дата Банк Україна, 2002. – 128 с.

8. Чи зійдуться наші долі... реінтеграція батьків і дітей: перші кроки до усвідомлення проблеми / Л. С. Волинець [та ін.]. – Київ, 2002. – 104 с.

УДК 159.9.07

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У ПОШУКУ ПОРОЗУМІННЯ МІЖ БАТЬКАМИ І ДІТЬМИ В НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

Сахно Світлана Віталіївна, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Гонтар Марія, студентка 1 курсу Соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», спеціальність «Соціальна робота»

Сахно С. В., Гонтар М. Роль соціальних служб у пошуку порозуміння між батьками і дітьми в неповних сім'ях

В статті теоретично досліджено роль соціальних служб в допомозі неповним сім'ям у забезпеченні нормальних умов для функціонування. Розкрито основні принципи соціальної роботи з неповною сім'єю: індивідуальний підхід, постійний контакт з сім'єю протягом тривалого періоду часу, довірчі відносини між працівниками служби і членами сім'ї, повага, ділове співробітництво, орієнтація на розвиток на основі позитивного потенціалу сім'ї, її здатність до самодопомоги, гнучкість у виборі методів, підходів і засобів впливу. Визначено завдання соціального працівника в забезпеченні певного рівня самодостатності сім'ї на отримання соціальних послуг та належний рівень соціальної взаємодії. У роботі з неповною сім'єю виокремлено найважливіші функції діяльності соціального працівника. Окреслено етапи роботи з налагодження взаєморозуміння між батьками та дітьми в неповних сім'ях.

Ключові слова: *соціальні служби, соціальний працівник, неповні сім'ї, діти в неповних сім'ях, гіперопіка.*

Sakhno S. V., Gontar M. The role of social services in finding mutual understanding between parents and children in single-parent families

The article analyzes the theoretical role of social services in helping single-parent families to provide normal conditions for functioning. The basic principles of social work with an incomplete family are outlined: an individual approach, constant contact with the family for a long period of time, trust relationships between service workers and family members, respect, business cooperation, development oriented on the basis of positive potential of the family ' her ability to self-help, the flexibility to choose methods, approaches and means of influence. The tasks of the social worker in providing a certain level of self-sufficiency of the family for receiving social services and the proper level of social interaction are determined. In work with an incomplete family, the most important functions of a social worker are singled out. The stages of work on establishing mutual understanding between parents and children in single-parent families are outlined.

Key words: *social services, social worker, part-time families, children in single-parent families, hyperopia.*

Постановка проблеми. Сім'я є найважливішим інститутом у розвитку і вихованні дитини, тому проблеми сім'ї та батьківства є актуальними для сьогоднішнього дня. Здорова, міцна сім'я – запорука стабільності і розквіту будь-якого суспільства, будь-якої держави. Серед проблем, які виникають, на жаль, перед суспільством, є гостра криза сім'ї, причинами якої є зміна моральних норм в області взаємовідносин статей, поширення дошлюбних зв'язків, зміна традиційних (сімейних) ролей чоловіка та жінки, втрата сім'єю своєї виробничої функції, втрата розуміння, що таке «інститут шлюбу», непідготовленість

молоді до шлюбу, підвищені вимоги щодо шлюбного партнера, алкоголізм і наркоманія та інші.

Через дослідження методів і засобів соціальної роботи з неповною сім'єю визначається поява великої кількості розлучень на сучасному етапі розвитку суспільства, погіршенням демографічної ситуації в цілому, різноманітністю економічних, соціальних та інших факторів, які ведуть до появи неповних сімей.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематику неповних сімей вивчали безпосередньо вчені: О. Безпалько, Л. Волинець, І. Грига, І. Дємент'єва, І. Звєрєва, Н. Зобенько, А. Капська, І. Пєша, Т Семигіна, І. Трубавіна, О. Яременко та іншими [1]. Психологічні аспекти неповної сім'ї досліджували вітчизняні вчені: О. Балакірєва, О. Бондарчук, О. Васильченко, Л. Карамушка, О. Максимович, Р. Овчарова, В. Постовий, В. Семиченко, С. Собкова, Т. Титаренко, та ін.

Питаннями організації соціального захисту та соціально-психологічної допомоги неповним сім'ям в Україні присвячено праці Г. Бевз, І. Звєрєвої, А. Капська, І. Мигович, І. Трубавіна та інші [1, 4]. Аналіз літературних наукових джерел дає нам підстави визначити, що: більшість неповних сімей мають статус неблагополучних (маргіналізація, відсутність роботи в батька чи матері); матеріальна залежність, злидні; педагогічна занедбаність в дітей; відсутність належного виховання; часті конфлікти з дитиною, психологічні чинники: часті стреси, психотравми, дратівливість, невпевненість у собі, знижена самооцінка дитини; проблеми спілкування в шкільному оточенні. З огляду на визначені проблеми актуальною є **мета дослідження** – теоретично визначити роль соціальних служб у допомозі порозуміння між дітьми та батьками в неповних сім'ях.

Виклад основного матеріалу. Особливе становище в нашому суспільстві займає неповна сім'я, яка є одним з основних соціально-демографічних типів сучасної сім'ї. Це мала група з частково неповними зв'язками, де немає традиційної системи відносин «мати-батько-дитина». Неповні сім'ї – це вже реальність сьогоднішнього дня, їх чисельність не знижується, а має тенденцію до зростання. Існує кілька джерел формування неповних сімей. Найбільш поширене з них пов'язано з розпадом сім'ї внаслідок розлучення подружжя. Відсоток до числа шлюбів сягає понад 60 %. Діти в таких сім'ях залишаються з одним з батьків (частіше з матір'ю), або виховуються дідусем / або бабусею. При розлученні відносини між батьками і дітьми сильно змінюються. Більшість дітей після розлучення залишається з матір'ю, яка не тільки виховує, а й дисциплінує. Разом з тим, діти бачать свого батька рідше, ніж раніше. Це призводить до труднощів у вихованні дитини.

Як виявилося, розлучення в сім'ї значно підвищує частоту конфліктів дитини з батьками. Формується висока тривожність, пов'язана з необхідністю будувати відносини з кожним батьком окремо, не вступати в конфлікт лояльності (тобто не демонструвати своїх переваг того чи іншого з батьків). Розлучення батьків породжує в душі дитини ворожість до батька, який залишив його, дитину, і до матері, яка дала змогу батькові піти. Формується і виявляється в поведінці агресія по відношенню до обох батьків, особливо до матері, якій ставиться вина за відсутність батька [2].

Метою соціальної роботи з неповною сім'єю є забезпечення нормальних умов для функціонування неповної сім'ї, її розвитку та задоволення потреб її членів. Завдання соціального працівника полягає насамперед у тому, щоб забезпечити певний рівень самодостатності сім'ї щодо отримання соціальних послуг та належний рівень соціальної взаємодії. Справа в тому, що в деяких випадках, власний потенціал сім'ї достатній для того, щоб, використовуючи внутрішні ресурси, поліпшити свій стан за всіма життєво важливими для неї показниками. Але не всі сім'ї здатні до цього. Тому виникає необхідність відповідного аналізу з боку соціального працівника, на основі результатів якого може розгортатися згодом його відповідна діяльність.

Кожна неповна сім'я дуже своєрідна, зі своїми конкретними проблемами, і, відповідно, індивідуальним підходом. Однак в роботі можна виділити ряд загальних етапів, характерних для роботи з будь-якою неповною сім'єю.

- Перший етап - це знайомство з сім'єю, визначення необхідності і можливостей роботи з нею, оцінка реальної ситуації в родині.

- Другий етап - входження в сім'ю, метою якого є створення мотивації до тривалої роботи, підвищення відповідальності сім'ї. Тут відбувається встановлення доброзичливих контактів, починається ділове співробітництво.

- Третій етап - детальне глибоке вивчення сім'ї, формування правильних уявлень про різні аспекти її функціонування, створення необхідної інформаційної бази для подальшого забезпечення необхідних змін.

- Четвертий етап - аналіз інформації, вибір відповідних напрямків, способів і засобів роботи. При цьому дуже важливо зіставити інформацію, отриману з різних джерел, різними методами і правильно узагальнити дані.

- П'ятий етап - корекційна робота, яка полягає в створенні нових або відновленні зруйнованих позитивних стосунків у сім'ї, контактів з соціумом, підвищенні рівня соціальної компетентності та відповідальності сім'ї.

- Шостий етап - вихід з сім'ї в результаті досягнення мети роботи: стабілізації внутрісімейного мікроклімату, підвищення відповідальності і т. п. Дуже важливо забезпечити поступовість виходу, уникати раптового припинення контактів з родиною.

- Сьомий етап передбачає контроль за сім'єю протягом певного періоду часу [3].

Зміст соціальної роботи з неповними сім'ями полягає в наступному: збір і надання інформації про стан неповних сімей, неблагополуччя дітей працівникам інших державних установ; участь в спільних пошуках коштів, матеріальних засобів для необхідної їм допомоги, сприяння працевлаштуванню одиноких матерів (батьків) індивідуальна робота з батьками та дітьми з подолання ними труднощів психолого-педагогічного характеру, виконання взаємних обов'язків, виходу з конфліктних станів, кризових ситуацій; вплив на осіб з девіантною поведінкою (алкоголіків, правопорушників та ін.).

Особливості соціальної роботи з неповною сім'єю визначаються особливостями його життєдіяльності. Соціальному працівнику належить значна роль в підвищенні рівня психолого-педагогічної освіти батьків в неповних сім'ях. Основні форми, в яких реалізується даний вид роботи - це лекції, бесіди, семінари, виставки, підбір відповідної літератури для індивідуального використання батьками, тематичні конференції, вечори запитань і відповідей.

Практика роботи з батьками показує, що досить часто забезпечення нормальних відносин з дітьми, їх правильного виховання заважають ті чи інші особистісні якості батьків, які виникають після розпаду сім'ї. Це, перш за все підвищена сензитивність, тобто надзвичайна емоційна чутливість, якість, яке дуже потрібно для нормального розвитку дитини. Однак, підвищена сензитивність навпаки, ускладнює взаємини в сім'ї, створює труднощі у вихованні дітей.

Інша важлива особливість батьківського ставлення в неповних сім'ях - неусвідомлена проекція особистісних проблем на дітей, коли батьки приписують або звинувачують їх у тому, що практично властиво їм самим, але не усвідомлюють цього належним чином. Відзначимо ще такий важливий чинник негативного сімейного виховання, як непослідовність у відносинах з дітьми. Проявляється вона в непослідовних, часто суперечливих вимогах, які ставляться перед дітьми і часто змінюються, у невідповідності вимог і контролю за їх виконанням.

Величезне значення має робота соціального працівника з формування умінь саморегуляції у членів неповної сім'ї. Іноді у батьків в неповних сім'ях впадають в стан афекту (емоційне збудження, нестабільність настрою, частіше його зниження), яка навіть при слабких проявах дуже негативно впливає на виховання дітей. У випадках підвищеної

тривожності у батьків відсутній життєрадісність, їм весь час здається, що з дитиною трапиться щось погане, непоправне. Батьки весь час застерігають, вчать дитину, тим самим зменшуючи трохи рівень своєї тривожності, заражаючи, по суті, нею дитину. Власне кажучи, вся гіперопіка, заснована на тривожності, має ту ж мету - зменшити внутрішню тривожність, хвилювання шляхом захисних дій попередити біду. Тривожність типова і для батьків з гіперсоціальністю. Вони весь час бояться зробити щось не так, не відповідатиме загальновизнаним стандартам, правилам, нормам щодо виховання дітей.

В ході соціальної роботи з неповною сім'єю, дії соціального працівника націлені на створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, які з'являються.

Не менш важливими є заходи по налагодженню взаємин між батьками і дітьми в неповних сім'ях. Соціальна взаємодія в сім'ї безпосередньо впливає на виконання сімейних ролей і на бажання дітей створити в майбутньому свою сім'ю. Ця взаємодія часто є складною для неповної сім'ї, що обумовлено відсутністю спільної діяльності батьків по вихованню дітей, вирішення побутових проблем, організації дозвілля, а також відсутністю загальних прагнень батьків і дітей і дій по їх досягненню, постійного спілкування між усіма членами сім'ї.

Цілі і установки соціальної взаємодії реалізуються через загальний широкий спектр відносин в неповній сім'ї, провідним серед яких є спілкування. Спілкування є основою всіх міжособистісних відносин і наші щоденні життєві ситуації заповнені досвідом спілкування. Завдяки йому ми досягаємо згод один з одним, вчимося любити і довіряти один одному, адже саме довіра до людей, формує у індивіда довіру до світу.

Спілкування в сім'ї має ряд специфічних особливостей - як позитивних, так і негативних.

До позитивних ознак сімейного спілкування відносяться:

1) для сімейного спілкування в більшій мірі, ніж іншим видам спілкування, характерні інтимність, камерність, зниження «довірливого інтервалу», дистанції між сторонами під час спілкування;

2) сімейне спілкування охоплює всі сторони життя людини, забезпечує його позаролевое прийняття і взаємодія. Сім'я повинна приймати дитину в поєднанні всіх його зовнішніх ролей, допомагати встановлювати їх ієрархію;

3) в сімейному спілкуванні неможливо виділити окремі його аспекти (навчання, виховання, розвиток), для нього характерний комплексний характер взаємного впливу один на одного всіх членів сім'ї. І якщо дорослий є для дитини прикладом, зразком поведінки, то він, в свою чергу, її підтягує, дисциплінує, закріплює в ній почуття відповідальності;

4) на сім'ю лягає відповідальність за регуляцію різноманітних відносин дитини зі світом, доведення до її незміцнілої свідомості і психіки вимог навколишньої дійсності, іноді жорстоких, неприпустимих. Тому мати (батько) нерідко виступає своєрідним «буфером», пом'якшуючи ці вимоги і підстраховуючи можливі відхилення від норми, знімаючи стреси, отримані дитиною в інших сферах життя;

5) в сімейному житті особистість матері (батька) має великий вплив, особливо - на початку виховання. Живий приклад, особлива чутливість до настрою і стану дитини мають велике значення. матері (батька), як ні в кого, є можливість залишитися один на один з дитиною і вплинути на неї,

6) сім'я забезпечує максимальну тривалість зв'язку протягом всього її існування. Це визначає безперервність пізнання один одного в різних ситуаціях, повну інформативність про життєвий шлях дитини [4.]

До об'єктивних причин, які ускладнюють спілкування в сім'ї, ускладнюють соціальну взаємодію, відносяться:

- значне емоційне навантаження. Ця тенденція посилюється тим, що зазвичай на спілкування з дітьми відводиться вечірній час, коли батько (мати) і діти вже втомилися, і відчувають гостру потребу у відпочинку, а часто - і в обмеженні соціальних контактів;
- фон дрібних, побутових проблем, нерідко знецінює змістовну сторону спілкування;
- незначний педагогічний досвід (або його відсутність) батька (матері), зростає в ході дорослішання дитини, викликає високу вірогідність педагогічних помилок. Відсутність належних знань призводить до недостатнього розуміння подій, які відбуваються, дій на основі інтуїції, або найчастіше - на тлі перших емоційних переживань (нерідко - в стані роздратування);
- недостатній рівень розвитку спеціальних комунікативних умінь ускладнює можливість виявлення батьком (матір'ю) особистісного аспекту в різних життєвих ситуаціях [4].

Найбільш ефективною формою соціальної роботи в цьому напрямку є групова робота. Групові ефекти дають можливість зняти відчуття єдності і унікальності власних проблем, дозволяють отримати зворотній зв'язок в даному випадку і від дорослих і від дітей, дозволяють подивитися на свою сім'ю з іншої точки зору. Аналіз сімейних ситуацій в групі допомагає батькам поглянути на себе з боку, «очима інших», і тим самим об'єктивувати свою поведінку. Батьки починають розуміти власні стереотипи виконання, які часто не є результатом усвідомленого вибору вихователя, а зазвичай копіюються або «у спадок» від своїх батьків, або є наслідком уявлень про відносини дитини і батьків, отриманих з близького оточення, засобів масової комунікації та інформації [4].

Досвід роботи в батьківських групах підтверджує думку багатьох фахівців, люди можуть мінятися, якщо вони потрапляють в розвиваюче середовище [4]. Учасники тренінгових занять отримують можливість чесного і відкритого спілкування, можуть обумовлювати різні проблеми в атмосфері довіри і розуміння.

Висновки. Таким чином, роль соціальних служб в допомозі неповним сім'ям у забезпеченні нормальних умов для функціонування, їх розвитку та задоволення потреб її членів, знаходження шляхів для порозуміння між батьками і дітьми є однією з ключових та безумовних. Завдання соціального працівника полягає насамперед у тому, щоб забезпечити певний рівень самодостатності сім'ї на отримання соціальних послуг та належний рівень соціальної взаємодії. Основними принципами соціальної роботи з неповною сім'єю є: індивідуальний підхід, постійний контакт з сім'єю протягом тривалого періоду часу, довірчі відносини між працівниками служби і членами сім'ї, повага, ділове співробітництво, орієнтація на розвиток на основі позитивного потенціалу сім'ї, її здатність до самодопомоги, гнучкість у виборі методів, підходів і засобів впливу. У роботі з неповною сім'єю реалізуються всі найважливіші функції діяльності соціального працівника: діагностична, прогностична, превентивна, правозахисна, соціально-педагогічна, соціально-побутова, комунікативна, морально-гуманістична, організаційна.

Список використаних джерел:

1. Васильченко, О. А. Організація соціального захисту неповної сім'ї: теоретичний і практичний аспекти / О. А. Васильченко // Грані. Соціологія. – 2013. – № 11 (103). – С. 74–79.

2. Дементьева И. Ф. Негативные факторы воспитания детей в неполной семье / И. Ф. Дементьева // Социологические исследования. – 2001. – № 11. – С. 108–113.

3. Зобенько, Н. А. Робота психологічної служби з неблагополучними сім'ями / Н. А. Зобенько // Наук. вісник УжДУ. –1998. – С. 102–105. – (Серія: Педагогіка і соціальна робота)

4. Трубавіна, І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. / І. М. Трубавіна. – Київ : ДЦССМ, 2002. – 132 с.

УДК 162

АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ОБГРУНТУВАННЯ ЗНАННЯ

Бєлова Наталя Вікторівна, канд. філос. наук, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Белова Н. В. Аргументація як процес обґрунтування знання.
Аналізується аргументація як процес обґрунтування знань. Розкривається зміст поняття «аргументація» та сутність аргументації як процесу обґрунтування знань. аналізується різниця доказів та аргументації Розрізняються власне логічна теорія аргументації, що вивчає способи обгрунтування істинності тверджень, метою яких є досягнення істини, а також теорія, в якій розглядаються зацікавленість суб'єктів аргументації не стільки в обгрунтування тих чи інших положень, скільки в переконанні протиположної сторони в істинності цих положень.
Ключові слова: *аргументація, логіка, доведення, модель аргументації, риторика, комуникація, обгрунтування, переконання, філософія*

Belova N. V. Argumentation as a process of substantiating knowledge. *The argumentation as a process of substantiation of knowledge is analyzed. The content of the concept is substantiated. The essence of the argument is shown as a process of substantiation of knowledge, the difference between evidence and argumentation is analyzed. Distinguish logical theory of reasoning, studying ways to justify the assertion, the purpose of which is to achieve the truth, as well as the theory in which the interest of the subjects of argumentation is considered not so much in the justification of those or other provisions, but in the belief of the opposite side in the truth of these provisions.The essence of argumentation as a process of substantiation of knowledge is shown.*
Key words*: argumentation, logic, proof, argumentation model, rhetoric, communication, justification, belief, philosophy*

Постановка проблеми. Актуальність досліджень аргументації обумовлена значними змінами в політичній та економічній сферах буття суспільства та актуальною потребою в ефективних методах полеміки, що мають відповідати розгорнутим у світі інформаційним процесам. Саме це визначає інтерес не тільки до теорії аргументації в цілому, але й особливостей її прикладного застосування.

Сьогоднішня філософська рефлексія людської комунікативної діяльності, в ході якої обговорюються різноманітні проблеми, спрямовані не тільки на встановлення істини, а й визначення та пошук вирішення нагальних соціальних проблем, стикається з необхідністю використання ефективного інструментарію, що вже розроблений в логіці і імпліцитно міститься в міркуваннях філософії та інших гуманітарних наук, природною рисою яких є постійний діалог, метою якого зазвичай є обгрунтування певної точки зору, і у якому комунікація приймає характер *аргументуючої комунікації*, або *аргументації.*

Відзначимо, що загальноприйнятого поняття «аргументація» у науковій літературі не існує, а підвищення наукового інтересу до теорії та практики аргументації, на нашу думку, ще більше розмиває значення цього терміна. Більш того, різні підходи до *аргументуючої комунікації* призводять до різного розуміння її сутності, що спонукає до уточнення змісту зазначеного поняття, що ми маємо на меті.

Ступінь наукової розробленості теми. Проблемне поле статті є пріоритетним не тільки для логіки, риторики та філософії, які наслідують результати систематичного вивчення аргументації Аристотелем та його відомими послідовниками, але й для сучасних

наук, зокрема культурології, що здійснює аналіз інтеркультурної комунікації, а також багатьох напрямків практичної психології, в межах якої аналізуються певні аспекти комунікаційних процесів. Вихідним моментом для значної кількості публікацій, присвячених вивченню феномену комунікації в цілому, а також аналізу сфери спілкування та форм і методів впливу на свідомість, ми вважаємо наукові праці Г. Брутяна 80 х років минулого сторіччя, що були розвинені сучасними логіками та філософами, серед яких вважаємо за необхідне відзначити О. Олексієва, В. Брюшинкіна, І. Герасимову, О. Івіна, Ю. Івлєва, А. Конверського, О. Кузіну, І. Рузавіна та інших.

Практики сучасної аргументації досліджувалися в роботах таких відомих зарубіжних авторів як Р. Барт, Ж. Деррида, Ж. Делез, Ж. Лакан, С. Тулмін, Л. Ольбрехтс-Титек, Х. Перельман, М. Фуко, теоретичні експлорації яких є підґруням подальшої розробки проблем комунікації в цілому.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати зміст поняття «аргументація», вважаємо за необхідне попередньо розглянути наявні підходи до її розуміння, які можливо звести до трьох основних, найбільш поширеним з яких є використання терміну «аргументація» для позначення *процедури* приведення аргументів на користь будь-якої позиції (від лат. *Argumentatio* – наведення аргументів). В той самий час і сама *сукупність таких аргументів* може розглядатися як аргументація.

В рівній мірі *обгрунтування* істинності певної позиції також тлумачиться як аргументація (від лат. *Argumentari* – аргументувати, виводити висновок), що нам здається найбільш вдалою інтерпретацією, яку поділяють сучасні дослідники, зокрема А. Конверський, який звертається до практики міркування, у якій є ситуації, за яких «необхідно мати не тільки істинне знання, а й продемонструвати, чому воно істинне, у чому його перевага над наявним знанням, у чому його практична доцільність і необхідність» [7, с. 363], і визначає аргументацію як такий вид інтелектуальної діяльності, у ході якого «…формується переконання в істинності або хибності довільного положення, а також визначається його оцінка та доцільність як для самого автора, так і для співрозмовника чи аудиторії» [7, с. 363].

Для першого підходу до розуміння аргументації більш відповідним здається використання терміна «риторика», що має своє коріння у античності, а саме в філософії Платона, який у діалозі «Горгій» вперше застосував цей термін для позначення софістичного способу міркування, коли, характеризуючи ораторські можливості одного з учасників діалогу, Пола, Сократ зауважив, що цей оратор більше випробовується в так званій риториці, ніж у вмінні вести діалогічну бесіду [10, с. 479], а для Сократа риторика була різновидом «підлабузництва» (κολακεία) на відміну від «мистецтва» (τέχνη).

Ми погоджуємося із думкою сучасної французької дослідниці софістики Б. Кассен, що знак рівності, поставлений між софістикою та риторикою, дає подвійну вигоду: софіст-ритор виводиться за межі філософії, але відкривається перспектива розробки справжньої риторики, ключі від якої знаходяться в філософії [6, с. 164], а справжній ритор виступає як філософ: «Так досить ми розважалися розмовами про промови. А ти піди і повідомь Лісія, що ми з тобою, діставшися джерела німф і в святилища Муз, почули там голоси, які нам наказали сказати Лісію і всякому іншому, хто сочиняє промови, та й Гомеру та кожному іншому, хто складав вірші для співу і не для співу, а по третє, Солону та кожному, хто писав твори щодо громадського устрою у вигляді промов і називав ці промови законами: якщо така людина складала свої твори, знаючи, в чому полягає істина, і може захищати їх, коли хто-небудь стане їх перевіряти, і якщо вона сама вміє усно вказати слабкі сторони того, що вона написала, то таку людину слід назвати не по її творам, а по тій цілі, до якої були спрямовані її старання... Назва мудреця, Федр, по-моєму для неї дуже гучно. ... Любитель мудрості – це філософ або щось у цьому роді – ось що більше їй підходить і більш гарно звучить» [9, с. 190].

Можна сказати, перефразуючи авторитетного спеціаліста з пізньоантичної філософії С. Аверинцева, що почали зливатися «риторика, що шукає переконлівості, і філософія, що шукає істину» [1, с. 146], перетворюючися на науку, і своє завершення це перетворення отримало в філософії Аристотеля, який у «Риториці»–першій систематичній експлорації, що описує «здатність находити можливі способи переконання щодо кожного даного предмету» [2, с. 19], навів головні принципи взаємодії оратора та адресатів промови, загальні та особливі топоси доведення.

Діалектика, за Аристотелем, як логіка чистої можливості або вірогідності (тобто не абсолютної достовірності), що як логіка використовується аргументатором при намаганні в чомусь переконати іншого, є логікою риторики як такої, тобто мистецтва кого-небудь у чому-небудь переконати. З огляду на це, філософ проголошує риторику іскуством, що побудоване на діалектичній логіці, тобто на логіці буттєво-нейтральній [8, с. 529-530].

Аналіз літератури показує, що і в сучасній теорії аргументації можна розрізнити дві програми її дослідження, що зазвичай мають ім’я діалектичної та риторичної. Як слушно зазначає сучасний філософ і логік В. Брюшинкін, у філософському плані такі програми відображають різницю між критико-раціоналістичною та антропологічно-релятивістською концепціями розумності, а практично–різницю між реконструкцією аргументації, орієнтованої на вирішення розбіжностей у думках та орієнтованою на переконання аудиторії [3, с. 7].

Найбільш розвиненою, з нашої точки зору, антропологічно-релятивістською концепцією у сучасній теорії аргументації, є концепція т. з. амстердамської школи, представники якої Ф. ван Еемерен і Р. Гроотендорст будують визначення аргументації за допомогою положень, що виділяють її основні риси, а саме:

1. Аргументація є соціальною діяльністю, оскільки спрямована на людину, передбачає діалог та активну реакцію іншої сторони на доводи, що наведені.

2. Аргументація – це інтелектуальна діяльність, оскільки передбачає розумність людини, що сприймає, її здатність раціонально зважувати аргументи, приймати їх або заперечувати.

3. Аргументація завжди виражена в мові, має форму виголошених (висловлених) тверджень. По суті, вона складається з набору тверджень.

4. Аргументація відноситься до питання думки, і є адресною цільовою діяльністю, оскільки мета аргументации – переконання [5].

Комплексний підхід до аргументації, що міститься у наведеній дефініїї, розкриває ознаки структури аргументації, а те, що аргументаційна діяльность має свою структуру, було помічено ще Аристотелем, який вважав, що «Мова складається з трьох елементів: з самого оратора, з предмета, про який він говорить, і з особи, до якої він звертається» [2, с. 24], при чому аудиторія мислилася як кінцева мета промови.

В сучасних найпростіших моделях аргументаційної діяльності зтакож виділяють головні діючі особи, а саме – суб’єкт діяльності (або аргументатор) й реципієнт (адресат), де терміном «аргументатор» позначається особа, що здійснює аргументацію, а реципієнт (адресат) є особою, якій аргументація адресована, але не завжди враховують відмінність доказу і аргументування, які взаємодіють у реальній практиці, але не є тотожніми, на що потрібно звернути увагу, оскільки реципієнт, що має свободу волі, може прийняти аргументи або відхилити їх, оскільки його свыдомысть не є об’єктом управління, а мета аргументаційної діяльності – *внутрішнє прийняття* тези аргументатора реципієнтом, тобто *переконання.*

Виходячи з того, що обґрунтування не можна ототожнювати з аргументацією, оскільки воно представляє лише ту складову аргументації, за яку відповідає логіка [7, с. 363], ми цілком погоджуємося із характеристиками аргументації, що наведені у дефініцыї амстердамської школи, але ще раз наголошуємо, що аргументація є обґрунтуванням будь-яких положень або знань за допомогою інших знань та засобів

логіки. (Нагадаємо, що в логіці під знанням розуміється не тільки те, що може бути висловлено у якості суджень, а у якості норм, оцінок, проблем, гіпотез тощо.)

Головна відмінність полягає в тому, що доказ має необхідний (тобто примушучий характер) і він є безликим відносно реціпієнта, тоді як в процесі аргументації поряд з доказом аргументатор застосовує інші переконливі дії, зокрема певні форми емоційного впливу, підбір аргументів з певної системи цінностей, моральних настанов, естетики спілкування, побудови діалогу як інтелектуальної гри тощо.

При порівнянні результатів доведення і аргументування можливі ситуації, про які зазвичай говорять: «довів, але не переконав». Інакше кажучи, аргументатор навів доказ (аргументи), що, однак, не визнається як такий реципієнтом. Як наслідок, доказ втрачає важливу властивість адресності і не сприймається як аргументація, гарним прикладом чого може бути практика аргументації середньовічної схоластики, зокрема т. з. онтологічний та телеологічний аргументи, що широко використовувалися у доведенні існування Бога.

Онтологічний аргумент був введений до християнської теології відомим середньовічним філософом Ансельмом Кентерберійським, який, незважаючи на те, що методологія богословської аргументації спирається не тільки на дискурсивні (раціональні), а й на т. з. «містичні» (духовні) принципи, і яка в доведенні в якості постулатов використовує не тільки релігійні поняття, а й досвід, що отримується у суто релігійних практиках («містичний досвід»), розвинув власний метод просування до істини, що повністю відповідав вимогам академізма.

Намагаючися зробити рух в аргументації логічно послідовним, Св. Ансельм наголошував, що будь-який доказ має починатися з очевидних принципів. У якості такого принципа, або аксіоми, Св. Ансельм пропонує наступну тезу: Бог є вищею істотою (*ens perfectissimum*), він перевищує всяке суще, не підлягає обмеженню і є нескінченним, над-сутісним. Як відзначає дослідник середньовічної метафізики Д. Федчук, «…нескінченність Творця інтерпретується в двох значеннях: нескінченний реально як річ, що актуально перевищує будь-які межі – він всюди, але в той же час і ніде; нескінченний як непідвладний будь-якому обмеженню в мисленні – божественну сутність не висловити в слові, не відобразити в понятті через визначення, оскільки природа Бога вище будь-яких концептуальних обмежень» [11, с. 87].

Виокремлюючі межові смисли, Св. Ансельм наголошує на абсолютній реальності Бога, у т. ч. абсолютній і для розуму, який прагне її осягнути. Бог є те, більше чого не можна собі уявити. Припускаючи існування ідеальної сутності у нашій свідомості, Св. Ансельм робить висновок про необхідність її існування в реальності. Таким чином, онтологічний аргумент починається з визначення Бога, а завершується висновком про необхідність його існування, який виходить з тих знань, що передують досвіду та не залежать від субєкту.

Дискурс множинної критики цього аргументу розпочав монах Гауніло з Мармотиру, засновуючи свої заперечення на тому, що людина володіє здатністю представити в інтелекті усе, що завгодно, в тому числі і не існуюче, що не містить ніяких протирічь, і припустив, що онтологічні пресуппозиції можуть бути використані для доказування буття будь-чого.

Подальший розвиток аргументації щодо буття Бога належить видатному представнику схоластичної філософії Фомі Аквінському, який змінив саму процедуру доведення. Розрізняючи два види доказів, а саме доказ за першою причиною та доказ через слідство (quia), філософ пропонує так само і два варіанта аргументації: 1) іти від сутності Бога і у його розумінні шукати підстави його існування; 2) рухатися від існуваня речей до їх причини.

Св. Фома навів п'ять таких доказів, одним з яких є т. зв. телеологічне доведення, де міркування йде на підставі цілесообразності усього в світі, у якому буття усіх речей

підпорядковано певній меті, до якої спрямовує все існуюче Бог. Якщо врахувати, що для середньовічного світогляду ідея Бога-творця була загальноприйнятою і не вимагала додаткових обґрунтувань, даний аргумент вважався грунтовним.

Однологічний і телеологічні аргументи довгий час не бути спростовані, і їх філософську вразливість продемонстрував наприкінці XVIII ст. німецький філософ І. Кант, який в «Критиці чистого розуму» вказав на помилковість думки про те, що первісна умова існування є предикатом. Він розсудив, що якщо нічого не сказано про причину існування, то це не є предикатом і, таким чином, «вища довершена» істота може і не існувати.

Наведені приклади міркувань показують, що аргументація передбачає наявність доказів, але не зводиться до них. Доказ є логічною основою аргументаці.

Висновки. З огляду на викладене, можна сказати, що аргументація має не вимушуючий характер і її правильність не може бути встановлена лише логічним шляхом. Іменно в цьому розкривається один з аспектів відносин логіки та теорії аргументації, що мають різні завдання та методологію. Якщо логіку цікавить обґрунтуванність міркувань та їх доказовість, то теорія аргументації зосереджена на їх переконливості. В цьому сенсі аргументація ширше за логічний доказ, хоча слід памятами, що у кінцевому рахунку, переконання досягається за допомогою правильних міркувань.

Список використаних джерел:

1. Аверинцев, С. С. Античный риторический идеал и культура Возрождения // Аверинцев С. С. Античное наследие в культуре Возрождения. – М., 1984. – С. 142–154.

2. Аристотель Риторика // Античные риторики / под ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 352 с.

3. Брюшинкин, В. Н. Аргументация [Электронный ресурс] : общество и сообщество / В. Н. Брюшинкин // РАЦИО.ru. – 2012. – №7. – С. 4–19. – Режим доступа: https://journals.kantiana.ru/upload/iblock/450/%D0%91%D1%80%D1%8E%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B8%D0%BD_4-19.pdf

4. 4. Важнейшие концепции теории аргументации / пер. с англ. В. Ю. Голубева, С. А. Чахоян; науч. ред. А. И. Мигунов. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 296 с.

5. Еемерен Ф. ван Аргументация: анализ, проверка, представление / Ф. ван Еемерен, Р. Гроотендорст, Ф. С. Хенкенманс. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2002. – 154 с.

6. Кассен, Б. Эффект софистики / Б. Кассен. – М. : Университетская книга, 2000. – 238 с.

7. Конверський, А. Є. Логіка / А. Є. Конверський. – Київ : Київський ун-т. – 2017. – 392 с.

8. Лосев, А. Ф. История античной эстетики : в 8 т. Т. 4. Аристотель и поздняя классика / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1975 – 776 с.

9. Платон Федр // Соч. : в 4 т. – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – С. 135–192.

10. Платон Горгий *// Соч.:* В *4 т. – М. : Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 477–574.*

11. Федчук, Д. А. Средневековая метафизика : учеб. пособие / Д. А. Федчук. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 134 с.

Підписано до друку 12.06.2018 року Формат 60х90/8. Папір типографський. Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 32,3 Тираж 100 прим. Замовлення № _

Видавництво ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Адреса редакції збірнику: ДВНЗ «ПДТУ», к. 175, вул. Університетська, 7, м. Маріуполь, Донецька обл., 87555, Україна Address: PSTU, Universitetskaya street, 7, Mariupol, DonetskaOblast, 87555, Ukraine